

Bismillahir-rəhmanir-rəhim

ON ÜÇ YAŞINDA

**İranlı əsir Mehdi Təhanianın
xatirələri
Qələmə alan: Gülüstan Cəfərian**

Kitabın adı:.....On üç yaşında
Tərcümə edən:.....Zəhra Hüseynzadə
Müəllif:.....Gülüstan Cəfərian
Çap tarixi:.....2017
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

Издательство «Свет»
Типография «Махаон», 2017

ISBN 6-18-000518-4

Mündəricat

Birinci fəsil	8
İkinci fəsil	24
Üçüncü fəsil	46
Dördüncü fəsil	72
Beşinci fəsil	89
Altıncı fəsil	106
Yeddinci fəsil.....	136
Səkkizinci fəsil.....	155
Doqquzuncu fəsil	177
Onuncu fəsil.....	190
On birinci fəsil.....	204
On ikinci fəsil	208
On üçüncü fəsil	226
On dördüncü fəsil	235
On beşinci fəsil	239
On altıncı fəsil.....	253
On yeddinci fəsil	256

“Var gücümlə dayanmadan qaçırdım. Başım üzərindən güllələr yağır. Gah ayaq üstə, gah oturaq halda, gah da sürünə-sürünə irəliləyirdim. Yerdə o qədər ölü var idi ki, tapdayıb keçməyə məcbur idim. Bir dəfə ayağa qalxıb qaçmaq istəyəndə arxadan səs eşitdim: "Mehdi... Mehdi..."

Səsə doğru getdim. Al-qana boyanmışdı. Tanıya bilmədim. Bütün bədəninə bağlanmış sarıqlar qan içində idi. Qırıq-qırıq səslə dedi: "Mehdi, niyə belə qaçırsan?! Özünü sıxma! Təkcə papağını saxla... Sən əsir düşməməlisən..."

O, danışa-danışa ayağa qalxdım, qayıışı açıb bel çantamı yerə qoydum... O, sözünə davam etdi: "Sən uşaqsan. Təbliğət məqsədilə səndən sui-istifadə edə bilirlər... Nəyin bahasına olursa-olsun, qaç!"

Şok içində sözlərini dinlədim, dinməz-söyləməz qalxıb getmək istəyirdim ki, arxadan yenidən məni çağırırdı: "Mehdi, günəşin şüası çox əziyyət verir, çəfiyələrinə¹ birini üzümə at".

Çəfiyəni üzünə sərdim. Bir neçə saniyə içində qıpqırmızı oldu. Birdən bədəni möhkəm silkələndi. Çəfiyəni çəkdim. Gözləri bağlı idi. Şəhid olmuşdu.

Tez qaçmağa başladım. Sanki ürəyim yerindən qopacaqdı. Hər tərəf atəş altında idi. O şəhidin sözləri yadımdan çıxmırdı: "Mehdi, sən əsir düşməməlisən... Əsir düşsən, səndən ölkənə qarşı sui-istifadə etmələrinə imkan vermə!"

¹ Kişilər üçün ərəb başörtüyü. Bəzi müsəlman ölkələrində işğalçı düşməyə qarşı müqavimət simvoludur.

Əsirlik haqda heç vaxt düşünməmişdim! Nə olursun, əsir düşmək istəməirdim...”

Ən azı, 15 ildir döyüşçülərin xatirələrini eşidirəm. Bu sahəyə girişdiyim gündən düşünürdüm: On üç yaşlılar - Behişt-Zəhra məzarlığındakı, küçə və prospektlərin girişlərindəki şəkilləri qan donduran azyaşlı yeniyetmələr necə oldu ki, döyüşə getdilər? Necə oldu ki, bu yolu seçdilər?

Bütün bu sualları götürüb Mehdi Təhanianla üz-üzə oturdum. Ortaboylu, arıq adamdır, solğun çöhrəsi, ağıl və mətanət dolu ciddi baxışı var. On üç yaşında cəbhəyə getmiş, Xürrəmşəhrin azadlığına bir neçə gün qalmış elə həmin yaşda da iraqılılara əsir düşmüşdü.

Bu ərədistanlı yeniyetmə ömrünün ən gözəl çağının doqquz ilini İraqın müxtəlif əsir düşərgələrində keçirmiş, erkən yaşında arıq çiyinləri üzərində ağır mübarizə yükünü daşımışdı.

Kiçik cüssəsinə görə yaşından da uşaq görünürdü. İraq tərəfi "iranlılar uşaqları zorla döyüşə gətirirlər" deyib azyaşlı əsirlərdən təbliğat məqsədilə sui-istifadə edirdilər. İraqlıların sui-istifadəsinə qarşı müqavimət qərarı on üç yaşlı uşaq düşüncəsindən böyük idi. Bunu onunla həmsöhbət olandan sonra anladım.

İndi yaşı qırx beşi ötmüş həmin balaca əsirlə söhbətim təxminən iki il sürdü. Birgə qət etdiyimiz yüz iyirmi saatlıq yolda onun imanlı, iradəli və sarsılmaz bir insan olduğunu anladım. Özü bu şəxsiyyətinin həmin yeniyetməlik və gənclik dövründə formalaşdığını düşünürdü. Halbuki həmin dövrdə aqlın yol seçməsi, yaxşı və pisin iradə və şüurla təyin edilməsi qəliz məsələdir.

Onu həyatda daha çox insanların iradəsizliyi incidir və hirsəndirir. Mən onu çox səbirli, sakit və çətinliklərə dözümlü biri kimi tanıdım. O, yalnız insanların iradəsizliyinə qarşı dözümsüz və əsəbi idi. Hər hansı şəxsi tənqid meyarı əqidə və amalını qorumaqda möhkəmlik dərəcəsindən ibarət idi. O, əsirlik zamanı birtəhər yola getdiyi iraqılı əsgərlərdən danışanda da bu meyarı əsas götürürdü.

Mübaligəsiz deyirəm ki, bütün müsahibə boyu hadisəni danışma üsuluna və təhlili baxışına həssaslığı işimi çox çətinləşdirirdi. Çünki mənim niyyətim xatirələri yazmaq idi, hadisələri təhlil etmək yox.

Məni qane etdi ki, onun və birgə yaşadığı qrupun düşüncə və baxışlarını düzgün və azaltmadan oxucuya çatdırım.

Bəlkə elə Mehdi Təhanianın bu növ təhlilləri səbəbindən kitabı bitirəndən sonra ən azı, dörd dəfə yenidən oxuyub düzəlişlər etdim.

Axıncı düzəlişdən sora Mehdi Təhanian səbir, hövsələ və özünəinamla mətni oxudu, diqqətlə ona bəzi əlavələr etdi və bəzi insanların şəxsiyyəti qorunsun deyə müəyyən hissələri mətndən çıxardı.

On üç yaşlı yeniyetmənin - cəbhədə əsir düşmüş ən azyaşlı iranlının doqquzillik əsirlik xatirələri artıq başa çatmışdır. O, ömrünün doqquz ilini hər an həyəcan siqnalında yaşadı. Düşmənin sürəkli fiziki və psixoloji işgəncələrinə tab gətirib dini və vətəni uğrunda mübarizəsini qüdrətlə davam etdirdi. İndi isə qırx beş yaşında bu xatirələrini yazmaqla mübarizəsini başa çatdırmış sayılır.

Bu on üç yaşlı iranlının Cənubi-İraqın isti və əlverişsiz düşərgələrində doqquzillik əsarət yolu düşündürücüdür və

mənim çoxlu suallarına cavab verdi. Ümidvaram bu xatirələr bütün oxucularda belə təəssürat yaradacaq. Sonda səbirlə və daimi tövsiyələrlə mətni hazırlamağa kömək edən müəllimim cənab Mürtəza Sərhəngiyə, kitabı həvəslə oxuyub tənqid və təkliflərini bildirən xanım Fəranək Cəmşidiyə və cənab Cəfər Şirəliniyaya minnətdarlığımı bildirirəm.

Gülüstan Cəfəriyan, 2014

Birinci fəsil

Əməliyyat iştirakçıları olaraq, yerlərimizi tutduq. Təxminən iki yüz nəfər idik. Bu iki yüz nəfər qalmağa razı olmuşdu və düşmənin uzun atəş xəttinin önünü tutmalı idi. Səngər qazmağa vaxt yox idi. Üstəlik, yer də bərk idi və süngü batmırdı. Düzənliyin ortasında sıxışmış qalmışdıq. Bizdən nisbətən yüksəklikdə olan iraqılıqlarla üzbəüz müdafiə mövqeyi seçdik.

İraqlılar güclü atəşlə geri çəkilməkdə olan döyüşçülərimizi "yola salırdılar". Hava alatoranlıq idi. Biz yoldaşlarımızın üzərinə yağan güllə yağışını azaltmaq və hamının geri çəkilmədiyini bildirmək üçün düşməne doğru atəş açırdıq. Qeyri-bərabər bir döyüş gedirdi. Bizim demək olar, hamımız kalaşnikovla atəş açırdıq, iraqılıqlar isə bizi istehkamin hər tərəfindən və yoldan zenitlə vururdular. Hava işıqlananda sağ-soluma baxdım. Məndən iki metr aralıda sinəsində Sepahın¹ emblemi olan yaşıl formalı bir pasdar² vardı. Təxminən 23-24 yaş olardı. Dedi ki, sən o tərəfi vur, mən də qarşı tərəfi. Təsdiq üçün başımı yellədim. Ətrafımda hamıda kalaşnikov vardı. Bu pasdar isə G3 silahı ilə atəş açırdı.

Onun sözündən azca sonra bir anlığa gözlərim önündə qırmızı rəngli güclü bir işıq yanmışdı. Işığın nə olduğunu və nə etdiyini bilmək üçün başımı çevirdim.

Məndən iki metr aralıda mövqe seçmiş pasdar yarıqalmış müdafiə vəziyyətində kömürə dönmüşdü.

¹ İranda İslam İnqilabından sonra mövcud ordunun kənarında inqilabçı qüvvələrdən təşkil olunmuş əlavə hərbi birləşmənin adıdır: İslam İnqilabının Keşikçilər Korpusu.

² İslam İnqilabı Keşikçilər Korpusunun üzvü.

Qapqara qaralmışdı. Təkcə gözləri bilinirdi, ondan da qatı buxar çıxırdı.

Yavaş-yavaş digər yoldaşlarımız da eyni vəziyyətə düşdülər. Bir neçə dəqiqə ərzində ətrafimdakıların hamısı yanmış ağac gövdələrinə döndülər. Bədənlərinin heç bir yeri bilinmirdi. İraqlılar yüz metrədən də yaxın məsafədən zenit kompleksinə aid fosforlu bombalar atırdılar. Hər an yanmış ağaca dönməyi gözləyirdim. Darağı dəyişəndə güllələrin barmaqlarımın arasından keçdiyini aydın hiss edirdim.

Daha sağ-solumdan atəş səsi gəlmirdi. Bildim ki, yoldaşlarım şəhid olublar. Hər tərəfimdə yerə sərilmiş yanıq meyitlər vardı. Günəş tam çıxmışdı. Geri çəkilməmiş yoldaşlarımız da çox uzaqlaşmışdılar. İnanılmaz idi: iki yüz nəfərdən yalnız mən sağ qalmışdım!

Yerə yapışmışdım. Güllələr yaxınlığımda yerə dəyir, süngü ilə qaza bilmədiyimiz bərk yeri şumlayırdı. Yerdən böyük kəsəklər qopurdu. Mən onların ikisinin arxasında daldalana bilərdim. Ayağa qalxsaydım, iraqlılar məni dərhal görərdilər. Durbinlə bütün düzənliyə nəzarət edirdilər. Belə bir vəziyyətdə sıxışmış qalmışdım. Nə edəcəyimi bilmirdim. Gözümü iraqlılara dikmişdim. Oyan-buyana verdikləri işarələrdən sonra başıma nə gələcəyini düşünürdüm. Məndən üç metr aralıda yerə dəmir papaq düşmüşdü. Gözümü papağa dikmişdim. Dayanmadan ona güllə dəyir, sağa sola diyirlədir. Sanki güllələr mənim papağıma dəyirdi. Taqıltı səslərini eşidərkən öz-özümə düşünürdüm ki, indiyə mənə yüz güllə dəymişdi. Lakin sağ idim, bədənimə bir cızıq da düşməmişdi. Olduğum yerdə qaldım. Sağ tərəfimdə tanklar ətrafa mərmə yağdırırdı. Allaha yalvarırdım ki, hərəkət etməsinlər.

Bizim tərəfdən atılan katyuşalar yolu alt-üst edirdi. Raketlər sağımdan başlayıb qarşıma çatdı və sola doğru getdi. Çox dəqiq atəş idi. Görəsən, koordinatları bu qədər dəqiq verən kim idi?! Yerə yapışmış halda iraqlıların öz mövqelərini tərk etdiklərini görürdüm. Zenit qurğuları partlayaraq göyə qalxıb yerə düşürdü. İraqlılar canlarını qurtarmaq üçün yoldan qaçdılar. Katyuşa raketini partlayanda qatı qara tüstü qalxır. Allahdan, külək də bizim istiqamətə əsirdi. Partlayışdan yaranan tüstü tez ətrafımı bürüdü və heç yer görünmədi.

Yaxşı fürsət yaranmışdı. Cəld yerimdən qalxıb tüstünün içinə atıldım. Var gücümə dayanmadan qaçırdım. Elə bilirdim indicə ürəyim yerindən çıxacaq. Azca qaçandan sonra üzərimə güllə yağışı yağmağa başladı. Məni gördüklərini bilib tez özümü yerə atdım. Atəş dayandı. Tankların pulemyotundan atırdılar. Bu vəziyyətdə gah ayaq üstə, gah oturaq halda, gah da sürünə-sürünə irəliləyirdim. Tanklarla üzbəüz bütün yolboyu uzanan istehkamın arxasından iraqlıların səsini eşidirdim. Sanki yalnız bir çıxışı olan düzbucaqlı şəkilli tələnin içində qalmışdım.

Yerdə o qədər cəsəd var idi ki, tapdayıb keçməyə məcbur idim. Başqa çarəm yox idi. Bir dəfə ayağa qalxıb sürətlə qaçmaq istəyəndə arxadan bir səs eşitdim: "Mehdi... Mehdi..."

Dayanmadan məni çağırırdı. Səsə doğru gedib başının üstə dayandım. Al-qana boyanmışdı. Saqqalı, paltarı, hətta çəkmələri də qanın içində idi. Tanıya bilmədim. Yaşını da təxmin etmək olmurdu. Bütün bədəninə bağlanmış sarıqlar qan içində idi. Qırıq-qırıq səslə dedi: "Mehdi, niyə belə qaçırsan?! Özünü sıxma... Qayığını

aç... Silahı neynəyirsən?! Rahat qaçmaq üçün yüngül olmalısən... Təkcə papağını saxla..."

O, danışa-danışa ayağa qalxıb qayıışı açdım, bel çantamı yerə qoydum. O, sözünə davam etdi: "İndi Təmizləmə batalyonları gələcək, bütün yaralıları vuracaqlar... Səni görsələr, əsir tutacaqlar... Sən uşaqsən. Təbliğat məqsədilə səndən sui-istifadə edə bilərlər... Səni çox incidəcəklər... Nəyin bahasına olursa-olsun, qaç!"

Şok içində sözlərini dinləyirdim: "İndi qalx... tez qaç... Get... Bacardığın qədər bunlardan uzaqlaş!"

Dinməz-söyləməz qalxıb getmək istəyirdim ki, yenidən məni çağırırdı: "Mehdi, getməmiş çəfiyələrimdən birini üzümə at, günəşin şüası çox incidir".

İki çəfiyəm vardı; birini üzünə sərdim. Ağ çəfiyə dərhal islandı və bir göz qırpımında qırpırmızı oldu. Birdən bədəni möhkəm silkələndi. Çəfiyəni çəkdim. Gözlərinin bəbəyi itmişdi. Şəhid olmuşdu. Kövrəldim. O, belə bir şəraitdə məni düşünürdü.

Sürətlə qaçmağa başladım. İraq tankları çöldə gəzir, atəş açırdılar. Dünən gecə gəldiyimiz bölgə atəş altında və iraclıların əlində idi. Dayanmadan qaçırdım. O şəhidin sözləri yadımdan çıxmırdı: "Səni əsir tutacaqlar... Uşaq olduğun üçün təbliğat məqsədilə səndən sui-istifadə edəcəklər... Sən əsir düşməməlisən!" Əsirlik haqda heç vaxt düşünməmişdim!

İndiyə qədər heç vaxt geri çəkilməmişdim, həmişə irəliləmişdim. Hərəkət zamanı bəzən sürünə-sürünə, bəzən ehtiyatla yarıqalxmış vəziyyətdə getməli, bəzən də əyilə-əyilə qaçmalı olurdum. Yer gecədən qalmış yaralılarla dolu idi. Çoxu dodaqaltı Quran və dua oxuyurdu. Bəziləri İmam Xomeyninin və ya ailə-uşaqlarının şəkilləri ilə danışırtdılar. Onlara çox acıyırdım.

Yolboyu çoxlu belə səhnə ilə rastlaşdım, amma heç birinin yanında dayanıb nə dediklərinə qulaq asmadım. Bilirdim ki, nəyin bahasına olursa-olsun buradan qaçmalı, əsir düşməməliyəm.

Qaçdığım yolda döyüş yoldaşlarımdan bir neçəsini gördüm. Təxminən dörd-beş nəfər idilər. Hamısı Bəsic¹ üzvü idilər və yaşları on doqquzu ötməzdi. Güman ki dünən geri çəkilməyə çalışmış, lakin qayıda bilməmişdilər. Ac-susuz idilər. Dedilər ki, həm yol güclü atəş altındadır, həm də qaçmağa təqətimiz qalmayıb. Məndə yeyib-içməyə bir şey yox idi. Tamamilə əldən-ayaqdan düşmüşdülər. Mənə dedilər: "Yeməyə bir şeyin varmı?" Dedim: "Yoldan bircə balıq konservi tapıb ehtiyata saxlamışam". Konservi onlara verdim. Onlardan biri də mənə bir neçə püstə verdi.

Onların arasında bir yeniyetmə ilə danışırıdım. Birdən dedi: "Ah!"

Alnının ortasından bir güllə dəydi. Çox keçmədən digərləri də yerə yıxıldılar. Yalnız biri sağ qalmışdı və sürünə-sürünə mənə sarı gəlirdi. Tez özümü ona yetirdim. Qışqırırdı. Güllə qolunun arxasından dəyib önündən çıxmış, sonra da eyni şəkildə biləyini dəlmişdi. Qolundan qan axırdı. Adı Camal Həqiqi idi.

Cibimdəki bir neçə bint parçası ilə tez qolunu bağladım ki, qanaxma dayansın. Sanki ona bir yox, iki güllə dəymişdi.

¹ İranda İslam İnqilabından sonra yaradılmış könüllülər təşkilatının adıdır. Bu təşkilat müharibə şəraitində döyüş cəbhələrində, arxa cəbhədə fəaliyyət göstərən, sülh şəraitində isə ölkənin quruculuq işlərində, təhlükəsizliyin təmin olunmasında və s. işlərdə fəaliyyət göstərən yarımhərbi qoşunun adıdır. İranda bu qoşunun 20 milyondan artıq üzvü vardır.

Ondan ayrılmıq istəyəndə dedi: "Getmə, qoy atəş səngisin". Lakin nigaran idim və əsir düşmək istəmirdim. Yoluma davam etdim. Lakin yenə sürünə-sürünə getmək məcburiyyətində idim. Bəzən əyilə-əyilə getmək, bəzən də yerdə diyirlənmək lazım idi. Dayanmağı isə ağılımdan keçirmirdim. Yolda tək-tək və iki-üç nəfərlik quruplarda olan yoldaşlarımızla qarşılaşırdım. Onlar da geri çəkilməkdən yolda qalmışdılar. Amansız atəşə tutulan bu çöldən və düşmənin mühasirəsindən salamat qurtulmağa nə taqətləri, nə də ümidləri qalmışdı. Az bir qismi isə atəşin səngiyəcəyinə ümid edirdilər.

Hələ əldən düşməmişdim, amma ac-susuz idim. Bədənimdə qüvvə var ikən bir an da dayanmaq istəmirdim. Əmin idim ki, bu gecə bizimkilər yeni qüvvələrlə təkrar hücumla keçəcəklər. Yalnız gecəyə qədər özümü təhlükəsiz bir yerə çatdırmalı idim. Bu şəraitdə özümüzünkülərə çatmağın qeyri-mümkün olduğunu bilirdim. İraqlılar bəzi döyüşçülərimizin hələ geri çəkilmədiklərini anlamışdılar və onların qaçmasına mane olmaq üçün bütün düzənliyi atəşə tuturdular. O vaxta qədər raket, mərmə və milçək kimi vızıldayıb keçən güllə atəşləri davam edirdi. Top mərmilərinin davamlı partlayışları yerin hər qarışını şumlayır və şəhid cəsədlərini parçalayırdı.

Üzünə çəfiiyə sərdiyim şəhidin sözləri daim qulağımda səslənirdi. Oraya qədər əsirlik haqda düşünməmişdim. Zənnimcə, əsirlik bir döyüşçü üçün ən acı tale idi. Əsir düşməmək arzusu qaçmağıma güclü stimula verirdi. Dayanmadan qaçırdım. Özümdə tükənməz güc hiss edirdim. Heç kim önümü kəsə, məni dayandıra bilməzdi. Yalnız bəzi yaralıların ürəkağrıdıçı ah-nalələri taqətimi

alırdı. Onlar cənubun 40-50 dərəcə istisində məni çağırır və su istəyirdilər.

Şəhidlərin arasında qumquma tapmağa çalışdım. Hərçənd bunun nəticəsiz olduğunu bilirdim. Çünki ötən gecə komandirlər əmr etmişdilər ki, su yerinə silah-sursat götürək. Amma yenə fikirləşirdim ki, bəlkə kimsə özünü düşünüb su götürmüş olar.

Şəhidlərin arasında gəzməyə başladım. Cəsədlər yerə sərilmiş və bəzi yerlərdə üst-üstə düşmüşdülər. Bəlkə yüzə qədər qumquma gördüm, amma şəhidliyin bir addımlığında olan və çoxlu qan itirmiş yaralılara vermək üçün birində də su yox idi. Qumqumaların bəzisi ağır idi, su tapdığımı düşünüb sevinirdim. Qapağını açanda isə qanla dolu olduğunu görürdüm. Bu mənzərələr məni çox kədərləndirirdi. Hər şeyi buraxıb yoluma davam etməyə məcbur idim.

Yolun üstündəki düşmən istehkamı bitmək bilmirdi, tanklar daim atəş açırdı. Bizim top və raketlərimizdən qorxub istehkamın üstünə çıxmırdılar. Hərdən istehkamın arxasından səslərini eşidirdim. Bu şərait heç əlverişli deyildi. Düşünürdüm ki, nə qədər çalışsam da, bu ucsuz-bucaqsız düzənlikdən keçə bilməyəcəm.

İraqlılara yaxın olduğuma görə təhlükə az idi, yalnız güllədən qorunmalı olurdum. Onlardan uzaqlaşdıqca isə sanki öz ayağımla qətlgaha girirdim. Sanki önümdə silah atəşlərindən bir divar hörülürdü və ondan salamat qurtarmaq mümkün deyildi.

Bütün günü sərgərdan qalmışdım, amma ümidimi üzüməmişdim. Saat təxminən 4-5 olardı və hava hələ isti idi. Bütün günü hərəkət etmiş olsam da, əldən düşmür və taqətimi alacaq susuzluq hiss etmirdim. O şəraitdə susuzluğu artıran günəşdən və isti havadan əlavə,

partlayışların yandırıcı tüstüsü və toz-torpağı da boğazıma dolub öskürdü. Bu azmış kimi yolboyu səpələnmiş və su istəyən yaralıların durumu da məni üzürdü.

Yolla gedərkən birdən arxadan səs eşitdim: "Mehdi, buraya gəl!"

Məsafə uzaq olsa da, onun taqım pulemyotçusu yerlim Kamal Rizayət olduğunu bildim. Əmin idim ki, yoldaşlarımızdan yalnız Kamal həmişə iraqlıların hərbi formasından geyinir, onların papağından qoyurdu. Deyirdi ki, bu geyim mənə rahatdır, papağı və qayıışı yüngüldür. Kamalı çox istəyirdim. Qabaqkı əməliyyatlarda da iştirak etdiyinə görə zirək və təcrübəli gənc olduğunu bilirdim. Ona yaxınlaşmağa başladım, amma hələ bir neçə addım atmamış dəhşətli bir səs ucaldı. Səs o qədər qorxunc idi ki, yalnız özümü yerə ata bildim, nə baş verdiyini isə anlamadım.

Başım üzərindən güllə yağdığını duyurdum. Göydən torpaq, daş, dəmir parçaları və qəlpələr dayanmadan başıma və bədənimə tökülürdü. Partlayış bitəndən sonra yavaş-yavaş ayaqlarımı tərptədim, əllərimi yuxarı qaldırdım. Mənə heç nə olmadığına inanmırdım. Öz-özümə dedim ki, yəqin yaram isti olduğundan duymuram, indi ağrı başlayacaq. Amma nə ağrı vardı, nə qan, nə də bir cızıq. Yavaş-yavaş özümə gəldim. Kamaldan ümidimi üztdüm. Çünki daha o tərəfdən heç bir səs gəlmirdi.; üçümüz bir qrupda idik.

Bu üçnəfərlik qrupdan yalnız mən qalmışdım. Qeyri-ixtiyari olaraq, 48 saat öncəni - Beytölmüqəddəs əməliyyatının ikinci mərhələsini xatırladım.

Komandir hamını üçnəfərlik qruplara böldü. Mən snayperçi idim, Hüseyn Heydəri RPG atan, Kamal da pulemyotçu. Göydən başımıza güllə yağdı. Mən, Hüseyn və Kamal qrupa bölünəndən sonra dar və kiçik səngərin içinə süründük. Komandir nəşə düşünüb birdən qışqırdı: "Pulemyotçular, istehkama!" Hüseyn Kumeyl duasını zümzümə edirdi. Komandir ikinci dəfə də nəşə qışqırdı. Üçüncüsündə isə dedi: "Snayperçilər, istehkama!" Bu vaxt Hüseyn əlimdən bərk yapışdı, nigaran baxışlarını gözümə dikib dedi: "Yox, sən getməməlisən!"

Təəccüblə ona baxdım. O dedi: "Gəl otur, sənə sözüm var".

Yanında oturub dedim: "De, Hüseyn ağa".

Dedi: "Mehdi, bilmirəm nə üçün halım belədir... Sən Allahın qeybi yardımlarını hiss edirsən?... Mehdi, mən indidən şəhid olmaq istəmirəm..."

Mən gülümsədim. O, sözünə davam etdi: "Mənim bu yaxında bir uşağım olacaq. Oğlan, yoxsa qız olduğunu bilmirəm. Əgər oğlan olsa, adını Mehdi qoymaq istəyirəm".

Gözləri doldu və dedi: "Özümüzünkülərin əli ilə ölmək istəmirəm. Əgər başıma güllə dəyəcək və şəhid olacağamsa, güllənin arxadan atılmasını istəmirəm".

İstehkam boyunca Hüseyni düşünürdüm. Keçirdiyi hisslərə və dediyi sözlərə görə çox narahat idim. İlk qrupu görəni kimi Hüseyn Heydərinə soruşdum. Belə cavab verdilər: "Hüseyn şəhid oldu". Dedim: "Əminsiniz?"

Boğazımı qəhər tutdu. Dedilər: "Ötən gecə ona güllə dəydiyini və yıxıldığını gördük. Öz uşaqlarımız səhvən onu vurmuşdular. Qaranlıq idi və qızgın döyüşün ortasında kimin dost, kimin düşmən olduğu bilinmirdi. Güllə başının arxasına dəydi və cəsədi çölün ortasında qaldı, gətirə bilmədik. Biz irəlilədiyimizə görə heç nə edə bilmədik". Yerimdə donub qaldım. Hüseyn bunları haradan öyrənmişdi?!

Hüseyn Heydəri və Kamal Rizayət haqda fikirləri başımdan çıxarmağa çalışdım. Ayağa qalxdım. Yolum ötən gecəki əməliyyat xəttindən ibarət idi. Gecə şəhid olmuş və ya yaralanmış yoldaşlarımızı görmək və bu səhnələrin daim təkrarlanması məni narahat edirdi. Top mərmiləri və raketlər şəhidlərin bədənlərinə dəyib onları parça-parça edirdi. Partlayışdan cəsədlər havaya qalxıb yerə düşürdü, ağız və gözləri torpaqla dolurdu. Sanki illərlə torpaq içində qalmışdılar.

Günəşin batmasına az qalırdı. İraqlıların əsas atəş zonasına çatmışdım. Nə qədər çalışsam da, düzənliyin sonunu görə bilmirdim. İraqlılardan əlavə, öz tərəfimizdən də atəş başlamışdı. Hər iki tərəfdən güllə yağırı və mən ortada qalmışdım. Bizimkilər ehtimal etmişdilər ki, gecə geri çəkilməyə qalanlar var və onlar ortada sıxışblar.

Əmin idim ki, gecə hücumu keçəcəklər. Özümü bir sığınacağa yetirib gözləməli idim. Axşam yaxınlaşdığına görə iraqılılar təmizləməyə hazırlaşmışdılar. Onlar əmin idilər ki, belə güclü atəşdən sonra kimsə sağ qalmaz, qalsa da taqəti olmaz.

Partlayışlar qulağımı bir hala salmışdı ki, ətrafdakı səsləri eşitmirdim. Yalnız yaxındakı və gurultulu səslər birdən diqqətimi cəlb edirdi və tez yerə uzanırdım.

Yoldan çox uzaqlaşmışdım, amma sol tərəfimdə tank kolonu, sağ tərəfimdə də düşmən istehkamı bitmək bilmirdi. Təxmin etdim ki, iraqılılar zonanı təmizləməyə və yaralıları öldürməyə gəlirlər. Haradasa gizlənməli idim. Ora düzənlik olsa da, uzaqdan gözümə çalaya oxşar bir yer sataşdı. Özümü oraya çatdırdım. Yarım metr hündürlüyündə bir betonu görüb təəccübləndim. Çalaya daxil olduqda üç yaralıyı gördüm. Vəziyyətləri çox ağır idi. Biri 19-20 yaşlı gənc idi. Sağ qolu çiyini, sinə və belinin bir hissəsi ilə bərabər ayrılmış və yeri qaralmışdı. Bədənindən hələ də qan axırdı. Bəzi yerlərində qan yığılıb laxtalanmış və günəşin altında qaralmışdı. Onun halına çox üzüldüm.

Yanıdakı ikinci adamın sinəsi güllədən dəlik-deşik olmuşdu. Dəliklər o qədər dərin idi ki, hər dəfə qəlbi döyünəndə onlardan qan çıxırdı. Qan yığılıb laxtalanmış, güllə dəliklərindən buz salxımı kimi yerə qədər sallanmışdı. O, yerdə oturmuşdu və bir qədər önə əyilib baxırdı. 21-ci Həməzə diviziyasının xüsusi təyinatlılarından olan üçüncü şəxs ucaboy, enlikülək adam idi. Hər iki ayağına çoxlu güllələr dəymişdi. Şalvarında o qədər qan yığılıb laxtalanmışdı ki, sanki şalvara hava vurmuşdular.

Hər iki yaralı məni görən kimi israrla dedilər: "Bizi öldür, qardaş! Bizə son gülləni vur, rahatlaşdır. Qoyma bundan artıq əzab çəkək. Vallah, savab etmiş olarsan! Daha bizim yaşamağa ümidimiz yoxdur, yalnız əzab çəkirik".

Çox çətin bir vəziyyətə düşmüşdüm. Bayırda iraqılılar vardı, bu balaca çalada da onları öldürməmi istəyən iki nəfər. Atəş o qədər güclü idi ki, beton divar dəlik-deşik

olmuşdu və ona hələ də dayanmadan güllə dəyirdi. Divarın altında qurğuşun güllələr komalanmışdı.

Yeganə təhlükəsiz yer ora idi və mən orada qalmalı idim. Bizimkilərin hücumu hazırlıq atəşləri başlayandan az sonra düşmənin top və raket atəşləri dayandı. Çünki iraclılar həmin zonanı atəşə tuturdular, bizimkilər isə daha çox iraclıların mövqeyini vurmağa çalışırdılar. Yavaşca başımı çaladan çıxarıb ətrafa baxdım. Bir neçə düşmən kolonu düzənliyə səpələnmişdi. Uzaqdan bəlli idi ki, yaralıları öldürə-öldürə gəlirlər. Düşmənin top və raketləri də onlara görə dayanmışdı. Bizimkilərin güclü atəşlərinə görə iraclılar təmizləmə işini bitirə bilməyəcəklərindən qorxub bu şəkildə düzənliyə yayılmışdılar.

Xüsusi təyinatlı soruşdu: "O tərəfdə vəziyyət necədir?"

Dedim: "İraqlılar təmizləməyə başlayıblar, amma hələ bizdən uzaqdadırlar".

O biri iki nəfər yeri cırmaqlayır və ürəkağrıdıçı səsle qışqırırdılar. Nə etməli olduğumu bilmirdim. Bilmirdim ki, belə vəziyyətdə onları öldürmək olar, yoxsa yox?! Lakin heç bir halda qardaşım kimi olan adamları güllələməyim mümkün deyildi.

Bu minvalla bir qədər keçdi. Bir neçə düşmən kolonu ətrafa səpələnmişdi. Birmetrlük məsafələrlə gəzib yerdəki şəhid və yaralılara atəş açan bir kolon bizim yaxınlığıımıza qədər gəldi, amma bizi duymadılar. Yaralılara ürək-dirək verib dedim: "Gecə İran mütləq hücum edəcək və biz xilas olacağıq". Bir də ehtiyatla ətrafa boylandım. Dodaqaltı Təvəssül duasını oxuyurdum ki, düşmən əsgərləri bizə sarı gəlməsinlər. Hər şey yaxşı gedirdi, amma birdən kolonların biri bizə yaxınlaşmağa

başladı. Qeyri-ixtiyari halda üç yaralıya baxıb dedim: "Siz Allah, yavaş olun, iraclılar bizim tərəfə gəlirlər".

Yaralılar sözümə əhəmiyyət vermədən sızlayırdılar. Onları qınamırdım. O qədər ağrı çəkirdilər ki, kiminsə gəlib onları bu durumdan xilas etməsini istəyirdilər.

Çox həyəcanlandım. İraqlılar get-gedə yaxınlaşırdılar. Bu qədər əziyyətdən sonra əsir düşmək üzrə idim. Birdən Həməzə diviziyasının xüsusi təyinatlısı dedi: "Onları yerə uzat, ağızlarını çəfiyə ilə bağla".

Cəld çəfiyəmi çıxardım. Bilirdim ki, oturmağa alışıblar və tərpətsəm, çox əziyyət çəkəcəklər, amma başqa çarəm yox idi. Belə oturan halda hər an başlarına güllə dəyə bilərdi. Hər ikisini yerə uzadıb çəfiyənin hər ucunu birinin ağızına saldım və əlimlə möhkəm saxladım. Onlar əlimin altında dayanmadan çabalayırdılar. İraqlıların bizim tərəfə gələcəyindən qorxdığım üçün onları sakitləşdirməkdən başqa bir şey düşünmürdüm. Fasiləsiz avtomat atəşləri eşidildi, sonra birdən dayandı. Boylanıb gördüm ki, iraclılar öz istehkamlarına doğru gedirlər. Sevincimdən dərin nəfəs aldım. Tez özümə gəlib düşündüm ki, birdən yaralılar boğulub şəhid olurlar. Hərçənd burunlarının önü açıq idi.

Tez çəfiyəni dartıb ağızlarından çıxardım. Problemin həll olduğunu düşündüm. İraqlılar qayıdırdılar. Lakin çəfiyəni çıxaran kimi onların biri bağırtılı bir ah çəkdi. İndiyə qədər belə səslə ah etməmişdi.

O, ah çəkən kimi bizə doğru atəş açıldı. Ətrafımdakı torpaqlar alt-üst oldu. Özümü aşızən kimi dəlik-dəlik olmağa hazırlayıb kəlməyi-şəhadətimi deyirdim. Çox çəkmədən iraclılar başımızın üstünü aldılar. Başımı qaldıranda gördüm ki, yüz düşmən əsgəri çalanın ətrafında gözlərini bizə dikiblər. Üzləri qara, bıqları da

enli idi. Əyinlərində yaşıl forma vardı. Yalnız komandirləri pələngli formada idi, başına yaşıl, ya da qara beret qoymuşdu. İraqlılara baxır, bu qədər qaçdığım əsirliyin artıq həyata keçdiyini düşünürdüm. İraqlılar heç nə etmədən gözlərini mənə dikib durmuşdular. Bəlkə də kiçik olduğuma təəccübdən yerlərində donmuşdular. Onların biri uca səslə dedi: "Ya Allah, qum!"¹ Başqa biri qışqırdı: "Ya Allah, səllim nəfsək!"² Üçüncüsü dedi: "İrfə iydik!"³ Mən heç bir şey başa düşmədiyimə görə nə edəcəyimi bilmirdim. Biri əl işarəsilə ayağa qalxmamı bildirdi. Ayağa qalxdım. Qara üzlü ucaboy bir iraqlı qarşımda dayandı. Qoryunov pulemyotunu mənə doğru tutdu, lüləsi sinəmə dəyənə qədər yaxınlaşdırdı. Ölümlə həyat arasındakı anlar idi.

Komandir kolt tapançası ilə şəhidlərin başına dayanmadan atəş açırdı. Boz saçları çiyinlərinə qədər uzanırdı. Belinin hər iki tərəfindən bir kolt asılmışdı. Ayağındakı dəri çəkmələr hərbi çəkməyə bənzəmirdi. Çəkmələri dizlərinə çatırdı. Şəhidlərimizin cəsədlərini ayaqları ilə o qədər oyan-buyana çevirmişdi ki, rəngi qızarmışdı. Mənimlə üç ağır yaralının başı üstə dayandıqda təsəvvürümdə canlanan ilk obraz Şimr oldu. Gözləri qan qoymuşdu. Məni yanında tutub yaralılara doğru getdi. Yaralıları o vəziyyətdə görüb əsgərlərə dedi: "Yalla, irmi, irmi!"⁴ Əsgərlər silahlarındakı darağı iki yaralının üzərinə boşaltdılar. Sonra komandir xüsusi təyinatlının başı üstünə getdi. Əsgərlərə dedi: "Qaldırın!"

¹"Cəld ayağa qalx!"

²"Cəld təslim ol!"

³"Əllərini qaldır!"

⁴"Cəld olun, vurun!"

Əsgərlər onu qaldırdılar. Komandirin işarəsilə xüsusi təyinatlını mənim kürəyimə atdılar. O, bədənən iri, mən isə kiçik idim. Belim əməlli-başlı əyildi. Sonra dedi ki, yola düşün. Əyilmiş vəziyyətdə yeriməyə başladım. Xüsusi təyinatlının əl və ayaqları yerlə sürünürdü. O, ısrarla deyirdi ki, məni yerə qoy. Mənsə əsgərlərin o biri yaralıları necə amansızlıqla öldürdüklerini gördüyümə görə nəyin bahasına olursa-olsun, onu yerə qoymaq istəmirdim. Bilirdim ki, yerə qoysam, onu da öldürəcəklər. Bütün gücümü toplamışdım. Nə olur-olsun, onu çəkməyə çalışırdım. O isə dayanmadan deyirdi: "Mehdi can, əzizim, sən məni apara bilməzsən. Sən Allah, məni yerə qoy".

Yalnız bir neçə metr getmişdim ki, özünü çiyimdən yerə atdı.

Hər iki ayağına güllə dəymişdi. Yeriyyə bilmirdi. Amma qərribə bir iş gördü. Birdən əllərini yerə qoyub ayaqlarını qaldırdı və əli üstə yeriməyə başladı. Ayaqları havada idi. Qan laxtaları dana ciyərinin parçaları kimi kəməmindən yerə tökülürdü. Hər hərəkətdə tökülən qan laxtaları getdiyi yola səpələnirdi. Böyük və güclü qolları vardı. Bir kəlmə danışmadan cəld arxamızca gəlirdi. Ona yaxınlaşanda dedi: "Yox, Mehdi, özüm gələ bilirəm". Onun bu tərzirə iraqlıların komandirinə ağır gəldi. Yaralı bir şəxs bu qədər qanaxmaya rəğmən, belə fiziki və psixoloji gücə sahib olmasını gözləmirdi.

Tez bizə doğru qaçıb məni itələdi. İraqlı əsgərlərə qışqırdı və ərəbcə atəş əmri verdi. Bir neçə əsgər bir göz qırpımında silahlarının daraqlarını xüsusi təyinatlının bədənənə boşaltdılar. Bədəni bir dirək kimi bir neçə saniyə yerlə-göy arasında qaldı, sonra isə pəhləvan kimi yerə yığıldı. Əsir düşən bir vaxtda üstəlik bu səhnəni

görmək çox ağır idi. Onu bu şəkildə öldürəcəkləri ağılıma gəlməzdi. O, şəhid olandan sonra tək-tənha qaldım.

İkinci fəsil

Barıt iyi havanı bürümüşdü. Düzənliyə dolmuş müxtəlif güllə və mərmilər qızğın döyüşdən xəbər verirdi. Ayağımızın altına o qədər güllə tökülmüşdü ki, onların üzərində güclə yeriyirdik. Onların hündürlüyü 30 sm., bəzi yerlərdə isə daha çox idi. Güllələr sarı idi və günəşin altında qızıl kimi parlayırdı. O qədər təmiz və parlaq idi ki, üstünə ayaq basmağa heyfim gəlirdi.

Bizimkilərin əməliyyat öncəsi güclü atəşi davam edirdi. İraqlılar məni yaxınlıqdakı istehkamlarına aparırdılar. Ucaboy, arıq və qara bir əsgər mənə doğru gəldi. Kalaşnikov avtomatını sinəmə dirədi və gözlərini mənə dikdi. Əlini uzadıb papağımı başımdan götürdü. O anda İmam Xomeyninin şəklini xatırladım. Papağımın astarının içində idi. Kiçik bir şəkil idi. Bizə tapşırıbmışdılar ki, əsir düşməzdən öncə üstünüzdəki bütün sənədləri məhv edin.

Kəlmeyi-şəhadətimi oxudum. Şübhəm yox idi ki, imamın şəklini görsə, məni öldürəcək.

Arıq əsgər əlini papağın astarına saldı, imamın şəklini çıxarıb baxdı. Tez-tez kəlmeyi-şəhadətimi oxuyurdum. O bunu anladı. Təəccüblə şəkli götürüb öpdü və dedi: "Allahu-Əkbər! Xomeyni rəhbər! Səddam kafir!" Məncə ətrafdakı əsgərlər onun nə dediyini eşitdilər, amma fikir vermədilər. Onun hərəkətindən heyrətə gəlmişdim. Papağımı qarşıma tutdu.

Görəndə inana bilmədim ki, bu papaq mənim başımda olub və mən hələ də sağam. Papağa o qədər güllə və qəlpə dəymişdi ki, dəlik-deşik olmuşdu.

Dəri çəkmə geyinmiş və şəhidlərə qarşı kobud davranışı ilə Şimri xatırladan komandir mənə yaxınlaşdı,

biləyimdən möhkəm tutub məni özü ilə apardı. Tez-tez gedirdi. Yolboyu şəhid cənazələri yerlə bir idi. O, ayağını şəhidlərin üzərinə qoyurdu və qanlı çəkmələrilə şəhidlərin başını tapdayırdı. Dodaqaltı nəsə mızıldanır və cəsədlərə son gülləni vururdu. Gülləbaran çoxalmışdı. Güllələrin şəhid cəsədlərinə dəydiyini və onları parçaladığını görürdüm. Məni qaça-qaça öz arxasınca sürüdüüyü halda gözüm döyüş yoldaşlarımızın üzündə idi. Onların göz və ağızları torpaqla dolmuşdu. Bəzi cəsədlərin üstü torpaqla örtülmüşdü, yalnız bir əlləri və ya bir ayaqları bayırda qalmışdı.

Çox güclü atəş açılırdı. Komandir çox yerdə yerdə uzanmağa məcbur olurdu, amma o qədər alçaq və rəzil idi ki, məni bir əli ilə ayaq üstə saxlayır və uzanmağa qoymurdu. Partlayışların birində necə oldusa, məni saxlayan əli çiyindən qopdu. Qışqırtısı hər yeri bürüdü.

Əsgərlər bir göz qırpımında ətrafına toplaşmış onu xərəyə qoydular. Onun böyük və güclü əli bir parça dəridən asılı qalmışdı və ağrıdan bağırırdı. Əsgərlər ona "seyyidi, seyyidi"¹ deyirdilər. Hamı əl-ayağa düşmüşdü. Onu çox tez apardılar.

Hələ əsirliyin şokunda idim. Bizə demişdilər ki, iraclılar əsirlərlə yaxşı davranmır və onları pis vəziyyətdə öldürürlər. Özümü Bərzəx aləmində hiss edirdim. Vətənimdən, döyüş yoldaşlarımdan - hamıdan ayrı düşmüşəm və dönüş yoxdur. Qeyri-iradi olaraq, anamı və cəbhəyə gəldiyim günü xatırladım.

¹"Ağam, ağam".

Avtobuslar hərəkətə hazır vəziyyətdə sırayla düzülmüşdülər. Döyüşçülər əzizləri ilə öpüşüb-sağollaşırdılar.

Cənab Zare atamdan razılıq almağım üçün məni gənc pasdarla birgə evə göndərdi. Qapıya çatan kimi ikiəlli yumruqlamağa başladım. Kiçik bacılarım Zəhra və Fatimə qapını açıb təəccüblə soruşdular: "Nə olub, Mehdi?"

Onları kənara çəkib tez anamın olduğu otağa getdim. Anam yataqda uzanmışdı və yanında yorğanın arasında yeni doğulmuş bir körpə vardı. Körpənin kiçik ayağı yorğandan bayıra çıxmışdı. Anamın yanında oturub körpənin ayağını tumarladım. Anam gülümsündü. Dedim: "Mən cəbhəyə getmək istəyirəm, sağollaşmağa gəlmişəm".

Anam ağlamağa başladı. Əlini öpüb dedim: "Sən Allah, ağlama. Özümdən muğayət olacağam". O, bir söz demədən qalxıb otaqdan çıxdım. Yeni doğulmuş qardaşımın üzünü isə görmədim.

Anamın ağlamaq səsinə eşidirdim. Pasdar həyəət qapısının önündə atamla danışdı: "...Bu baxımdan arxayın olun, Hacı, Mehdi lazımı təlimləri keçib. O, vuruşa və özünü müdafiə edə bilir".

Atam dedi: "Əgər belədirsə və bu az yaşı ilə faydası dəyəcəksə, etirazım yoxdur. Allaha tapşırıram və onun razı olduğuna razıyam!"

Sevincimdən uçmaq istəyirdim. Atamın üzünü öpüb Bəsicin ofisinə gəldim. Pasdar Huşmənd qardaş Bəsicin sədri cənab Zareyə dedi: "Atası tamamilə razıdır".

Səhər saat doqquzda hamılıqla avtobuslara mindik və İsfahanın Əl-Qədir qarnizonuna getmək üçün Nətənz yoluna çıxdıq. Pasdarlardan İsfahanın Əl-Qədir

qarnizonunun komandirlərinin tələbkarlıqları barədə çox eşitmişdim. Çox həyəcanlı idim.

Qarnizona çatdıqda hamı avtobusdan enib sıraya düzüldü. Qarnizonun bozumontul-yaşıl rəngli forma geyinmiş təlim rəhbəri sıraların önündə addımlayırdı. Birdən gözü mənə sataşdı. Məni görəni kimi sanki onu elektrik cərəyanı vurdu. Uca səslə komandiri çağıraraq dedi: "Cənab Əbərquy... Vay-vay! Bu uşağı niyə buraya gətirmisiniz?!"

Əlimdən tutub məni sıradan çıxardı.

Fikrə dalmışdım. Birdən iraqılı əsgərin qışqırtısına özümə gəldim. Avtomatın lüləsini mənə tuşlamışdı və dayanmadan qışqırırdı. Papağını götürən qara arıq əsgər önümə keçib onunla danışdı. Avtomatlı əsgər məni öldürmək istəyirdi və fikrində ciddi idi. O, bir cəsədin başı üstə oturmuşdu və dayanmadan qışqırırdı: "Əxi, əxi!" Öyrəndim ki, qardaşı az öncə bizimkilərin atəşi ilə öldürülüb. Onun əvəzini çıxmaq üçün məni öldürmək istəyirdi. Arıq əsgər onu sözlə qane edə bilmədikdə təpiyi ilə avtomatın lüləsinə vurub bir neçə metr kənara tulladı. Arıq əsgər ikinci təpiyi onun sinəsinə vurdu. O, yerə sərildi. Sonra əlimdən yapışib məni cəld istehkamın arxasına apardı. İstehkamın o tərəfində iraqılılar bir göz qırpımında milçək kimi başıma yığışdılar. Göz işlədikcə ətrafımda halqa vurmuşdular. Təəccüblə mənə baxırdılar. Mehriban əsgərin birdən-birə hara yoxa çıxdığını bilmədim. Bəziləri mənə baxıb ağız-burunlarını əyir, əda

¹ "Qardaşım, qardaşım!"

çıxarır, bəziləri də gülürdülər. Birdən izdihamın o tərəfindən səs gəldi: "Təfərrəqu! Təfərrəqu!"¹ Bizimkilərin atəşi güclü olduğuna görə bu qədər əsgərin bir yerə toplaşması təhlükəli idi. Əsgərlər dağılışmadılar. Yanıma üç yaralı gətirdilər. Onlardan biri Kamal Rizayət idi. Bir-birimizi görəni kimi mat-məəttəl qaldıq. Sevincək dedi: "Mehdi, özümü dayanmadan qınayıram ki, səni niyə səslədim. Elə bilirdim sən ölmüsən, oğlan!" Gənc qara əsgər yenidən peyda oldu. Əlində iki su qumquması və bir neçə xiyar və alma vardı. Qumqumaların birinin qapağını açıb mənə verdi, birini də başıma töküb əli ilə tez-tez saçımı tumarlamağa başladı. Başıma o qədər toz-torpaq və tüstü qonmuşdu ki, barmaqları saçıma güclə batırdı. Başımı yuyub dəsmalla qurutmağa çalışdı. Əsgərin yanıma qoyduğu meyvələri yaralı yoldaşlarımla böldüm. İraqılılar təəccüblə baxırdılar. Həmin əsnada çiyində çoxlu ulduzları və sinəsində medalları olan bir zabıt əlimdən tutub məni özü ilə apardı.

Zabıt ən yaxın tanka doğru gedib üstünə çıxdı və məni də özü ilə qaldırdı. Tankdakı əsgərlərə əmr verdi və tank getməyə başladı. Hər bir səngərin önünə çatanda dayanıb nəsə soruşur və yenidən hərəkət əmri verirdi. On beş dəqiqə ötdü. Nə etmək istədiyini bilmirdim. Bir səngərin önündə boynundan fotoaparət asılmış uca boylu və iri cüssəli bir gənci çağırırdı. Hərbi fotoqraf olub-olmadığını bilmirəm.

Zabıt təxminən ortayaşlı idi və böyük qarnı vardı. Səngərin önündə yerə endik və müxtəlif jestlərlə mənimlə şəkil çəkdirdi. Mən də möhkəm və dik durmağa çalışırdım. Bilirdim ki, uşaq kimi ağlamağımı gözləyirlər.

¹ "Dağılışın!"

O zabit mənimlə o qədər şəkil çəkirdi ki, digərləri də həvəslənib şəkil çəkirdilər. Şəkillər bir neçə saniyəyə çıxırdı və pul çantalarına qoyurdular. Çox çəkmədən iki sıra yarandı: biri zabitlərin, biri isə əsgərlərin sırası. Həmin gün nə qədər şəkil çəkirdiklərini bilmirəm, amma bu iş o qədər uzandı ki, günəş batdı, onlar isə əl çəkmək bilmirdilər. Onların arasında şəkil üstə dava da düşdü və bir-birlərini vurdular. Bu hadisə mənə o qədər gülməli gəldi ki, bir neçə saatlıq əsir olduğumu unudtum.

Televiziya və ya radio işçisinin və ya hər hansı jurnalistin şəkli çəkmək istədiyini bilsəydim, həyatımı itirmək bahasına da olsa, icazə verməzdim. Əsir düşən kimi özümə belə bir söz vermişdim. Lakin belə deyildi. Hələ rəsmi jurnalist və fotoqraflara növbə çatmamışdı.

Hava qaralandan sonra bir İFA¹ gəldi. Üç yaralı iranlı və bir neçə iraqılı əsgərlə maşına mindik. Avtomobil yola düşdü. Mənimlə mehriban davranan arıq hündür əsgər birdən maşının arxasınca qaçmağa başladı. Sanki nəşə demək istəyirdi. Amma avtomobil sürətini artırdı və o, geridə qaldı. Bu əsgərin duyğuları mənə qəribə gəlirdi. İki əlini də qaldıraraq tez-tez havada yelləyirdi. Maşın gözdən itənə qədər bu şəkildə mənimlə sağollaşdı.

Əsir düşdüyümüz yerdən çox uzaqlaşmamışdıq. Maşın xurmalıqların yanından ötdü və Xürrəmşəhr göründü. Hava qaralmışdı. Şəhərdən çıxandan sonra bizi maşından endirdilər. Bəsrə şəhəri idi və 10 may 1982-ci il. Orada amfiteatr zalı və zalın bayıra açılan iki pəncərəsi vardı. Pəncərələrə dəmir barmaqlıqlar vurulmuşdu.

¹ Hərbiçiləri daşımaq üçün nəzərdə tutulmuş alman istehsalı hərbi avtomobil.

Güman ki bura əsirlərin müvəqqəti saxlanma yeri idi. Zalda 40-50 əsir vardı. Bəziləri yaralı idilər və divarın kənarında yerə uzanıb zarıydılar. Zəlin döşəməsi sement idi. İstirahət etmək üçün bir tərəfdə uzandıq.

Hər şey qaranlıq idi. Qarşıda mənə nə gözlədiyini bilmirdim. Azca boşluq yaranan kimi keçmiş yadıma düşürdü.

Məktəbdən Ərdistanın ətrafına ekskursiyaya getmişdik. Bəsic sözünü birinci dəfə orada eşitdim. Bütün gecə bizə hərbi təlimlər keçdilər. Səhər düzülüşündə 22-23 yaşlı gənc çıxış etdi. Cibinin üstündə Sepah emblemi olan hərbi forma geyinmişdi. O dedi: "Ölkədə müharibə gedir. Sanmayın ki, yaşınız azdır və sizin üzərinizə məsuliyyət düşür. Yaxşı olar ki, hərbi təlimlərdə iştirak edəsiniz. Dinimizi və vətənimizi qorumağa hamımız hazır olmalıyıq".

Familiası Zare olan gəncin sözləri qəlbimin dərinliyinə hopdu. Elə oradaca qərara gəldim ki, sabah Bəsicə yazılıam.

Ertəsi gün səhər Bəsicin ofisinə getdim. Həmin pasdar stolun arxasında oturmuşdu. Dedim: "Bəsicə yazılmaq istəyirəm". Verdiyi formanı doldurdum və dedi: "Get, məndən xəbər gözlə".

Otaqdan dəhlizə çıxdım. Gedib xəbər gözləmək fikrində deyildim. Qarşıdakı otağa baxdım. Qapısı açıq və içi adamlarla dolu idi. Plakat, şəkil, poster, kitab, jurnal... Hamısı üst-üstə qalaqlanmışdı.

Təxminən bir neçə saat çalışıb otağı səliqəyə saldım. Beləliklə, Bəsicdə qaldım. Cənab Zareyə dedim: "Mənə

mühüm bir iş tapşıracağınızı gözləmirəm. Nə iş olsa, görərəm. Buranı süpürərəm, sizə çay gətirərəm. Yalnız burada qalmağımıza izin verin".

Bəsic ikinci evim oldu. Bəzən gecələr üzərimə bir ədyal atıb ofisdə yatırdım. Gecələr şəhərin və mağazaların təhlükəsizliyinə əmin olmaqdan ötrü Cənab Zare ilə birgə motoskiletlə şəhərə yoxlanışa çıxırdıq.

Hər əməliyyatdan sonra şəhid cənazələrini Sepahın qərargahına gətirirdilər. Cənab Zare çalışırdı ki, mən cəsədləri görməyim, amma mən görürdüm. Qana bələşmiş cəsədləri və onların şəkillərini görəndən sonra daha ofis işləri ilə qane olmurdum. Daha böyük işlər axtarırdım. Daha faydalı ola biləcəyimi düşünürdüm...

İraqlılar dəstə-dəstə bizim saxlandığımız zalın pəncərələri önünə gəlib mənə çağırırdılar. Hamısı adımı öyrənmişdilər: "Məhdi! Məhdi, təal".¹ Onlar mənə gülüb ədabazlıq edirdilər. Mən isə qürurla başımı dik tutub pəncərənin qarşısında dayanırdım. Bir əsgər zabitlərdən gizli mənə arasında ət olan bir tikə çörək verdi. İraq çörəyini ilk dəfə onda gördüm. Çörəyi tək yeməyə ürəyim gəlmirdi, amma onu əlli nəfər arasında necə böləcəyimi də bilmirdim. Yoldaşlarım dedi: "Narahat olma, Mehdi, özün ye. Nuşi-can! Bir tox qarın yüz ac qarından yaxşıdır. Bu xırda tikələr kimi doyuracaq?!" Çörəyi yaralılar arasında böldüm. Bu hərəkətim iraqılara qəribə gəldi və üzlərində gülüşdən əsər-əlamət qalmadı.

¹ "Mehdi! Mehdi, gəl!"

Bizə baxan İraq əsgərləri dedilər: "Nəhnu muslim. Nəhnu əxi. Xomeyni rəculuddin".¹ Onlar farsca bilmirdilər. Yalnız iranlı əsirlərdən bir neçə söz öyrənə bilirdilər. Elə bilirdim ki, onlar təkə əsir düşəndə bu sözləri deyirlər. Onlar dəfələrlə təkrar edirdilər: "Xomeyni həqq. Xomeyni rəculuddin".² Bildim ki, İraq ordusunda İmam Xomeynini sevən, onu din adamı və haqlı bilənlər var.

O gecə yaxşı yata bilmədim. İraqlılar səhərə qədər dəstə-dəstə mənə görməyə gəlirdilər. Bu görüşlərin birində bir neçə zabit gəlib çəkmələrilə qarnıma və böyrümə vurdular. Qabaqkı qrupun əlindən yenidən qurtulub yatmışdım. Zabitlər ətrafıma toplaşib gülüşürdülər. Yanlarında bir tərcüməçi də var idi. Tərcüməçi soruşdu: "Neçə yaşın var?" Dedim: "On üç". Birdən-birə üzləri döndü və zabitlərin biri qışqırdı: "Sən yalan deyirsən. Sənin altı yaşın var. Xomeyninin əsgərləri sizi uşaq bağçalarından zorla cəbhəyə gətirirlər!"

Mən də uca səslə dedim: "Heç də elə deyil! Mən cəbhəyə gəlmək üçün ağlayıb yalvarmışam. Komandirimiz mənə cəbhəyə gətirmək istəmirdi. Çünki on səkkiz yaşdan aşağı uşaqları cəbhəyə buraxmırlar".

Zabit qəzəbli halda dayanmadan söyür və çəkmələrilə böyürlərimə vururdu. Ondan sonra gələnlərin hamısı eyni sualı verirdilər: "Neçə yaşın var?" Mən də hər dəfə eyni cavabı verirdim. Reaksiyalar fərqli idi. Bəziləri baxışları ilə mənə alqışlayırdılar. Əksəri Səddamın «Bəəs»³

¹ "Biz müsəlmanıq. Biz qardaşıq. Xomeyni din adamıdır".

² "Xomeyni haqlıdır. Xomeyni din adamıdır".

³ Bəəs – diriliş, dirçəliş deməkdir, Ərəb Sosialist Dirçəliş Partiyasının qısa adıdır. (müt.)

rejiminin zabitləri olan bir qrup nifrət və qəzəblə gözlərini üzümə zilləyir, təpiklə döyəndən sonra gedirdilər.

Əsgərlərin biri dedi: "İnanıram ki, on üç yaşın var. Çünki altıyaşlı bir uşağın belə cəsarətlə hamıya cavab verməsi ağlabatan deyil. Amma çox arıqsan. Ərəb oğlanlar on üç yaşında daha böyük olurlar. Zabitlər buna görə sənə on üç yaşında olmana inanmırlar".

İraqlılar mənə ələ salmaq üçün gülə-gülə gəlir, qayıdanda isə heyrətlə qayıdırdılar. Anlamışdım ki, cəsarətlə müqavimət göstərməyib özümü zəif göstərsəm, əl çəkən deyillər.

Cəbhədə gördüyüm o qədər şəhiddən və müxtəlif hadisədən sonra anladım ki, mənə o qanlı çöldən Allah xilas edib. O mənəim şəhidliyimi yox, burada olmağımı istəyir. Allahın mənə gördüyünə əminliyim mənə ürəkləndirirdi.

Gəlişimizin ilk saatlarında bir nəfər şəhid oldu. İyirmi altı yaşlı ucaboy və iri cüssəli bir gənc idi. Tibbi yardım göstəriləydi, ölməzdi. Bir neçə iraqılı əsgər gəlib adını flomasterlə sinəsinə yazdılar. Cənazəsinin şəklini çəkib ədyala bükdülər və apardılar.

Qırx səkkiz saat yuxusuzluqdan sonra zəlin sement döşəməsi mənəim üçün yumşaq yataqdan da rahat idi. Beynimdə fikirlər dolaşır. Öz-özümə təkrarlayırdım: Mən əsir düşdüm! Ölümün bir addımlığında yaşadığım qərribə hadisələri xatırlayırdım.

Beytölmüqəddəs əməliyyatının ikinci mərhələsi idi. Xürrəmşəhr-Əhvaz yolu iraqılardan geri alınmışdı. Mən

snayperçi idim. Pulemyotçu səngərinin önündən keçəndə üstədən kimsə mənə səslədi: "Mehdi, qalx yuxarı!"

Qum kisələrindən düzəlmiş səngər pillələrilə yuxarı qalxdım. Gənc leytenant Zülfüqar briqadasının pulemyotçusu idi. Mən onu tanıyırdım, amma mənəim adımı hamı bilirdi. Dedi: "Durbini götür və başlarına nə oyun açacağıma tamaşa elə. Yaxşı bax və koordinatlarını mənə de".

Leytenant vurmağa başladıda iraqılılar ya yerə yıxılırdılar, ya hər şeyi atıb qaçırdılar. Vəcdə gəlib qışqırırdım: "Düzdü, belə davam et..."

Bir neçə dəqiqədən sonra leytenant dedi: "İndi isə durbini mənə ver və sən pulemyotun arxasına keç".

Pulemyota yapışib atəş açmağa başladım. Bayaq ona dediyim sözləri indi o söyləyirdi: "Aferin... Tez vur... Əla!"

Aldığım həzz vəsfəgəlməzdi. Mənəim heç kim oradan endirə bilməzdi, amma özümdən asılı olmadan pulemyotu buraxıb aşağı endim. Leytenant dedi: "Hara gedirsən, Mehdi?" Cavab vermədim.

Axırıncı qum kisəsinin üzərinə ayağımı qoyanda qara sıx saqqalı olan ucaboy və enlikürək bir zabit əlini çiynimə qoyub dedi: "Əhsən, igid əsgər! Düşməne necə od yağdırdığını gördüm".

Çiyindəki ulduzlar günəşin altında parlayırdı. Yaxınlıqdakı tankı göstərib dedim: "Siz o çiften tankının sürücüsüsünüz?" Dedi: "Bəli".

Əlini çiynimə qoyub mənəimlə söhbət etdiyi halda ondan ayrıldım və səngərdən uzaqlaşdım. Mərifətsiz uşaq deyildim. Hərəkətim özümə də qərribə gəlirdi. Ürəyim orada idi, amma ayaqlarımın idarəsi əlimdə deyildi və mənəim başqa səmtə aparırdı.

Səngərdən 10-15 metr uzaqlaşmamış qorxunc partlayış səsi gəldi. Yerə yapışdım. Göydən odlu qəlpələr yağdı. Səngərin damında və içində olanların bəziləri şəhid oldular. Ucaboy zabit də şəhid oldu. Yanğın azaldıqdan sonra iki nəfəri çağırıdım. Onu gətirib bir kənara qoyduq və yanında dayandım. Başının alından yuxarı hissəsi parçalanmışdı və beyni görünürdü.

Külək onun qana boyanmış qara sıx saqqalını tərpedirdi. Təxminən 28 yaşı olardı. Özümdən asılı olmayaraq, gözlərimdən yaş axdı. Anasını xatırladım. İki nəfər gəlib cənazəsini ədyalla örtüdlər. Boyu hündür olduğundan ayaqları ədyaldan bayırda qaldı.

Göz yaşlarım hələ qurumamış uzaqdan bir motosiklet mənə doğru gəldi. Yaxınlaşanda sevincimdən uçmaq istədim. Ərdistan Bəsicinin rəhbəri cənab Zare idi. O, mənə mehribancasına qucaqlayıb salamat olduğuma görə sevindiyini bildirdi. O dedi: "Mehdi, inanırsan, sən burada ön cəbhədə, azad olunmuş Əhvaz-Xürrəmşəhr yolunun kənarındasan. Hələ də inanmıram ki, sən cəbhənə gəlmənə etiraz edən o qədər adamın əlindən qaçmağı bacarmısan".

Cənab Zare tez getdi. Günəş səmanın ortasında idi və istilik aman vermirdi. Bizim səngərlərimiz çox adi idi: divarları qum kisələri, tavanı şifer. Günəşin şüası şifera düşəndə istilik dəfələrlə artırdı. Günorta çağı səngərin içində qalmaq mümkün deyildi. Dəmir papağı başımdan çıxarıb səngərin divarına söykəndim. Minomyotçulara kömək etmək üçün səngərdən çıxdım. Məndən on metr kənardə bir çiften tankı durmuşdu. Tank tərəfdən bir neçə nəfərin mənə çağırıldığını hiss etdim. Başımı çevirib gördüm ki, ordu əsgərlərindən on nəfər böyük bir çala qazmış, tankı da düz onun üstünə qoymuşlar. Sərin bir

kölgəlik əmələ gəlmişdi. Bu on nəfər çalanın içində yerlərini dəyişdirir və mənə də onların yanına gedib istirahət etməmi istəyirdilər.

Papağımı başıma qoyub təşəkkür etdim və minomyotçu uşaqlara sarı yollandım. Hələ onlardan çox da uzaqlaşmamış dəhşətli bir partlayış səsi ucaldı. Dönüb baxanda gördüm ki, tank ümumiyyətlə, yoxa çıxıb, yerindən alov və tüstü qalxır.

Alov və tüstü yatandan sonra bir nəfər sellofan kisə götürüb uşaqlardan xahiş etdi ki, şəhidlərin cəsədlərini toplayıb kisəyə töksünlər. Həmin 10-15 nəfərin bədənlərindən tapılanlar bir sellofan kisəni də doldurmadi. Kiçik ət parçaları, bir neçə üzük və nişan.

Çoxlu belə hadisələrlə rastlaşmışdım, hikmətin nə olduğunu isə indi anlayırdım. Mən sağ qalmalı idim... Əsir düşməli idim... Yaşamalı idim... Bu fikirlərlə yuxuya getdim.

Əsirliyin ilk səhəri yuxudan ayılanda iraclılar qaçaqçaqda idilər. Onları pəncərələrin millərinin arxasından görürdüm, çox get-gəl edirdilər. Bir neçə yaşlı zabit gəlmişdi. Əsgərlər qorxudan daim ayaqlarını birbirinə möhkəm vurub "Seyyidi, seyidi" deyirdilər. Çox keçmədən zala daxil oldular. Əllərimi bağlayıb digər azyaşlı üç nəfərlə birgə maşına mindirdilər. İki yaşlı mayor da bizimlə gəldi. O üç nəfərdən yalnız Məhəmmədrza Yəqubinin adı yadımda qalıb.

Toyota avtomobili yola düşdü. Öz-özümə düşünürdüm ki, görəsən, nə etmək istəyirlər? Ürəyim üzölmüşdü. Qollarımızı bağlamışdılar, gözlərimiz isə açıq idi. Maşın

irəlilədikcə döyüş zonasına yaxınlaşdıq. Maşın bir istehkamın arxasında dayandı. Bizim tərəfdən atılan raketlər maşının yaxınlığına düşürdü. Maşından enəndə düşündüm ki, bizi öldürmək istəyirlər. Hər tərəfdən atəş səsləri gəlirdi. Yanlarında mərmidən təpə olan İraq minomyotları və polemyotları daim atəş açırdılar.

Ön xətdəki əsgərlər yaşlı mayorlara çox hörmət edirdilər. Birdən fit səsi ucaldı. İraqlı əsgərlər hər tərəfdən axışb bizim maşını dövrəyə aldılar. Mayor maşının üstünə çıxıb mikrofonla əsgərlərlə danışmağa başladı. Ərəbcə bilmədiyimdən heç nə anlamırdım. Axtarıb farsca güclə danışan birini tapdılar. Mənə dedi ki, qalxıb yuxarıda mayorun yanında dayanım. Kapotun üstünə çıxıb dayandım. Düzənlik göz işləyəncə qədər İraq hərbiçiləri ilə dolu idi.

Əsgərlər əda çıxarıb gülürdülər. Mən də düz dayanıb başımı dik tutmağa çalışdım. Özümü Allaha əmanət etdim. O vəziyyətdə başqa heç bir qüvvə mənə güc verə bilməzdi.

Tərcüməçi mayorun sözlərini mənim üçün tərcümə edirdi: "Siz qaçmayıb müqavimət göstərsəniz, çox asanlıqla qələbə çalarsınız. İranlılarda canlı qüvvə çatmır. İran ordusu zəifdir. Onlar uşaq bağçalarından uşaqları oğurlayıb cəbhələrə gətirmək məcburiyyətində qalıblar. Hücuma keçdikləri gecələrdə Xomeyninin əsgərləri zorla bu uşaqları qabağa göndərirlər. Sonra da sizi qorxutmaq üçün səsucaldanla "Allahu-Əkbər" səslərini yayırlar. Biz bu əsir uşağı gətirdik ki, siz gözlərinizlə görə və daha iranlılardan qorxub qaçmayasınız!"

O, əsgərlərə təkidlə tapşırırdı ki, iranlıların önündən qaçmayın! Başa düşdüm ki, məni göstərməklə onlarda ruh yüksəkliyi yaratmaq və əməliyyat zamanı

qaçmamalarını təmin etmək istəyirdi. Tərcüməçi mənə yaxınlaşdı. Soruşduğu ilk sual bu idi: "Neçə yaşın var?" Cavabdan öncə "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim" dedim. Bu Bismillahla hərbiçilərin arasına vəlvələ düşdü, sanki onlara elektroşok verdilər. Onların səs-küyünə fikir vermədən dedim: "Mənim on üç yaşım var". Səs-küy bir az da çoxaldı.

Tərcüməçi soruşdu: "Səni uşaq bağçasından zorla cəbhəyə gətiriblər?"

Cavab verdim: "Mən könüllü şəkildə cəbhəyə gəlmişəm. Yaşı 18-ə çatmayanları cəbhəyə buraxmırlar. Mən məsul şəxsləri razı salmaq üçün üç il təlim keçmişəm".

Yalnız bu iki sualı verdilər. Mayor maşının üstündən yerə hoppandı və məni də aşağı dartdılar. Yenidən əl-ayağımı bağlayıb toyotanın döşəməsinə atdılar. Bir neçə dəqiqə öncə əda çıxarıb gülən əsgərlər toyotanın önündən keçərkən mənə heyrətlə baxırdılar. Üzlərindəki gülüş də yoxa çıxmışdı. Yaşlı mayor qarşımda dayanıb gözlərini mənə zillədi. Hədə məqsədilə barmağını silkələyib bir neçə cümlə dedi, amma heç nə anlamadım.

Qürub çağı zala qayıtdıq. İçəri girməzdən öncə hər iki mayor mənimlə danışmağa başladılar. Onlardan biri dedi: "Bura İraqdır və sən bizim əsirimizsən. Kefin istəyəni danışa bilməzsən. İstədiyimiz vaxt səni öldürə bilərik. Bunu unutma!" Sonra belindəki tapançanı qulağımın dibinə söykəyib dedi: "Səni öldürmək çətin deyil". Sonra da yanımdakı əsgərə tapşırırdı ki, bugünkü sözlərimə görə mənə su və yemək verilməsin. Bu təhdid mənim üçün əhəmiyyətsiz idi. Əsirlikdən bir həftə öncə o qədər ac-susuz qalmışdım ki, bədənim alışırdı. Mənə elə gəlirdi

ki, bir tikə çörək və bir qurtum su ilə üç gün davam gətirərəm.

Ertəsi gün səhər həmin hadisə bir də təkrarlandı. Mənim və həmin üç nəfərin əl-ayaqlarını bağlayıb toyotaya mindirdilər. Dünən anlamışdım ki, bu üç nəfərin gəlişi daha çox formal xarakterlidir. İraqlıların ön xəttinə doğru getdik. Bu dəfə məni bacardıqları qədər hədələdilər. Bir neçə nəfər gəlib dönə-dönə xəbərdarlıq etdilər ki, artıq-əskik danışsam, yüz faiz öldürüləcəyəm. Mən deməli idim ki, altı yaşım var və uşaq bağçasından oğurlanıb cəbhəyə gətirilmişəm.

Yolun əvvəlində avtomobil dayandı. Yenidən fit səsi gəldi və əsgərlər bizə doğru gəlib toyotanı dövrəyə aldılar. Tankda xidmət edən qara papaqlı hərbiçilər çox hündür və iribədənli idilər. Kapotun üzərinə çıxdım. Dünənki kimi dik dayanıb gözlərinin içinə baxdım. Komandir ruporla dedi: "Əməliyyat gecəsində eşitdiyiniz "Allahu-Əkbər" səsi kasetdən yayılır. Xomeyninin pasdarları altıyaşlı uşaqları bağçadan oğurlayıb cəbhəyə gətirirlər. Siz müqavimət göstərməlisiniz. İndi dinləyəcəyiniz bu uşaq mənim sözlərimə canlı nümunədir". Tərcüməçi bir daha məndən soruşdu: "Neçə yaşın var?" Zərrə qədər də tərəddüd etmədən həqiqəti söyləməyə başladım: "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim. Mənim on üç yaşım var".

Soruşdu: "Səni cəbhəyə zorla gətiriblər?"

Dedim: "Xeyr. Mən könüllü gəlmişəm. Üç il təlim keçdikdən sonra yalvar-yaxarla cəbhəyə buraxdılar. Çünki yaşı on səkkizə çatmayanların ön xəttə gəlişi qadağandır".

Yenidən əsgərlər arasında səs-küy düşdü. Bütün planları alt-üst oldu. Komandir məni aşağı dartıb

toyotanın arxasına atdı. Yaralı ayı kimi bağırırdı. Məni üç nəfərlə birgə maşına mindirib bir qədər arxaya apardılar. Bizi bir dəmir konteynerin içinə atdılar. Konteynerin heç bir pəncərə və bacası yox idi, içəri zülmət qaranlıq idi. Dedilər ki, adam olmayınca burada qalacaqsınız, yemək və su da görməyəcəksiniz. Gecə, yoxsa gündüz olduğu bilinmədiyinə görə orada neçə saat qaldığımızı bilmədim.

Bizi bayıra çıxaranda gündüz idi; eyni əsgərlər, eyni avtomobil və komandirin təhdidləri. Ac idim, amma onların məni zəif görməsini istəməirdim. Özümü toparlamağa çalışdım.

Əl-ayaqlarımızı bağladılar. Yenidən toyotaya mindik və bu dəfə Xürrəmşəhrə doğru hərəkət etdik. Xurmalıqları arxada qoyub bir yola çatdıq. Məlum idi ki, bizim gəlişimizi xəbər vermişdilər və ciddi hazırlıq görülmüşdü. Çoxlu əsgərlər kolonlara düzülüb fərağat dayanmışdılar. Komandir onlara baxış keçirdi. Komandirin arxasınca hərəkət etdiyimdən mən də baxış keçirmiş oldum. Əsir düşdüyümə görə baxış və addımlarımda zərrə qədər də qorxu və ya həqarət hiss etdirmədən komandirin arxasınca gedirdim.

On dəqiqəlik fərağatdan sonra yeni tikilmiş bir yerə çatdıq. Stolun önünə bir mikrofon qoyulmuşdu. Komandir artırıb-azaltmadan qabaqkı sözlərinə başladı: "Siz bilməlisiniz ki, əməliyyat gecələrində eşitdiyiniz "Allahu-Əkbər" səsi səsucaldandan yayılır və məqsədləri sizi qorxutmaqdır. Xomeyninin pasdarlarının canlı qüvvəsi çatmır. Onlar altıyaşlı uşaqları uşaq bağçalarından oğurlayıb cəbhələri doldurmaq üçün ön xəttə sizin qarşınıza gətirirlər. Bu uşaq mənim sözlərimə canlı nümunədir. Siz iradə və qüdrətlə müqavimət göstərməli və əməliyyat gecələrində qaçmamalısınız".

Tərcüməçi adət üzrə bütün bunları mənə tərcümə etdi və sonra soruşdu: "Sənin neçə yaşın var?"

Mən də cavab verdim: "Bismillahir-Rəhmanir-Rəhim. Mənim on üç yaşım var".

"Sizi cəbhəyə zorla gətiriblər?"

Qabaqkı tərcümələrdə "kənüllü" sözünü "mütətəvve" kimi tərcümə edirdilər. Mən də bu dəfə həmin sözdən istifadə etdim: "Xeyr, mən mütətəvveyəm. Üç il ağır təlim keçmişəm. Üstəlik, ağlayıb yalvarandan sonra məcbur qalıb özləri ilə cəbhəyə gətiriblər".

Komandirin əsəbdən qaralan üzünü görürdüm. Həmişəki kimi suallar bitəndən sonra məni kürsüdən endirib əl-ayaqlarımı bağladılar və maşına atdılar. Komandir ucadan mütərcimin üstünə qışqırır və dayanmadan ərəbcə nəsə deyirdi. Həmin konteynerin qabağına çatanda qızarmış gözləri az qala hədəqəsindən çıxan komandir məni yerə yıxıb əsgərə atəş əmri verdi. Əsgər bir daraq gülləni mənim ətrafıma boşaltdı. Sonra mütərcim dedi: "Komandir deyir ki, sən əsir olduğunu unutmamalısan. Nə deyiriksə, onu da etməlisən. Sən bizim sözlərimizi təsdiqləməlisən, özündən heç nə deməməlisən".

Gecə məni yenidən ac-susuz konteynerin içinə atdılar. Komandir çox qəzəblə oranın mənim daimi qəbrim olacağını deyib getdi.

Azca bekarlıq yaranan və yalnız qalan kimi iki gün öncə baş verənlər yadıma düşürdü. Gördüklərim o qədər qəribə idi ki, beynimdən çıxmırdı.

Azad olunmuş Əhvaz-Xürrəmşəhr yolundakı istehkamın qırağında uzun müddət dayandıqdan sonra elan etdilər ki, hərəkətə hazır olun. İFA və özüboşaldan yük maşınları gəldi. Hamı maşınlara mindi. Güman ki hansısa xətti yarmaq istəyirdilər.

Düşmən istehkamlarını alandan sonra bir istehkamın döşündə zülmət qaranlıqda uzandıq. Yerə elə yapışmışdıq ki, bizi görmələri mümkün deyildi. İraqın tankdaşıyan maşınları bir-bir gəlib istehkamın önündən keçirdilər. Maşınlar o qədər böyük idi ki, üzərinə iki tank asanlıqla yerləşərdi. Əlbəttə, onların üzərində tank yox idi, əsgərlər sıx-sıx dayanmışdılar. Bəlkə də hər maşına bir bölük sığmışdı. Onlar maşının üstündən yığılmamaq üçün bir-birinə yapışmışdılar. Əsgərlər iribədənli idilər. Hər birinin əlində qoryunov pulemyotu vardı. Bu silah böyükdür, amma yekəpər iraqılılar onu asanlıqla çiyinlərinə qoymuş və bədənlərini gülləbatmaz kimi patron qatarları ilə örtmüşdülər. Deyəsən, İraq ordusunun xüsusi təyinatlıları idi. Maşınların arxasınca bir neçə tank, hündür avtomobil və top da hərəkət edirdi.

Bəlli idi ki, bu kolon döyüş xəttinin vəziyyətindən xəbərsiz idi. Buna görə də, döyüş zonasının düz ortasına girib bizim mühasirəmizə düşmüşdülər. Onlar hələ mövqelərinin alındığını bilmirdilər. Maşınlarının yalnız yaxın işıqları yandığına görə sürücü ancaq iki-üç metr önünü görə bilirdi. Təslim olmuş iraqılılar istehkamın kənarında sakit oturub bizimlə birgə tamaşa edirdilər. Əsir düşmüş iraqılıların hər bir hərəkəti qiyamət qoparırdı, amma Allahın köməyi ilə və ürəklərinə dolmuş qorxu səbəbindən heç bir problem yaranmadı. Onlar öz canlarının hayında idilər. Ortaq məqsədləri olmadığına görə heç nə etmədilər və sakit qaldılar.

Çox çəkmədən son maşın da keçdi və kolon bitdi. Komandir axırıncı maşına atəş əmri verdi. İstehkamin döngəsində yük maşını bizi görüb dayandı. İşığı istehkamin üzərinə düşmüşdü. Maşının qapısı açıldı və içindən bir nəfər düşdü. Mən təəccübləndim. Ucaboy və enlikürək bir kişi idi, amma hərbi geyimdə deyildi. Uzun ərəb paltarı geyinmişdi, başına qırmızı ərəb çəfiyəsi atmışdı. Bizə doğru gəldi. Yaxınlaşdıqda isə birdən qışkırdı: "İranlı... İranlı..." Və maşına sarı qaçdı.

Komandir atəş əmri verdi və RPG anında atəş açdı. Mərmi onun belinin ortasından keçib maşının kabinəsinə dəydi. Kabinə yanmağa başladı. Silahlarımızı avtomat rejimə qoyub atəş açdıq. «Bəəs»-çilər çəyirtkə kimi bir-birinin üstünə tökülür, bəziləri də maşından yerə düşürdü. Başlarını itirmişdilər, nə edəcəklərini bilmirdilər. Güclü külək əsirdi. Kabinənin alovu maşının təkərlərinə keçdi və bütün maşın gözlərimiz önündə yanmağa başladı.

İraqlıların qışkırtısı hər yeri bürüdü. Çoxlu yaralı maşının yük hissəsində meyitlərin altında qalmışdı, bir qismi də təkərlərin yanında yerdə. Külək alovu yerdəkilərə yaxınlaşdırırdı. Onlar hərəkət edə bilmir, ancaq qışqırırdılar. Təslim olmuş iraqılılar heyrətlə bu mənzerəyə baxırdılar.

Alov sürətlə maşını və içindəkiləri uddu və qışqırtılar kəsildi. Yanmış qara yağa bənzər bir maye yana-yana maşının kənar hissələrindən yerə tökülürdü. Meyitlərin yağı idi. Yanmış ət iyi də hər yeri bürümüşdü.

Birdən səs-küy ucaldı. Partlayışa bənzər bir səs: "Taq-taq-taq". Səsdən sonra kiçik parçalar alov şölələri arasından göyə atılır və buxarlanıb yerə düşürdü. Bir neçəsi mənim yaxınlığıma düşdü. Diqqətlə baxıb gördüm ki, insan beynidir. Qoz ləpəsinə oxşayırdı. Hələ də isti idi

və buxarlanırdı. Özümdən asılı olmayaraq, bir az geri çəkildim. Onda bildim ki, taqqıltı səsi kəllələrdən gəlirmiş.

Yoldaşlarımız diqqətlə baxırdılar ki, yolda daha hansı hərəkətlənmə olacaq...

Hər gecə baş vermiş hadisələr haqda düşünür və haçan yuxuya getdiyimi bilmirdim.

Ertəsi gün səhər məni və mənim oduma yanan üç nəfəri yenə əl-ayağı bağlı formada hündür maşına mindirib ön xəttə apardılar. Yollarda çoxlu kanallar vardı. Böyük hovuzlarda həтта qayıqlar üzürdü. İraqın ön xəttilə təxminə 200-300 metr məsafəmiz vardı. Orada çoxlu hərbcı dayanmışdı. Adət üzrə komandir avtomobildən enəndə hamı farağət dayandı. Yaxınlığımızda böyük çala vardı.

Çalanın yaxınlığında bir katyuşa vardı. Öz-özümə düşünürdüm ki, görəsən, onu bura niyə gətiriblər. Fikirli idim. Əl-ayağımız bağlı halda maşının döşəməsi üzərində qalmışdıq. Komandir gəlib qarşımızda dayandı və qəzəblə qışkırdı: "Siz adam olmayacaqsınız. Məni çox məyus etdiniz. Əsir İraq ordusunun mülküdür. Siz bunu anlamalısınız. Bizə məyus etdiyinizə görə mütləq..." Daha davam etmədi və ərəbcə tərcüməçi ilə danışmağa başladı. Biz onun nə dediyini anlamadıq.

Bir neçə dəqiqə sonra maşına üç əsgər girdi. Bağlı əl-ayaqlarımızı tərpnə bilməyəcək şəkildə maşının dəmirələrinə bağladılar. Ətrafıma fikir vermirdim, yalnız katyuşanı düşünürdüm. Cəbhədə ondan atəş açmaq

istəyəndə hamı uzaqlaşdı. Çox güclü səsi vardı və yeri titrədirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra maşın yola düşüb düz katiyuşanın yaxınlığında dayandı. Sürücü maşından endi və digərləri ilə birgə başqa bir maşına minib geri qayıtdılar. Komandir əlinin işarəsi ilə başımıza nə gələcəyini anladı.

Dərhal kəlmeyi-şəhadətimi dedim. Əmin idim ki, katiyuşanın arxasından çıxan alov dördümüzü də kül edəcək. Mərmi atandan sonra ondan çıxan hərarət bəzən qumdan kərpic düzəldirdi, torpağı əridirdi. İndi biz onun birmetrliyində idik. Allaha təvəkkül etdik. İraqlılar uzaqlaşmışdılar. Daha onları görmürdük. Katiyuşa atəşə başladı. Əl-ayaqlarımız bağlı idi. Tərpənə bilmirdik. Birinci raketin dəhşətli səsi gələndə əllərimizi qulaqlarımıza qoymaq istədik, amma mümkün deyildi. Hər bir raketdən sonra isti qumlardan ibarət bir dağ üz-başımıza ələnirdi. İsti bir təndirdə diri-diri basdırıldığımı hiss edirdim. İsti toz-torpağın şiddətindən nə gözlərim görürdü, nə də qulaqlarım eşidirdi. Yalnız başımda qorxunc bir səs dayanmadan fit verirdi.

Qırx raket atılandan və səs-küy bitəndən sonra iraqlılar peyda oldular. Onlar bizi sağ görmələrini gözləmirdilər. Sağ qalmağımız doğrudan da təəccüblü idi. Qulaqlarım eşitmirdi, gic kimi olmuşdum. Burnum və gözlərim torpaqla dolu idi. İnsan şəkildən çıxmışdıq. Sanki illər sonra bizi qəbirdən çıxarmışdılar.

Üçüncü fəsil

Bizi toz-torpaqlı halda da maşına mindirib apardılar.

Hara getdiyimizi bilmirdik. Bir az sonra Xürrəmşəhrə girdiyimizi anladım. Bunu yerə düşmüş plakatlardan, qarışqa kimi qaynaşan İraq əsgərlərindən, xarabalıqlardan, böyük çaydan və içiboş limandan anladım. İraqlılar şəhəri xaraba qoymuşdular. Hələ salamat qalmış bir-iki cərgə ağacdən bilmək olardı ki, bura bir zaman prospekt olmuşdu.

Tanklar evlərin xarabalıqları üzərində o qədər get-gəl etmişdilər ki, tör-töküntülərdən yol əmələ gəlmişdi. İraqlılar şəhəri tam nəzarətdə saxlamaqdan ötrü bir sağlam divar qoymamışdılar. Onlar İran xüsusi təyinatlılarının helikopterlərlə şəhərə daşınıb problem yaratmalarından qorxurdular.

Yalnız şəhərin icra hakimiyyətinin binasının yaxınlığında bir neçə hündür divar sağlam qalmış və top mərmisi ilə deşilmişdi. İraqlılar o deşikdən keçirdilər. Avtomobil hündür divarların yaxınlığında dayandı. Həmin üç nəfər maşında qaldı və iki iraqlı əsgərlə iki mayor qolumdan tutub yola düşdülər.

Yolun qalanı o qədər bərbad idi ki, maşınla getmək mümkün deyildi. Şəhər çəyirtkələrin hücumuna məruz qalmış tarlaya bənzəyirdi. Hər təpənin, divarın, dağıntının üstü - hər yer iraqlı əsgərlə dolu idi. Onlar qoryunov pulemyotu ilə silahlanmışdılar. Xüsusi təyinatlılardan olduqları bəlli idi. Boyları iki metrə çatırdı. Başlarında qara, yaşıl və ya qırmızı beretlər vardı. Bəziləri ayaq üstə danışıb gülə-gülə siqaret çəkirdilər.

İki tərəfimdə tank qatarı düzülüşdü. Sonu görünmürdü. Bəzi tanklar par-par parlayırdı və tırtılları

yağın içində idi. Yeni tanklar tankdaşıyan yük maşınlarının üstündə idi. Əsgərlər onları yerə endirirdilər. Bütün bunlar gözlərim önündə canlanırdı. Xarabalığın altından velosipedlər, uşaqların oyuncaqları və Xürrəmşəhr əhalisinin paltarları görünürdü.

On dəqiqə piyada yol gedib iraqqlıların qərargahına çatdıq. Onlar Xürrəmşəhrin icra hakimiyyətinin binasını qərargah etmişdilər. Dağılmış binanın bütün mərtəbələri dəlik-deşik olmuşdu. Güman ki bu da onların əsas qərargahlarının ifşa olunmaması üçün hiylə idi. Birinci mərtəbəyə girdik. Bina ucaboy mühafizəçilərlə dolu idi. Fars dilini bildiyinə görə tərcüməçi sayılan əsgərlərdən biri ərəb ləhcəsilə qulağıma dedi: "...Mehdi, bura çox təhlükəli yerdir. Nə danışdığına fikir ver. Bunların kim olduğunu bilmirsən... Əmin ol ki, istədiklərini eləməsən, salamat qurtulmayacaqsan..."

Onun da qorxduğu üzündən bəlli idi. Adətən, tərcüməçilər yaxşı adam olur və mənim sözlərimi olduğu kimi iraqqlılara çatdırırdılar. Onlar həm də məni ətrafımdakı vəziyyətdən xəbərdar edirdilər.

Binanın son hissəsinə çatmadan öncə bizimlə birgə gəlmiş iki siyasi hərbiçini tərksilah etdilər. Binanın sonunda liftə mindik və lift aşağı endi. Bu mənim üçün maraqlı idi. Mən o vaxta qədər liftə minməmişdim. Liftin neçə mərtəbə endiyini bilmirəm, amma birdən dayandı, qapılar açıldı və biz bayıra çıxdıq. Tərcüməçi hələ də danışdı. Mən isə ətrafa o qədər maraqla baxırdım ki, sözlərini eşitmirdim.

Dəhlizdən keçib böyük bir qapıya çatdıq. Qapının önündə məni saxladılar. Bir-iki dəqiqədən sonra qapı açıldı və əsgər məni toplantı zalına bənzər böyük otağa itələdi.

Otaqda hər şey gözəl və yaraşlıq idi. Zəif ortasında bütün ətrafına stullar düzülmüş böyük bir dəyirmi masa vardı. İraq ordusunun qocaman zabitləri stullarda oturmuşdular. Çoxu qara papağını stolun üzərinə qoymuşdu. Məclisin başında ayaq üstə dayanmış bir şəxs vardı. O, əlindəki antenə bənzər bir şeylə xəritəyə vurub nəşə danışdı.

Otaqda pəncərə yox idi. Bütün divarlar 20 sm. qalınlığında üst-üstə asılmış iki-üç metrlik xəritələrlə örtülmüşdü. Üzdəki xəritələrdə dörd tərəfi göstərən ox işarələri vardı.

Otağın dumanlı havası diqqətimi çəkdi. Hər şey dumanə qərqlə olmuşdu. Hər yüksək rütbəli zabitin önündə iki qutu siqaret və küllə dolmuş külqabı vardı. Zabitlərin hamısının əlində siqaret vardı. Lakin otaqdan adi tütün qoxusu gəlmirdi, xoş ətir duyulurdu və adamı narahat etmirdi.

Təəccüblə bütün bunları izləyərkən əlində antenə tutmuş kişi xəritənin önündən döndü və gözü mənə sataşdı. Anteni yerə qoyub gülməyə başladı. Dəli kimi gülməyə başladı. Digərləri də öz rəisləri kimi mənə baxıb gülməyə başladılar.

O, mənə bir neçə addım yaxınlaşdı. Məni gətirənlərlə ərəbcə danışdı. Onlar da məni dəhlizin sonuna apardılar. Hamam və tualetlər olan bir yerə girdim. Katyuşa macərasından və təxminən bütün bədənimin qum altında dəfn olduğundan sonra məni elə vəziyyətdə də gətirmişdilər. Hətta əllərimi də açmamışdılar ki, saçıma bir əl çəkmiş və ya paltarımı çırpım. Maşın gedəndə əsən külək qumları azca təmizləmişdi. On il torpaq altında qalmış bir adama bənzəyirdim.

Katyuşa macərəsi səhər saat 09:30-da baş vermişdi. İndi də saat 11:00 idi. İki əsgər tərcüməçi ilə birlikdə başımı isti suyun altına tutdular. Uzun müddət su görməmiş mən də həvəslə başımı yudum. Tərcüməçi saçımı yuya-yuya qulağıma deyirdi: "Mehdi, deyəcəyin sözlərə fikir ver. Sən Allah, dikbaşlıq eləmə. Öz canın üçün deyirəm. Bura o biri yerlər kimi deyil. Qarşında duranın kim olduğunu bilirsən?"

Etinasızlıqla dedim: "Kimdir? Generaldır?"

O dedi: "Ondan da böyükdür. O, Adnan Xeyrullahdır¹, Səddamın Mühəribə naziri".

Köpüklü üz-başla qayıdıb ona baxdım. Doğru dediyinə inanmırdım. Düşündüm ki, bunu məni qorxutmaq və istədiklərini dedizdirmək üçün deyir.

Tərcüməçi dayanmadan danışdı. Məndən ötrü nigaran idi. Hələ başımı tam yumamış və başımdan palçıqlı su axa-axa dəsmalı başıma atdılar.

Başımı qurutdum, əlimdən tutub tez zala qaytardılar. Tərcüməçinin Adnan Xeyrullah dediyi komandır məni görə kimi danışmağa başladı: "Neçə yaşın var? Cəbhəyə necə gəlmisən?" Dedim: "On üç yaşım var və könüllü şəkildə cəbhəyə gəlmişəm". Sərxoş kimi gülməyə başladı. Ona baxıb digər zabitlər də gülürdülər. Uzaqdan məni göstərdi, əlimdəki anteni o biri əlinə vurdu və sonra onunla zala işarə edib gülə-gülə dedi: "Sən bu boyunla mühəribəyə gəlməyə qorxmadın?" Antenin ucunu

¹ Sonralar düşərgələrə gətirilən qəzetlərdə onun şəklini çox gördüm. Üzü yaxşı yadımda qalmışdı. Şəklini görə kimi tanıdım və həmin otaqda mənim önümdə dayanmış adamın həqiqətən, Səddamın dayısı oğlu və İraqın Mühəribə naziri Adnan Xeyrullah olduğunu bildim.

zabitlərə tutub əlavə etdi: "Bu cəsur ərəblər... Bu qəhrəman ərəblər... De, Mehdi, qorxmadın?"

Allah kömək etdi və anında bu cavab dilimə gəldi: "Mən sizinlə güləşməyəcəm ki. Bu gün müharibədə bu bədənlə mənim də silahım var və atəş açıram, sizin də. Siz böyük olduğunuza görə daha yaxşı nişangaha gəlersiz. Digər tərəfdən, sizin güllələrinizdən qaçmaq mənə daha asandır".

Mənimlə Adnan arasında belə bir söhbət oldu və tərcüməçi dili topuq vura-vura bütün sözlərimi tərcümə elədi.

Adnan yerində dayandı. Daha gülmürdü. Bir neçə dəqiqə sükutla keçdi. Daha heç nə soruşmadı. Onun işarəsindən sonra iki əsgər və tərcüməçi məni liftə gətirdilər. Gəldiyimiz yolu eynilə geri qayıtdıq. Həmin üç nəfər maşının yanında bizi gözləyirdilər. Yolda tərcüməçi qəliz ərəb ləhcəsi ilə deyirdi: "Vay, Mehdi, bu nə cavab idi verdin?! İndi mütləq səni öldürəcəklər".

Narahat olmadığım yeganə şey canım idi və bu mənə cəsarət verirdi. Narahatlığım İslamın, imamın və xalqımın başucalığı idi.

Avtomobil uzun yol getdi. İnanılmaz idi, amma yenidən Bəsrəyə dönmüşdük. Əsirliyin birinci gecəsində qaldığımız zala getdik. Uşaqların çoxu aparılmışdı və yeni əsirlər gəlmişdilər. Heç birini tanımırdım.

Hava çox isti idi. Ağır gün keçirmişdim. Zalın bir tərəfində sərin sementin üzərində uzandım. Xürrəmşəhri düşünürdüm. O qədər əsgər və partizan qarışıq və çəyirtkə kimi bütün şəhərə dolmuşdular. Qarışıq yolları və fikir otağı olan o bina, İraq ordusunun yüksək rütbəli zabitləri, Adnan Xeyrullah - bütün bunlar göstərirdi ki, iraqılılar Xürrəmşəhri var gücləri ilə saxlamaq istəyirlər.

Beytölmüqəddəs əməliyyatının ikinci mərhələsini və Əhvaz-Xürrəmşəhr yolunun azad edilməsini xatırladım. Bu, həmin zülmət gecədən, bizimlə iraclılar arasında qanlı döyüşdən sonra baş vermişdi.

Günəş başımızın üstünə çatanda hava qızdı. İraq təyyarələri dəstə-dəstə uçurdular. Maraqlı idi ki, bizimlə işləri yox idi. Bizim yaxınlığıma qədər gəlir, önümüzdəki açıq düzənliyə şığıyır və bombalarını töküb qayıdırdılar. Hər yer qara tüstü və alov içində idi. Yavaş-yavaş məndə maraq yarandı ki, təyyarə və raketlər önümüzdəki düzənliyi nə üçün bu qədər vururlar? Bəzi dostlarımız zarafata deyirdilər: "İraqın bəzi pilotları yaxşı adamlardır; gedib raketləri çöllüyə boşaldıb qayıdırlar".

İki nəfərlə birgə sürünə-sürünə düzənliyə tərəf getdik. Qəlpə və güllələr bizə doğru gəlirdi. Bəzən qalxıb qaçır, bəzən də sürünə-sürünə gedirdik. Təxminən on beş dəqiqə belə keçdi. Ayaqlarım altındakı yer dayanmadan titrəyirdi, sanki zəlzələ olurdu. Tüstü, alov və qorxunc səslər arasında itirdiyim iki yoldaşımı axtarırdım ki, birdən önümdə zirzəmiyə açılan bir baca gördüm.

Bacanın ağızı o qədər geniş idi ki, bir nəfər asanlıqla keçə bilirdi. Bir an da düşünmədən oraya girdim. Tələ, ya da düşmən hərbciləri ilə dolu bir yer ola bilərdi. Lakin nə idisə, yerin üstü ilə çox da fərqi yox idi. Çünki güllə və qəlpə əlindən yuxarıda qalmaq mümkün deyildi. Get-gedə gözümlə qaranlığa alışdı. Önümdə dəmir bir nərdivan vardı. Pillələrdən endim. Tavandan asılmış lampaları yanan geniş bir dəhliz idi. Yeri titrədən partlayışlar lampaları dayanmadan tərpedirdi. Bəzən haradansa torpaq

da tökülürdü. Elektrik generatorlarının səsi də gəlirdi. Bu böyük dəhlizin iki tərəfində qum kisələri ilə zal və otaqlar düzəltilmişdilər. Otaqlara brezent çadırdan qapı qoyulmuşdu.

Öz kəşfimdən həyəcanlanmışdım. Birinci və ikinci otaqların pərdəsini kənara çəkdim. Otaqlar silah-sürsətlə dolu idi. Ağla gələn hər cür silah vardı. Bir zala girdim. Böyük silah qutuları ilə dolu idi. Qutuların birinin ağızını açdım. Medallar, təmiz və ütülü hərbi geyimlər və bahalı saatlar vardı. Bu qutulardan çamadan kimi istifadə etmişdilər. Növbəti zala girdim. Ev kimi bəzədilmişdi: Çarpayı, trümo, qadın paltarları ilə dolu şaf, uşaq oyuncaqları, uşaq arabası və hətta uşaq üçün yelləncək. Öz-özümə düşündüm ki, ailəsini də özü ilə buraya gətirmək üçün insan nə qədər təhlükəsizlik hiss etməlidir!

Şaf və çamadanların açıq qalması və digər əlamətlər göstərirdi ki, iraclılar oranı tələsik tərk edib gediblər. Zəlin tavanına baxdım. Əvvəlcə uzun taxtaları bərkitmiş, üstünə dəmir plitələr düzmüş və onun da üstünə qum kisələri yığımışdılar. Kisələri gizlətmək üçün üzərinə çoxlu torpaq tökmüşdülər.

Otaqlarda heyətlə gəzirdim. Birdən bayırdakı atəş səsləri vəziyyəti yadıma saldı. Zirzəmi hər an uça bilərdi. Təyyarələrin nə üçün məhz oranı bombalamasının səbəbini onda anladım. Onlar bu qədər silahın bizim əlimizə keçməsinə istəməyirdilər. Tez oradan çıxmalı idim, amma öncə nəşə götürüb aparmaq istəyirdim. Çıxışın önündəki zala girdim. Ora fərqli ölçülərdə tapançalarla dolu idi. Onların bəzisi çox kiçik idi və mən heç vaxt görməmişdim. Bir neçə tapança və gecə durbini götürüb bayıra qaçdım.

Ətrafımda o qədər alov və tüstü var idi ki, yolu görmək çətin idi. Allaha təvəkkül edib zirzəminin əks istiqamətinə doğru bəzən qaça-qaça, bəzən əyilə-əyilə, bəzən də sürünə-sürünə gedib istehkamımıza çatdım. Mənimlə gələn iki nəfər tez qayıtmışdılar və yoldaşlarımızın arasında idilər. İstehkamın arxasına çoxlu adam toplaşmışdı və komandir onların arasında idi. Deyəsən, getdiyimdən xəbər tutub məndən nigaran qalmışdılar.

Komandir yaxınlaşdı, əlini qaldırıb məni vurmaq istədi. Sonra qışqırmağa başladı: "Sən kimin icazəsilə buranı tərk etmişən?! Buranın vəziyyətini görmürsən?!"

O qədər əsəbi idi ki, bir söz deməyə cəsarət etmədim. Eləcə tez-tez danışdı. Amma birdən özü boynumdan və belimdən asdığı silahları gördü. Əlini belimə uzatdı, kəmərimə keçirdiyim kiçik tapançanı götürüb susdu. Xoşu gəlmişdi. Gözlərini ondan ayırmadan təəccüblə soruşdu: "Bunu haradan gətirmişən?"

Dərin nəfəs alıb həyəcanla bütün gördüklərimi danışdım.

Komandir kəmərimdən asdığı işıq siqnalı tapançasını və infraqırmızı durbini görən kimi hamısını götürüb dedi: "Bunlar möhtəşəmdir! Hamısı faydalıdır!" Baxa-baxa qaldım, birini də özümə verməyib dedi: "Qoy yanında qalsın ki, bir də icazəsiz xidmət yerini tərk etməyəsən".

Sonra oranı cəld boşaltmağımıza dair əmr verildi. Əgər o anbar partlasaydı, bir neçə kilometrə qədər hamımız qətlə olardıq. Sonralar anbarın taleyi barədə sorğu-sual etdim. Öyrəndim ki, anbarın yaxınlığına iki-üç zenit quraşdıraraq İraq təyyarələrini nişan almış və bununla da bütün silahları daşıya bilmişdilər. Hərçənd o zirzəmi ən güclü raketlərlə də dağılası deyildi. İraqlıların

təsəvvürünə də gəlməzdi ki, bir gün elə təhlükəsiz yeri tərk etməyə məcbur olsunlar. Ona görə də, heç bir dəlik qoymamış və alınmaz bir anbar düzəltdilər.

Gün batana yaxın bir qrup əsir gətirdilər. Çox ağır durumda idilər. Bəzilərinin əl-ayaqları kəsilmişdi və tez xəstəxanaya aparılmalı idilər. Yeriyyə bilənlərin hərəsi bir yaralını kürəyində daşıyırdı.

Bu yeni qrupda tanış tapmaq ümidilə gəzməyə başladım. Gördüm ki, bəziləri Ərdistan uşaqlarıdır. Bir neçəsini tanıdım. Aralarında Əmrullah Gənci vardı. Bəsidə bizimlə olmuş Məhəmməd Ramazanpur, Əli Mollayı və onun qardaşı da orada idi. O vaxt Əmrullahın təxminən on səkkiz yaşı vardı və Ərdistanda dəmirçilik edirdi. Bəzilərini üzdən tanıyır, adlarını yaxşı bilmirdim. Mühəribə otağını, Adnan Xeyrullahı gördəndən və o qədər təzyiqlərə məruz qalandan sonra tanış üzlər görmək insanı sakitləşdirirdi. Əhməd Camalı, Əli Sadiqi, Hüseyn Ehtişami, Rza Gülxəni, Mehdi Hədidi, Məzlum, İbrahim Zairi...

Orada təxminən iki gün qaldıq. Bizimlə üzbəüz bir otaq vardı. İraqlılar hər gün uşaqları bir-bir dindirməyə aparırdılar. Təmiz yer idi. Qayıdan uşaqlar verdikləri cavablara gülürdülər. Hamıya eyni sualları verirdilər. Qarşı cəbhədə İranın nə qədər canlı qüvvəsinin və döyüş texnikasının olduğunu öyrənmək istəyirdilər. Dindirmədən sonra eyni suallarla bir radio müsahibəsi də hazırlamışdılar. Dindirilməyən və müsahibə verməyən yeganə adam mən idim.

İki əsgər qollarımı bağlayıb məni də dindirməyə apardılar. Fikirləşirdim ki, mənə də eyni sualları verəcəklər: Haralısən? Neçə yaşın var? Harada əsir düşmüşsən?...

Bir qapının önünə çatdıq. Məni yekəpər bir əsgər aparırdı. O, otağın qapısını açıb-bağlayırdı. Yaxşı əsgər idi, uşaqları təpiklə vuranlar kimi kinli deyildi. Hərdən məni pəncərənin yanına çağırıb deyirdi: "Məhdi, Xomeyni zin. Nəhnu əxi muslim. Səddam xər!"¹

"Xər" sözünü təxminən bütün iraqılılar öyrənmişdilər. Məni dindirmə otağının önünə aparıb qapını açdı. Stolun arxasında təxminən əlliyaşlı yekəpər bir zabit oturmuşdu. Qırmızı papağı, enli və qara bıığı vardı. Bir divə bənzəyirdi.

Stolun üstünə kağızlar səpələnmişdi. Gözünü mənə zilləyib baxırdı. Gözünün qırmızı damarları görünürdü. Boynunun damarı şişmişdi. Hiss etdim ki, boy-buxunu və qəzəbli siması ilə məni qorxutmaq istəyir.

Yanında bir stul vardı. İşarə ilə əsgərə bildirdi ki, məni otuzdursun. Qarşıma bir neçə ağ kağız və bir qələm qoydu. Bir neçə saniyə sonra qələmi və kağızları götürüb o tərəfə tulladı. Yerindən qalxdı və mənim stulumun ətrafına fırlandı. Yəqin düşünürmüş ki, bir qarış boyu olan uşaq hansı hərbi sirri bilər?!

Əsgərdən adımı soruşdu. Sonra mənə yaxınlaşıb dedi: "Məhdi, səndən heç nə istəmirəm. Ancaq çox sadə bir şey istəyirəm. Ayağa qalxacaq və mənim önümdə Xomeynini söyəcəksən. Sonra sənənlə nəinki işim olmayacaq, hətta azad edəcəyəm, İrana qayıdacaqsan".

¹ "Məhdi, Xomeyni yaxşı adamdır. Biz müsəlman qardaşlarıq. Səddam uzunqulaqdır!"

Öz-özümə düşündüm ki, bu iraqılılar söyüş söyməklə nə qədər rahatlaşırlar. Biz iraqılıları əsir tutanda qorxutmadan və onlardan istəmədən ölkələrinin başçılarını söyür və "Səddama ölüm" deyirdilər. Bunları düşündüm ki, qışqırdı: "Yalla, nə gözləyirsən?!"

Sakit durmuşdum. Güclə farsca danışan iribədənli əsgər dedi: "Məhdi, çıxış yolun ancaq Xomeynini söyməkdir".

Qoca zabit Şimr kimi başımın üstündə dayanmışdı və dayanmadan tələdirirdi: "Ey! Nə gözləyirsən? Niyə sakit durmusan?"

Üzünü zavallı əsgərə tutub dedi: "Başa salmadın ki, nə deməlidir?"

Əsgər dedi: "Bəli, ağam, dedim, amma heç nə söyləmir".

Əsgər tez-tez kürəyimə vurub dedi: "Yalla, Mehdi... Bir söyüş söy... De ki, Xomeyni ayaqqabı!"

Dedim: "Xeyr! Heç vaxt rəhbərimə belə hörmətsizlik etməmə".

Dedi: "Məhdi, inadkarlıq eləmə. Yaxşı, de ki, Xomeyni ölsün. Belə desən, səndən əl çəkər".

Dedim: "Ona de ki, heç vaxt rəhbərimi söymərəm".

Əsgər bu cümləni zabitə deyəndən sonra zabit birdən nərə çəkdi və iki əlini də stola çıxıb and içməyə başladı: "And olsun Böyük Allaha, mən bunu öldürəcəyəm... Allah şahiddir ki, mən bunu öldürəcəyəm..."

Dayanmadan bağırırdı. Zavallı əsgər qorxmışdu və təkrar-təkrar "seyyidi, seyidi" deyir, səbəbi halda mənə səsələnirdi: "Məhdi, inadkarlıq eləmə. Bir söyüş ver, bitsin, problem də çıxmasın".

Səsi ilə məni qorxutmağa çalışdığını bildirdim. Başımın üstünə gəldi. Kəlməyi-şəhadətimi oxudum. Əmin idim ki,

istədiyini deməyəcəyəm. Oraya qədər daha böyüklərinin önündə tab gətirmişdim. Tapançasını gicgahıma dirəyib əsgərə dedi: "De ki, söysün. Yoxsa Allaha and olsun ki, öldürəcəyəm".

Zavallı əsgər özünü itirmiş halda qulağıma pıçıldadı: "Mehdi, sən Allah, bir söyüş ver, bu adamın rəhmi yoxdu, səni öldürər".

Komandir susduğumu gördükdə tapançanın çaxmağını gicgahıma söykəyib sıxdı. Başım ağrıdı. Komandir qışqırdı: "Səni öldürəcəyəm... Səni burada öldürəcəyəm!"

Uca səslə kəlmeyi-şəhadətimi oxuduğumu eşidəndə yırtıcı canavar kimi nərə çəkdi. Tapançası ilə başıma elə möhkəm zərbə vurdu ki, yerə yığıldım. Sonra da təpiklə canıma düşdü. Hərdən də saman çöpü kimi qaldırılıb divara çırpırdı. Daha söyüş söyməyimi istəmirdi, sadəcə, döyürdü. Yorulduqdan sonra məndən əl çəkdi. Ləhləyirdi. Əsgərə işarə etdi ki, üç dəfə də o məni qaldırılıb yerə çırpırsın. Əsgər çarəsiz qalib çox ikrahla onun istəyini yerinə yetirdi. Sonra əsgərə dedi: "Bunu buradan rədd elə!"

Əsgərin gözlərinə işıq gəldi. Məni qucaqlayıb cəld otaqdan çıxardı. Dönə-dönə məndən halallıq istəyir və deyirdi: "Bəxtin gətirdi ki, səni öldürmədi. O, çox rəhimsizdir". Əsgər məni saxlandığımız yerə qayıtdı. Yoldaşlarım məni qarşıladılar. Üz-gözüm yaman gündə idi. Dedilər: "Mehdi, nə oldu? Səni nə hala salıblar! Nə dedin ki?"

Başıma gələnləri yoldaşlarıma qısaca danışdım. Bir az ürək-dirək verdilər.

Sonra zalın bir tərəfində uzandım. Hər yerim ağrıyırdı. Sanki məni həvəngdəstənin içində əzməmişdilər. Vəziyyətim çox pis idi. İraqlıların söyüş söyməklə

rahatlıq tapmaları mənə qərribə gəlirdi. Yadımdadır, biz əsir tutanda heç birindən Səddamı söymələrini istəmirdik, amma özləri dərhal deyirdilər: "Səddama ölüm olsun! Səddam kafirdir. Səddam uzunqulaqdır...". Qeyri-iradi olaraq, gördüyüm ilk əsir qrupunu xatırladım.

Beytülmuqəddəs əməliyyatının ilk mərhələsi idi. Orduya və Sepaha aid qüvvələrin Karun çayının arxasında bir həftə gecə-gündüz işləməsindən sonra ponton salındı. Zirehli texnika, tank və hərbi maşınlar körpünün üzərindən salamat keçdilər.

Alatoranlıq düşən kimi dedilər tez gedib minin. Kolonlar düzüldü. Əməliyyat üçün gətirilmiş zirehli texnikalara sarı getdik. Hər kəs yanındakına minirdi. Bir də görürdün tankın üstündə o qədər sıxlıq yaranırdı ki, iynə atsan, yerə düşməzdi. Hərəkət tankın bir tərəfindən yapışırdı.

Mən də qaçıb tankların birinə mindim. Tanka minməyi çox sevirdim. Tankın üstündə oturdum və millərin birindən tutdum ki, yıxılmayım. Tank sürətlə hərəkətə başladı. Qərribə titrəməsi və səsi vardı. Mildən möhkəm yapışmışdım. Buna baxmayaraq, tank çökəyə düşəndə elə atılıb düşürdü ki, azca boş otursaydın, yerə yığılardın. Qaz verəndə səsbəğucudan qara qatı tüstü çıxırdı. Mən təsadüfən səsbəğucunun yanında idim və qara tüstü düz başıma dəyirdi. Təbii ki, belə şeylərə əhəmiyyət vermirdim.

Kolonun əzəmətli görünüşü vardı. Sonu görünmürdü və son dərəcə zəhmlə düşmənin üstünə yeriyirdi.

Tankların və hərbiçiləri daşıyan maşınların səsi o qədər güclü idi ki, başımızın üstündəki partlayışları duymağımız bir müddət çəkdi. Bunlar zamanlı raketlər idi. İraqlılar onları hərəkətdə olan kolonlara doğru göndərirdilər. Raketlər tez-tez partlayır və göydə qara tüstü yaradırdı. Çox çəkmədən başımızın üstündəki səma qara və dairəvi tüstülərlə doldu. Qəlpələr tanklara dəyib qərribə səslər çıxarırdı. Hava yavaş-yavaş işıqlandı və önümüzü görə bildik. Qarşıda geniş bir səhra vardı. Torpağı o qədər yumşaq idi ki, bütün kolon tozun altında qaldı. Birdən sağ tərəfimizdə təxminən 15-20 nəfərlik bir düşmən manqası peyda oldu.

Bölük komandiri kolonumuza “dur” əmri verdi. Özü maşından enib kolonun yanı ilə qaça-qaça məni çağırırdı: "Mehdi haradadır?" Özümü ona göstərən kimi dedi: "Mehdi, en aşağı".

Əlləri boynunda dizləri üstə çökmüş iraqlılara doğru gedə-gedə ucadan dedi: "Mehdidən başqa heç kim düşməsin".

Tankın üstündən hoppanıb qaça-qaça komandirə çatdım. Mənə baxıb dedi: "Silah hazırdır?"

Silahi möhkəm tutub ucadan dedim: "Bəli!"

Dedi: "Yaxşıdır. Hazırlaş, bunları güllələ".

İraqlılar dayanmadan deyirdilər: "Səddama ölüm olsun..."

Silahi hazırlayıb avtomat rejiminə keçirdim və oturmuş iraqlıları nişan aldım. O anda heç nə düşünmürdüm. Mənim üçün mühüm olan komandirin əmrini yerinə yetirmək idi. Barmağımı tətiyə aparırdım ki, on beş nəfərin hamısı yalvarmağa başladı. Qumu ikiəlli götürüb başlarına tökür və deyirdilər: "Yəbnəz-

Zəhra! Yəbnəz-Zəhra! Dəxil Xumeyni! Əl-məut li Səddam!"¹

Sonra da İmam Əliyə aid edilən şəkli çıxarıb komandirə göstərdilər və ayağına düşdülər. Bəzisi çəkmələrinin bağlarını bir-birinə düyünləyib boyunlarından asmışdılar, bəzisi də uşaqlarının şəklini çıxarmışdılar. Hamısı Nəcəf və Kərbəladan olduqlarını deyirdilər. Bu səhnəni görəndən sonra əllərim titrədi. Öz-özümə dedim ki, məgər kafir «Bəəs»-çilər İmam Əlini qəbul edirlər?! Mənim təsəvvürüm belə idi ki, onlar ruhlarını kafir Səddam Hüseynə satmış adamlardır.

Komandirə baxdım. İki iraqlı əsir komandirin ayaqlarından möhkəm yapışib yalvarırdılar. Komandirin görkəmindən onun da təsirləndiyini anladım. Yoldaşlarımdan bir neçəsi gəlib dedilər ki, bunları arxaya göndərək. Komandir dedi: "Biz hələ indi irəliləməyə başlamışıq. Bizi qızgın döyüş gözləyir. Onları arxaya aparmağa nəqliyyatımız yoxdur".

Bir an da gözləməyə vaxt yox idi. Komandir tez kolona baxdı, bir maşın seçib içindəkilərə əmr etdi ki, digər tank və maşınlara minsinlər. İraqlıları ona mindirdi və bir neçə döyüşçü ilə arxaya göndərdi. Həmin gün iraqlı əsirləri görmək həyəcanlı idi, amma heç vaxt düşünməzdim ki, o döyüşdə özüm də əsir düşəcəyəm.

Dindirmədən on saat ötdü. Bu müddətdə hamını müsahibəyə aparmışdılar. Hər bir əsirdən radio üçün bir

¹ "Ey Zəhra övladı! Ey Zəhra övladı! Xomeyniyə təslim! Səddama ölüm olsun!"

müsahibə alırdılar. Formal xarakterli və suallar şablon idi: "Adın nədir? Harada əsir düşdün?" Hər bir əsirin gətəri on dəqiqə çəkirdi.

Hamını apardılar. Adət üzrə axırıncı adam mən idim. Otağa girdim. Ortada bir stol vardı, ətrafına 3-4 stol düzülmüşdü. Stolun arxasında hərbi geyimli ortayaşlı bir kişi oturmuşdu. Farsca təmiz danışırdı. Ərəb ləhcəsilə dedi: "Mən iranlıyam, Xürrəmsəhrdənəm".¹

Otaqda iki iraqılı da vardı. Uca boyu və yüksək rütbəsi olan biri ayaq üstə dayanmışdı. Digəri də otağın küncündə güzgünün önündə üzünü qırırdı. Yanaqlarının üstünə qədər bütün üzü köpüklü idi. Krem köpüyünü sürtdüyü fırça güzgünün önündəki qabın içində idi. Ucaboy əsgər bir stol çəkdi və mən oturdum. Farsca bilən kişi soruşdu: "Adın nədir?" Dedim: "Mehdi".

Adımı deyən kimi saqqalını qırılan zabit güzgüdən mənə baxdı. Gülümsünüb dedi: "Aha, Mehdi. Mehdi yaxşı oğlan!"

Farsca danışan kişi yenidən dedi: "Bax, Mehdi, sənə bir neçə sual verəcəyəm, amma istədiyimiz cavabları verəcəksən. Soruşacağam neçə yaşın var, deyəcəksən ki, altı. Soruşacağam cəbhəyə necə gəldin, deyəcəksən ki, Xomeyninin pasdarları məktəbimizə hücum edib məni oğurladılar və cəbhəyə gətirdilər".

Bunları eşidəndə anladım ki, burada da məni macərə gözləyir. Digərləri kimi bir neçə sadə sual-cavabla canım qurtarmayacaq.

Zabit bir daha güzgüdən mənə baxıb təbəssümlə dedi: "Bəli. Mehdi yaxşı oğlan!"

¹ Sonralar düşürgələrdə İraqın farsca radiosundan onun səsini çox eşitdim. Səsi və ləhcəsi yaxşı yadımda idi.

Sonra maqnitofonun düyməsini basıb dedi: "Əziz dinləyicilər! İndi biz balaca bir iranlı uşaqla söhbət edirik". Maqnitofonun düyməsini basıb dedi: "Neçə yaşın var?" Dedim: "on üç". Qəzəblə düyməni basıb dedi: "Altı yaş, Mehdi, anladın? Altı yaş!"

Bir daha soruşdu: "Necə oldu ki, cəbhəyə gəldin?" Soyuyqanlıqla, amma ucadan dedim: "Könüllü". O qışqırıb dedi: "Sən istədiyimi deməlisən, özü də ağlaya-ağlaya!"

Otağın bir küncündə durmuş əsgər mənə yaxınlaşıb arxamda dayandı. Əlindəki dəyənəklə əvvəlcə yavaş-yavaş, sonra da möhkəm çiyinlərimə vurdu. Yerə baxaraq dedim: "Sizin dedikləriniz yalandır və mən heç vaxt deməyəcəyəm!"

Üzünü qırılan zabit ülgücü yerə atdı, üzünü alayımçıq dəsmalla sildi və üstümə cumdu. Dəyənəyi əlinə alıb başıma və çiyinlərimə bir neçə zərbə endirdi. Qəzəblənmişdi. Gözlərini gözümə zilləyib dedi: "Mehdi, indi istədiyimi de! Necə oldu ki, cəbhəyə gəldin?"

Cavab vermədim. Faydasız olduğunu bilirdim. Yüz dəfə cavab vermişdim. Farsca bilən kişi maqnitofonun düyməsini basıb dedi: "Ağlama, yaxşı oğlan. Burada hamı sənənlə mehriban davranır. Niyə ağlayırsan?!"

O, bu sözləri deyəndə iki saat idi məni döyürdülər və məndən bir "ah" da eşitməmişdilər. Əsgər dilimin açılmadığını görüb qışqırdı və məni stoldan qaldırıb yerə çırpdı. Vaxtları bitmişdi. Mənimlə radio müsahibəsindən iki saat keçirdi. Bütün güclərini səfərbər etmişdilər. Əsgər çarəsizlikdən məni qaldıraraq qaldığımız yerə qayıtdı.

Otaqdan çıxanda o satqın kişi maqnitofonunu yandıraraq dedi: "Bax, Mehdi, bizim sənənlə ağlamana ehtiyacımız yoxdur. Özümüzə sənənlə yaşda bir oğlan uşağının

ağlamaq səsi var. Sənin müsahibənin yanına qoymaq çətin deyil". Ağlamaq səsi otağı bürüdü. Saqqalını qırxmamış zabıt əylilib əllərini stolun üstünə qoymuşdu və danışdı.

İki əsgər məni müvəqqəti kameraya qaytardılar. Əraziyə çoxlu avtobus gəlmişdi. Kameranın içində uşaqlar hərəkətdə idilər. Deyəsən, bizi köçürmək istəyirdilər. Uşaqların bir neçəsi yaxınlaşıb soruşdular: "Mehdi, nə uzun çəkdi! Səndən nə soruşdular?" Açıqlamağa macal olmadı. Əsgərlər bizi avtobuslara sarı qovdular. Hamımız mindik və avtobuslar yola düşdü. Pərdələr çəkilmişdi, bayırı görmürdük. Bəsrədən çıxdıq. Bir neçə saatdan sonra avtobuslar dayandı və biz düşdük.

Önümüzdə hündür və qalın beton divar vardı. Divarın ətrafı tikanlı məftillərlə örtülmüşdü. Bu böyük ərazinin bayırla əlaqə yolu avtobusların girişindən sonra örtülən dəmir darvaza idi. Bizi bir binaya saldılar. Təxminən 300 nəfər idik. Hamımızı 12 kv. metrlik bir otağa saldılar. Ayaq üstə dayanmağa da yer yox idi. O qədər sıxlıq idi ki, başımızı çevirə və sağa-sola baxa bilmirdik. Yeganə yaxşı cəhəti tavanının hündürlüyü idi. Yuxarıda kiçik siyirtməli bacası olan dəmir bir qapı var idi. Gözətçi hərdən onu çəkib otağa göz gəzdirdi.

Aramızda vəziyyəti ağır olan yaralılar vardı, amma dözməkdən başqa çarələri yox idi. Bir neçə gün öncəyə qədər yaralarından qan axırdı. Həmin yaraların yeri ağarmışdı və üzəri hörümçək toruna bənzəyirdi. Bir neçə metr məsafədən çirk və üfunət iyi gəlirdi.

Xəstəxanada təcili cərrahiyyə əməliyyatına girməli durumda olan bu yaralıları kiçik bir otağa salmışdılar. İki-üç saat bu minvalla keçdi. Ən azı, 45 dərəcə isti vardı. Çirk və üfunət iyi otağı bürümüşdü. Hər nəfəs alanda

adamın burnu göynəyirdi. O vaxtdan illər ötsə də, həmin üfunət iyi indi də yaxşı yadımdadır!

Yanımda gənc bir yaralı vardı. Ucaboy idi. Seyrək saçları və uzun sifəti vardı. Qəlpə qarnını yırtmışdı, bağırsaqları bayıra tökülmüşdü. Bütün bu müddətdə iki əli ilə qarnını sıxıb bağırsaqlarını saxlamışdı. O, hündür, mən isə qısa idim. Bağırsaqları düz üzümün qabağında idi. Tərpənə bilmirdim. Narahatlığımı zərrə qədər də hiss etməsini istəmirdim. Yırtılmış qarnından çirk və qan gəlirdi, amma ah da çəkmirdi. Bağırsaqlarını qurd basmışdı. Ağ qurdlar gözlərim önündə qıvrılıb yerə düşürdülər. İki nəfər şəhid oldu. Bir qədər yer açılıb deyə uşaqlar onları yuxarı qaldırıb əlləri üzərində saxladılar. Qapının yanındakılar dayanmadan qapını döyürdülər, amma heç kim cavab vermirdi. Təxminən on saat idi otaqda idik.

İki cənazə bir neçə saat uşaqların əllərində qaldı. Nəhayət, gəlib qapını açdılar və cənazələri çıxarıb dəhlizdə yerə qoydular. Qapını bağlayıb getdilər.

Bu uzun saatlarda üfunət iyinə bir qədər alışdıq, amma irəqlilər qapını açanda əllərini başlarına qoyub qışqırır və bizim dediklərimizə fikir vermirdilər.

Susuzluq bizi əldən salmışdı. Hamı "su" deyib qapını döyürdü. İraqlılar bizim səs-küyümüzdən tənqə gələndə bacanı açıb bir-iki ağır söyüş verir və gedirdilər.

Əraziyə daxil olanda bir su maşını görmüşdük. Birdən baca açıldı, maşının şlanqını bacaya dirədilər. Su təzyiqlə otağa vuruldu. Uşaqların üz-başı yaralı idi. Bəzilərinin gözü çıxmışdı. Suyun təzyiqindən qışqırmağa başladılar.

Bəziləri su içmək üçün ağızlarını açmışdılar. Bəziləri su içmək və ehtiyat götürmək üçün paltarlarını isladirdilər. Bir dəqiqədən sonra şlanqı çıxarıb bacanı

bağladılar. Yaralanmış, paltarları bulanmış əsirlər paltarlarına yığılmış su ilə susuzluqlarını yatırmaq istəyirdilər. Yerə də su yığılmışdı. İsti yay havası bir saatın içində çirk və qanla bulaşmış o suyu buxarlandırırdı. Artıq boğulurduq və nəfəs almağa hava yox idi.

Bir sutka keçdi. Şəraitimiz dəyişməmişdi. İki gün idi yemək verilmirdi. Yaralılarda taqət qalmamışdı. Yemək yeməli idilər. Uşaqlar qapını o qədər inadla döyəclədilər ki, ikinci gün günortaya yaxın qapı açıldı və bir qazan ağ düyünü içəri itələdilər. Qazanı bir-bir ötürdük və hərə bir ovuc plov götürdü. Çoxunun əlləri qanlı idi, dırnaqların altında qan, çirk və toz-torpaq yığılmışdı, amma başqa yol yox idi. Qazan mənə çatanda əyilib bir ovuc götürmək istədim. Birdən yanımda dayanmış və bağırşaqları tökülmüş gənc yadıma düşdü. O özü yemək götürə bilməzdi. Baxıb gördüm ki, plov qırmızı rəngdədir. Sanki xuruşla qarışdırılmışdı. Dedim: "Məgər demədiniz ki, plov ağdır? Bu ki qırmızıdır!" Hamı bir ağızdan dilləndi: "Tez ol, Mehdi, qazanı ötür, axır ki düyüdür!" Uşaqların əlləri qanlı olduğundan düyü də qızarmışdı. Plovdan yemədim, amma yaralılar yeməyə məcbur idilər. Xörəyə ehtiyacları vardı, yoxsa mütləq ölərdilər. Bədənləri yara və üfunətlə mübarizə aparırdı.

Üçüncü gün səhər gəlib otağın qapısını açdılar. Hələ də bağırşaqları tökülmüş gənci heyretlə izləyirdim. Maraqlıdır ki, bu iki sutkada bağırşaqları tökülməmişdi və yerində möhkəm durmuşdu. O ucaboy gəncin başına nə gəldiyi yadımda deyil.

Qapı açılarda yalnız nəfəs alıb oturmaq istəyirdik. O qədər ayaq üstə qalmışdıq ki, bədənimiz qurumuşdu və dizlərimiz qatlanmışdı. Uşaqlar bir-birlərindən utanırdılar. Bir də göürdün ki, bir əsirin şalvarı islandı. Zavallının

başqa çarəsi yox idi. Məgər insan özünü neçə saat saxlaya bilər?!

Qapını açandan sonra ilk dedikləri bu oldu: "Çıxın, tualetə gedin. Kəbellə vurub tualetə sarı itələyirdilər. Tualetdən qayıdanlar bizə deyirdilər: "Getməyin, tualetdə işinizi görməyə qoymayacaqlar, yalnız təkləyib döymək istəyirlər".

Bütün bunlardan sonra dedilər: "Beşnəfərlik dəstələrə ayrılıb oturun. Sonra dedilər ki, paltarlarınızı soyunun. Uşaqlar bu bir neçə gündə o qədər arıqlamışdılar ki, kəməri açan kimi şalvarları düşürdü. Bəziləri çəkmələrinin bağını açıb kəməri yerinə şalvarlarına bağlayırdılar.

Təhvil verməyə çox şeyim yox idi. Çəkməm yox idi, ket ayaqqabı geyinmişdim. İraqlılar çəkməyə həssas yanaşırdılar. Sırada birdən komandirlərinin gözü mənə sataşdı. Məni görən kimi üzü güldü. Əsgərə əmr etdi ki, məni sıradan çıxarsın. Öz-özümə dedim: "Aman Allah! Yenə başlandı. Kaş elə həmin otaqda qalaydıq!"

Məni bir dəhlizin sonuna apardılar. Orada bir otaq vardı. Qapını açıb məni içəri atdılar. Bir dəstə yeniyetmə yanıma gəldi. Oturub söhbət etdik. İyirmi üç iranlı yeniyetmə idi. Onlara təmiz paltarlar geyindirmişdilər və güman ki Səddamla görüşə aparıb deyəcəkdilər: "İran uşaqları müharibəyə gətirir!"

Öz-özümə düşündüm ki, bu dəfə daha pis duruma düşəcəyəm. İraqlılar indi də məni bunlara dəstə başçısı edəcəklər. Məni görən kimi komandirin üzü səbəbsiz yerə gülməmişdi. Bir şey fikirləşib bundan xilas olmalı idim.

Otaqda pəncərə yox idi, amma qapının çərçivəsinin yanında bir baca vardı. Oradan həyatı görmək olurdu. Günorta çağı avtobuslar gəldi. İraqlılar bizim

uşaqlarımızı sıraya düzdülər. Ürəyim bərk döyünürdü. Dodaqaltı dua oxuyurdum: "İlahi! Əgər bunlar getsələr və mən qalsam, daha bitdi. İndiyə qədər çəkdiyim əzab-əziyyətlər hədəf gedəcək. Qapıya yapışb bacadan həsrətlə bayıra baxırdım. Birdən qapının laxladığını hiss etdim. Onu itələdim. Qapı açıldı. Necə olduğunu bilmirəm, amma möcüzə oldu. Daha heç nə yadımda deyil. Heç qayıdıb o iyirmi üç nəfərlə danışmadım da. Quş kimi qəfəsdən bayıra uçdum. Əyilə-əyilə avtobusların arxasından özümü sıraya çatdırdım. Həyətdə qələbəlik idi. Əsirlər, İraq əsgərləri, avtobuslar... Və bu, mənim xeyrimə idi. Sıraya qatıldım. Başımı aşağı salmışdım. Həyəcanlı idim ki, birdən komandir məni görər. Ətrafıma baxmırdım. Avtobusun qapısına çatdım və digərləri kimi sayıb avtobusa mindirildilər.

Oturandan sonra öz-özümə deyirdim ki, indicə gəlib məni buradan çıxaracaqlar. Amma avtobus yola düşdü. Bir-iki saat gedəndən sonra bir neçə otağı olan bir tikiliyə çatdıq. Otaqların önündə avtobuslardan endik. Yenə də ətrafıma qorxu ilə baxırdım. Qorxurdum ki, arxamca gəlmiş olarlar.

Bizi otaqlara sarı apardılar. Otağın yeri palçıq idi. Sidik və nəcis iyi hər yeri bürümüşdü. Məlum idi ki, orada əvvəllər də əsir saxlamışdılar.

Yaralılar çirklə yaralarına rəğmən, iki gecə idi yatmamışdılar. Bir saat uzanmaq istəyirdik, yersə yaş idi. Sanki şəhərin kanalizasiyası bu otaqların altından keçirdi. Heç kim hətta otura da bilmədi. Yalnız divara söykəndik.

Vəziyyətə dözməkdən başqa əlimizdən bir şey gəlmirdi. Mən keçmiş xatirələri yadıma salmaqla bu ağır şəraiti bir qədər yüngülləşdirməyə çalışırdım. Beytölmüqəddəs əməliyyatının birinci mərhələsini və

Əhvaz-Xürrəmşəhr yolunun azad edilməsini xatırladım. Aprel ayının 29-u idi; təxminən iyirmi gün öncə.

Hava tam işıqlanmışdı və biz iraqlıların hədəf zonasında idik. Əhvaz-Xürrəmşəhr yolu qarşımızda aydın görünürdü. Yolun düz önündə bir istehkam vardı. Mən onun nə vaxt və necə düzəldildiyini bilmirəm, amma yeni olduğuna əmin idim. İstehkam hazır idi və biz onun arxasında yerlərimizi tutduq. Bütün texnika və silahlar həmin istehkamın arxasına gətirildi. Buldozer işləyirdi, amma çox keçmədən vuruldu və sürücü kabinəsi yanmağa başladı. Uzun ağ saqqalı olan yaşlı bir kişi yana-yana maşından çıxıb bir qədər qaçdı və sonra yerə yıxıldı. Yoldaşlarımızın bir neçəsi tez ona sarı yüyürdülər.

İraqlılar oranı güclü atəşə tutmuşdular, raketlər dayanmaq bilmirdi. Güllələr arı dəstəsi kimi vızıldaya-vızıldaya qulağımızın dibindən keçirdi. İstehkamın qırağı dayanmadan atəşə tutulurdu. Uşaqlar istehkamın yuxarisindəki vəziyyəti öyrənmək üçün bir silahın başına papaq keçirib yuxarı qaldırdılar. Papaq iki saniyə ərzində aşızən kimi dəlik-dəlik oldu. Hamımız istehkamın arxasına sığınmışdıq. Birdən komandir qışqırdı: "Daha gecikdirməyin. Yola hücum edin və onu alın. Bu, Əhvaz-Xürrəmşəhr yoludur. Biz bu yolu azad etməyə gəlmişik!"

İraqlılarla məsafəmiz təxminən 200 metr olardı. Heç kim yerindən tərpənmirdi.

Komandir istehkamın yuxarisinə sarı sürünərək dedi: "Ya Allah! Qalxın! On dəqiqə də bu istehkamın arxasında qalsanız, qətlə olarsınız".

Sonra əllərini düyünləyib qışqırdı: "Allahu-Əkbər! Ya Əli!"

İraqlılar bizi aydın görürdülər; DŞK pulemyotu ilə, qumbaraatanla və üzü bizə sarı düzülmüş tanklarla dayanmadan atəş açırdılar.

Öz-özümə düşünürdüm ki, əməliyyat gecə olmalıdır. Gündüz hücum etsək, hamımız ölərik. Bütün uşaqlar hücum vəziyyəti alıb bir nəfər kimi ayağa qalxdılar. "Allahu-Əkbər" səsi bütün çölü başına aldı. Mən də ixtiyarsız olaraq, ayağa qalxdım və Allahu çağırma-çağırma yola doğru qaçmağa başladım. Ətrafımda uşaqlar ağacdən qopan yarpaqlar kimi bir-bir yerə yığılırdılar. Var gücümə qaçır və tez-tez dönüb arxama baxırdım. Düz önümdə bir tank vardı. İraqlılar tankın içindən çıxıb qaçırdılar. Bizimkilər onların səngərlərinə yaxınlaşan kimi hər şeyi atıb qaçırdılar. Təyyarələr başımızın üstündə alçaqdan uçur və dayanmadan atəş açırdılar. Onlar o qədər alçaqdan uçurdular ki, özümdən asılı olmadan yerə uzanırdım; elə bilirdim ki, hər an mənə dəyə bilərlər. Səsləri qorxunc idi. Yerdə diyirlənib arxası üstə uzanırdım ki, təyyarələri görürəm. Eyni zamanda mən də onlara atəş açırdım. Sanki bir otağın döşəməsinə uzanmışam və təyyarə ilə məsafəm tavana qədərdir.

İraqlılar tamamilə gizlənilib önümüzdəki tank və səngərlərin içindən bizə atəş açırdılar. Yerləşmək üçün uyğun bir yer axtarırdım.

Əhvaz-Xürrəmşəhr yolunun enişindən bir istehkama yaxınlaşdım. İraqlıların bütün səngər və istehkamı da yolun enişində idi. Orada işlək vəziyyətdə olan bir tank gördüm, iraqılılar buraxıb qaçmışdılar. Tankın ətrafına fırlandım. Mövqe seçmək üçün bir səngər və ya çala axtarırdım.

Uzaqdan səngərə və ya uçmuş divara bənzər bir şey gördüm. Ona doğru getdim. Birdən təəccübdən donub qaldım və qeyri-iradi olaraq bir neçə addım geriye qayıtdım. İri bədəni olan iraqılı inanılmaz şəkildə parçalanmışdı. Ağ ciyər, ürək və bağırsaqları bir-birinə bitişik halda bayıra çıxıb sallanırdı. Qida və nəfəs boruları o qədər qalın idi ki, yanğınsöndürən şlanqını xatırladırdı. İnanı bilmirdim ki, bu boyda bir adam olmuşdur. Papağı başında idi, başı sinəsinə yapışmışdı. Üzünü görə bilmədim.

Tez ondan ayrılıb bizim hədəf zonamızda olan iraqılılara sarı qayıtdım, atəş açmağa başladım. Gördüm ki, böyük bir raket düz mənim dayandığım yerə gəlir. Qaçdım. Raket tanka dəydi. Bir neçə andan sonra içindəki bütün silahlılarla birgə partlayıb minlərlə parçaya bölündü. İrili-xırdalı dəmir parçaları göyə qalxır və gurultu ilə ətrafımda yerə düşürdü. Allaha təvəkkül etməkdən başqa əlimdən heç nə gəlmirdi. Əllərimlə başımı möhkəm tutmuşdum.

Yavaş-yavaş uşaqlar çatdılar, bütün istehkam və Əhvaz-Xürrəmşəhr yolu əlimizə keçdi. Bu əməliyyat geniş bir ərazini - Əhvaz-Xürrəmşəhr yolunun böyük bir hissəsini əhatə edirdi. Belə bir şəraitdə canlı qüvvəni idarə etmək asan deyildi. İraq snayperləri bizim uşaqları namərcəsinə vururdular. Harada gizləndiklərini tapmaq çox çətin idi. Gözlənilmədən bir nəfər hətta istehkamın aşağısında ikən şəhid edilirdi. Yadımdadır, istehkamın arxasında o qədər şəhid verdik ki, komandirlərin biri ratsiya ilə snayperlərin işləri kordadıqlarını və uşaqların şəhid olduğunu xəbər verib çıxış yolu tapmalarını istədi.

Yolun alınması iraqılılara çox ağır idi. Nəyin bahasına olursa-olsun, onu yenidən almaq istəyirdilər. Təyyarələr

ara vermədən yolun üstündə uçur və salxım bombalarını başımıza töküdü. Bu vəziyyət davam etsəydi, heç kim sağ çıxmıyacaqdı. Onlar göydə geniş bir ərazini nəzarətdə saxlayırdılar və biz inanılmaz olsa da, bombaların başımızı enməsinə gözləyirdik. Buna baxmayaraq, bəxtimiz gətirdi. Güclü külək əsməyə başladı, bombalar bizdən uzaqda yerə düşüb partlayırdı.

Həmin gün təyyarələrin amansız raket yağışı ilə müşayiət olunan on yeddi güclü əks-hücumdan sonra gecə oldu və səs-küy bitdi. Hələ də istehkamın arxasında idik. İraqlılar səhərə qədər fişəng atdılar. Həyəcanlı idi. Hər yer maraqlı şəkildə nura boyanırdı. Fişənglərin çətri vardı və təxminən on beş dəqiqə göydə yanırdı. Külək onları düzənliyin bir tərəfindən o biri tərəfinə aparırdı. Təxminən ziqzaq şəkildə hərəkət edirdilər. Ürəkaçan səsləri də vardı, suya atılan daşın səsinə bənzəyirdi: "Qlup-qlup-qlup". Fişəngin ən son nöqtəsindən yağış damlalarına bənzər mayələr işıldaya-işıldaya yerə tökülürdü. Sanki göydə bir neçə nəfər qaynaq edirdi.

Yarım gün bizi orada ac-susuz saxladılar. Sonra yenidən avtobuslar gəldi və biz mindik. Bu dəfə də hara apardıqlarını bilmirdik.

Heç nə bilmədən gedirdik...

Dördüncü fəsil

Avtobusların arasında xüsusi kortej hərəkət edirdi. Avtobusların ön oturmaqları iraqı əsgərlərə məxsus idi; orada deyib-gülürdülər. Radiodan ərəb mahnıları səslənirdi. Təxminən saat beşdə qeyri-adi bir ərazidə olduğumu hiss etdim. Avtobuslar tez-tez dayanırdı.¹ Davamlı yoxlamalardan sonra pərdələri kənara çəkməyə icazə verdilər. Ərazidə müəyyən fasilələrlə üç böyük ikimərtəbəli bina vardı. Hər binanın önündə bir həyət vardı. Binaların bütün ətrafına tikanlı məftillərlə hündür divarlar çəkilmişdi. İranlı əsirlər həyətdə gəzişirdilər. Nəzarətçilər tez əmr verdilər və onlar binaların içinə girdilər. Düşərgə soyuq və kobud nəzərə çarpırdı. Adamı vahimə bürüyürdü. Avtobusdan endik. Ortayaşlı və enlikürək bir mayor səlis fars dili ilə uşaqları yerbəyer edirdi: "Yalla, yalla... Gəl burada otur... Beş-beş bir yerdə oturun... Başlar aşağı olsun!"

O vaxta qədər gördüyüm tərçüməçilər farsca güclə danışırdılar, o isə çox yaxşı danışırdı. Məni görəndə kimi yerində quruyub qaldı, gözlərini üzümə zillədi. Bir neçə dəqiqə keçdi. Özünə gələndən sonra qarşımda dayandı, böyük əllərini çiyinlərimə qoyub dedi: "Adın nədir?"

- Mehdi.

- Mehdi... Ha, Mehdi...

Eləcə əlləri çiyinlərimdə idi və gözlərimə baxırdı. Daha heç nə demirdi. Sonra yenidən dillənməyə başladı.

¹ Sonralar öyrəndik ki, ora İraqın 14-cü Ramazan qarnizonunun girişi imiş. Deyilənə görə, Orta Şərqi ən böyük qarnizonu idi. İraqla İordaniyanın sərhədində yerləşirdi. Əl-Ənbar və Rəmədi şəhərləri onun yaxınlığında idi.

- Mehdi, sən mənim oğlum boydasan. Mənim sənin yaşda bir oğlum var. İndi mən səni necə bu əsirlərin içinə göndərim?! Cənab prezidentdən icazə alıb səni evimə aparacaq və uşağımla məktəbə dərs oxumağa göndərəcəyəm.

Bütün əsgər və əsirlərin diqqəti onun hərəkətlərində idi. Əsgərlərin ondan çox çəkindikləri hiss olunurdu; daş kimi dayanmışdılar və heç nə etmirdilər. Xeyirxah jestlə məni digər həmvətənlərimdən ayırdığına görə isə narahət idim.

Sayıb qurtardıqdan sonra əşyalarımızı təhvil almaq üçün sıraya düzüldük. Ora Ənbər düşərgəsi idi və biz yəqin ki orada qalacaqdıq. Hərəməzə iki ədyal, bir balıq, bir uzun ərəb paltarı, bir dəst hərbi geyim, bir stəkan, bir qaşığıq, bir alüminium boşqab, alt paltarı, mayka, bir cüt çəkələk, bir cüt ağ Çin keti və saqqal qırxanda köpük hazırlamaq üçün bir alüminium qab verdilər. Bunları verəndə mayor dayanıb mənə baxırdı, gözünü məndən çəkmirdi. Birdən bərkdən güldü və ona baxıb hamı gülməyə başladı.

Öz paltarlarımızı alıb dedilər ki, ərəb paltarı geyinək. Ərəb paltarı mənə böyük idi. Hər yerini qatlamışdım, çadra kimi qoltuğum altıda tutmağa məcbur idim. Çünki ayağıma dolaşar və yıxılırdım. Mayor yenidən güldü, öz uşaqlarımız da iraqılardan gizli təbəssüm etdilər.

Əşyaları verəndən sonra bizi binaya apardılar. Mayor yenidən mənə yaxınlaşıb əlimi tutdu və dedi: "Mehdi, bu qayda-qanunlar adi əsirlər üçündür. Sən fərqlisən. "İçəri" fiti çalınanda içəri girməyin lazım deyil, bayırda qalıb oyna, ürəyin nə istəyir et. İraqlı və ya iranlılardan kim səni incitsə, özümə de, atasını yandırım".

Sonra məni yolumuzun üstündəki birinci korpusa apardı. Bir neçə nəfərə əmr etdi ki, pəncərənin yanındakı yeri boşaltsınlar. Dedi ki, əşyalarını ora qoya bilərsən. Sonra əlavə etdi: "Hələlik burada qal, sonra bir şey fikirləşərim".

Ora Ənbər düşərgəsinin ikinci korpusunun 9 sayılı kamerası idi. Həmin əməliyyatda əsir düşmüş yerlilərimin çoxu - Mollayi, Əmrullah Gənci, Məhəmməd Ehtişami, Cavad Zare, Əli Sadiqi, Əhməd Camali, Məzlum, Gülxəni və Hədidə həmin kamerada idilər.

Ertəsi gün axşam mayor yanıma gəlib danışmağa başladı. Məni tapdığına o qədər sevinirdi ki, cavab gözləmədən danışdı. Öz zəhmətini göstərmək və qorxutmaq üçün korpus başçısına doğru gedib qışqırmağa başladı, hirsli soruşdu ki, nə üçün indiyədək məni bu kamerada saxlayıb və yaxşı yerə köçürməyib. Yazıq gizirin qorxudan rəngi qaçdı və "seyyidi" deyə-deyə onu sakitləşdirməyə çalışdı. Mayor üzünü mənə çevirdi, bir anda əsəbi haldan çıxıb təbəssümlə soruşdu: "Ha, Mehdi, necəsən? Yaxşısan? Bəllidir ki, yaxşı deyilsən. Bura sənə yaramır. Əşyalarını topla səni uşaqların korpusuna aparım".

Məni ikinci mərtəbədə yerləşən 22 sayılı kameraya apardı. Axşam idi, yoxlanışları bitmişdi. Qapını açıb məni içəri saldılar və getdilər. Orada hər yaşdan, hər növdən əsir vardı; 18-19 yaşlı Bəsic üzvləri və bir neçə ordu əsgəri. Mayor gedəndən sonra uşaqlar başıma yığıldılar. Səmimi uşaqlar idilər. Beləcə danışmağa başladım. Soruşurdular ki, haralısan, bu yaşda necə oldu cəbhəyə gəldin, ad-familiyan nədir və sair.

Suallarına cavab verdim. Onlar da düşərgənin qayda-qanunlarından və çoxlu qadağalarından danışdılar.

Uşaqların 95 faizi Bəsic üzvləri idilər və Fəthülmübin əməliyyatında əsir düşmüşdülər. Çoxu Məhəllətdən idi: Mehdi Hüzuri, Həmid Rzai, Rza Türk, Mehdi Əmiri. Onların arasında ən mühüm şəxs Tehrandan olan Əkbər İraqi idi. O, çox mənəviyyətli və təcrübəli gənc idi və kameranın namazlarında imamlıq edirdi.

Uşaqlardan öyrəndim ki, mənəmlə bu qədər mehriban davranan mayorun adı Mahmudidir, qəddar işgəncəçilərdən biridir. Adı gələndə hər bir əsirin bədəninin tükləri dik durur və o, bununla fəxr edir. Bu iraqılı mayor şah dövründə on il Şirazda yaşamış və amerikalıların nəzarəti altında idarə olunan SAVAK-da təlim keçmişdi. Məhz buna görə farsca çox yaxşı danışdı.

Köhnə əsirlər deyirdilər ki, Əbu Turabi adlı dəyərlı bir ruhanini bu düşərgədən yenicə aparıblar. Həmçinin dedilər ki, bu binaların birini pilot və zabıtlərə ayırmışlar.¹

Həmin korpusda bir kamera da düşərgənin xəstəxanasının zabıtlərinə məxsus idi. Xəstəxanada 10-12 çarpayı var idi. Orada heç bir iraqılı doktor çalışmırdı, iranlı əsirlərin özləri idarə edirdilər. Xəstəxanada Doktor Məcid Cəlalvənd adlı bir əsir çalışırdı. Yaralıların bütün əziyyətini o çəkirdi və əsirlərə böyük xidmət göstərirdi. Düşərgədə onu Doktor Məcid kimi tanıyırdılar. Ən az dərman və tibbi alətlərlə ağır yaralıların müalicəsində istifadə etdiyi üsulları və onları qaçılmaz ölümdən necə xilas etməsi barədə qəribə əhvalatlar danışdırlar. Bəsic üzvlərinin korpusunun ikinci mərtəbəsinin sonunda kiçik

¹ Düşərgə üç korpusdan ibarət idi. Hər korpusda səkkiz kamera vardı: hər mərtəbədə dörd kamera. Hər kamerada 60-70 əsir saxlanırdı.

bir dərzi otağı vardı. Oranı da əsirlər idarə edirdilər. Pilot və zabıtlər korpusundan mayor İranməneş oraya rəhbərlik edirdi. Ordudan olan əsirləri bizdən ayrı saxlayırdılar, onların kameralarında çarpayı və şkaflar da var idi.

Mayor İranməneş mənə əl-ayağıma dolaşan böyük ərəb paltarları ilə görəndə hərbi geyimlərimi aldı, mənə dərzi otağına apardı, dəqiq ölçülərimi yazdı və çox tez bir zamanda paltarları kiçilti. Təxminən 45 yaşlı bu mayor paltarların üzərində o qədər zövqlə işləmişdi ki, geyinəndə hamı alqışla baxırdı. Artıq parçalardan şalvar-köynəyə ciblər tikmişdi, köynəyin çiynlərinə poqon əlavə etmişdi. O, paltarları o qədər dəqiq qısaltmışdı ki, sanki əvvəldən həmin ölçüdə tikilmişdi. Verilən çəkələklər də mənə böyük idi. Paltarım hazır olandan bir gün sonra cəbhə və əsirlik yoldaşım cənab Rizayət iraqılıların aldığı ketimi, alt paltarımı və maykamı gizlicə gətirib özümə verdi. O, bizim paltarlarımızı yandırmaq işinə baxırdı. Allah bilir, bu qənimətləri mənə üçün necə aradan çıxarmışdı! O ket mənə çox işimə yaradı. Əsirliyin ilk beş ilini həmin kətlə keçirdim. Təmiz və sağlam saxlamağa çalışırdım. O olmasaydı, bir çox fəaliyyətlərdən, məsələn, idmandan məhrum olardım, həyətdə ayaqyalın gəzməyə məcbur qalardım.

Günlər ötür və yeni mühitlə yavaş-yavaş tanış olurdum. Azad saatlarında həyətdə gəzəndə uşaqlar xüsusi qayğıkeşlik və mehribanlıqla mənə baxırdılar. Xüsusən yaşlı əsirlər yanımda oturmaq, mənəmlə danışmaq istəyirdilər. Hiss edirdim ki, mənə görəndə öz uşaqlarını xatırlayırlar. Bu gözəl hiss qarşılıqlı idi. Yaşımdan asılı olmayaraq, bütün əsirlərlə münasibətim vardı və hamı mənə tanıyırdı. Əsirlərin çoxu düşünürdü ki, burada iki-üç aydan artıq qalmayacağım. Bir yerdə

oturanda iradə və qətiyyətlə deyirdim: "İki ay nədir ki?! Əgər müharibə bir neçə il uzansa da, iraqlıların bizdə ruh düşkünlüyü yaratmasına qoymayacağıq".¹

Əsir idim, amma qarşıma qoyduğum məqsədə görə peşman və məyus deyildim, əksinə, sevinc və qələbə hissi keçirirdim. Oraya qədər iraqlıları özümdən məyus etmişdim. Digərləri ilə də danışmaq, onları, xüsusən də pis durumda olan yaralıları ruhlandırmaq istəyirdim. Tez-tez xəstəxanaya gedib yaralılara baş çəkirdim. Uşaqlar məni görəndə ruhlanırdılar. Xəstəxanaya getmək təxminən azad idi və ciddi maneə yox idi. Hər kəs bir yaralını aparmaq və ya kömək bəhanəsilə oraya baş çəkə bilirdi.

Doktor Məcid Cəlalvənd məni ilk dəfə xəstəxananın önündə görəndə yaxınlaşıb dedi: "Vay-vay! Sən bir qarış boyunla burada nə edirsən?! Cəbhəyə necə gəldin? Necə əsir düşdün?"

Doktor Məcid müstəsna bir həkim idi; tələbkər və iradəli. O, mürəkkəb bir durumun bütün məsuliyyətini üzərinə götürürdü. Boş əllə iraqlıların vecinə almadıqları, hətta müharibə şəraitində İraq ordusuna əlavə xərc olmasın deyərək ölmələrini arzuladıqları yaralılara gecə-gündüz xidmət edirdi. Mənim yerlilərimdən bir neçəsi yaralı idi. Hər gün bir neçə saat xəstəxanaya gedir, tərənə bilməyən yaralılara yardım edirdim. Heç bir iş olmayanda da gedirdim. Bilirdim ki, gəlişim dərman və narkoz olmadığına görə çox ağrı çəkməyə məcbur olan yaralılara ürək-dirək verirdi.

¹ Həmin yoldaşlarım indi məni görəndə gülüb deyirlər: "Mehdi, yadımdadır o yaşınla bizdə necə ruh yüksəkliyi yaradırdın?!"

Düşərgənin xəstəxanasında tapılan yeganə dərman yaranı yumaq üçün istifadə edilən savlon məhlulu və bir qədər band və pambıq idi. Doktor Məcidin bütün tibbi avadanlığı bundan ibarət idi. O, alüminium qaşığı, çəngəlin, tikanlı məftilin və heç kəsin ağılına gəlməyən digər əşyaların formasını dəyişib cərrahiyyə əməliyyatlarında istifadə edirdi. Doktor savlonu yaranın üzərinə tökürdü, tənzip və pambıqla yaranın üstündəki çirki möhkəm siyirəndə isə yaralının qışqırtısı qalxırdı. Doktor deyirdi: "Gərək dözsən, dözməsən, bu çirk sənə öldürər". Nə narkoz vardı, nə keyitmə. Doktor savlonla çirkələri o qədər yuyurdu ki, köhnə yaradan təzə qan axırdı. Yalnız bundan sonra xəstədən əl çəkirdi. Çox vaxt yaralılar özlərindən gedirdilər. İraqlılar xəstələrə antibiotik və çirk qurudan maddələr vermirdilər. Doktor yaraları belə yumasaydı, yaralılar şəhid olardılar. Doktor Məcid imkan daxilində cərrahiyyə əməliyyatı etməməyə çalışırdı. Çünki bu, qanaxmaya gətirib çıxara bilirdi, orada da qan yox idi. Həm də xəstənin bədəni yanlış qidalanma səbəbindən yeni qan istehsal edə bilməyib çox zəifləyər və Allah eləməmiş, ölərdi. Doktor imkan daxilində əməliyyat etmirdi. Vəziyyətin ağırlaşdığını, əməliyyat olunmasa, əsirin şəhid və ya iflic olacağını gördükdə buna məcbur qalırdı.

Uşaqların birinin onurğasında problem vardı. Qəlpə belinə girmiş və içəridə hərəkət etmişdi. Doktor deyirdi ki, iflic ola bilər. Şəklini çəkmək üçün rentgen aparatı yox idi. Adətən, qəlpənin yerini təxmini təyin edib işə başlayırdı. Xəstəxanada steril yer yox idi. Doktor çalışırdı ki, otağın get-gəl olmayan bir küncündə alətləri yusun və təmiz saxlasın. O özünün hazırladığı məhdud sayda cərrahiyyə alətlərini orada gizlədirdi. Belə

əmaliyyatlardan öncə həmişə uşaqlara tapşırırdı ki, dua etsinlər. Doktor həmin yaralını əməliyyat edib fəqərə sütunlarının arasından qəlpəni çıxardı və yaralı sağaldı. Elə bir şəraitdə bunu bacarmaq möcüzə idi.

Başqa bir yaralının da vəziyyəti ağır idi. Buduna böyük bir qəlpə batmış, o böyük və qalın əzələni qılınc kimi yarmışdı. Onun yara bandının dəyişdirməsini çox görmüşəm. Doktor bir-birindən ayrılmış iki əzələ parçasını dəfələrlə tikmişdi. Bandı dəyişmək istəyəndə görürdü ki, tikiş açılıb və əzələlər ayrılıb. Yaralının hərəkət etməməsinə baxmayaraq, doktor yaralı hər yuyanda və tikəndə xəstə bərk qışqırmağa başlayırdı. Bu iki əzələ parçası üzərinə tikiş atmağa yer qalmamışdı. Lakin Doktor Məcidin əhval-ruhiyyəsi yüksək idi və heç vaxt yorulmurdu. O bir gün bu iki əzələ parçasını bir-birinə birləşdirməyi bacardı və həmin əsir bir bədən üzvünü itirmək məcburiyyətində qalmadı. Doktor bilirdi ki, iraclılar uşaqların bədən üzvlərini itirib digərlərinə möhtac qalmalarını istəyirlər.

Əlacsız xəstələrimiz də vardı. Onlardan biri Arif idi. O, boynundan iflic olmuşdu. Xəstəxana çarpayısı üzərində o qədər qalmışdı ki, onda yataq yarası yaranmışdı. Təvəssül və Kumeyl dualarında bu yaralılara Allahdan şəfa diləyirdik. Onları azca hərəkət etdirmək üçün xəstəxanada birçə əlil arabası belə yox idi. Yeməyin keyfiyyətsizliyindən və ağrıkəsici dərman olmadığından bədənləri zəifləmişdi və həyatlarını itirə bilirdilər. Qüreyşinin başında qəlpə var idi. İraqlılar onun üçün heç nə etmədilər. Şəhid olduğu gecə uşaqlar onu hamamda yuyub qüsl verdilər və düşərgədə tikanlı məftillərin arxasında dəfn etdilər. Adı penisillin iynəsi olmadığına

görə bəzi yaralılarımızın yaraları çirklədi və şəhid oldular.

Yerlilərimdən olan cənab Camalının belindən güllə dəyib düz fəqərə sütununun dibindən çiyinə qədər tunel kimi bir yer açmışdı. Doktor savlonu çiyindən yarığa töküüb pambıqları tez-tez onun içinə basırdı. Yarığın içinə o qədər savlonlu pambıq batırırdı ki, onun sonuna, yəni güllə dəyən yerə çatırdı, sonra əli ilə sıxıb çirklili pambıqları oradan çıxarırdı. Bunu o qədər davam etdirirdi ki, yarığın içində heç bir çirkin qalmadığına əmin olurdu. Dəliyi bandla bağlayıb deyirdi ki, get istirahət elə və sabah gəl. Bu işi hər gün təkrarlayırdı. Nəhayət, yaralar quruyub bitirdi. Doktor Məcid elə xəstələri müalicə edirdi ki, onlara baxmaq və yaralarının çirkinin qoxusuna dözmək belə çətin idi.

Doktorun yanında dayanıb baxırdım. Əlimdən gələnlə bir iş olanda kömək etməyə çalışırdım. O mənə iynə vurmağı öyrətməyə çalışdı. Adımı çağırırdı, adətən, belə səsləyirdi: "Canavar!" Həmişə mənim fikrimi çəkirdi. Yaraları müalicə edə-edə deyirdi: "Canavar, mən fikirləşirəm ki, sən bu yaşınla burada necə davam gətirirsən?!" Əlinə gücləndirici dərman keçəndə birinci mənə verib deyirdi: "Bu dərmanları gizlət, az-az iç. Bədəninin ehtiyacı var, sən inkişaf halındasan. Buranın xörəklərilə yanlış qidalanmadan tələf olarsan, canavar!"¹

¹ Doqquzillik əsirlik dövründə istisnasız olaraq, hər səhər bizə aş verirdilər. İçində bir qədər düyü bişərək jele formasına düşmüş çoxlu su. Günorta yeməyinə bir nəlbəki plov olurdu. Bəzən yanında rəngi qaralmış toyuq və ya mal əti də verirdilər. Dondurulmuş ət kisəsinin üzərinə yazılmış tarix İkinci Dünya Müharibəsinə aid idi. Qırmızı Xaçın nümayəndələri deyirdilər ki, bu ətləri yeməkdənsə, ac qalsanız, yaxşıdır. Şam yeməyinə də içində bir neçə badımcan və ya kartof

Xəstəxanaya getmək gündəlik proqramıma çevrilmişdi. Bir səhər xəstəxanaya gedəndə pilotların biri məni görüb yanıma gəldi. Həvəslə əlimi tutub dedi: "Mən səni tanıyıram, Mehdi. Gəl, sənə bir şey göstərmək istəyirəm".

Məni zabitlərin kamerasına apardı. Onların imkanları fərqli idi, çarpayı və şkafları vardı. Pilot şkafların qapısını açdı. Gördüm ki, bir İraq qəzetində çap olunmuş şəkli kəsib şkafların qapısına yapışdırıb. Şəklin altından imamın bu məzmununda bir cümləsini yazmışdı: "İslam əsgərlərinin böyüklüyü onların yaşlarına, boy və bədənlərinə görə yox, dəmir iradələrinə və yüksək etiqadlarına görədir!" Pilot mənim əllərimi tutub dedi: "Sən rəhbərinin və ölkənin fəxrinə, Mehdi!"

Mən Beytülmuqəddəs əməliyyatının birinci mərhələsində İraqın helikopter və tanklarının hücumunu ona danışdım.

Bizim yolda yerləşməyimizdən iki gün ötürdü. Zona atəş altında olduğundan bu müddətdə yemək yeməmişdik. Uzaqdan orduya aid bir hündür maşın göründü. Maşın səngərin önündə dayandı və hər nəfərə bir sellofan kisə tulladı. Məni görə kimisi mənə də bir sellofan və bir kompot atdı. Sellofanı açdım, səbz plov və bir parça ət vardı. Xörəyi yeyib kompotu cibimə qoydum. Bütün əməliyyat boyu gördüyümüz yegənə xörək bu idi.

olan qaynar su verirdilər. Hər gün bir yarım çörək də verirdilər. Çörəyi gecələr suya doğrayıb yeyirdik. Uzun əsirlik illəri boyunca yediklərimiz bunlar idi, heç bir meyvə-tərəvəz görmürdük.

Nahardan sonra istehkama söykənib oturdum. Hava isti idi. Günəş aman vermirdi.

Günortaya az qalırdı. İraqlılar Əhvaz-Xürrəmsəhr yolunu əldən verdiklərinə inanmışdılar. Raketləri daim çalışır, təyyarələr ara vermədən başımız üstə uçub bomba tökürdülər. İstehkamın yuxarısına qalxdım. Gözlərimə inanmadım. Önümüzdəki geniş düzənlik iraqlılarla dolu idi. Yüzlərlə tank yola doğru hərəkət edirdilər. Pulemyotları dayanmırdı və düz istehkama sarı atəş açırdılar.

Bizimkilər ratsiya ilə xəbər verdilər: "Düşmənlər tankları bizə yaxınlaşır. Silah-sursatımız yoxdur. Bir az da irəliləsələr, hamımız öləcəyik, yolu da ələ keçirəcəklər".

Həqiqətən, ümidimiz yox idi. Hərəkət bir tərəfdə Təvəssül duası oxuyurdu. Tanklar irəliləyə-irəliləyə zamanlı raketlər də işə düşdü. Onlar nəyin bahasına olursa-olsun, yolu geri almaq istəyirdilər.

Güclü əks-hücumları zamanı dəfələrlə cəhənnəmi gözlərimlə gördüm. Göydən yağan güllə və qəlpələrin çoxluğu ancaq cəhənnəmi xatırlada bilərdi.

İraqlıların silah və texnikaları yetərincə idi, bizim isə heç nəyimiz yox idi. Başa düşmüşdüm ki, bizim işlərimiz Allahın lütfü ilə, dua və təvəssüllə gedir. Bir istehkam alan kimi rahat nəfəs alıb əlimizə silah-sursatın keçdiyinə görə şükür edirdik. Onların səngər və istehkamları silahla dolu idi.

Yüzlərlə düşmənlər tankı yola sarı hərəkət edirdi. Hər yerdən ümidimiz üzölmüşdü, vida qəzəlləri oxuyurduq. Bilmirəm bu vəziyyət nə qədər davam etdi, lakin məyusluğun son nöqtəsində ikən arxamızdan səs eşitdik. Öndəki tankların səsi o qədər gurultulu idi ki, arxadakı səsləri gec duya bildik.

İnanmazsınız ki, çoxlu helikopter yola doğru gəlirdi. Dualarımız qəbul olmuşdu və Allah həqiqətən də göydən bizə kömək göndərmişdi. Helikopterlərin yarisı alçaqdan, yarisı da hündürdən uçurdu. İraqlılar helikopterləri görmüşdülər və dayanmadan raket atəsinə tuturdular. Zamanlı raketlərin partlayış həcmi də qat-qat artmışdı. Ürəyimdə Allah-Allah edirdim ki, helikopterlər bu raketlərdən ziyan görməsinlər. İstehkama təxminən yüz metr qalmış helikopterlərin yarisı yuxarı qalxdı. İraq tankları istehkama yaxınlaşmışdılar. Heç nə etmədən gözümü zilləyib raket atəşlərinin trayektoriyasına baxır və onların tanklara dəyməsi üçün dua edirdim.

Raketlər yerə düşürdü. Hər bir raket yerə düşəndə sanki bir kilometr sahəni odla şumlayırdı və tanklar partlayırdı. Tank o qədər çox idi ki, dəqiq nişan almağa ehtiyac qalmırdı. Raketlər tankların arasında partlayanda birdəfəyə bir neçə tank partlayır, tüstü və alov qalxırdı. Tanklar sıradan çıxmışdı, önümüzdəki düzənlikdə yalnız tüstü və alov görünürdü. Tanklar partlayışlardan yaranan tüstü və alova qərq olmuşdular. Gündüz olsa da, qara tüstüdən bütün ətrafımız qaranlıq olmuşdu.

Gözlənilmədən helikopterlər yerdəyişmə etdilər. Raketlərini atanlar yerlərini digərlərinə verdilər və eyni səhnə yenə təkrar olundu. Qəribə səhnə idi, onun kimisini bir də heç vaxt görmədim. Döyüşün qızgın çağında rabitəçinin belə dediyini eşitdim: "Helikopterlər İsfahan aviabazasından gəlmişlər".

Saysız-hesabsız tank yanır və partlayırdı. İşlərini bitirəndən sonra helikopterlərin biri düz başımız üstünə gəldi. Hündürlüyünü çox azaltdı. Pilotu aydın görürdüm. O, əlini qaldırıb bizimlə sağollaşdı, biz də əlimizi qaldırdıq və qışqırdıq. Qəribə olan bu idi ki, bizimlə

sağollaşan pilot geriye qayıtmadı, iraqlılara sarı getdi, yanan tankların üzərindən keçib irəlilədi.

Təəccübləndim və çox nıgaran qaldım. Ona doğru çoxlu raket atırdılar. Çox narahat halda baxırdım. Uşaqların dediyinə görə, arxada düşmənin çox güclü və silahla zəngin olduğunu bilib anbarlarını partlatmaq istəyirdi. Çox keçmədən atəş açmağa başladı. Bir andan sonra isə dəhşətli səslə sanki bir vulkan püskürməyə başladı, tüstü və alov səmanı bürüdü. Yerimdə donub göyə baxır, pilotu və helikopterini düşünürdüm ki, birdən sağ-salamat göydə göründü. Artıq qayıdırdı. Ürəkdən sevinib təkbir¹ dedim. Əməliyyat zamanı o qədər təkbir demişdik ki, səsimiz batmışdı.

Bu sevincdən az sonra helikopterə raket dəydi və gözlərimiz önündə havada partladı. Çox narahat olduq. Bu qələbə və iraqlıların geri çəkilməsi hamını çox sevindirdi, amma tanımadığımız cəsur pilotun şəhidliyi də həqiqətən, ağırlı idi. Baxmayaraq ki, onun özü şərəflə bu ölümü seçmişdi.

İraq əsgərləri arasında Xəmis adlı şübhəli və yaramaz biri vardı. Həmin gün mömin və cəsur pilotla sağollaşıb xəstəxanaya gələndə Doktor Məcid 18-19 yaşlı bir gəncin yarasını yuyurdu. Yanında durub baxdım. Xəmis də gəlib bizim yanımızda dayandı. İran ərəblərindən olan Mahmud adlı əsiri çağırırdı. Mahmud mənə dedi: "Mehdi, Xəmis deyir ki, sözlərini sənə tərcümə edim". Dedim ki, olsun, nə deyir?

¹ "Allahu-Əkbər!"

Xəmis istehzal gülüşlə danışmağa başladı. Danışadənə hərdən qəhqəhə çəkirdi. Dayanandan sonra Mahmud dedi: "Çox danışdı, Mehdi, mən xülasə edim: Deyir ki, Mehdiyə de, sən in indi əlinə əmzik alıb ananın qucağında süd içən vaxtıdır. Necə oldu qalxıb cəbhəyə gəldin?"

Belə sözləri ilk dəfə eşitmirdim. Onlar mənə özlərinin yekə cəmdəkləri ilə müqayisə edəndə onlarla döyüşə gəldiyimə dözə bilmirdilər. Mənə özlərinə təhqir sayır və bəzən belə sözlərlə özlərinə təskinlik verirdilər.

Bir an da fikirləşmədən cavab verdim: "Ona tərcümə elə, de ki, Mehdi deyir: Mən ananın qucağında oturub əmzik yemək əvəzinə cəbhədə belə - əlimi düyünləyib ağzıma yaxınlaşdırdım – qumbaranı ağzımla çəkib sizin aranızda atıram və onunuzu birdən öldürürəm. İranlı uşaq belə əmzik yeyir".

Mahmud sözlərimi tərcümə edəndə Xəmis əlindəki zonda qaldıraraq mənə vurmaq istədi. Mən gecikmədən oradan qaçdım. Əsəbindən əsirdi. Həyətdə arxamca qaçır və ərəbcə söyüş söyürdü. Qaçıb kameranın küncündə üst-üstə yığılmış ədyal və əşyaların arxasında gizləndim. Uşaqlar başını qarışdırmağa çalışdılar ki, məndən əl çəksin. Yarım saat orada qaldım. Xəmisin ortalıqda olmadığını görüb xəstəxanaya qayıtdım. Doktor Məcid hələ o gəncin yarasını sarıyırdı və bizim sözlərimizi eşitmişdi. Yanına gedəndə yavaşca başımın arxasından vurub dedi: "Canavar, nə dedin ki, belə hirsələndi? Məgər başın bədəninə ağırlıq edir?!"

Doktor mənə görə narahat idi. O deyirdi: "Sən dikbaşsan, heç kimə qulaq asmırsan. Bunların heç kimlə zarafatları yoxdur. Gərək canını düşünəsən. Dərinə getmə. Nə desələr, cavab vermə, heç nə olmaz".

Doktor Məcidin mehribanlığı və məndən ötrü daim nigaran olması helikopterlərimizin düşmən tanklarının hücumundan sonrakı yağışlı gecədə yoldaşlarımın nigaranlığını yadıma saldı.

Helikopterlərin hücumundan sonra iraqılilar getdilər və düzənlik bir az sakitləşdi. İraqıliların qaçışı bizi arxayınlaşdırmadı. Bilirdik ki, qüvvələrini toplayıb yenidən daha geniş hücumə keçəcəklər. Buna hazır olmağa çalışdıq.

O gecə qəribə külək və yağış başladı. Bir saniyə səngərdən bayırda dursaydın, bütün su olardın. Hamı səngərlərin içinə çəkilmişdi. Bir nəfər gedib yolun önündə keşik çəkməli idi, amma nə qədər deyirdilərsə, heç kim qəbul etmirdi. Şərait qeyri-adi idi. Bayırda palçıqın içində və yağışın altında yol getmək lazım idi. İraq snayperləri də hər yerdə pusqu qurmuşdular. Qəflətən bir nəfərə güllə dəyirdi və yerindəcə şəhid olurdu. Belə olduğunu görüb RPG qutularından birinin qapısını açdım. Silahların üzərinə böyük sellofanlar çəkilmişdi. Sellofanı götürüb başıma keçirdim. Uşaqlar posta getmək istədiyimi görüb dedilər: "Yox, Mehdi, sənə olmaz. Biz qoymarıq".

Onlar mənə çox istəyirdilər və başıma bir iş gəlməsindən qorxurdular. Lakin heç kim qarşımı ala bilmədi və səngərdən çıxdım. Sellofanı bir kisə kimi başıma və bədənimə keçirdim. Hər yer qaranlıq idi. Ətrafı görmək üçün gözlərimin önündən iki dairə kəsib götürdüm. Tez özümü istəhkamın ətəyinə çatdırdım. Yağış elə yağırı ki, sanki şlanqdan su tökülürdü. Bir saat

ötdü. Su sellofana dolmuşdu və mən islanırdım. Uşaqlar tez-tez səngərin önündən məni çağırırdılar: "Mehdi, gəl, daha bəsdir. Gəl başqa biri getsin, soyuqlayarsan". Mənim isə səngərə qayıtmaq fikrim yox idi.

Təxminən üç saat ötdü. Uşaqlardan bir xəbər yox idi. Bildim ki, yatıblar. İndi həqiqətən, təhlükə hiss edirdim, hər bir hadisə baş verə bilərdi. Komandirlər daim bizə xatırladırdılar ki, iraqlıların bölgədə fars dilini bilən çoxlu kəşfiyyatçıları var. Tez-tez ətrafıma baxırdım. Amma daha çox irəlini nəzarətdə saxlayırdım. Gecənin sonlarında qəribə səslər duydum. Sanki böyük bir zavodun motorları işləməyə başlamışdı. Səs şübhəli idi. Külək səsin uzaqdan eşidilməsinə kömək edirdi. Sellofana düşən yağışın səsi isə aydın eşitməmə mane olurdu. Bununla yanaşı, səsin hər an yaxınlaşdığını hiss edirdim. Bəzən gözümə işıq da dəyirdi. Təhlükənin çox yaxında olduğunu bilib elə istehkamın üstündən qışqırıb hamını çağırırdım. Bir neçə nəfər tez istehkamın üstünə gəldi. Təəccüblə dedilər: "Mehdi, sən hələ buradasan?! Gəlib birimizi çağırıydın, səni əvəz edəydik". Dedim ki, mühüm deyil, şübhəli səslər eşidirəm. Dedilər ki, sən get səngərdə istirahət elə, biz hər şeyə nəzarət edirik.

İstehkamdan endim. Çətinliklə yeriyirdim. Ayaqqabım palçıq batırdı, içinə su və palçıq dolmuşdu. Birtəhər özümü içəri çatdırdım. Qaranlıqda səngərə girəndə gördüm ki, içəri su ilə doludur. Sanki bir hovuz girmişdim. Səngərdəki uşaqların hərəsi bir tərəfdə divara söykənib ayaq üstə yatmışdılar. Paltarlarım yaş idi. Köynəyimi çıxarıb divardan asdım. Düşündüm ki, belə tez quruyar.

Digərləri kimi yatmaq üçün axtarıb bir yer tapdım. Ayaqqabılarımı dikinə qoydum ki, hava dəyib qurutsun.

O qədər yorğun idim ki, yatdım. Tam yuxuya getmədim. Həm eşitdiyim səslərə görə vəziyyətin ağırlığından xəbərdar idim, həm də dizə qədər suyun içində ayaq üstə yatmağı təcrübə etməmişdim. Bu vəziyyətin nə qədər davam etdiyini bilmədim, amma səs-küyün çoxaldığını hiss etdim. Uşaqlar qışqırırdılar: "Oyanın! Oyanın! İraqlılar hücum ediblər!" Bu cümləni eşidən kimi tez ayağa qalxdım. Hava hələ qaranlıq idi. Yaş paltarlarımı geyinib bayıra qaçdım. Hamı istehkamın ətəyinə toplaşmışdı. Hava qaranlıq idi və nə baş verdiyini anlama bilmirdik. Hazır vəziyyətdə qaldıq. Hava bir qədər aydınlaşanda qəribə mənzərə ilə rəsləşdi. Göz işlədikcə bütün düzənlik tankla dolu idi. Lakin onlar palçıq batmışdılar. Məsələnin nə yerədə olduğunu başa düşdük. İraqlılar hər tərəfdən hücumla keçib yolun bütün hissələrini almaq istəmiş, amma palçıq batıb qalmışdılar. Gecə eşitdiyimiz səs-küy tankların qazının səsi imiş. Onlar tırtıllarını palçıqdan çıxarmaq üçün qaz verir, amma əksinə, bataqlığa batırdılar. Əllərindən gələn yeganə iş tankları qoyub qaçmaq olmuşdu. Əgər yağış yağmasaydı, o tanklar bizi qətlə edəcək və yolu asanlıqla ələ keçirəcəkdilər. Şükür səcdəsi etməli idik.

Komandirlər tankları necə götürmək barədə plan cızkən İraq təyyarələri gəlib öz tanklarını bombalamağa başladı. Onlar bizim əlimizə keçməkdənsə tankları məhv etməyi üstün tutmuşlar.

Beşinci fəsil

Hər səhər “Azad” komandasından sonra idman edirdim. Mayor Mahmudinin sözünə fikir vermədən uşaqlarla bayıra çıxır, “İçəri” komandası verilən kimi onlarla birgə kameraya girirdim. Onun verdiyi azadlıqdan istifadə etmirdim. Əsirliyin bu qısa müddətində Mayor Mahmudinin şəxsiyyətini tanımışdım. O, digərlərinə əziyyət verməkdən zövq alırdı. Boks əlcəklərini geyinib bir neçə nəfəri sıradan çıxarır və səbəbsiz vururdu. Əmr belə idi ki, o, düşərgəyə girəndə kim harada olsa, həmin vəziyyətdə heykəl kimi qalmalı və o, “Azad” komandası verənə qədər yerindən tərpənməməli idi. Kimə “Mayor Mahmudinin sənə işi var” desəydilər, sanki edam hökmü verilmiş bir vəziyyətə düşürdü. O, düşərgədə bu həddə qorxu mühiti yaratmışdı.

Düşərgəyə istisnasız olaraq hər girəndə əsgərlərə deyirdi: “Gedin Mehdiyi tapıb yanıma gətirin”. Məndən də həmişə bunu soruşurdu: “Ha, Mehdi, vəziyyət yaxşıdır? Çatışmazlığın yoxdur?”

Mən də soyuq şəkildə cavab verirdim: “Yox, bir şey lazım deyil, yaxşıyam...”

Mahmudidən zəhləm gedirdi. Bacardığım qədər ondan uzaq gəzirdim. Belə qəddar birinin mənə mehribanlıq etməsi və ürək yandırması acığıma gəlirdi. Digər tərəfdən də mənə və rəftarlarıma həssas olmasını istəmirdim.

Bir gün “Azad” komandasından sonra iraqqların qərargahının önündəki korpusda idim. Birdən Mayor Mahmudinin girişinə xas fit səsləndi. Bu o demək idi ki, hamı olduğu yerdə hərəkətsiz qalsın və tərpənməsin. Fit səsindən sonra tikanlı məftillərin arasından mayoru gördüm. İti özündən qabaq həyəətə girdi. Onun böyük bir

iti vardı. Arıq, uzun idi, bədənində ağ-qara xallar vardı. O, itinə qərribə paltarlar geyindirirdi. İti paltarda görəndə gülməyim tuturdu. Ömrümdə belə böyük bir iti paltarda görməmişdim. Mayorun həyəətə girmək istədiyini bilən kimi onunla üz-üzə gəlməyim deyə cəld kamerama sarı qaçdım. Görünməməyə çalışırdım. Hamı yerində hərəkətsiz qalmışdı və mən onların arasından qaçırdım. İraqqlılar mənə görmüşdülər. Kameraya çatan kimi bir neçə əsgər vaxtsız əcəl kimi özlərini mənə çatdırdılar, zondla mənə döyməyə başladılar. Deyirdilər ki, nə üçün qaçdın? Nə üçün yerindən tərpəndin? Sonra dedilər ki, gərək mayorun yanına gedək. Mayorun yanında mənəmlə hörmətlə davrandılar. Paltarımı səliqəyə saldılar. Mayor adəti üzrə özünü axmaqlığa vurdu. Hər şeyi bildiyi və gördüyü halda dedi: “O, Mehdi, sən buradasan? Necəsən?” Qüruruna xələl gəlməsin deyə nə etdiyimi üzümə vurmadı.

Həç nə demədim. Yenidən soruşdu: “Bəs niyə danışmırsan? Yaxşısan?”

“Bəli, yaxşıyam” – deyən kimi dilləndi: “Ha, indi oldu”.

Yerindən qalxıb dedi: “Mehdi, arxamca gəl”.

Düşərgənin mağazasına sarı yola düşdü.

Hər ay bir dinar yarım təqaüd alırdıq. Kağızlar çap edib pul yerinə bizə verirdilər. Biz də mağazadan nəşə alırdıq. Böyük pul deyildi və onunla çox şey almaq olmurdu. İrənin 45 tumanınə bərabər idi.

Mayorla mağazaya girdik. Əsgərlər də arxamızca gəldilər. Mağazada nə satıldığını eşitmişdim, amma hələ yeni əsirlərə pul verilmədiyinə görə içinə girməmişdim.

Mayor stolun arxasında oturdu, mən də önündə dayandım. O dedi: "Bəs niyə dayandın? Get ürəyin nə istəyir götür".

Yerimdə durduğum vəziyyətdə dedim: "Xeyr, mən heç nə istəmirəm".

Cavabıma fikir vermədən dedi: "Səni oğlum kimi bilirəm. Sənin yaşda uşaqlar nəsə alıb yemək istəyirlər. Get pıxtaxtanın önünə və nə lazımındır götür".

Heç nə deməyib sakit durdum. Yalnız yerə baxırdım.

Mayor dedi: "Mehdi, get. İstədiyini götürüb aparsan, mən də sevinərəm". Pis vəziyyətə düşmüşdüm. Sakit qalıb heç nə etməyə bilməzdim. Mayorun üzünə baxdım. Anladım ki, sözünə qulaq asmamağımdan məmnun deyil. Əsgərlər yaxından-uzaqdan bizə baxırdılar. Mayor kimdənsə "yox" cavabı almağa adət etməmişdi. Bu rəftarım əsgərlərin önündə şəxsiyyətinin alçalmasına səbəb olardı. O, həqiqətən, çoxbilmiş idi. Mənim rəftarımı görəndə kimi tez stolun arxasından qalxıb əlinə bir sellofan kisə götürdü və pıxtaxtaya yaxınlaşıb dedi: "Madam ki bu qədər utancaqsan, özüm sənə yeməli şeylərdən götürməyə məcburam". O, əlinə keçəni götürüb sellofana yığırdı. Sellofan dolanda ağzını bağlayıb dedi: "Al, Mehdi, kameraya apar və ye".

Sellofana baxdım. Ağzına kimi dolmuşdu. Mayor onu tərpedib dedi: "Al daha!" Amma hərəkət etmədim. Əsəbiləşib qışqırmasını gözləyirdim. Lakin o, hiyləgər idi. Bacarıqsızlığını göstərən bir hərəkət etməsi mümkün deyildi.

Bir neçə dəqiqə beləcə keçdi. Mayor yenidən sellofanı tərpeddi. Sağ əlimi tutub sellofanun altına yapışdırdı və dedi: "Yalla, al daha, nə qədər çəkinirsən!"

Düşündüm ki, sellofanı yerə qoysam, elə bir qiyamət qopacaq ki, tüstüsü hamının gözünə dolacaq. O elə bilirdi ki, bu işləri mənə böyükələr öyrədirlər. Narahat halda sellofanı götürüb kameraya doğru yola düşdüm. Kamerada uşaqlar qaçıb sellofanı əlimdən aldılar. İraqlılarla münasibətdə dikbaşılığımdan xəbərdar idilər. Mənə ürək-dirək verib dedilər: "Mehdi, narahat olma, donuzdan bir tük də qənimətdir!"

Uşaqlar kisəni kameranın ortasına boşaldıb deyirdilər: "Vay-vay, bunlar sənə yaramayacaq, Mehdi, bu mayor lap dəlidir. Bunları nə üçün götürüb?!" Hər şey sellofanın içində idi: "Üz qırmaq üçün krem, lezva, siqaret..."

Hərə bir şey götürdü. Əşyalarımızı adətən, yük çantalarımızda saxlayırdıq. Bəzən iraqılılar gözlənilmədən kameraya tökülüşüb axtarış aparır və bütün əşyalarımızı bir-birinin üstünə boşaldırdılar. Bu səhnə bizim üçün işgəncə idi. Məcbur olub çantanın üstünə adımızı yazır və bütün əşyalarımızı sapla nişanlayırdıq. İraqlılar bizim yeganə yeyinti məhsulumuz olan şəkərlə bir qədər quru südü yuyucu tozla qarışdırırdılar ki, istifadə edə bilməyək. Mayorun verdikləri bizim çantalarımızda əlavə bir kibrit çöpünü də gözü götürməyən iraqılardan bir növ qənimət almaq idi.

Düşərgədə bütün uşaqlar məni tanıyırdılar. Nə edirdimsə, hər yerə yayılıb dillər əzbəri olurdu. Uşaqların çoxu məni bu mübarizəyə həvəsləndirirdilər. Bəziləri isə etinasız idilər və ətraflarında baş verənlər onlara əhəmiyyətli deyildi. Fikrimcə, belələri mənimlə dalaşib "Özünə başağrısı axtarırsan; nə üçün bu qədər dikbaşlıq edirsən?!" deyənlərdən təhlükəli idilər. Hər şeyə əhəmiyyətsiz yanaşan adamlar düşməyə tez təslim

olurdular, hərəkətləri şübhəli idi. Onlardan hər gün bir davranış, bir rəftar görürdün.

Əsirliyin əvvəllərində insanları yaxşı tanımırdım, hamını dost və həmvətən bilirdim. Lakin get-gedə anladım ki, bu baxış düzgün deyil. Elə qarışıq mühitdə düşmənə casusluq edən satqınlar da ola bilərdi. Həmişə xüsusi adamlar diqqətimi cəlb edirdilər və onlarla dostluq etməyə can atırdım. İraqlılar döyərəkən həmişə öndə olub digərlərinin az döyülməsinə çalışan, düşüncə və ideyaları ilə kameranı idarə edən və sözü hamı tərəfindən eşidilən adamlarla dostluq edirdim. Özümdən böyük və təcrübəli olanların nəsihətini dinləyirdim. Bir müddət keçəndən sonra anladım ki, hər kəsə inana bilmərəm. Yumurta olmayan və əsirlərə yumurta verilməyən bir yerdə iraqılı əsgər bütün kameranı toplayıb bir yumurta göstərir və deyirdi: "Siz heç bunun nə olduğunu bilirsiniz? Bunun adı yumurtadır. Bunun qabığını soyub yeyirlər. İranda belə şeylər yeməmişsiniz. Siz Böyük İraqda yumurta görürsünüz". Sonralar hər beş nəfərə bir yumurta verirdilər. Belə bir şəraitdə iraqılılarla əlaqəsi olan bir iranlı gəlib yavaşca mənə yumurta verməyə çalışırdı. Onun mənim fiziki inkişafıma faydalı olduğunu deyib tək yeməyimə israr edirdi. Mən bu mehribanlığa şübhə edirdim. Ona görə də, asanlıqla qəbul etmirdim. Beləliklə, bəzən iranlıların gözündə də dikbaş və çətin uşaq olurdum.

Şəxsiyyət baxımından güclü və böyük adamları axtarırdım. Sərbəst saatların çoxunu belə bir səmimi dostum olan Mirseyidlə keçirirdim. Onun 26 yaşı vardı. Damğanda doğulmuşdu və Qum Elm Hövzəsində dini təhsil almışdı. İraqlılar onun ruhani olduğunu bilmirdilər. Mirseyid böyük qardaş kimi yanımda olub məni

qoruyurdu. Onun sözlərinə əməl edirdim. Ənbərə gəldiyim ilk günlərdən Quran öyrənməyə həvəsimi görüb mənə Quran və Nəhcül-bəlağə dərsi keçirdi. O mənə Quran surələrindən, hədislərdən və Nəhcül-bəlağənin qısa kəlamlarından ayıraraq əzbərləyirdi. "Azad" komandası verilən kimi həyəətə onun yanına gedir və əzbərlədiklərimi danışırırdım. O illərdə ondan öyrəndiklərim hələ də yadımdadır. O deyirdi: "Mehdi, öyrənmək üçün ömrünün ən yaxşı illərindəsən, bu illəri hədəf verməməlisən".

İraqlılar bizdə bir karandaş və ya qələm tutsaydılar, sanki kalaşnikov silahı tutmuş olardılar. Belə bir mühitdə öyrənmək və öyrətmək çətin idi. Bəzən tənbeh olunurduq. Mirseyid mənə ərəb dilini öyrəndəndə torpağı hamarlayıb bir kibrit çöpü ilə üzərinə yazırdı. Bu da iraqlıların gözündən uzaq olmalı idi. Onlar inkişaf və tərəqqi rəngi olan və bizi avaralıqdan çıxaran hər bir işi qadağan edirdilər. Qərribə idi ki, mən belə bir şəraitə düşmüşdüm; inkişaf üçün çabalayan adamların yanına.

Yadımdadır, məktəbdə dini dərslərdə İslam qanunlarının hakim olduğu bir yeri təsəvvür edirdim: qadınlar hicablıdır, məscidlərdən azan və dua səsləri gəlir, insanlar yoxsul deyillər və heç kimə zülm olunmur.

O zamanlar xalqın vəziyyəti yaxşı deyildi. Yoxsulluq hər yeri bürümüşdü. Uşaqlar məktəbə qaloz geyinirdilər. Paltarlarımızı bəzən illərlə geyinirdik və yamaqla dolu olurdu. Kitab-dəftərlərimizi bir sellofana töküb ağzını rezinlə bağlayır və məktəbə götürürdük. Çanta bizim üçün əlçatmaz yuxu idi. Atam bilirdi ki, bircə gün işləməsə, vəziyyət çox pis olar. Ətrafımızdakı bütün

ailələr belə idi. Onların nəfəs dərməyə imkanları yox idi. Atam həsrət çəkirdi ki, gündüz işə getsin və gecə ailəsinin yanında olsun.

Ərdistan şəhəri düzənlikdə yerləşir. Yalnız torpağı, bağı və ya dövlət işi olanlar dolana bilirdilər. Digərləri iş tapmaq üçün böyük şəhərlərə gedirdilər. Mənim atam bəzən altı ay, bəzən hətta bir il ailəsindən uzaq düşürdü. Həmin illərdə anamdan qalan təsəvvürüm belədir: daim işləyib dörd uşağını yerbeyer edən, sonra da xalça toxuyan qadın.

İş qoca-cavan tanımırdı. Mən altı yaşımdan işləyirdim; ərzaq dükanında, çörəkçidə, bir qədər böyüyəndən sonra da əmimin və əmim oğlunun yanında bənnalığ!

Xacə çağırduğumuz babamızın təxminən 60 yaşı vardı. Buna baxmayaraq, səhərdən axşama qədər dəri rəngləyir və ya pambıq əyirirdi. Ağır iş idi, adətən, mən və əmim oğlu Höccət ona kömək edirdik.

Həmin şəraitdə bütün vücudu ilə vəziyyəti dəyişməyə çalışan mənim kimi bir yeniyetmə indi özlərinə uca məqsədlər tərif etmiş insanların yanına düşmüşdüm. Qarşıma məqsəd qoyduğuma görə çətinliklər asanlaşırdı, narahatlıq hissi keçirmirdim. Mirseyid deyirdi: "Sənin kamilləşmək və haqq-ədalət arxasınca getmək xarakterin var, ona çatacaqsan!"

Yaşımın tələbinə uyğun olaraq, adətən, oğlanların nadinclik etdiyi məşğuliyyətlərim də olurdu. Əsirliyin əvvəllərində əyləncələrimdən biri bu idi: Uşaqlar kibrit çöpləri ilə şəkil ramkası və digər şeylər düzəldirdilər. Kibrit çox idi və qadağan deyildi. Uşaqlar lezva ilə

kükürləri çöplərdən ayırırdılar. Sonra eyni ölçülü çöpləri qatı şəkər və su ilə karton parçalarının üzərinə sıx-sıx yapışdırırdılar. Bununla gözəl ramkalar əmələ gəlirdi. Onlar iraqqlıların xoşuna gəlirdi və təftiş zamanı özlərinə götürürdülər.

Mən kükürləri toplayırdım. Bəzən uşaqlar çağırıb deyirdilər ki, Mehdi, gəl kükürləri apar. Onları kiçik bir selofanda saxlayırdım.

Yeddi-səkkiz yaşlarımda olanda necə partlayıcı düzəltdiyim yadımda idi. Kükürləri ilk görəndə beynimə o gəldi. Diş pastası qurtaranda kükürləri onun içindəki gümüş kağıza doldurur, başına bir fitil düzəldirdim. Çox səs-küy salmasını istəmirdim. Azca səs olan kimi iraqqlılar qulaqlarını şəkəlib yoxlamağa gəlirdilər. Partlayıcıyı bir diyircəyə mindirib fitilini yandırırırdım. Alov kükürlərə çatanda diş pastasının başından ibarət mərmə güllə kimi bir neçə metr uzağa atılırdı. Çoxunun bundan xoşu gəlirdi. Çox keçmədən bəzi yaşlılarım da mənə qoşuldular. Bəzən bir neçə top düzəldib bir-birinin yanına düzür və fitilləri yandıraraq yarış keçirirdik ki, kimin topu uzağa tullanacaq. Bu kəşfdən hamı həzz alır, əylənib-gülürdü. Lakin çox keçmədən xəbərçilər bunu iraqqlılara çatdırdılar.

Çox vaxt pəncərənin taxçası üzərində oturur və hətta orada da yatırdım. Hava çox qızmışdı. Düşərgəmiz də düzənlikdə yerləşirdi. Taxçanın üstü azca sərin idi, bayırdan külək gəlirdi. Həm də orada oturanda həyətdə baş verənləri görə bilirdim.

Bəzən taxçanın üzərində saatlarla oturarkən havanın istiliyi və rütubəti mənə hələ Beytölmüqəddəs əməliyyatının birinci mərhələsinin başlamadığı zamanı xatırladırdı.

Bizi Karun çayının kənarına gətirdilər. Orada yerləşən ilk qrupun hamısı Bəsic üzvləri idilər. Ertəsi gün ordu qüvvələri də gəldi.

Döyüş mühəndislərindən ibarət bir qrup texnika və avadanlıqlarla gəlib çayın üzərinə iri dəmir parçaları düzməyə başladılar. Məlum idi ki, Karun çayının üzərində ponton salmaq istəyirlər. Mən gündüzlər onlara tamaşa edir və dayanmadan çalışmalarından həzz alırdım.

Top mərmiləri çaya düşəndə ətrafa su sıçrayırdı, balıqlar da bayıra atılırdılar. Diri idilər və atılıb-düşürdülər. Qaçıb tez onları toplayır və suya tökürdüm. Balıq çox idi və mən hamısını xilas edə bilmirdim.

Çayın kənarında havanın rütubəti yüksək idi. Günəşli günlərdə istidən tərleyirdik və paltarlarımız bədənimizə yapışırdı. İstehkamın sonunda, xurmalığın çaya bitişən yerində kiçik bir liman vardı. Bəzi günlər başıma üzmək havası düşürdü, Karunda çimmək istəyirdim. O limana gedib vəziyyətin sakitləşməsinə və İraq raketlərinin səsinin kəsilməsinə qədər bir-iki saat oturdum. Sonra paltarlarımı soyunub bir xurma ağacının altına qoyur, limanın üstünə qaçaraq cəld suya kəllə vururdum. Ardıcıl partlayışlar səbəbindən çayın suyu həmişə bulanıq idi, amma üzməkdən həzz alır və sərinləşirdim. Uşaqlar mənim çayda çimməyimdən gileyənib deyirdilər: "Bu suda köpəkbalığı var, dəfələrlə uşaqlara xəsarət yetirib. Bu qədər ehtiyatsız olmamalısan. Yaxınlığında bir mərmi partlasa, başına nə gələr?!" Onlar haqlı idilər, amma havanın rütubəti və bizim həmişə toz-torpaq içində

olmağımız buna səbəb olurdu. O vəziyyətdən qurtulub çimmək üçün hər şeyi unudurdum.

İraqın 40 dərəcə istisində və o rütubətli havada isə nə çimməyə çay vardı, nə rahat yuyunmağa bir hamam. Bir gün taxçada oturduğum zaman iki-üç əsgər tələsik yanıma gəlib dedilər: "Yalla, qalx bizimlə gəl!" Səbəbini soruşanda dedilər: "Sənin kibritlərdən nə düzəltdiyini bilirik, ona baxmaq istəyirik".

Tərcüməçi Mahmud da yanlarında idi. Mən kükürləri yığdığım sellofanı, boş diş pastalarının gümüş kağızını və diyircəyi götürüb müqavimət göstərmədən və heç bir şey gizlətmədən onların ardınca yola düşdüm. Məni mağazanın yanındakı balaca bir otağa saldılar.

Oraya bəlkə on əsgər toplaşmışdı. Sanki bir-birinə xəbər vermişdilər. Otağın ortasında yerdə oturub işə başladım. Kükürləri böyük bir pasta kağızına töküüb çubuqla möhkəm sıxdım. Kamerada bunu düzəldəndə içinə az kükürd tökürdüm, alışqanını zəif edirdim ki, səsküy salmasın və təhlükə törətməsin. Lakin əsgərlərin yanında o qədər kükürd doldurdum ki, özüm də qorxuya düşdüm. Hərdən başımı qaldıranda görürdüm ki, əsgərlər məni dövrəyə alıb baxırlar.

Kükürlər bitəndə hər iki tərəfi dişimlə möhkəm sıxdım. Sonra diyircəyi otağın ortasına qoydum və kükürlə dolmuş gümüş kağızı onun üstünə mindirdim. Hiss edirdim ki, iraqılılar nəfəs dərmədən gözləyirlər. Kibriti çəkib fitili yandırdım. Başımı iki əlimlə tutdum. Birdən partladı. Sanki iraqılıların ortasına qumbara atdılar. Otağa kükürd qoxulu ağ qatı tüstü doldu.

On kök və yekəpər əsgər birdəfəyə qapıya cumdular. Bir-birinə yol vermirdilər. Hamısı öskürür, otaqdan tez çıxmağa çalışırdı. Təəssübkeş əsgər olan Əbdürrəhman tez pəncərəni açdı. Biz ona İbn Mülçəm¹ deyirdik. Özü israr edirdi ki, ona “Əzab mələyi” deyək. Düşünürdü ki, məcusi və atəşpərəstləri, yəni bizi cəzalandırmaq üçün onu Allah göndərib. Öz müsəlmanlığı ilə fəxr edir, bizi məcusi və kafir sayırdı. Namaz qılmaq istəyəndə bir aftaba götürüb düşərgənin ortasına, bizim kameralarımızın önünə gəlir və elə dətəməz alırdı ki, hamımız onu görək.

Bir neçə dəqiqədən sonra Rəhmanla birgə iki əsgər gəlib məni döydülər. Başıma, əlimə, ayağıma və qarnıma vururdular. Məni elə vurur və elə qışqırırdılar ki, sanki ölümdən xilas olmuşdular. Deyirdilər ki, sən bizi öldürmək istəyirdin.

Yorulandan sonra məni sürüyə-sürüyə kameraya apardılar. Partlayışı hamı eşitmişdi. Kamerada uşaqlar ətrafıma toplaşib gülür və mənə ürək-dirək verirdilər. Deyirdilər ki, iraqlıların zəhrini yarmış və atalarını yandırmısan!

O gündən kibrit qadağan olundu. Uşaqlarda olan bütün kibritləri yığdılar. Siqaret çəkənlərin işi çətinləşdi. Yadımdadır, bir müddət kameranın içindəki elektrik paylayıcıdan iki sim çıxarmışdılar. Onları bir-birinə vuranda qığılcım yaranırdı və onunla siqaretlərini alışdırırdılar. Yavaş-yavaş iraqlıları razı saldılar ki, mətbəxdən hər kameraya bir qədər neft versinlər. Nefti bir kiçik şüşəyə töküb başına sapdan fitil düzəldirdilər. Bu fitil səhərdən axşama qədər yanırdı və istəyən adam

¹ İmam Əlinin (ə) qatili Əbdürrəhman ibn Mülçəm.

onunla siqaretini alışdırırdı. Aramızda hörmət və qardaşlıq o qədər böyük idi ki, hətta bir nəfər də etiraz edib “Mehdi, nə üçün belə edib digərlərini çətinliyə saldın?” demədi.

Yavaş-yavaş ramazan ayı gəlirdi. Əsirlikdə ilk ramazan təcrübəsi idi. Bu ayda siqaret çəkənlər də az çəkirdilər. Hərçənd sayları iki əlin barmaqlarını keçməzdi.

Həmin il ramazan ayı yayın ortasına düşürdü. Mən əsirlikdən öncə də oruc tutmuşdum. Uşaqlar israr edirdilər ki, oruc tutma, sənə vacib deyil, amma qəbul etmirdim.

İraqlılar oruc tutmurdular, həyətdə gözə-gözə siqaret çəkirdilər. Bizim yeməklərimizi də əvvəlki qaydada verirdilər. Biz səhər aşını və nahar yeməyini bağlı qablarda kamerada saxlamağa məcbur olurduq. O isə iftara qədər qıvcırıb köpüklənirdi. Gündüzlər uzun və isti olurdu. Biz isə ac olduğumuza görə onları yeməyə məcbur idik. Su sərin deyildi. Su qabını kameranın ortasında tavan ventilyatorunun altına qoyurduq ki, bir az sərinləşsin. Lakin kran suyu ilə çox da fərqlənmirdi və ilıq su içməyə məcbur olurduq. Nə qədər içirdiksə, susuzluğumuz yatmırdı. Üstəlik, o da müəyyən miqdarda verilirdi. Yararsız su və yeməkdən çoxları ishala tutulur və nəcisləri qanlı olurdu. Uşaqlar istinin çoxluğundan kameranın yerindəki ədyalları toplayıb yerə su səpir və qarınlarını ona yapışdırırdılar. Belə ağır şəraitdə oruc tuturdular. İraqlılar deyirdilər ki, siz atəşpərəstsiniz və bizi aldatmaq üçün oruc tutursunuz.

Bizim bu qədər çətinliyə dözüb riyakarlıq etməyimiz və özümüzü müsəlman göstərməyimiz, əlbəttə, sadələvh fikir idi. Namaz qıldığımıza və dua oxuduğumuza görə

bizi dəfələrlə döymüş, ölüm həddinə qədər işgəncə vermişdilər, biz isə bu əməllərdən əl çəkməmişdik. Onlar yavaş-yavaş anladılar ki, biz bu əməlləri səmimi əqidəmizlə yerinə yetiririk və dinimizə bağlıyıq. Onlar bunu əsirliyin son illərində başa düşdülər və məhz ondan sonra bizə iftar və obaşdan vaxtı yemək verdilər ki, qalmış xörəkləri yeyib xəstələnməyək.

Ramazanın ortalarında bir gün səhər tezdən Mayor Mahmudi əllərində maqnitofon və mikrofon olan jurnalistlərlə bizim kameramıza girdi. Zənnimcə, radiodan gəlmişdilər. Bizim kameramızın çoxunu azyaşlı əsirlər təşkil edirdi. Mayor jurnalistləri mənim yanıma gətirməyi planlaşdırmışdı. O, "Uşaq düşərgəsi" adlı bir düşərgə fikrinə düşmüşdü. Həmin gün biri qadın olan beş nəfər bizim kameramıza girdi. Gənc qadının geyimi münasib idi, ancaq başıaçıq idi. Gözü mənə düşən kimi oranın müharibə əsirlərinin düşərgəsi olduğunu unudub uşaqların arasından özünü mənə çatdırdı. İlk olaraq, başımı sığallamaq üçün əlini yaxınlaşdırdı. Əlini itələdim və o, cəld geri çəkdi. Yerində donub qaldı. Bu hərəkətimlə qarşısındakının uşaq olmadığını başa düşdü. Buna görə də, gülümsəyib tez yanımdan qalxdı. Mayor Mahmudi hirsə mənə göz ağartdı. Jurnalistlər bir neçə dəqiqə kamerada dolaşib getdilər.

İftara yaxın idi və "İçəri" komandası verilmişdi. İki əsgər gəlib məni həyəətə apardılar. Yayın qızmar çağı idi, isti və susuzluqdan ləhləyirdim, danışmağa təqətim yox idi. Mayor əsəbi idi və ucadan ərəbcə əsgərlərlə danışırdı. Gözü mənə sataşan kimi yaxınlaşıb soruşdu: "Köpək oğlu, niyə belə hərəkət etdin?"

Cavab verdim: "Mən müsəlmanam və orucam. Bir naməhrəmin əlinin mənə toxunub orucumu batil etməsini istəmirəm".

Bu cümlə ağımdan çıxmamış şam azanının səsi gəldi və mayor qulağımın dibindən möhkəmcə ilişdirdi. Ağrıdan və başımdakı səsdən bir neçə saniyə onu eşitmirdim. O, dayanmadan söyür və hədələyirdi: "Mən sənənin atanı yandıracağam... Həmişə sənə yaxşılıq elədim, amma sən adam olan deyilsən... Elə bilirsən gördüyün işlərdən, çıxardığın hoqqalardan xəbərim yoxdur?! And içirəm ki, bundan sonra sənə rəhm etməyəcəyəm. Səni şikəst edəcəyəm, ölməkdən betər olacaqsan. Elə edəcəyəm ki, hər gün yüz dəfə özünə ölüm arzulanacağına..."

Mayor dayanmadan qışqırır, atılıb-düşürdü. Gördüyüm işlərə görə tezliklə həqiqi simasını göstərəcəyini və mənə qarşı xeyirxah adam rolundan çıxacağını bilirdim. Özümə görə narahat deyildim. Hətta sevinirdim ki, nəhayət, ikiüzlü rəftarından xilas oldum. Lakin uşaqlara görə narahat idim. Onun rəhmsiz olduğunu bilirdim. Nə edirdimsə, deyirdi: "Böyüklər sənə öyrədirlər, öz aqlın buna çatmaz". Kameranın bütün üzvlərini döyüb işgəncə verirdi. Həmişə deyirdi: "Məgər deməmişəm ki, orduda "niyə" yoxdur?! Biri pis bir hərəkət etsə, ondan ötrü hamı cəza çəkməlidir. Buna görə də, çalışın heç kim pis iş görməsin və siz də başağrısı çəkməyəsiz".

O gün məni kameraya qaytaranda azan verilmişdi. Uşaqların yanında oturub iftar etdim. Mayorun şilləsinin yeri bir neçə gün üzümdə qaldı və gözümün altı göyərdi. Yoldaşlarım məni görəndə dedilər: "İftar vaxtı oruc halda üzünü belə göyərdən o kafirin əli sınısın!"

Bu hadisələr təkrarlandıqdan sonra hamı bildirdi ki, düşərgəyə jurnalistin gəlməsi başağrısı deməkdir. İraqlılar bizdən jurnalistlərin önündə onların istədiyini kimi olmamızı gözləyirdilər.

Jurnalist xanımın gəlişindən bir müddət sonra təxminən saat on birdə «İçəri» komandası verildi. Səhər çağı bizi içəri saldıqlarına görə bildik ki, nəşə bir xəbər var. Bir neçə əsgər tələsik gəlib kameramızın dəmir qapısını möhkəm döyüb dedilər: "Yalla, təal Məhdi!"¹

Düşərgənin həyətdə 7-8 jurnalist məndən müsahibə almağa tam hazır vəziyyətdə idilər. Onları görüb təəccübləndim. O vaxta qədər belə qaradərili adam görməmişdim. İri cüssəli və qara idilər, gözlərində gün eynəyi vardı. Sudandan gəlmişdilər. Məni görəndə kimi dövrəyə aldılar. Mayor Mahmudi gəlib yanımda dayandı. Tərcüməçi soruşdu: "Neçə yaşın var?" Özümü təqdim etməzdən öncə Nəsr surəsini əzbərdən oxudum. Surəni oxuyub bitirəndən sonra sudanlıların arasında səs-küy başladı. Biri soruşdu: "Məgər siz iranlılar Quran da oxuyursunuz?" Cavab verdim ki, bəli, bizim hamımız müsəlmanıq.

İnanmır və tez-tez öz aralarında danışırdılar. Düşərgədə eşitmişdim ki, iraqlılar daim atəşpərəst bir ölkə ilə vuruşduqlarını təbliğ edir, əməllərinə don geyindirmək və ərəblərin dəstəyini qazanmaq üçün İranın müsəlmanlar tərəfindən fəth olunduğu Qadisiyyə döyüşünün adını çəkirdilər.

Sudanlılar məndən yenidən Quran oxumağımı istədilər. Əzbərlədiyim bir neçə surəni oxudum. Mən oxuya-oxuya yanaqlarından yaş süzülür, həvəsle

dinləyirdilər. Bitirəndən sonra yaxınlaşıb məni qucaqladılar. Başımı və çiyinlərimi öpdülər. Tez sözlərimi deməyə çalışdım. Bilirdim ki, mayor bu səhnələrə dözən adam deyil. Jurnalistləri bayıra çıxarmamış sözümlə onlara söyləmək məqsədilə dedim: "Biz müsəlmanıq, şiəyik. Biz İsrailə düşmənlik və Fələstin müsəlmanlarını dəstəkləyirik". O qədər sevinmişdilər ki, böyük həvəs və heyrətlə sözlərimi yenidən təkrar etməni istəyirdilər. Sözümlə davam etdim: "Əgər bu dəqiqə mənə bir silah versələr, gedib İsrailə vuruşmağa hazırım".

Mayor Mahmudi jurnalistləri məndən ayırmaq üçün əl-ayağa düşmüşdü. Ərəbcə ucadan və əsəbi şəkildə onlarla danışırdı. Ağladığına və məni qucaqladıqlarına görə onları ələ salıb gülürdü. O, əllərini jurnalistlərin kürəyinə möhkəm vurub oradan uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Tapşırıq verdi ki, jurnalistlər getsinlər, məni də kameraya qaytarsınlar. Sudanlı jurnalistlər düşərgədən çıxarkən bir neçə dəfə dönüb təbəssümlə mənə əl yellədilər.

Bu macəradan sonra iraqlılar, xüsusən də mayorun özü məni qorxutmaq üçün uyğun fürsət axtarırdılar ki, bir də jurnalist gələndə çox danışmayım.

Ondan sonra hər bir kiçik hadisə zamanı əsgərlər mənə ilişir və döyürdülər. Rəftarlarımda nöqsan axtarırdılar. Məsələn, deyirdilər ki, nə üçün yol yeriyərkən bizə çatanda sinəni qabağa verirsən; yaxud nə üçün böyüklərlə gəzirsən.

Bir gün səhər çağı həyətdə gəzərkən mayor xallı iti ilə düşərgəyə girdi və birbaşa məni soruşdu. Ürəyimdə dedim ki, Allah bilir, yenə nə yuxu görüb.

Heç bir söz demədən dirsəyimdən tutub tikanlı məftillərin yanına apardı. İti də ağzıaçıq halda arxamızca

¹ "Mehdi, tez bura gəl!"

gəldi. Tikanlı məftillərin yanında peysərimdən möhkəm yapışmış dedi: "Bax, Mehdi!"

Tikanlı məftillərin bir neçə addımlığında köhnə cırıq paltar geyinmiş və eşşəyin üstündə böyük bir kisə daşıyan miskin bir qocanı gördüm. Düşərgə ciddi qorunurdu. Tikanlı məftillərin yüz metrliyindən heç kim keçə bilməzdi. Necə olmuşdusa, əsgərlər ona bu qədər yaxınlaşmağa icazə vermişdilər. O, əsgərlərin yeməyindən artıq qalmış quru çörəkləri kisəsinə yığıb gedirdi.

Mahmudi kobud şəkildə peysərimi sıxıb dedi: "Səni burada o qədər saxlayacağam ki, bu qoca kimi bədbəxt olasan. Sən bu düşərgədən qurtulmayacaqsan, azadlığı yuxuda da görməyəcəksən!"

Ucadan dedim: "O! Yəni o vaxta qədər sən də qalacaqsan?!" Eşitdi, amma əsgərlərin yanında özünü eşitməzliyə vurdu.

Altıncı fəsil

Düşərgədəki durumdan, İraqın farsca radiosunun dayanmadan "İran müharibə tərəfdarıdır" deməsindən və əsgərlərin kobud rəftarından bizimkilərin hücumu keçdiyini anlayırdıq.

Bir gecə, yalnız kiminsə ölümü ehtimalında olduğu kimi, qapını açdılar və gözlənilmədən Mayor Mahmudi çoxlu əsgərlə Bəsic üzvlərinin, yəni bizim korpusumuza daxil oldu. O, hər kameradan bir qədər əsir seçib tualetlərə tərəf aparılmalarını əmr etdi. Növbə bizim kameraya çatdı. Mayor adət üzrə xüsusi təntənə ilə kameraya girib əmr etdi: "Yalla, isfahanlılar əllərini qaldırsın!" Bəzi uşaqlar, o cümlədən mən əllərimizi qaldırdıq. Belə vaxtlarda mayor ucaboy və iribədənli adamları seçirdi. Hamısını bayıra çıxarıb qapını bağladılar. Tez pəncərənin arxasına sıçradım, gördüm ki, tualetlərə tərəf aparırlar. Yarım saat ötmədən onları bayıra çıxardılar. Hamısını görürdüm. Mayor boks əlcəyi və boksçu jesti ilə uşaqların canına düşmüşdü, qəddarcasına üz-başlarına zərbələr endirirdi. Nəse deyirdi, amma eşitmirdim. Pəncərələrin önündən keçəndə gördüm ki, mayorun zərbələrindən bəzilərinin üzü göyərmiş, bəzilərininki isə tanınmaz hala düşüb. Bizim kameramızdan aparılan uşaqlar da o vəziyyətdə idilər. Onlardan soruşdum ki, nə oldu? Cavab verdilər: "Heç bir şey, isfahanlılardan ürəyi dolu idi. Deyirdi ki, bütün problemlərimiz siz isfahanlılara görədir; biz İrənlə vuruşuruq, İsfahanla vuruşuruq, əməliyyatlarda hamısı isfahanlıdır. Sonra deyirdi ki, siz isfahanlılar nə üçün bu şəri qoşmusunuz: "Ərəb səhrada çəyirtkə yeyir, İsfahanın

iti isə buzlu su içir"?! Bəs indi vurmayıb nə vaxt vurasan?!"

1982-ci ilin iyulunda baş tutan Ramazan əməliyyatından sonra Ənbər düşərgəsi qələbəlik oldu. Adətən, azyaşlı əsirləri Ənbər düşərgəsində saxlayırdılar, yaşlıları və yaralıları isə Rəmədi düşərgəsinə köçürürdülər.

Rəmədi düşərgəsi Ənbərə yaxın idi. Biz öz düşərgəmizin həyatindəki tikanlı məftillərin arasından Rəmədi düşərgəsinə görürdük. Korpus və kameraları ayırd etmək olurdu. Diqqətlə baxanda iranlı əsirlərin və nəzarətçilərin get-gəli də hiss olunurdu.

Ramazan və Məhərrəm əməliyyatlarından sonra Vəlfəcr əməliyyatı keçirildi. Bir gün bir neçə avtobus əsir gətirdilər. Əsirlərin təxminən hamısı yaralı və ağır durumda idilər. Bəziləri dərin yaralar almışdılar, aylarla xəstəxanada müalicə olunmalı idilər. Bizim xəstəxanamız isə bu işdən ötrü ayrılmış adi bir kamera idi. Oranın xəstəxana olduğunu göstərən heç bir şey yox idi. Öz doktorlarımız yaralıların yarasına bir neçə tikiş atıb yola salırdılar. Uşaqların çoxunun ayağı sınımışdı. İraqlılar sınıqları gipsə salırdılar, uşaqlar da ümid bəsləyirdilər ki, gipsi açandan sonra yeriyə biləcəklər. Biz isə iraqlıların müalicə üsuluna bələd idik. Onlar sınıqları qəsdən əyri gipsləyirdilər ki, hamısı şikəst qalsınlar. İraqlılar açıq şəkildə deyirdilər ki, bizim ölümümüz onlara daha yaxşı və sərfəlidir.

O qədər yaralı kameralara axışanda uşaqlar bəlkə qardaşın qardaşa etmədiyini onlara edirdilər. Sağlam olanlar xəstələrə ana kimi qulluq edirdilər. Hər iki əli, hər iki ayağı kəsilmiş və şəxsi işlərini görə bilməyən əsirlər vardı. Uşaqlar könüllü şəkildə onları çimizdirir,

paltarlarını yuyur, yedizdirir və tualetə aparırdılar. Özləri az yeyib çalışırdılar ki, yaralılara çox yemək versinlər və yaraları tez sağalsın. Bu qulluqlar günlərlə, həftələrlə, illərlə - əsirliyin sonuna qədər davam edirdi, amma heç kim zərrə qədər narahatlığını bildirmirdi. Əsir və kimsəsiz olduqlarını yaralılara unutturmağa çalışırdılar.

Düşərgədə əsirlərin sayı artmışdı, kameralarda yer yox idi. Bir ildə Ənbər düşərgəsində çox şey öyrəndiyim və alışıdığım dostlarım vardı. Lakin bir-birimizdən ayrılmağa hazırlaşmalı idik. İraqlılar əsirləri köçürməyə məcbur idilər. Yeni əsirlər gələndən bir müddət sonra bir gün dörd gənc qızı oraya gətirdilər. Geyimlərindən, iraqlı əsgərlərlə mətanətli və başıuca rəftarlarından bildik ki, iranlılardır.¹ Onlar döyüşçülərə tibbi yardım məqsədilə cəbhəyə gəlmiş və əsir düşmüşdülər. Onları bir müddət Bağdad zindanında, bir müddət Mosul düşərgəsində, sonralar da Ənbərdə saxladılar.

Öz həmvətən bacılarımızı əsir görüb narahat olduq. Bizə ağır idi və kədərlənirdik. Qaldığımız korpusun ikinci mərtəbəsində iki kiçik otaq vardı. Biri dərzilə otağı idi, biri isə boş idi. İraqlılar kimisə həbs etmək istəyəndə boş otağa salırdılar. Otaq yaralı və qocaların kamerası ilə üzbəüz idi. Həmin dörd xanımı oraya saldılar.

Bizim azad saatlarımızda onlar bayıra çıxıb bilməzdilər. Biz içəridə olanda onlara bayıra çıxıb həyətdə gəzməyə icazə verirdilər.

Rəftarlarında gördüyüm vüqara və iraqlılarla davranışlarındakı mətanətlərinə görə onlarla ünsiyyət qurmaq istəyirdim. Dediym kimi, bədəndən kiçik

¹ Onların üçünün adını xatırlayıram: Fatimə Nahidi, Məsumə Abad və Şəmsi Bəhrami.

olduğuma görə asanlıqla pəncərənin rəfində oturur və hətta yatırdım. Xanımlar əvvəllərdə ikinci mərtəbəyə qalxarkən məni görmüşdülər. Hiss etdim ki, onlar da mənimlə danışmaq istəyirlər. Bir gün İmam Xomeyninin bir cümləsini bir kağıza yazıb bir dırnaq boyda qatladım. Onlar pəncərənin yanından keçəndə iraqılı əsgər duymadan bayır tərəfdən pəncərənin qırağına qoydum və bunu işarə ilə onlara bildirdim. Onlar da tez götürdülər. Bizim bacılarla ilk əlaqəmiz belə oldu. Ondan sonra pəncərənin önündən yavaş-yavaş keçməyə çalışırdılar ki, bir xəbər olsa, onlara çatdırı bilim. Yaşıma görə düşərgənin uşaqları onlarla mənim ünsiyyətdə olmağımı istəyirdilər.

Qələmimin¹ bircə santimetr cövhəri qalmışdı, amma o da qənimət idi. Onu təsadüfən tapmışdım, elə yerdə gizlədirdim ki, iraqlıların ağına gəlməsi imkansız idi. Bir dəfə pəncərənin rəfində oturanda şüşənin ətrafındakı yaxının yumşaq olduğunu gördüm. Şüşəni təzə salmışdılar. Düşündüm ki, ora qələm içliyini gizlətməyə yaxşı yerdir. Qələmin çölünü tulladım, tez yaxını götürdüm və qələm içliyini onun altına qoydum. Sonradan yaxı quruyanda içliyi asanlıqla çıxarırdım.

Əvvəllər mağazada siqaret satılmırdı. Uşaqlar kağız və tütün alıb papiros bükürdülər. Biz yazmaq üçün də kiçik papiros kağızlarından istifadə edirdik. Hər kamerada bir Quran vardı. Quran bir an da yerdə qalmırdı. Bir nəfər bu işə baxır, onu oxumaq üçün növbə ilə uşaqlara verirdi. Hətta gecələr yatmaq vaxtı da bəziləri növbə alırdılar.

¹ Qələm əsir üçün silah sayılırdı. Kimdə qələm tutsaydılar, ölənəcən döyür, bəzən də Bağdad istixbaratına göndərirdilər. Buna görə də, qələm saxlamaq canla oynamaq demək idi.

İraqlılar əsirlərin Quranla ünsiyyətini gördülər və Quran qadağan olundu. Bundan sonra kim Qurandan nə qədər əzbər bilirdisə, kiçik papiros kağızlara yazırdı və istəyənlər onlardan oxuyurdular. Bizim Quranımız tam deyildi. Qızlar gələndən sonra bildik ki, onlarda Quran və Məfatih¹ kitabları var. Bu bizim üçün mühüm məsələ idi. Bizim dualarımız da az idi.

Mətbəxdən yemək almağa gedəndə qızların piyada gəzdiyi yoldan keçirdik. Onlar bilirdilər ki, kamera uşaqları ilə onların arasındakı vasitəçi mənəm və lazımı xəbər olsa, məndən almalıdırlar. Özləri ağıllı idilər. Mənim bir-iki metrliyimə çatanda yavaş yeriyirdilər və tez sözlərimizi deyirdik. Danışdıq ki, onlardan Məfatihə əlaq və duaları tam köçürüb qaytaraq. Bundan ötrü bir plan düşündük ki, heç bir tərəfə problem yaranmasın. Bu əsnada məhərrəm ayı girdi.

İraqlılar məhərrəm ayına həssas yanaşırdılar. Məhərrəm girməzdən öncə Mayor Mahmudi kamera başçılarını toplayıb demişdi: "Bura İraqdır. Siz hərbi hissədə, İraq ordusundasınız və İraq ordusunda əzadarlığın bütün formaları qadağandır. İraqda məhərrəm əzadarlığı hətta adi camaata da qadağandır, o ki qala əsirlərə. Əgər əzadarlığa bənzər nəşə etsəniz, vay halımıza! Başınıza nə gəlsə, özünüzü günahkar bilin!"

Mahmudi dəfələrlə bütün heyətin önündə demişdi: "İmam Hüseyin ərəb idi. Onu biz ərəblər öldürmüşük, özümüz də ona əza saxlayırıq. Siz məcuslara nə aidiyyəti var ki, İmam Hüseyinə əzadarlıq edəsiniz?!"

Kamera başçılarını özümüz ən möhkəm və ən imanlı uşaqlardan seçirdik. Lakin mayorun ardıcıl təhdidlərinə

¹ Dua və ziyarətnamələr toplusu.

görə başçılar dedilər: "Ucadan əzadarlıq məsləhət deyil. Bunlar qiyam əleyhinə qvardıyanı indidən hazırlayıblar. Vurub hamını şikəst edərlər. İmam Hüseyn də razı olmaz ki, əsirlər belə təhlükə altında əzadarlıq etsinlər".

İraqlıların gündəlik təhdidlərindən və kamera başçılarınin sözlərindən sonra uşaqlar tasua və aşura günlərində açıq əzadarlığın xeyrindən keçməyə razı oldular.

Mayor Mahmudi o qədər hədə-qorxu gəlmişdi ki, heç bir hərəkət etməyəcəyimizə əmin idim. O, aşura gecəsi məzuniyyətə çıxdı. Tasua günü sakit əzadarlıqla keçdi. Danışdıq ki, aşura gecəsi də bir nəfər rövzə oxusun və hər kəs yerində oturub dinləsin. Uşaqlar çox kədərli idilər, heç kim danışmırdı. Əmin idim ki, heç biri ömründə heç vaxt aşura günündə bu həddə əlini əlinin üzərinə qoyub oturmamışdı. Bu sükut və asta rövzəxanlıq hamıda qərribə hisslər yaratmışdı.

Şam namazından sonra həmişəki yerim olan pəncərənin arxasında dilxor oturmuşdum. Bir hiss xora kimi canıma düşmüşdü: İmamımızı bu qədər sevdiyimizə rəğmən, nə üçün aşura gecəsi əməlli-başlı bir mərasim keçirmədən bir küncdə oturmuşuq?! Uşaqların çoxu sükutu pozmağa bəhanə axtarırdılar. Başımı barmaqlığa qoymuşdum. Birdən qulağıma növhə səsi gəldi. Əvvəlcə düşündüm ki, yəqin xəyaldır. Lakin yaxşı qulaq asanda bildim ki yox, korpusun sonundakı kiçik otaqdan qızların səsi gəlir. Dördü də sinə vura-vura oxuyurdular:

"Mehdi! Ey Mehdi! Anan Zəhra hörmətinə!
Bu gecə bizim qələbəmizi imzala!
Quan düşməni bizimlə vuruşur,
Ürəyimiz Kərbəla üçün darıxır!"

Dərhal ildırım sürətilə yerimdən sıçrayıb qışkırdım: "Uşaqlar, gəlin qulaq asın, qızlar əzadarlıq edirlər!"

Hamı pəncərənin önünə toplaşdı qulaqlarını barmaqlığa yapışdırdılar. Əvvəlcə inanmırdılar, amma yaxşı qulaq asanda qızların otağından səs gəldiyini duydular. Kamera başçıları uşaqları sakitləşdirməyə çalışırdılar. Uşaqların qeyrətlərinə toxunmuşdu ki, nə üçün qızlar əzadarlıq etməli, biz isə sakit oturmalıyıq?! Başçılar dedilər: "Onlar xanımdırlar, iraqlılar onların işlərinə qarışmağa cürət etmirlər. Onlara əziyyət verə bilməzlər, amma bizim başımıza oyun açarlar. Bir qədər fikirləşin. Gəlin, əvvəlki gecələrdə olduğu kimi sakit əzadarlıq edin".

Qızların həzin növhə səsi damarlarımızda Hüseynçi qanını coşdurmuşdu. Qılgılıma bənd olan bir bomba kimi hamımız birdən uca səslə növhə deyib sinə vurmağa başladıq. Bir neçə dəqiqədən sonra digər kameralar və hətta yanımızdakı korpus da əzadarlığa başladı. Bir neçə dəqiqənin içində əsirlərin bir nəfər kimi təkrarladıkları "Ya Hüseyn" səsi bütün düşərgəni bürüdü. Pəncərələrdən həyəətə tam nəzarət edirdik. Bir də gördük iraqlılar qarışqa kimi düşərgənin həyətinə töküldülər. Onlar uşaqları döymək üçün həmişə hazır vəziyyətdə idilər, amma həmin gecə məsələni ciddi saymamışdılar. "Ya Hüseyn" səsini eşidəndən sonra düşərgəyə əsgər seli axdı. Onlarda dubinka yox idi. Buna görə də, kimin əlinə nə keçirdisə, götürürdü; dəmir, taxta, ağac budaqları, hətta bəziləri tualetlərə gedib su turbalarını sındıraraq götürdülər. Səfərbər olub kameralara tərəf gələndə ağacların ayaq açıb bizə doğru gəldiyini düşündük. Diqqətlə baxıb gördük ki, hər biri böyük bir budağı əlində qaldıraraq gəlir.

Mayor Mahmudi yox idi və düşərgənin farsca bilməyən komandiri tez-tez mikrofonla ərəbcə bizi hədələyirdi: "Sakit olmasanız, atəş əmri verəcəyəm!" İlk dəfə idi iraqlıların silahla düşərgəyə girdiyini görürdük. Hamısında kalaşnikov avtomatı vardı və pəncərələrlə üz-büz dayanıb atəş mövqeyi seçmişdilər.

Əzadar uşaqlar təhdidlərə fikir vermədən xorla "ya Hüseyn" deyir və möhkəm sinə vururdular. Bu zaman xəbis komandir kreativ bir fikrə düşdü. Əsgərlərinə əmr etdi ki, yaralı və qocaların kamerasına gedib onları düşərgənin həyətinə gətirsinlər. Hamısını həyəətə saldılar. Onların arasında çoxu yaşı altmışı ötmüş yaralılar, hər iki əl və ya ayaqları kəsilmiş əsirlər, iflic olanlar, sağalmamış üfunətli dərin yaraları hər gün yuyulanlar vardı. Hamısı məhərrəm əməliyyatının yaralıları idilər.

İraqlı əsgərlər yeriyə bilməyən bəzi yaralıları kürəklərində həyətin ortasına gətirmişdilər. Əsgərlər onları vurmağa başlayanda ah-nalələri göyə ucaldı. Aşura səhnəsi gözlərimiz önündə təkrar olundu. Elə ilk zərbədə yaralıların yarası qopub yerə düşürdü. Əsgərlər çəkmələrini onların əl, ayaq, qarın və üzlərindəki yaralarına sıxırdılar. Qamçı ilə vurmaq üçün bəzilərinin yaralı ayaqlarını böyük bir taxtaya bağladılar. O taxtada eyni zamanda on nəfərin ayağını falaqqaya salmaq olardı. İraqlılar hətta iki əli də olmayanların ayaqlarını ona bağlayırdılar. Bir ayağı kəsilmiş əsirlərin sağlam ayaqlarını bağlayırdılar. Gözləri çıxmış bir əsirə elə sillə vurdular ki, bandlar açıldı və gözlərindən qan axdı.

Bu səhnələri görərək əsir olduğumuzu unutduq. Hamımız bir nəfər kimi "Allahu-Əkbər" qışqırıb pəncərələrə sarı cumduq. Barmaqlığı itələməklə və vurmaqla qoparmağa çalışırdıq. Həmin anda ancaq gedib

o iraqlılarla təkbətək vuruşmağı düşünürdük. Uşaqların qəzəbindən qorxmuş komandir tez-tez hava gülləsi atmaq əmri verir və xəbərdarlıq edirdi ki, pəncərələrdən çəkilməsək, bizə atəş açacaqlar. İraqlılar o qədər özlərini itirmişdilər ki, yaralıları həyətin ortasında qoyub qaçmağa başladılar. Elə qaçırdılar ki, sanki tankla onları təqib edirdik. Bir neçə dəqiqə ərzində iraqlılar həyətdən çıxdılar və yaralılar yerdə qaldılar. İlk dəfə idi görürdüm ki, iraqlılar qorxularından uşaqları kameralarına salmağa da cürət etməyib gecəyə qədər düşərgənin həyətinə buraxdılar. Hərəkət edə bilənlər digərlərinə kömək etdilər və həyəət yavaş-yavaş boşaldı. Yaralıları kameralarına döndülər.

Yaralıları kameradan çıxarmazdan öncə bərk döymüşdülər. Onların biri sonralar danışdı ki, əsgərlərin əlində dəmir boru vardı; biri içəri girən kimi bir əsirin başına elə vurdu ki, qanı tavana sıçradı.

Artıq hava qaralmışdı. Kameralarda oturub səhərin açılmasını və iraqlıların bizə nə edəcəyini gözləyirdik.

Ertəsi gün səhər çağı bir iraqlı dəstə düşərgəyə girib düz bizim kameramıza gəldi. Dedilər: "Yalla, on nəfər könüllü şəkildə çıxsın!"

Tez ayağa qalxdım. Bizi həyəətə aparıb dedilər ki, buranı təmizləyin. Yer taxta, dəmir millər, ağac budaqları, qıyası, nə istəsəniz, onunla dolu idi. Onların arasında yerdə qopmuş dırnaq, qanlı bandlar, bədəndən ayrılmış dəri və ət parçaları və qan ləkələri də görünürdü. Tez işə başlayıb hər şeyi topladıq və həyətdəki zibilqabıya tökdük. Həyəətə o qədər ağac budağı tökülmüşdü ki, elə bilərdin ora bağ olmuş və ağaclarını kəsib yerə tökmüşdülər.

Kameraya qayıtdıq. Təxminən səhər saat onda gördük ki, Mayor Mahmudi məzuniyyətə getmədən işə çıxmağa məcbur olmuşdur. Əllərinə boks əlcəyi geyinmişdi. İtlə birlikdə həyəətə girdi. Əsirləri öldürməyin ona nə qədər asan olduğunu bilirdik. Çox kiçik bir bəhanə ilə uşaqları ölüm həddinə qədər döyür və şikəst edirdi. Döyərkən kimsə ölsəydi, iki-üç əsgər gəlib adını və atasının adını flomasterlə sinəsinə yazırdılar. Sonra bir neçə şəkil çəkir və cənazəni iki əsirə daşıdırıb tikanlı məftillərin arxasında həmin ədyalda basdırırdılar. Qəbrin üstünə bir lövhə vurub ad-familiyasını və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin verdiyi nömrəni yazırdılar. Sonra qəbrin şəklini çəkirdilər. Qırmızı Xaça nüməyəndələri gələndə şəkilləri göstərər deyirdilər ki, bu iranlı əsir xəstəlikdən öldü. Buna görə də, adi məsələlərdə iraqılara bəhanə verməməyə çalışırdıq.

Həmin gün əsgərlər qarışqa kimi əllərində zond həyətdə düzülüşdülər. Mahmudi başının dəstəsilə birgə birinci kameraya girdi. Bir neçə dəqiqədən sonra gördük ki, uşaqları hamam və tualetlər tərəfə qaçırlar. İraqlılar kanalizasiya yollarını bağlayıb hamam və tualetlərin yerinə su doldururdular. Duşları da açıq qoyurdular. Çoxlu su yığıldıqdan sonra uşaqları hamamın içinə və ya soyuq duşun altına salıb zond və kabellərlə vururdular. Bizi zondla vuranda öz əlləri qabar olur və qanayırdı. O gün də əsgərlər əllərinə sarğı bağlamışdılar ki, yara olmasın.

Kabellər içiboş olduğuna görə yaş bədənə dəyəndə dəhşətli şəkildə göynədirdi. Elə bilirdin ki, bir tikə əti bədəninə qoparıb yerinə duz tökürlər. Bu həddə dözülməz idi. Döyüləndən sonra bir-birimizin kürəyinə baxıb görürdük ki, kabelin uzunluğu boyda suluqlar var.

Suluğun altına su və qan yığılır, get-gedə qaralırdı. Pis yaralar idi. Əynində paltarları olanlar sonradan maykalarını soyunanda zondun dəydiyi yerlərdə mayka ilə bərabər dərilərindən nazik bir lay ayrılırdı.

Həmin gün növbə bizim kameramıza çatanda Mayor Mahmudi içəri girdi. Bir az gəzişib dedi: "Bu işin haradan başladığını bilirəm. Bunu da bilirəm ki, siz yaxşı uşaqlar olub səs-küy salmamısınız". Öz-özümüzdə dedik: "İlahi! Bu nə deyir?! Axı hər şey bizim kameramızdan başladı!"

Onun xarakterlərinə bələd idik. Özünü zəif duruma salacaq bir adam deyildi. Qəzəblənib elə raftar etməzd ki, adam cinayətinin və qanunlara tabe olmadığını ona sübut olduğunu bilsin. Buna görə də, qarşısındakını təhqir etmək üçün özünü nadanlığa vururdu ki, qüruru zədələnməsin.

O, sözünə davam etdi: "Lakin sizi də tənbeh etməyə məcburuq. İraq ordusunun qanunu belədir ki, bir nəfər səhv etsə, hamı cəzalanmalıdır!"

Mayor bu hiylələrlə və özünəməxsus jestlərlə kameradan çıxdı. Əsgərlər bizi hamam və tualetlərə gedən ölüm tunelinə doğru qaçırdılar. Onlar qaçan yoldaşlarımıza ayaqla badalaq atır və birdəfəyə bir neçə nəfər yerə yığılıb digərlərinin yolunu bağlayırdı. Əllimətrik yol boyunca da əsgərlər dayanmışdılar, zondla üz-başımıza və bədənimizə vururdular. Uşaqların qışqırtısı düşərgəni bürümüşdü. Uşaqları vurarkən əsgərlərin bağırtıları və Mayor Mahmudinin bizi qorxutmaq üçün çıxardığı qəribə səslər dəhşətli ab-hava yaradırdı.

Mayorun üst-başı təmiz və səliqəli olurdu, xüsusi forma və çəkmələr geyinirdi. Hamam çirkli olduğuna görə o ancaq zəruri hallarda hamama girirdi. Əsgərlərin

tunelinə girən ilk adam mən idim. Bədənimə yığmışdım ki, zond üz-başına dəyməsin. Onlar mənə yerə yıxmağa çalışsalar da, çətinliklə tab gətirdim, çoxlu zond vurdular, amma ölüm tunelindən bayıra çıxdım. Mayor mənə görə kimi dəyənəyini qaldırıb başı üzərində fırlatdı və qışqırdı: "Ha, Mehdi! Gəldin..." Dəyənəyini mənə sarı tulladı. Allah rəhm etdi, ondan yayına bildim. O məsafədən elə möhkəm atmışdı ki, mənə dəysəydi, işimi bitirərdi.

Döyüb-qurtarandan sonra bizi suyun içində və pis halda kameraya göndərdilər. Bəzi yoldaşlarımız digərlərinin üz-başlarındakı yaraları görüb gülməklərini saxlaya bilmirdilər. Bəziləri ağrıdan zarıyırdılar. Ruhdan düşməməyə çalışırdıq. Məhərrəm ayında baş verən bu hadisənin digər oxşar hadisələrlə fərqi bu idi ki, bizim korpusumuzda hamı Bəsic üzvü idi və bu, işgəncəyə dözməkdə bizə kömək edirdi. Özümüzü böyük bir cihaddan dönmüş kimi hiss edirdik. Bu ağrı və əziyyətlər də İmam Hüseyn əzadarlığının çox kiçik bədəli idi.

Gəlib pəncərənin ağzında oturdum. İraqlılar o tərəfdə digər kameranın uşaqlarını döyürdülər. Əsgərlərin birini görüb onun eşidəcəyi səslə bu Quran ayəsini oxudum: "Zülm edənlər isə hansı dönüşə dönəcəklərini (ağıbətlərinin necə olacağını) mütləq biləcəklər!"¹ Həmin əsgərin adı Əbd idi. Nizam-intizamlı adam idi və digərlərinə nisbətən əsirləri az incidirdi. Mənə yaxınlaşıb dedi: "Mehdi, nə edirsən, yavaş oxu, mayor eşitsə..." Lakin onun sözlərinə heç bir əhəmiyyət vermədim. İstəmərdim ki, döyməklə bizi qorxutduqlarını düşünsünlər. Düşünürdüm ki, düşmən tərəfindən döyülüb işgəncəyə məruz qalmasam, həqarət hissi keçirərəm.

¹ Şüəra/227

İmam Hüseyn əzadarlığı üçün o qədər döyülsək də, yenə də bizdən əl çəkmirdilər. Mayor Mahmudi bizə qarşı elə kin bəsləyirdi ki, uzun müddət qəribə rəftarlar edirdi.

Ertəsi gün mətbəxdəki uşaqlar xəbər verdilər ki, həmin gün içdiyimiz çay murdar olub. Mayor Mahmudi çay qazanının içinə işəyib demişdi ki, bu çayı verin Hüseyn əzadarlarına. Mətbəxdəki uşaqlar demişdilər ki, stəkanlarınızı suya çəkin. Bundan az sonra başqa bir hadisə baş verdi. Səhər yeməyini yeyəndən iki saat sonra bütün düşərgə ishal tutdu. Tualetlərin önündə uzun növbələr yarandı. Tualetdən çıxanların rənginin ağarmasından bəlli idi ki, qarını qanlı işləyir. Bəzilərinin qarın ağrısı o qədər güclü idi ki, tualetdən çıxan kimi yenidən növbəyə dayanırdılar. İçəri girənlər bayırdakı izdihamı nəzərə alıb tez çıxırdılar. Əslində isə hamı ağrıdan qurtulmaq üçün uzun müddət orada qalmaq istəyirdi.

Günortadan sonra saat 4-də «İçəri» komandası verdilər və bizi o vəziyyətdə həbs etdilər. Kameranın içində tualet yox idi, sidik üçün bircə böyük vedrə vardı. Bədənimiz vərmiş etmişdi, işimizi saat 4-dən öncə bitirir və sonra səhər saat 8-ə qədər yalnız sidik üçün kameradakı vedrədən istifadə edirdik. Kamerada havalanma yox idi. Orada biri ağır bayıra çıxanda içəridə nəfəs almaq mümkün olmurdu. Kameranın qapısı saat dördə bağlanırdı və nə olursa-olsun, açılmırdı. İçəridə halı pisləşən olsaydı, iraqlı zabit əlində ampul gəlirdi. Əsiri pəncərənin qırağında uzandırırıdılar və o, harasının ağrıdığı soruşmadan barmaqlığın arxasından iynəni vurub gedirdi. O iynənin içində nə olduğunu heç kim bilmirdi.

Həmin gecə yoluxucu qanlı ishal hamıya keçdi. Əsirlikdə bu problem adi hal idi. Yanlış qidalanma səbəbindən mədə-bağırsaq sistemimiz zəif idi və hər hansı xəstəliyə yoluxma riski böyük idi: ağız yarası, saç tökülməsi, diş və dırnaqların sınması, güclü qəbz, sümük ağrıları, dil qatlanması və s. Bunlar geniş yayılmış xəstəliklər idi.

Rəngimiz gips kimi ağarmışdı. Hər bir sancı ilə bədənimizi soyuq tər basırdı və ağrıdan ilan kimi qıvrılırdıq. Möhkəm ağrısı vardı. Azad həyatda görmüşdüm ki, qanlı ishala yoluxanlar bədən enerjisinin güclü əriməsi və fiziki zəiflik səbəbindən bəzən ölürdülər. Bizim əsirlikdə bu ağrılara tab gətirməyimiz isə möcüzə idi.

O gecə əsirliyin bütün incəlikləri ilə xatırladığım azsaylı gecələrindəndir. Çünki hər saati bir il kimi keçmişdi. Sidik vedrəsindən ağır iş də istifadə etməyə məcbur olduq. Ədyaldan bir pərdə çəkdik və ehtiyacı olanlar onun arxasına keçdilər. Bəzən güclü sancıdan bir saata qədər bayıra çıxmırdılar və növbə gözləyən digərləri əziyyət çəkirdilər.

O gecə iş o yerə çatdı ki, bəziləri bütün taqətlərini əldən verdilər. Bir neçə nəfər öz yerlərində ədyalı başlarına çəkib işlərini görürdülər. Bu hal yavaş-yavaş hamıya keçdi. Hamı birtəhər ağrılarını azaltmaqdan ötrü sellofan axtarırdı. Halbuki digər şəraitlərdə həmişə aramızda pərdə saxlayır və alt paltarları ilə gəzmirdik. Uşaqların çoxu qürurlu gənclər idilər, o vəziyyətdə düşmək həqiqətən, çətin idi. Hamı əldən düşmüşdü.

Əsirlikdə təcrübə ilə bəzi müalicə üsulları öyrənmişdik. Bilirdik ki, mətbəxdən aldığımız çay tilifini çeynəmək və ya siqaret külü ishala yaxşı təsir edir.

Kamerada bir neçə nəfər siqaret çəkirdi. Uşaqlar onların çəkdiyi siqaretin külünü yeməkdən ötrü növbəyə düzülürdülər. Siqaret külü zəhər kimi idi. Yeyənlər tez üstündən bir-iki stəkan su içməli olurdular. Bununla yanaşı, külün acısı yenə də ağızda qalırdı.

Ondan qabaq da qanlı ishala yoluxmuşduq, amma bu şəkildə hamıya yayılmamışdı. Tez xəstələrin qablarını ayırırdıq. Bu dəfə isə hamı yoluxmuşdu. Bəziləri sancı və zəifliyin şiddətindən və bədənlərindən axan çoxlu qan səbəbindən Allahdan ölüm istəyirdilər.

O gecə hamıya çox çətin keçdi. Ertəsi gün səhər iraqılılar kameranın qapısını açmağa gələndə üfunət iyindən üzlərini turşutdular və hətta saymaq üçün də içəri girmədilər. Onlar anladılar ki, necə bir gecə yaşamış və hansı şəraitdə qalmışdıq. Səhər və axşam yeməkləri əsasən, sudan ibarət olub vəziyyətimizi pislədirsə də, yeməyə məcbur idik. Çünki bədənimizə enerji verəcək başqa bir şey yox idi.

Sonralar mətbəxdəki uşaqlardan bayıra xəbər sızdı ki, həmin gün Mayor Mahmudi yeməyin içinə yuyucu tozu tökübmüş. Aşpazlar mətbəxdə baş verənləri bayıra ötürməyə qorxurdular.

Bir neçə gündən sonra uşaqların halı yavaş-yavaş yaxşılaşmağa başladı. Mayor Mahmudi Aşura əzadarlığının acığını tək-tək hamımızdan çıxmışdı.

Məhərrəm əzadarlığından sonra qızların qaldığı yeri də dəyişdilər. Onları düz düşərgənin ortasında yerləşən hamam və tualetin yanındakı otağa apardılar. Onlara kiçik bir həyət də düzəldilər. Həyətləri düşərgənin həyətidən qamış və ağac budaqları ilə ayrılırdı. Bununla qızların bizimlə əlaqəsi kəsildi və onlar gəzinti zamanı da bizim tərəfə keçə bilmədilər.

Hamam və tualetlərin üstü dəmir plitələrlə örtülmüşdü. Bir neçə gün idi fikirləşirdim ki, qızların həyatına necə girib Məfatihə ala bilərəm. Bir gün gördüm ki, hamamların sonunda tavanla divarın arasında mənim kimi bir uşağın asanlıqla keçəcəyi bir boşluq var. O gün tez-tez gedib-gələrək araşdırdım və əmin oldum ki, oradan keçə bilərəm. Hamamda heç kəsin olmadığı ilk fürsətdə divardan qalxıb özümü boşluğa çatdırdım. Qızların həyatına baxıb gördüm ki, paltar yuyurlar. Həyatın ortasında onlar üçün su kranı olan kiçik bir hovuz düzəltmişdilər.

Divardan yerə atılanda dördü də yerlərində donub qaldılar. O qədər həyəcanlı idilər ki, nə deyəcəklərini bilmədilər. Tez-tez soruşurdular: "Sən bura necə gəldin?! Səni tutsalar, bilirsən başına nə oyun açarlar?! Adın nədir? Bu yaşla cəbhəyə necə gəlmisən?"

Bir qədər söhbətləşdik. Əvvəllər onlara demişdim ki, Məfatihimiz yoxdur və Quranımız tam deyil. Tez Quranı və Məfatihə alıb köynəyimin altına qoydum və yenidən divara dırmaşdım. Tualetə həyatına atılmaq istəyəndə satqın iranlılarımızdan biri məni gördü. O, müharibə əsiri deyildi, Küveytə gedərkən tutulmuş bir qaçaqmalçı idi. Nə üçün divarın başına çıxdığımı anladığımı zənn etmədim. Lakin bu da qaydalara zidd idi.

Düşünürdüm ki, gedib bunu iraqılılara xəbər verər. Çünki mənim yaşda bir uşağın nadinclik edib divara dırmaşması çox da mühüm deyildi. Lakin inanılmaz olsa da, iraqılılar dərhal başımın üstünü aldılar. Döyə-döyə inadla soruşurdular ki, nə üçün divara dırmaşmışdın? Deyirdilər etiraf et ki, qızlara xəbər aparırdın, ya da onlardan nə isə alırdın.

Dedim: "Mən qanunları pozmamışam. Sadəcə olaraq, nadincliyim tutdu və divara dırmaşdım".

Mayor Mahmudi əsgərlərin əlindən bir şey gəlmədiyini görüb özü işə girişdi. Axşama yaxın bir neçə əsgərlə gəldi, məni və daha çox ünsiyyətdə olduğum bir neçə nəfəri apardı. Mayor o yazıqları vəhşicəsinə döyür və qorxunc nərələr çəkirdi. Adəti belə idi, bununla qarşı tərəfin qorxusunu bir neçə dəfə artırmaq istəyirdi. Yorulandan sonra mənim yanıma gəldi. Bu işlərin hamısını qızların otağına yaxın yerdə edirdi ki, səsi onlara çatsın. Məni düz qızların pəncərəsi önünə aparıb dedi: "Mehdi, dizi üstə otur".

Oturdum. Nə etmək istədiyini bilmirdim. Bir ayağını bədənimin sağ tərəfinə bir ayağını da sol tərəfinə qoyub çiyin və boynumun üstündə oturdu. O, iribədənli adam idi. Uşaqlar deyirdilər ki, çəkisi yüz kilodan artıqdır. Belim əyilmişdi. Yerə batdığımı hiss edirdim. O, qəhqəhə ilə gülüb belimi sıxır və deyirdi: "Ha, nədir, Mehdi? Yalla, qalx. Yalla, yeri!" İçki içdiyini güman edirdim. Yalnız onun içməyə icazəsi vardı. Bəzən uşaqların başına elə oyun açırdı ki, üzlərindən tanımaq olmurdu. Yalnız sərxoş bir adam özü kimi insanlara qarşı bu işləri görə bilərdi.

Qulaqlarımı tutub dartırdı. Hərdən qulaqlarımı buraxıb saçımı dartıb və dayanmadan təkrarlayırdı: "Yalla, yeri! Yalla, qalx yeri. Qalxmayana qədər davam edəcək!"

Birdən qulağımın dibində güclü hərərət hiss etdim. Siqaretini qulağımın dibində tutmuşdu və saçlarımdan möhkəm yapışmışdı ki, tərpətməyim. Qulağımın dibi əməlli-başlı yanırdı. O dedi: "Mən səndən ümidimi üzdüm. Sən adam olmayacaqsan. Səni şikəst edəcəyəm. Elə edəcəyəm ki, ölümdən pisini arzu edəsən. Kameranın

küncündə qalıb bir addım ata bilməyəsən. Sən mənim hörmətimə layiq deyildin. Səni məhv edəcəyəm, Mehdi... Yalla, qalx!"

Çox çalışırdım ki, ayağa qalxım, amma nəticəsi olmurdu. Diz qapaqlarımın yerindən çıxdığımı hiss edirdim. Ayaqlarını havada yelləyib bütün ağırlığını belimə salırdı. Fəqərə sütunum və boynum sınmaq üzrə idi. Hərdən qızların otağına baxıb deyirdi: "Gəlin baxın, görün Mehдинin başına nə oyun açıram!" Qızları incitməkdən ötrü məni ağlatmağa çalışırdı. Lakin o anda ölsəydim də ağlamazdım. Bilmirəm nə oldusa, birdən ayağa qalxdı və çiyinlərimə bir təpik vurub məni yerə yıxdı. Nəfəsimi dərmək istəyirdim ki, tez sinəmin üstündə oturdu. Qabırğalarım sınırdı, güclə nəfəs alırdım. Sanki ürəyim yerindən qopmuşdu. Ölmək üzrə idim ki, siqaret çəkməyə başladı. Bəzən gülüb deyirdi: "Ha, Mehdi, yaxşısan?! Hələ yaşayırsan?!"

İndi hansı halda olduğunu bilirdim. Mayor SAVAK-da təlim keçmişdi, müttəhimlərdən söz almaqda peşəkar idi. Danışmada əsəbləri korlanırdı, məğlub olduğunu duyub nərə çəkirdi. Onun düşərgə daxilində bağırıqlarını eşidəndə uşaqlar anlamışdılar ki, kimlərisə döyür. Pəncərənin ağzına toplaşmışdılar. O bu vəziyyəti sevirdi. Hamı ilə belə edirdi. Uşaqların ürəyinə vahimə salmaqdan zövq alırdı. Sinəmin üstündə oturmuşdu və qalxmaq fikri yox idi. Bir zabit gəlib qulağına nəsə pıçıldadı. O, cəld yerindən qalxdı. Qəzəblə mənə baxıb dedi: "Elə bilmə ki, bununla canını qurtaracaqsan". Mayor getdi, mən isə yerdə uzanıb qalmışdım. Nəfəsim gəlmirdi. Elə bil min nəfər məni döymüşdü!

Həmin gecə yoxlanışdan iki-üç saat sonra iki əsgər qıfılı açıb bizim kameramıza girdilər və məni çağırıdılar.

Zamin adlı dezfullu bir əsirlə məni Mayor Mahmudinin otağına apardılar. Həyətdə səmaya və ulduzlara həvəslə tamaşa edirdim. Əsir düşəndən bəri heç vaxt bu mənzərəni görmək imkanım olmamışdı. Narahat idim ki, görəsən, bu kinli mayor yenə nə fikirləşir mənim haqqımda.

Stolun arxasında oturmuşdu. Sanki məni gözləyirdi. Otağına girən kimi yerindən qalxıb qışqırmağa başladı: "Mehdi, mən sənin atanı yandıraram, qocalana qədər bu tikanlı məftillərin arxasında qalarsan!" Zaminə işarə ilə sözünə davam etdi: "Bunların hamısını buraxaram gedərlər, amma səni saxlayaram. Sən özünə problem axtarırsan. Nə üçün problemlə adamlarla, əbul-məşakillərlə¹ gəzirsən?! Mən sənə himayədarlıq etmək istədim, amma sən layiq deyildin".

Təxminən yarım saatdan çox dayanmadan məni məzəmmət və təhdid etdi. Bəzən qışqırırdı, bəzən də hirsindən zorla gülürdü. Sözləri bitəndə əsgərlərə dedi ki, bizi aparsınlar. Allaha şükür edib qarşıya sarı getdik. Hələ iki addım atmamış arxamca gəlib dedi: "Dayan, Mehdi, dayan!"

Boğaza yığılmışdım. Tabe olmaqdan başqa çarəm yox idi. Dayandım. Gördüm ki, böyük bir sellofan kisə götürüb soyuducuya tərəf getdi. Soyuducu meyvə şirəsi, turşu, ballı süd, xurmalı süd və müxtəlif çərəzlərlə dolu idi. Mayor belə şeylər yemirdi, bəlli idi ki, qabaqcadan hazırlayıb. Hamısını sellofana töküb yanıma qayıtdı. Bir neçə saniyə qarşımda dayandı. Sonra dedi: "Ha, Mehdi, al, bunlar sənin üçündür". Kisəni zorla əlimə verdi.

¹ İraqlılar hizbullahçı uşaqlara belə deyirdilər. Mənası müşkül və problemlər atası deməkdir.

Heç nə demədən ağır kisəni yerə qoydum. Mayor qışqırdı: "Götür, bunlar sənindir!"

Başımı aşağı salıb dedim: "Belə şeylərə ehtiyacım yoxdur".

Özündən çıxırdı. Qeyzlə kisəni götürüb əlimə verdi və dedi: "Bunları aparmalısan deyirəmsə, yəni aparmalısan. Başa düşdün, köpək oğlu?!"

Korpusumuzun nəzarətçiləri mayorun otağının yanında dayanmışdılar. Onlar mayorun qəzəbindən qorxub titrəyirdilər. Mayorun bu ikiüzlülüüyü mənə qarşı dərin nifrətindən xəbər verirdi. O mənə bu şəkildə özümün və yoldaşlarımla yanında təhqir etmək istəyirdi. Öz sözü ilə desəm, başa salmaq istəyirdi ki, onun yanında yalnız bir uşağam. Lakin ürəkdən sevinirdim və arxayın idim. Çünki mayorun rəftarı və acizliyi bunun əksini sübut edirdi. Hər halda, uşaqların "Donuzdan bir tük də qənimətdir" sözünü xatırlayıb kisəni götürdüm və əsgərlərlə birgə kameraya qayıtdıq.

Narahat idim. Mahmudi bic rəftar edirdi. O, uşaqların mənə hörmət və etimadından xəbərdar idi və bu etimadı sarsıtmağa çalışırdı. Mənə hədiyyə verməkdə məqsədlərindən biri bu idi ki, uşaqlar desinlər: "Səhər tənbeh edən adam gecə nəvaziş edib könlünü almış və ona yeməli şeylər bağışlamışdır!" Əlbəttə, bizim uşaqlarımız belə sadələvh deyildilər və mayoru yaxşı tanıyırdılar.

Mayor uşaqların mənə xarakterlərimi tanıdıqlarını bilmirdi, mənə hədsiz inamlarından xəbərsiz idi. O, uşaqların yanında mənə mövqeyimi heç vaxt zəiflədə bilmədi. Həmin gecə kameraya girəndə kisəni bir küncə qoyub pəncərənin ağzına çıxdım və yatmağa hazırlaşdım. Uşaqlar kisəni görüb dedilər: "Bəh-bəh! Ağa Mehdi!

Sənə necə təşəkkür edək ki, düşməndən belə qənimət almısan. Narahat olma, oğlan! Bundan ötrü sevinmək lazımdır, narahat olmaq yox! Mahmudi istəyir bu axşam biz də şam ziyafətinə qonaq olaq".

Uşaqlar kişi idilər və bu sözlərlə mənə arxayınlaşdırmaq istəyirdilər. Sonra soruşdular ki, nə oldu? Danışmağa hövsələm yox idi. Dedim ki, Zamindən soruşun; o, hər şeyi eşidib".

Lakin məsələ bununla bitmədi. Ertəsi gün səhər çağı bir neçə əsgər müxtəlif kameralardan gəzib söhbətləşdiyim uşaqları həyətin ortasına yığdılar. Mayor da gəlib boks əlcəyi ilə onları vurmağa başladı. Elə bağırırdı ki, öz əsgərlərinin ayaqları əsirdi.

İşi bitəndən sonra əsgərlər həmin bir neçə nəfərin yarımcan və göyərmiş bədənələrini sürüyüb kameralarına atdılar. Mayor bununla mənim digər uşaqlarla əlaqəmi kəsmək istəyirdi. Düşünürdü ki, böyüklər mənə öyrədirlər. Halbuki böyüklər həmişə məndən ötrü nigaran olub iraqıların həssas yanaşdığı işlərdən çəkindirirdilər.

Bu hadisədən sonra gecə güclü yağış yağdı. Həyətdə çoxlu su yığılmışdı. Hər gecə özümüz yatmaq vaxtını elan edirdik. Həmin gecə isə mayor əsgərlərlə gəlib tez-tez hədələyirdi: "Yatın, heç kəs oyaq qalmasın. Bir nəfəri oyaq görsək, atasını yandıracağıq". O qədər barmaqlıqlara vurub təhdid etdilər ki, hamı yatdı. Bundan bir az sonra kimlərsə suyun içində yeridiklərini hiss etdim. Addımlarının şappıltı səsi gəlirdi. Marağımı çəkdi. Bütün təhdidlərə rəğmən, yavaşca başımı qaldırıb pəncərədən baxdım. Gördüm ki, qızları başqa yerə köçürürlər. Əşyaları qoltuqlarının altında idi. Otaqlarına su dolmuşdu. Mayor Mahmudinin özü orada idi və tez-tez deyirdi: "Yalla! Cəld!" Həmin əsnada mayor nə dedisə,

qızların biri mayorun qulağının dibindən möhkəm ilişirdi. Onun diqqəti vurulan sillədə olmalı ikən cəld bizim kameramızın pəncərələrinə sarı döndü. Bilmək istəyirdi ki, kimsə bu səhnəni gördü, yoxsa yox. Tez başımı gizlətdim. Bilirdim ki, kiminsə onu gördüyünü ehtimal etsə, başına oyun açacaq.

Vəlfəcr əməliyyatından sonra qızların yoxa çıxdığını hiss etdik. Onları o qədər görmədik ki, düşərgədən aparıldıqlarını düşündük.

Mayorun mənə nifrəti bitmək bilmirdi. Bir gün günortadan sonra «İçəri» komandası verildi. Əsgərlər azyaşlı uşaqların korpusuna gəlib hamını bayıra çıxardılar. Bizim korpusumuzda təxminən yüz nəfər əsir vardı. Həyətin ortasına topladılar. Bir neçə gün öncə də Mahmudi bizim kameramıza gəlib bizi çox təhdid etmişdi: "Əgər jurnalist gəlsə və siz diluzunluq etsəniz, istədiyimiz sözləri danışmasanız, başınıza gələnlər özünüz məsuliyyət daşıyacaqsınız".

Hiss edirdim ki, Mahmudi bu sözləri birbaşa mənə deyir. Hamıdan kiçik olduğuma görə jurnalistlərin mənimlə təbliğat manevri etmələrini istəyirdi. Qısa fasilələrlə jurnalistlərin düşərgəyə gəlişi bundan ötrü idi. Uşaqların korpusunda qalan yüz nəfərin arasında yalnız mənim biğ-saqqalım çıxmamışdı.

Həmin gün bizi düşərgədən bayıra çıxardılar. Bizə qərribə gəlirdi, çünki səkkiz ay idi düşərgədən çıxmırdıq. Bir mühitdə o qədər qalmışdıq ki, başqa bir mühitə düşən kimi özümüzü azad hiss edirdik. Əsgərlər bizi öz kazarmalarına apardılar. Böyük zalda cərgə ilə əsgər çarpayıları düzülmüşdü. Bizə dedilər ki, çarpayıların qırağında oturaq. Zalı önündə stol və stullar düzülmüş bir səhnə vardı. Göz qabağında olmamaq üçün axırıncı

çarpayıda oturmağa çalışdım. Mənim jurnalistlərə, xüsusən də kameralarına baxışım belə idi: Sanki döyüş zonasının ortasında atəş halında olan bir pulemyotla üzbəüz qalmışdım və gizlənməyə heç bir yer yox idi.

Mayor yeddi-səkkiz jurnalistlə zala girib əmr etdi ki, mənə qabağa gətirsinlər. Əsgərlər qolumdan tutub mənə birinci sırada jurnalistlərin önündə oturdular. Onlar misirli və iranlı jurnalistlər idilər. Mənə maraqlı idi ki, iranlı jurnalistin İraqda nə işi var?! Öz-özümə dedim: Onlar nə qədər satqın olmalıdırlar ki, iraclılar düşərgələrinə girib reportaj hazırlamalarına icazə verməlidirlər! Biri misirli və biri iranlı olmaqla aralarında iki qadın vardı. Misirli qadının geyimi münasib deyildi, amma bir az uzaqda oturmuşdu və axıra qədər tərپənmədi. Atası ilə birgə gəlmiş iranlı qız isə cins şalvarla ağ köynək geyinmişdi. Geyimi nisbətən münasib idi, yalnız başıaçıq idi. Familiası İrandoxt olan və farsca mükəmməl danışan bu gənc qız mənə görün kimi şoka düşmüş adam sayağı stolun arxasından qalxıb düz qabağımda yerdə oturdu. Bir neçə dəqiqə qəhər içində gözlərini mənə zilləyib heç nə demədi. Baxmaqdan yorulanda isə soruşmağa başladı: "Adın nədir? Neçə yaşın var? Neçənci sinifdə oxuyursan?"

Dayanmadan sual verirdi. Gözləri yaşla dolmuşdu, ağlamamaq üçün özünü güclə saxlayırdı. Ona cavab verənə qədər mayor özünü çatdırıb başımın üstə dayandı.

O anda öz-özümdən soruşdum: "İndi bu qızın beynindən nə keçir? Düşünür ki, mənə məktəbdən zorla cəbhəyə gətiriblər? O mənim xilaskarım olmaq, mənə bu cəhənnəmdən çıxarmaq istəyir?" Qəm-kədərlə bütün vücudunu elə sarmışdı ki, mayorun gəldiyini hiss etmədi və mənim cavablarımı da gözləmədi. Üşüyən adam kimi

əllərini bir-birimə sürtüb dedi: "Axı mən bu düşərgədən necə gedərəm?! Səni necə burada qoyub özüm bayırda rahat yaşaya bilərəm?! Mən sənin qarşında məsuliyyət hiss edirəm..." O anda əsla fikirləşmədim ki, başımın üstə dayanmış mayorun xoşlamadığı bir söz desəm başıma nə gələ bilər. O, təhdid etmişdi ki, məni şikəst edəcək və ömrümün sonuna qədər əsirlikdən qurtulmayacağam.

O qızın yanlış düşüncələrini düzəltmək istəyirdim. Başım aşağı halda dedim: "Deyəsən, sizin təskinliyi bizdən çox ehtiyacınız var. Sizi bu gərgin vəziyyətdən və düşüydünüz səhvədən çıxarmaq istəyirəm. Düşündüyünüzün əksinə olaraq, məni zorla cəbhəyə gətirməyiblər. Mən iki il Bəsic üzvü olmuşam, çoxlu təlimlər keçmişəm. İndi istədiyiniz silahdan istifadə edə bilirəm. Mən dəfələrlə ağlayandan sonra komandirlər cəbhəyə getməyimə icazə verdilər..." Mayor ayağını yerə çırpıb hirsələndi: "Mehdi! Mən sənin atanı yandıracağam... Yaxşı olar ki, sonrasını da fikirləşəsən..."

Mayorun təhdidlərinə əhəmiyyət vermirdim, yalnız o adamlara səhvlərini başa salmaq istəyirdim. Buna görə də, sözümə davam etdim: "Rəhbərimiz deyib ki, bu müharibə iyirmi il uzansa da, biz müqavimət göstərəcəyik. İndi mən də deyirəm ki, bu əsirlik iyirmi il sürsə də, mən tab gətirəcəyəm və bu mənə görə azadlıqdır".

İrandoxt ağzıaçıq halda heyətlə gözünü mənə dikmişdi və gözünü qırpmırdı. Deyəsən, bu iki-üç dəqiqənin içində fikirləri alt-üst olmuşdu. Onun bizi dinləyən sarışın saçlı və əlliyaşlı atası dedi: "Bəs sən nə üçün mənim qızıma baxmırsan?" Dedim: "Çünki hicabı yoxdur". O dedi: "Aha... mən atasıyam və deyirəm ki, halaldır, bax... Eybi yoxdur".

Bunu deyən kimi sözlərimə görə əsəbləri pozulmuş mayor gülüb istehza ilə çarpayıların arasında gəzməyə başladı və üzünü hamısının başı aşağı olan uşaqlara tutub dedi: "Daha bəsdir... Başlar yuxarı... Yalla, baxın... Mübarəkdir! Atası deyir halaldır... Onda baxın!"

Fotoqraflar tez-tez şəkil çəkirdilər. İrandoxt eləcə mat-məttəl halda qarşımda yerdə oturmuşdu. Fərsətdən istifadə edib dedim: "Məncə, dünyanın heç bir yerində mənim yaşda bir uşaq hətta adam öldürsə də, qanuni yaşına çatmayana qədər onu həbsxanaya salırlar. Lakin iraclılar burada qanuni yaşdan aşağı olan bizlərlə elə rəftar edir ki, heç bir dövlət ən pis və ən təhlükəli adamlarla da belə etmir".

O günlərdə nə azadlıq istəyirdim, nə də kiminsə mənə ürək yandırmaq vəziyyətimə yaxşılaşdırmasını. İstəyim yalnız bu idi ki, dinimə, rəhbərimə və vətənimə inamım möhkəm olsun və bunu yanıma gələn hər kəs bilsin.

Söhbət əsnasında bir neçə dəfə İmam Xomeyninin adını çəkdim. Öz aramızda imamın adını çəkəndə salavat deyirdik. Mahmudi həmişə buna görə hirsələnib bizi döyürdü. Lakin həmin gün mayor bizim əleyhimizə mənfi bir mübarizə başlatmışdı. Sanki mənə başa salmaq istəyirdi ki, nə dediyim ona mühüm deyil. Bu səbəbdən imamın adını çəkəndə və hamı bir dəfə salavat deyəndə mayor qışqırırdı: "Birini də!" Yenidən hamı salavat dedi. Bir də söhbətə başlamaq istəyəndə Mahmudi qışqırırdı: "Birini də!" Bu vəziyyət bir neçə dəfə təkrar olundu.

Görüş bitdi və əmr etdilər ki, kameraya qayıdaq. Mayor arxamca gələrək dayanmadan hədə biçirdi: "Ha, Mehdi. Bu gün daha əmin oldum ki, sən adam olan deyilsən. Mən daha yoruldum. Söz verirəm ki, səni şikəst edəcəyəm, ölümdən bətr olacaqsan. Elə edəcəyəm ki,

bülbül kimi ötmək yadından çıxacaq..." Ötən bir neçə ayda mayoru tanımışdım. Bilirdim ki, ürəyinə nifrət doldusa, mütləq bir yolla əvəzini çıxacaq və hərəkətimi cavabsız qoymayacaq. Buna görə də, həmin gecə namazımı qılıb sevdiyim duaları oxudum və əsgərləri gözlədim. Saat on ikiyə yaxın idi. Uşaqlar dedilər: "Gəlmək istəsəydilər, indiyə gələrdilər".

Uşaqlar bir-bir yatdılar. Ketlərimi geyinib bağlarını topuqlarımın arxasında möhkəm bağladım və qapının yanında metlaxın üstündə uzandım. Hər an gəlmələrini gözləyirdim. Gecə saat üçün yarısında daha gəlməyəcəklərini düşünərkən həyəətə doluşdular. Hamsının əlində kabel və çubuq vardı. Pəncərələrin önünə gəlib dəmir millərə vura-vura çıxır-bağır salmağa başladılar: "Yalla, qalxın!"

Qapıları açdılar. Uşaqlar ayaqyalın və yuxulu idilər. Əsgərlər qapının önündə dayanıb hamını hamamlara tərəf qaçırdılar. Həmişəki kimi, suyun kanalizasiyaya axan yolunu bağlamışdılar. Soyuq su duşları açıq idi, hamam və tualetlərin yeri su ilə dolmuşdu. Bizi duşun altına salır, sonra da təpiklə vururdular ki, yerə suyun içinə yığılaq. Yıxılan kimi kabellə vurmağa başlayırdılar. Elə vəhşicəsinə vururdular ki, sanki biz adam deyildik. Fikirləşmirdilər ki, gözümüzə, qulağımıza, onurğamıza dəyən kabel zərbələri başımıza nə müsibət açə bilər.

Əsgərlərin qışqıra-qışqıra kabellə döydükləri yerdə birdən Mayor Mahmudi hamama girib qışqırdı: "Yalla, şüar verin!" Özü başladı: "Top, tank, avtomat..." Sonrakı misranı özü qoşmuşdu və çox ədəbsiz idi. O, dəli kimi qışqırırdı: "Məgər karsınız?! Yalla, bu şüarı təkrarlayın!" Hamımızı döyürdülər. On beş dəqiqə belə keçdi. Mayor bayıra çıxıb iki korpusun arasında kubik daşlarla tikilmiş

fərdi hamamlara doğru getdi. Bir neçə dəqiqədən sonra yaxşı tanıdığım dörd əsgər - Yasin, Tofiq, Əzab mələyi (Əbdürrəhman) və Xəmis mənim əl-ayaqlarımdan tutub havada yelləyə-yelləyə fərdi hamamlara apardılar. Yasin və Əzab mələyi göydə apardıqları halda da məni zondla vururdular. Nə qədər çalışsam da, onların əllərindən çıxma bilmirdim.

Mayor hamamların dəhlizində dayanmışdı. Dörd əsgər məni onun önündə yerə atdılar. Mayor məni qaldırıb divara yapışdırdı. Gözlərimə baxırdı. Bəlli idi ki, zarafatı yoxdur, kinini qusmaq istəyir. Əlinin içi ilə alnıma vurub məni möhkəm divara çırpdı. Dedi: "Mehdi, sənə nə qədər dedim ki, adam ol, bu işlərdən əl çək. Faydası olmadı, sən daha pisini etdin. Mən hamını adam edib yerində oturtmuşam, bircə bir qarış boyu olan səndən başqa. Amma daha hər şey bitdi, Mehdi. Daha üzr istəməyə və peşmanlığa da gecdir. Fərsətləri əldən verdin. Bu gecə səni şikəst edəcəyəm..."

O, dayanmadan danışdı. Ağzından spirt iyi gəlirdi. Halından və rəftarlarından sərxoş olduğu bilinirdi. Ondən başqa heç bir əsgər və zabitin düşərgədə şərab içməyə haqqı yox idi. Əmin oldum ki, işim bitəcək. Kəlməyi-şəhadətimi oxudum. Hiss etdim ki, mayor ağlayıb-yalvarmağımı, ayaqlarına düşüb əfv diləməyimi gözləyir. Lakin onunla müharibəyə başladığım gündən bu vəziyyəti gözə almışdım. Onunla bilmədən və istəmədən döyüşə girməmişdim ki, indi də təslim olam. Bunu etsəydim, zəlil, xar və ya xain olardım. Bu üzəndən möhkəm dayanmağa çalışdım və özümü Allaha tapşırırdım. O anlarda bilirdim ki, Allahın lütf-nəzəri olmasa, o dəli sərxoşun əlindən qurtula bilməyəcəyəm.

Sükutum onu daha da vəhşiləşdirdi. Yenidən məni divara möhkəm yapışdırdı. Ayaqlarım yerdən üzüldü. Əlinin içi ilə qulağımın dibindən vurdu. Başımı, üzümü və bədənimə divarın kubiklərinə çırpırdı. O anlarda Mayor Mahmudini insan formasında görmürdüm, məni əzmək və ya udmaq istəyən bir divlə vuruşduğumu hiss edirdim. Bir az sonra yorulmuş kimi məni buraxdı və oradaca dəhlizin ortasında dayandı. Əsgərlər zondla canıma düşüb əlləri çatan yerimə vururdular. Mayorun gümrə bənzər yaraşlıq bir əl ağacı vardı. Qalın bir taxtanın sonunda dəri bağ vardı, başı çomaq kimi yumru və qalın idi. Materialı möhkəm idi və onunla çoxlarını şikəst etmişdi. Naxışla işlənmiş dəstəyi zorxana millərini xatırladırdı.

Mayor mənə yaxınlaşdı. Əsgərlər məni yerdən qaldırdılar. Əyilib boynumdan tutdu və sıxdı. Bildim ki, ikiqat olmağımı istəyir. Dedi: "Yalla, Mehdi, əyil, əl-ayaqlarını yerə qoy, artıq səni şikəst edəcəyəm".

"Şikəst etmək" sözünü elə həvəslə deyirdi ki, sanki həyatının ən böyük arzusu idi və indi ona nail olmaq üzrə idi. Əsgərlər boynumu və belimi sıxıb məni əydilər. Məni zorla rüku halına salanda hiss etdim ki, daha qaçış yoxdur, qışqırtım heç kimə çatmayacaq və bunlar istədikləri oyunu başıma açacaqlar. Bu fikirdən qəlbim sındı, təklük, qürbət və əsirlilik hissi keçirdim. Həmin anda mayorun bağirtisini eşitdim. Əl gümrünü belimə vurmaq üçün yuxarı qaldırdı. Onun bağirtisini eşidib mən də ürəkdən qışqırdım: "Ya İmam Zaman!" Bilmirəm o anda İmam Mehdi (ə) necə yadıma düşdü. Mayorun qolunu və güclü zərbə ilə belimə enən gümrü gördüm.

Ortaya bir neçə saniyə sükut çökdü. Hamı hərəkətsiz dayanmışdı. Heç bir ağrı hiss etmirdim. Hələ başım aşağı

idi. Belimə endirilən gümr ortadan ikiyə bölünüb inanılmaz tərzdə parçalanmışdı: bir parçası mayorun əlində qalmışdı, digər parçaları da yerə səpələnmişdi. Mayor əlindəki yarısını möhkəm tutub yerində quruyub qalmışdı. Sınmış gümr hər iki tərəfdən süpürgə kimi saçaq-saçaq olmuşdu. Yerə düşmüş hissə də eynilə uzun makaron dənələri kimi ayrılmışdı. Hələ də əyilmiş vəziyyətdə idim. Nə mayor, nə də o dörd əsgər yerindən tərpnəirdi. Hər yerə sükut çökmüşdü. Bilmirəm neçə dəqiqə belə davam etdi. Sanki hamı yerində donmuşdu. Gümrün mayorun güclü zərbəsindən sındığını söyləmək olardı, amma elə saçaq-saçaq olması və elə zərblə fəqərə sütunuma çırpılmasına baxmayaraq, bir "uf" da deməməyim heç bir məntiqlə başadüşülən deyildi. Düşünürdüm ki, yəqin yara isti olduğundan ağrını hiss etmirəm. Mayor birdən yuxudan ayılmış kimi gümrün saçaqlarını yerə tullayıb mat-məəttəl qapıya sarı getdi. Sakit əl işarəsi ilə əsgərlərə məni aparmalarını əmr etdi. Əsgərlərin ikisi qoltuqlarımın altından tutub məni çiyinlərinə qoydular və kameraya apardılar. Mən ayrılan kimi digər uşaqların döyülməsi də bitmişdi və hamısı kamerada idilər. Əsgərlər məni də kameranın içinə atdılar və qapını bağlayıb getdilər. Uşaqlar ağrıdan zarıydılar. Bütün bədənləri qaralıb-göyərdiyindən heç bir tərəf üstə yata bilmirdilər.

Mənim də bədənim ağrıyırdı, amma fəqərə sütunumda ağrı hiss etmirdim. Ayağa qalxıb yeriyə də bilmirdim. Sanki Mayor Mahmudinin gümrü ilə mənim belimin arasına polad zireh tutmuşdular və mənə heç nə dəyməmişdi. Bu haqda uşaqlara heç nə demədim. Beynim o qədər qarışıq idi ki, bir neçə gün heç kimlə danışmadım. Məncə, mayor qorxduğundan yerində

qurumuşdu, çünki bu hadisəyə heç bir səbəb tapa bilmirdim. Həmin gürzlə nə qədər adam vurmuşdu və o sınımamışdı, indi isə... Ondan soruşmaq istəyirdim ki, yaraşlıq gürzünün makaron kimi saçaq-saçaq olduğunu, məndən isə heç bir səs çıxmadığını görəndə hansı hisslər keçirdi?

İmam Mehdinin (ə) zühuru üçün dua oxuduğumuz cümə gecələrində mayor uzun ağ ərəb paltarı geyinib sərxoş halda həyətdə əda çıxarır və bizi ələ salırdı. O, İmam Mehdini inkar və məsxərə edirdi. Onun bu rəftarı bizə əzab verirdi.

Bu hadisədən sonra Mayor Mahmudi düşərgədə qalmadı və Ənbərdən getdi. Bizi Rəmədi düşərgəsinə köçürənə qədər onu görmədim.

Yeddinci fəsil

Əsirliyin ilk altı ayında digər hadisələr də baş verdi. Mən Mahmudinin qəribə rəftarlarını izah edərkən onları unutdum. Bu hadisələrdən biri televizora baxmaq idi. Bizim Ənbər düşərgəsinə gəlişimizdən bir müddət sonra elan etdilər ki, hər bir korpus gəlib televizor sifariş versin. Elə bilirdilər ki, əsirlər bunu çox həvəslə qarşılayacaqlar. Lakin bir müddət ötdü və heç kim televizor istəməyə getmədi. Bunu görəndə iraqlılar televizora baxmağı hamıya icbari etdilər. Azad saatlarda düşərgənin səsucaldanından musiqi yayımlanırdı. Televiziya proqramlarının da belə olacağını bilib televizor istəmirdik. İraqlılar əvvəlcə xoş dillə girişdilər ki, sizin əyləncəniz yoxdur, sizə videomaqnitofon da gətirib film göstərəcəyik. Lakin get-gedə siyasi şöbənin təzyiqi ilə bütün kameraları televiziya baxmağa məcbur etdilər. Axşam olanda video və televizor gətirməzdən öncə bütün korpusu bir kameraya yığırdılar. O vaxt əsirlərin sayı çox deyildi və kameralarda sıxlıq yox idi. Onlar bizi razı salmaqdan ötrü deyirdilər: "Əgər müsəlmansınızsa, gəlin "Məhəmməd – Allahın elçisi" filminə baxın. Hədələyirdilər ki, filmə baxmayanın atasını yandırırıq; ya işgəncə və qamçını, ya da televizora baxmağı seçin".

Videomaqnitofonu və televizoru kameraya gətirəndən sonra əllərində zond və kabel olan 7-8 əsgər uşaqların önündə, 7-8 əsgər də arxada dayanırdı. Kiminsə televizorun ekranına deyil, başqa bir yerə baxdığını görsəydilər, zond və kabeli elə durduqları yerdən ona tullayırdılar. Göstərdikləri ilk film "Məhəmməd – Allahın elçisi" filmi idi. Sonra Ömər Muxtar, sonra da Qadisiyyə filmi. Sonuncu film İrənin müsəlmənlər tərəfindən fəth

olunması haqda idi. Göstəridilər ki, iranlılar atəşpərəst olmuşlar və müsəlmanlar İrana gedib onları İslama məcbur etmişlər. Sonra da Səddamı fəxrlə Qadisiyyə komandanı adlandırır deyirdilər: "Bizim sizinlə müharibəmiz elə erkən İslam çağının müharibəsidir. Biz müsəlmanıq, siz isə atəşpərəstsiniz və cəzalanmalısınız. Buna qədər filmlərə baxmaqda problem yox idi və çox həzz alırdıq.

Bir gecə başımızı qarışdırdılar və bir də gördük ki, "Qəlblərin sultanı" filmini verirlər. İraqlılar bu filmin aktrisalarından birini çox sevirdilər. Onun olduğu səhnələrdə bir-birinin belinə dırmaşır, zarafatlaşır gülürdülər. Bu zaman diqqətləri bizdən yayınırdı. Amma kiminsə ekrana baxmadığını görəndə canavar kimi birdəfəyə iki-üç nəfəri uşaqların başının üstündən hücum çəkib onu bayıra aparır, üzünü pəncərənin barmaqlığına yapışdırıb kabellə canına düşürdülər. O qədər vururdular ki, yazığın rəngi qaralır və özündən gedirdi. Onu qəsdən pəncərənin barmaqlığına yapışdırırdılar ki, bizə ibrət olsun.

Hər bir filmdən sonra bizi danlayıb deyirdilər: "Bu filmlər sizin ölkənizdə çəkilib, nə üçün baxmaq istəmirsiniz? Sizin müsəlmanlığınız budur, bizə göstərdiyiniz yox". Bununla da şah dövrünün fəsadlarını başımıza qaxırdılar.

Bu vəziyyət bir müddət davam etdi və nəhayət, uşaqların müqaviməti nəticəsində sona çatdı. İraqlılar kameraların birinə televizor qoyub dedilər ki, baxmaq istəyənlər oraya yığışsınlar. Get-gedə elə oldu ki, o

¹ Bu film yetmişinci illərdə İran kinosunun ən populyar filmlərindən idi.

kameranın uşaqları bütün düşərgədən ayrıldılar. Onların azad saatları da bizimkindən fərqləndi. Çünki bəzən əməlli-başlı dalaşırdıq. Onların arasında düşərgənin xəbərlərini çatdıran casuslar da vardı. Kamera başçıları bekar oturmur, uşaqlara müxtəlif idman və dua proqramları təşkil edir, şəriət hökmlərini izah edib Quran hekayələri söyləyir, şeir gecələri və yarışlar keçirir, ümumi məlumatlar verir, teatr və pantomima nümayiş etdirirdilər. Bütün bunlar gizli edilirdi. İraqlıların gəlişinə nəzarət etmək üçün pəncərələrin önünə keşikçi qoyurduq.

Teatrlar maraqla izlənirdi. Onların çoxu komik olurdu. Bəziləri uşaqların arasında komik obraza çevrilmişdilər. Onlar səhnəyə çıxan kimi uşaqlar gülməkdən uğunurdular. Teatr alətlərimiz də primitiv idi. Səhnəni ədyaldan düzəldirdik ki, nəzarətçi gəlsə, tez yığışıra bilək. Təbii görünmələri üçün uşaqları üzqırخان kremlə, bir qədər kömürlə və balıqlarımızdan çıxardığımız süngər parçaları ilə qrim edirdik. Altmış yaşlı bir qoca rolunu oynayan adamı o qədər yaxşı qrim edirdilər ki, obrazı canlandırmanın kim olduğunu tapa bilmirdik. Mən yaşıma azlığına və bədənimin kiçikliyinə görə teatrlarda daha çox uşaq rolunu oynayırdım. Kamera yoldaşlarımdan olan rəfsəncanlı Yaqub Hadızadənin bir neyi vardı. Onu haradan gətirdiyini, necə düzəltdiyini heç vaxt bilmədim. Yaqub çox vaxt ney çalırdı. Gecələr ney səsinə dinləyib həzz alırdıq. Bəzən özü də oxuyurdu. Kim şeir bilirdisə, oxuyurdu. Bu da gözəl əyləncə idi.

İraqın farsca radiosundan və qəzetlərindən xəbərləri izləyirdik. Bəzi uşaqların yaxşı siyasi istedadları vardı və yalan xəbərlər arasından doğrunu başa düşə bilirdilər. Hər gecə müəyyən saatda xəbər məclisimiz olurdu, toplanmış xəbərlər bir neçə nəfər tərəfindən hamıya oxunurdu. Biz

bu proqramlarla televizorun yerini doldururduq. Həm sağlam proqramlar idi, həm də bizdə birlik və kollektiv yaşayış ruhunu gücləndirirdi.

Uşaqlar arasında birinci etiqadi məsələlər, Quran, dua və namaz birlik amili idi, sonra da belə əyləncələr. İraqlıların danışdığı hər beş dəqiqənin dörd dəqiqəsi qadağan olunanları söyləməklə keçirdi. Onlar bizə qadağalardan ibarət bir dünya yaratmışdılar. Bu qadağaları pozan hər bir əsir canı ilə oynamış olurdu. İraqlılarda da mərhəmət yox idi.

Lakin bu qadağalar dünyasında bizim canımız bahasına olsa belə, tərkmədiyimiz məsələlər vardı. Namaz və dua yalqızlıq, iztirab və əsirlik əzablarına qarşı güclü silahlarımız idi. Əgər etiqadlarımızı qorumayıb geri çəkilsəydik, daha müqavimət göstərməyə heç bir şeyimiz qalmazdı. İraqlılar məhz bunu başa düşdüklərinə görə etiqadi məsələlər üstündə bizi incidirdilər.

Dəfələrlə şahid olmuşam: camaat namazı qılarkən iraqlılar zond, dəmir parçası, taxta və əllərinə keçən hər bir şeylə hücum edib çəkinmədən döyürdülər. Uşaqların başları yarılırdı, əl-ayaqları yaralanırdı. Bəzən kameranın yeri qana bulanırdı, amma camaat namazından, Təvəssül və Kumeyl dualarından əl çəkmirdik.

Əsirlik boyu dəfələrlə arzu etmişik ki, kaş israililərin əsiri olardıq. Onlar bizimlə belə rəftar etsəydilər də, müsəlman olmadıqlarına görə bu qədər ağır gəlməzdi. Dərd burası idi ki, «Bəəs» rejiminin adamları özlərini bizdən daha müsəlman və daha namazqılan bilir, müharibələrini Qadisiyyə döyüşü ilə müqayisə edirdilər.

Namazdan sonra vaxtımızı keçirmək üçün ən yaxşı iş Quran və dua oxumaq idi. Bununla özümüzü əsirlik ab-havasından və onun narahatedici fikirlərindən ayırırdıq.

Minimum imkanlarla özümüzə əyləndirici və sənət işləri də ixtira etmişdik.

Bəzən həyətdə yonmağa münasib daşlar tapılırdı. Böyük bir sement dəhlizimiz var idi. Bəzən uşaqlar çəkələkləri ilə ayaqlarının altındakı bir daş parçasını o qədər sürtürdülər ki, hamar olurdu. Sonra onu yuyur, lezva ilə və ya tikanlı məftil parçaları ilə yonurdular. Əsasən, ürək formasında olan daşların üzərinə adətən Allahın, ata-ana və ya dostlarının adlarını yazır və ətrafına naxışlar vuraraq ad günü münasibətilə bir-birinə hədiyyə verirdilər. Bu hədiyyələr uşaqların sevinməsinə, aralarında sevgi və dostluğa səbəb olurdu. Bəziləri bu daşları məktubla birgə İrana da göndərirdilər.

Uşaqların arasında yayılmış başqa bir məşğuliyyət naxış tikmək idi. Paltarlarımızı tikmək üçün bizə iynə və qara sap verirdilər, amma parça və naxış sapı vermirdilər. Uşaqlar ağ ərəb paltarlarının aşağısından bir parça kəsir, xəttatlığı və rəssamlığı bacaranlar da parçanın üzərinə gül, buta, ürək və müqəddəs adlar yazır və naxış vurandan sonra onlardan ya canamaz kimi istifadə edir, ya da hədiyyə verirdilər. Naxışla işləyən uşaqlar rəngli dəsmallardan çıxardıqları saplarla rəngli naxışlar işləyirdilər. Bəzən iraqlılar yoxlanış bəhanəsilə düşərgəyə tökülüşür, bütün naxışlı işləmələri yığıb aparırdılar. Boş əllə bu qədər sənətkarlıq etməyimiz onlara qəribə gəlirdi.

Başqa bir məşğuliyyət təsbeh düzəltmək idi. Qışda hər kameraya bir Ələddin lampası verirdilər. Sarı torpaqdan təsbehlər düzəlirdi. Uşaqlar torpağı yaxşı yoğurub təsbeh dənələri düzəldirdilər. Sonra dənələri iynə ilə deşib içərilərindən nazik sim keçiridilər. Quruyandan sonra o dənələri Ələddin lampasının içindən asırdılar. Bir müddət istidə qalandan sonra tamamilə qızarıb bişir və saxsı

formasına düşürdü. Dənələr sərirləşəndə nazik simi çıxarıb dənələri sapa düzürdülər. Bəzi təsbehlərin hətta mollası da vardı və uşaqların bu yaradıcılığı möhtəşəm idi. O vaxtacan elə bilirdim ki, təsbehin başındakı mollalar, yəni sarı simlərdən hazırlanmış hissə zavodda düzəldilir. Lakin uşaqlar yanmış lampaların relesini çıxarıb çoxlu nazik simlərlə mollaları elə düzəldirdilər ki, eynilə bayırda gördüyümüz kimi olurdu. Əvvəllər uşaqlar hələ əsirliyə alışmadıqları zaman daha çox nazik serum borularını tikə-tikə doğrayaraq sapa düzməklə təsbeh düzəldirdilər.

Xurma tumları ilə təsbeh düzəltmək isə hamısından çox yayılmışdı. Uşaqlar zövqlərinə uyğun olaraq tumları müxtəlif formalara salırdılar. Əlbəttə, iraqılılar bizə xurma vermirdilər. Biz öz təqaüdümüzə mağazadan xurma alırdıq. Onların çoxu köhnə və qurdlu idi.

Kollektiv yaşayış bizim üçün yaxşı idi. Çünki biz əsir idik və düşdüyümüz vəziyyəti düşünməməli idik. Fikirləşməli deyildik ki, nə vaxt azad olacağıq, axırımız nə olacaq və minimum yaşayış imkanlarından məhrumuq. Lakin kollektiv həyatın çoxlu problemləri də olurdu. Məsələn, minimum gigiyena şəraiti olmadığına görə çox keçmədən hamını bit basdı.

Bizə verilən sabunların üzərində İraq ordusunun emblemi həkk olunmuşdu. Bu sabunlar pis qoxu verirdi və yağlı idi. Çirkli paltarlarımızı və özümüzü onunla yuyurduq, amma kifayət etmirdi. Çox vaxt hamama gedəndə həm sabuna qənaət etmək üçün, həm də yetərinəcə paltarımız olmadığı üçün çirkli paltarlarımızı geyinməyə məcbur olurduq. Bunun özü isə bitin yaranmasına gətirib çıxarırdı. Hamamların suyu soyuq idi və uşaqlar yuyuna bilmirdilər. Çoxları orada sümük və

oynaq ağırlarına tutuldular. Üstəlik, kameralara günəş şuaı düşmürdü. Bütün bu amillər bitin düşərgədə geniş yayılmasına və uzun müddət qalmasına səbəb olurdu; yük çantalarımızın və əşyalarımızın arasında, balıqların, ədyalların, geyindiyimiz üst və alt paltarlarımızın tikiş yerlərində... Bit bəzən qarışqa kimi başımıza dırmaşırdı. Uşaqlar gecələr yatmadan bir saat öncə paltar və yataqlarının arasından bitləri çıxarıb öldürürdülər ki, bir saat rahat yata bilsinlər. Bitlər elə dişləyirdilər ki, dərin yuxuda olsaydın belə, dik atılırdın. Pis qidalanmamıza görə, bitlər davamlı olaraq qanımızı sorsaydılar, bizdə can qalmazdı. Uzun müddət idi Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri bitlərin qorxusundan kameralarımıza girmirdilər. Etirazlarımız da faydasız idi. İraqılılar heç bir iş görmürdülər. Biz bitlərə ad qoymuşduq: "Çiften, BMP və s."

Bit əsgərlərin kamerasına gedib çıxandan sonra bir dəfə dedilər ki, bütün əşyalarınızı həyəətə gətirin. Uşaqlar giriş qapısının önünə ədyal sərdilər və bütün əşyalarımızı ədyalların üzərinə, günəşin altına boşaltdıq. Paltarlarımızı da soyunduq, əynimizdə təkə alt paltarımız qaldı. Sonra paltarlarımızı bizə çay və yemək hazırladıqları böyük qazanların içinə tökdük.¹ Qazanların altını yandıraraq paltarları qaynatdılar. İraqılılar içində ağ maddə olan böyük balonlar da gətirdilər. Bir neçə iraqılı əllərində

¹ Mətbəxdə öz aşpazlarımız suyu böyük qazanlarda qaynadırdılar, sonra böyük parçaların içinə quru çay atıb ağızını möhkəm bağlayır və qazanın içinə salırdılar. Qazana çoxlu şəkər də əlavə edirdilər. Şəkəri öz təqaüdümüzə almağa məcbur idik. Hər bir kameranın böyük plastik vedrələri vardı. Onları aparıb çay paylarını alırdılar. Çayı isti saxlamaq üçün çox vaxt vedrəni ədyal və parça ilə bükməli olurduq. Lakin bu da nəticə vermirdi və yenə soyuyurdu.

balon uşaqların ətrafında dayandılar, balonu açıb başdan-ayağa bütün bədənimizə ağ dərman səpdilər. Ədyalların, yük çantalarının üstünü - hər yeri dərmanladılar. Onu təzyiqlə vurduqlarına görə hər yerə girirdi. Bizim əşyalarımız daha bir riala da dəyməzdi. Əşyalarımızı çırpanda da ağ tozlar ayrılırdı.

Bir-iki saat bayırda oturduq. Kameranın içini də dərmanladılar və sonra əşyalarımızı toplayıb yerlərimizə getdik. Bundan sonra bitlər azaldı və bir müddətdən sonra kökü kəsildi.

Hava tədricən soyuyurdu və hamama getmək çətinləşirdi. Duşun suyu o qədər soyuq idi ki, nəfəsimiz kəsilirdi. Gərək tez özümüzü yuyub bayıra qaçaydıq. Çoxları əsir düşəndə yaralanmışdılar. Onlar soyuq suyun altına girəndə sudurğa keçirib yerə yığılırdılar və bədənləri əsirdi. Sümüklərinə güllə və ya qəlpə dəymiş, yaraları sağalmış, amma üzərini ət örtməmiş uşaqlar da soyuq sudan əziyyət çəkirdilər. Eydi adlı abadanlı bir əsir yaxşı bir kəşf etmişdi. O, bir qədər borunu kəsib qaynaqla bir-birinə elə yapışdırılmışdı ki, çox yığcam spiral formasına düşmüşdü. Onu hamama girən su borusuna əlavə etmişdi. Sonra da mətbəx sobalarının və neft yanacağınaın hərərətini həmin borulara yönəldirdi. Bu minvalla duşlardan isti su çıxırdı. Bu ixtira top kimi düşərgəyə səs saldı və tez "Eydi projesi" adı ilə məşhurlaşdı.

İsti suyumuzun olduğuna sevinir, yuyunmaq üçün hamamın önündə uzun növbəyə dayanırdıq. Bir nəfər duşun yanında dayanıb sayırdı. Hərəməzə təxminən 30 saniyə vaxt verilirdi. Duşun altına girib bədənimizi isladılıb bayıra çıxırdıq. Başımızı sabunla yaxşı yuyana qədər ikinci adam girib bədənini isladılırdı. Yenidən bizə

növbə çatanda duşun altına girib sabunları yuyurduq. Bədənimizi duşunün plastik kisəsindən bir parça ilə lifləyirdik.¹ Bəzən o da olmurdu və sabunu əlimizdə tutub bədənimizə sürürdük. Biz isti duşda yalnız bir-iki dəfə yuyuna bildik. İraqlılar hər şeyi yığışdırıb dedilər ki, çoxlu neft yandırır.

Eydinin projesi düşündüyümüzədən tez sona çatdı. O, əsirlik hamamlarında gördüyümüz ilk və son isti su idi.

Ənbər düşərgəsi İraqın quru bir səhrasında yerləşirdi. Hava soyuyanda tozlu fırtınalar da başlayırdı. Bütün qapı-pəncərələri bağlayıb aralarını ədyalla tutsaq da, yenə içəri elə toz-torpaq dolurdu ki, kameranın sonu görünmürdü. Bu küləklər əsməyə başlayanda səma qızarırdı və göz gözü görmürdü. Elə bilirdik ki, qiyamət qopur. Tufan yatanda bizim üçün cansıxıcı işlər başlayırdı. Yumşaq qırmızı torpaq dənələri qar kimi hər yeri örtürdü; damlardan tutmuş tikanlı məftillərin üzərinə, bütün kameraya və əşyalarımızın arasına qədər. Onu süpürüb həyətin ortasına tökməli idik. Torpağı təmizləmədiyimiz yeganə yer həyət idi. Çünki getdikcə özü yox olurdu.

Belə fırtınalar özləri ilə müxtəlif xəstəliklər də gətirirdi. Toz-torpaq siqaret tüstüsü kimi ciyərlərimizə dolurdu. Boğazımız, gözümüz və ağ ciyərlərimiz çirkləyirdi. O qədər öskürürdük ki, boğulmağa qalırdıq.

¹ O plastik kisələrin iranlı əsirlərin boynunda böyük haqqı var. İndi də o kisələri görəndə əsirlik xatirələrim canlanır. Onlar bizim üçün həyatı bir əşya idi. Əsirliyin əvvəlindən sonuna qədər müxtəlif işlər üçün onlardan istifadə etmişik: süfrə kimi, qabyuyan kimi, hamam lifi kimi, kamera içindəki tualetlərə pərdə kimi, kameranın içini və hamam-tualetləri yumaq üçün və s. Onların bir-ikisini bizim kameramıza vermələri üçün bəzən aylarla növbə gözləyirdik.

Sakit və ehtiyatla nəfəs almalı idik. Dərin nəfəslər öskürəyə, bəlgəmə və nəhayət, boğulmaya səbəb olurdu. İraqlılar da dərman verməyib deyirdilər ki, dözü, özü keçəcək. Bu boğulma vəziyyəti həтта yemək yeyəndə də yaranırdı. Yeməyi udarkən azca nəfəs alanda belə, öskürək başlayırdı. Sinələrimizdə iltihab yarananda daha bir yerdə xörək yeyə bilmirdik, kiçik boşqablarımızda yemək alıb ayrıca yeyirdik ki, sağlam olanlar yoluxmasınlar.

Bəlkə də inanılmazdır, amma dişimizi çəkdirərkən də heç bir keyidici dərmandan istifadə etmir və kəskin ağrıya dözməyə məcbur olurduq. Ənbər düşərgəsində qalın bıçqı və buruq saçları olan 32 yaşlı ucaboy bir zabıt vardı. Qəndqırana oxşayan böyük bir kəlbətin və bir vintaçanla korpusun qabağında dayanırdı. Bu iki aləti yuxarı qaldıraraq bir-birinə vurub deyirdi: "Dişi ancaq çək!" Bu cümləni deyəndən sonra kəlbətinlə vintaçanı üç dəfə bir-birinə vururdu. O, fars dilindən yalnız bu cümləni öyrənmişdi. Rəftarından, danışıq tərzindən və diş çəkməsindən sərxoş olduğu anlaşılırdı. Hamı belə hiss edirdi. Mənim dişimi çəkəndə sərxoşluğuna əmin oldum. Bir adamın adı vəziyyətdə bir insanla belə davranması imkansız idi. O, cəllad kimi diş çəkirdi.

Bəzən həyətdə gəzişəndə diş həkiminin otağından tükürpədicilər qışqırıqlar eşidirdik. Bilirdik ki, o cəllad kəlbətin və vintaçanla hansısa əsirin dişini çəkir. Heç bir keyidici dərmanı yox idi. O, vintaçan və kəlbətinlə dişə vurub bir az boşaldırı, sonra kəlbətini birdəfəyə dişin altından salıb bir qədər ətlə birgə kökündən qoparıb və dişini gözlərinin önündə tutub gülürdü.

Həddi-büluğ yaşında olduğuma görə dişlərim laxlayırdı və özüm çıxarırdım. Qısa müddətdən sonra

yerinə yenisi çıxırdı. Lakin bir dişim üzdən çürümüşdü və ağrıdırdı. Nə qədər əlləşirdimsə, laxlada da bilmirdim.

Bir gün risk edib həmin zabitin yanına getdim. Yalnız üzdən bir qədər çürümüş sağlam dişimi elə rəhmsizliklə kötükdən çəkdi ki, gözlərimin qabağında tutanda kötüyü görmürdüm, kəlbətinin arasında bir ət parçası vardı. Diş və kötüyü onun içində itib-batmışdı.

İraqlılar yalnız Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin nümayəndələri gələndə məhdud sayda əsiri diş həkiminə qəbul edirdilər. O zaman dişləri çürümüş uşaqlar uzun növbəyə dururdular. Onlar cəlladcasına "Dişi yalnız çək" üsuluna müraciət etmək istəmirdilər. Nümayəndələr gələndə hər kameradan yalnız bir nəfəri qəbul edirdilər. Dişlərimin biri çürüyüb incitdiyinə görə mən də saatlarla növbədə qaldım.

Qırmızı Xaçdan gələnlərə görə iraqqlılar diş həkiminə qəbula başladılar. Öz korpusumuzun uşaqlarından altı nəfərlə birgə həkimə müraciət etdik. İçəri girən kimi iraqqlı doktor hamını sıraya düzüb otağın bir küncündə saxladı. Oturmağa yer yox idi. O, çantasından bir şüşə çıxardı. İranlı əsir üçün keyidici sprey gülməli gəlirdi. Bizim yaralılarımızın yarasını tikərkən də keyitmirdilər. Doktor dedi: "Ağrıyan dişlərinizi göstərin". Mən ikinci adam idim. Ağzımı açıb dişimi göstərdim. O da keyidici spreyin başını ağzıma salıb bir neçə dəfə vurdu. Mən bunu ilk dəfə idi təcrübə edirdim və keyidici spreyin təsirindən xəbərsiz idim. Ancaq sevinirdim ki, bu üsulla az ağrı çəkəcəyəm. Doktor alətlərini hazırlamağa getdi. Bu zaman məndə qəribə hiss yarandı. Hiss etdim ki, dodaqlarımı tərpədə bilmirəm, ağzım şar kimi şişib və boğazımın yolu bağlanıb. Əlimi üzümə və dodaqlarıma vurdum. Sanki cansız bir şeyə toxunurdum. Ağzımın

suyunu toplaya bilmirdim. Dəsmal da yox idi. Yavaş-yavaş nəfəs almağım da çətinləşdi, özümü sıxırdım ki, boğazıma bir qədər hava getsin. Danışa da bilmirdim, lal olmuşdum. Nə dodaqlarım tərpənirdi, nə də dilim. Vəziyyətimi dostlarıma və doktora izah edib boğulduğumu deyə bilmirdim. Gördüm ki, orada dayanmaq ölmək deməkdir. Daha «İçəri» komandasının verildiyini, heç kimin həyətdə görünməyə haqqı çatmadığını və digər qadağaları nəzərə almayıb tez həkimin otağından çıxdım. Hətta arxama da baxmayıb tualetlərə sarı qaçdım. Sanki başım da ağırlaşmışdı və bədənimə ağırlıq edirdi. Əlimi ağzıma salıb dilimi möhkəm basırdım ki, boğazıma hava getsin. Lakin faydası olmadı. Tualetə çatmağa ümidim yox idi. Bayırda da mənə kömək edəcək bir adam yox idi. İraqlı doktor dişimi keyitmək əvəzinə ağzıma və boğazıma o qədər sprey vurmuşdu ki, elə bil nə başım vardı, nə də nəfəs almağa boğazım.

Birtəhər özümü tualetə çatdırdım. Ağzımı kranın altına tutdum. Ağzıma su doldurmaq istəyirdim ki, bir qədəri boğazımdan keçib yolu açsın, amma bir damcı da uda bilmədim. Çarəsiz qalıb bir kranın başına keçirilmiş şlanq parçasını çıxardım, nə etdiyimə fikir vermədən oradaca yerə uzandım. Şlanqı ikiəlli boğazıma saldım ki, ciyərlərimə bir az hava girsin. Dilim, dodaqlarım və boğazım elə keyimişdi ki, ağrı hiss etmirdim. Əgər o vəziyyətdə dilbilməz bir əsgər mənə lalın qarşısına çıxsaydı, Allah bilir taleyim necə olardı. Allahın köməyi ilə heç bir hadisə baş vermədi. Bir neçə dəqiqə o vəziyyətdə qalandan sonra halım yavaş-yavaş yaxşılaşdı. Başımın keyi açılmamışdı, amma ayağa qalxdım. Şlanq hələ də ağzımda idi, amma onu hiss etmirdim. Yavaş-

yavaş şlanqı ağzımdan çıxardım. Başımı və ağzımı suyun altında yuyub həkimin otağına qayıtdım. Uşaqların bir neçəsinin işi bitmişdi. Məndən hara getdiyimi soruşurdular, amma hələ danışa bilmirdim. Növbəm çatanda doktor işə başladı və tez də bitirdi. Mən heç bir ağrı hiss etmədim, lakin əvəzində ömür boyu unutmayaçağım macərə yaşadım.

İlk dəfə əsirlikdə təcrübə etdiyim başqa bir şey də peyvənd idi. Məhərrəm əzadarlığındakı hadisədən və qızları aparandan sonra bütün düşərgəyə peyvənd vurmağa başladılar. Bu peyvəndin adı əsirliyin sonuna qədər "Məhərrəm peyvəndi" kimi qaldı.

Bir gün vaxtsız «İçəri» komandası vəmələlərindən nəse baş verdiyini anladıq. İraqlılar kameraya girib hamıya peyvənd vurulacağını elan etdilər. Onlar dedilər: "Kollektiv yaşayışa görə çoxlu xəstəliklərə yoluxa bilərsiniz. Bu peyvənd sizi indiyədək elmə məlum olan bütün xəstəliklərdən qoruyacaq. Həmçinin bitlərə qarşı da bu peyvənd vurulmalıdır". Uşaqlar bir-birinə deyirdilər: "Məgər bütün xəstəliklərə qarşı bir peyvənd bəs edər?!" Bu sualı iraqılardan soruşanların isə aqibəti yaxşı olmurdu.

İraqlılar bu peyvəndin müsbət cəhətlərindən danışdılar. Bizim onu qəbul edib-etməmək kimi bir seçiminiz yox idi. Dəhlizin əvvəlində bir neçə stol düzmüşdülər. Stolların ətrafında hərbi geyimin üstündən ağ xalatlardan geyinmiş bir neçə zabit iynə vururdu.¹ Növbə mənə çatanda stola yaxınlaşdım, peyvənd şüşəsinin böyük olduğunu gördüm. Ağ rəngli mədə siroplarının şüşəsi boyda idi. Şüşələrin başı penisilin kimi plomblu

¹ Orada həkimlər də hərbi forma geyinirdilər.

idi. Şüşənin üzərinə inglis dilində nəşə yazılmışdı və qaribə idi ki, inək başının şəkli vardı. İynə də böyük və metaldan idi.

İynə vuran zabıt əsirlərin qollarına spirtli pambıq sürtmürdü, qıyıq qalınlığında iynəni qola batırırdı. İynənin batdığı yerdən çoxlu qan çıxıb tez barmaqlara çatırdı. Zabıt iynəni dəyişmədən və ya dezinfeksiya etmədən başqa bir əsirin qoluna vururdu. Bir iynədən o qədər istifadə edirdi ki, əyilirdi və daha ondan maye keçmirdi. Sonra əyilmiş iynəni əli ilə düzəldir və daha bir neçə dəfə istifadə edirdi.

Düşərgənin bütün uşaqlarına iynə vurulandan sonra bizi kameralara saldılar. İki saatdan sonra sağ qolumuzun qurduğunu, hərəkət etmədiyini hiss etdik. Sınmış qol kimi idi, kimsə toxunsa, qışqırırdıq. Tavandan asılmış ventilyatorları söndürdük; onların küləyi də qolumuzu ağrıdırdı. Köynəklərimiz qollarımızın dərisinə dəyəndə də güclü ağrı hiss etdiyimizdən onları da soyunduq. İki-üç saat ötmədən hamımız ağrıdan, qızdırmadan və başgicəllənmədən bir tərəfdə qalıb zarımağa başladığımız. Şam yeməyimizi güclə ala bildik. Peyvəndin vurulduğu yer qızarıb çirklənmişdi. Uşaqlar qızdırmadan sayıqlayırdılar. Halı nisbətən yaxşı olanlar kamerada gəzib sayıqlayanlara qulaq asır, ağrı və qızdırmanın içində gülürdülər. Bəziləri isə gülə də bilmirdilər, azca tərənən kimi ağrıları bir neçə dəfə artırırdı. Ayağımızı suya qoymağa yetəcək su da yox idi. Cəmi bir vedrə su vardı. Uşaqlar hərəkətləri düşsün deyər paltarlarını və ya dəsmalı isladib bədənlərinə qoyurdular. Zəif olanlar qızdırmanın çoxluğundan sudurğa keçirib özlərindən gedirdilər, bədənləri elə titrəyirdi ki, saxlamasa, qapıya, divara dəyəcəkdilər. İraqlılardan ağrıkəsici və

qızdırma salan dərman istəyəndə dedilər: "Lazım deyil, peyvənd indi təsir edir".

Bir neçə gün ölü kimi kameralarımızda qaldıq. Düşərgə sükuta qərqlənmişdi. İraqlılar başlarını yelləyib deyirdilər ki, yaxşıdır, peyvənd təsir edib.

Qırx səkkiz saatdan sonra qızdırma yavaş-yavaş azaldı, amma sağ qolumuz hələ də qurumuşdu. Kameralar çirklənmişdi, çirkli paltarlar üst-üstə yığılmışdı. Hamama da gedə bilmirdik. Həyatımız iflic olmuşdu. Namaz qılmaq, qünut tutmaq və səcdəyə getmək də çətinləşmişdi. Qolumuzun yaxşılaşacağı və qalmış işlərimizi görmək ümidi ilə dözürdük. Lakin gündə üç dəfə yeməyi almamaq olmazdı. Əgər bu durumda yemək də yeməsəydik, sağ qalmaq şansımız olmazdı. Yemək çox az və keyfiyyətsiz idi. Səhərlər çörəyi aşın içinə doğrayıb yeməyə elə həvəslə hücum çəkirdik ki, sanki aclıqdan çıxmışıq. Bəzi uşaqlar tez kənara çəkilirdilər ki, o birilər doyunca yesinlər. O vəziyyətdə yemək almaq müsibət idi. Bəzilərinin halı pis idi, ağrıları vardı. Yemək almaq növbələrində işlərini görə bilmirdilər. Halı nisbətən yaxşı olanlar onların əvəzinə gedib yeməyi gətirirdilər. Bir dəfə yemək yeməsəydik, uzun müddət bədənimizi enerjisiz hiss edirdik. İraqlılar əsirliyin ilk günündə alnımıza "ye ki, ölməyəsən" qida düsturunu yazmışdılar.

On gündən sonra qolumuzu tərpedə bildik. Bizim ilk peyvənd təcrübəmiz belə oldu.¹

¹ O vaxtdan əsirliyin sonuna qədər hər il aşuradan bir neçə gün öncə bütün əsirlərə o peyvəndi vururdular. Biz ondansa edamı üstün tutardıq, amma çıxış yolu yox idi. Əgər əl-qolumuzu bağlamalı olsaydılar belə, onu vuracaqdılar. Bu baxımdan, razılışmaqdan başqa

Əsirliyin ilk qışı çatdı. Ənbər düşərgəsi quru düzənlikdə yerləşirdi, soyuğu qılınc kimi kəsirdi. İsti geyimimiz yox idi. Bir gün həyəətə bir neçə ordu maşını girib preslənmiş kisələri yerə tökdülər. Sonra əsgərlər kamera başçılarını çağıraraq hər əsirə bir paltoları verdilər.

Paltonun materialı qalın keçədən idi. Poqonları və iri qəşəng qızılı düymələri vardı. Həm də uzun idi, baldıra çatırdı. Geyinəndən sonra gördük ki, İkinci Dünya Müharibəsində alman əsgərlərin və SSRİ qızıl ordusunun paltolarıdır. Bir çox yerləri deşilmişdi. İkinci Dünya Müharibəsinə aid filmlərdə hərbi paradan keçən nasist əsgərlərin əynində o paltolardan görmüşdüm. Bilirdik ki, Səddam heç vaxt əsirlərdən ötrü pul xərcləməz. Səddamla müttəfiq ölkələr işlərinə yaramayan hər şeyi - yüz il öncədən dondurulmuş ətlərdən¹ tutmuş geyimə qədər hər şeyi İraqa yollayırdılar. Həmin gün "Azad" komandasından sonra hamı həyəətə düşdü. Düşərgədə qəribə ab-hava vardı. O paltolar insanda qəribə hisslər yaradırdı. Sanki tarixdə azıb qalmışdıq. Bəziləri zarafata əllərini yuxarı qaldıraraq Hitler salamı verirdilər. Paltolar həqiqətən isti idi, sanki ədyala bürünmüşdük. Paltolar böyük idi və mən məcbur qalıb uzunluğundan ciblərin yaxınlığına qədər, qollarından da dirsəklərin yaxınlığına qədər qayçıldım.

Hava azca qızanda paltoların tikiş yerlərində sirkə gördük. Paltolar isti olduğuna görə bitlərin inkişafı üçün

yolumuz yox idi. Onlar İmam Hüseyinə əzadarlıq həvəsimizi öldürmək üçün bizi bu vəziyyətə salırdılar.

¹ Qırmızı Xaçın nümayəndələri bizə deyirdilər: "Bu ətləri yeməyin, xəstələnersiz. Bu ətlər yüz il öncədən qalıb. Sizi həyatda saxlayan yeganə xörək səhər verilən düyü aşısıdır". Lakin ac qarın belə sözləri anlamırdı!

münasib yer idi. Bir tərəfdən də yük çantamızı doldururduq və saxlamağa yerimiz yox idi. Bəzi uşaqlar səbir və zövqlə paltolardan əlcək və corab tikirdilər, çoxu isə paltosunu məhv edirdi.

Həmin qışda bizə ilk dəfə olaraq meyvə verdilər. Uşaqların sözü ilə desəm, meyvə deyildi, işgəncə idi. Düşərgəyə bir neçə portogal qutusu gətirib hər kameraya birini verdilər. Hər adama bəlkə də bir dilimi düşərdi. Uşaqların çoxu gənc idilər, üzrlərindən sızacaq çıxırdı. Aramızda Fars vilayətindən olan iyirmi yaşlı Şahəlinin üzündəki sızacaq çox idi. İraqlılar bizi hər gün üzümüzü qırmağa məcbur edirdilər. Onda da Əlinin üzünü qanayırdı. Portogalı yeyəndən sonra bir qədər qabıq toplandı. Qabıqları götürüb Əlinin yanına getdim və dedim: "Əli, üzünü müalicə etmək istəyirəm. Portogalın qabığını üzünə yaxınlaşdırıb sıxdım. Hər dəfə sıxanda qabıqdan kəskin qaz çıxıb sızacaq yandırdı və Əli ufuldayırdı. Dedim ki, gərək dözsən. İki gündən sonra Əlinin üzünü qabıq verdi. Bir neçə gündən sonra qabıqlar töküldü və üzünü təmizləndi. Əsirliyin sonuna qədər bir də üzündən sızacaq çıxmadı.¹ Bu müalicə usulunu əvvəllər heç yerdə görməmişdim, birdən ağıma gəlmişdi. Əsirlikdə heç nəyi kənara tullamırdıq. Hər bir faydasız şeydən nə üçün istifadə edirdik. Düşərgədə zibilqabıqların dolması aylar çəkirdi.

1983-ci ilin qışı bitmişdi. Kameralarda əsirlərin çoxluğuna və yaxud yeni əsirlər gətirmək istədiklərinə görə bir gün uzun bir siyahı ilə kameraya girdilər. Tez-tez adları oxuyub dedilər: "Cəld yük çantalarınızı götürüb həyəətə düşün!"

¹ Əli indi həkimdir. O hər dəfə mənə görəndə bu hadisəni xatırladır.

Siyahıda mənim adım da vardı. Əsgərlər başımızın üstə dayanmışdılar. Əgər əşyalarımızı gec toplasaydıq və ya bir il birgə yaşadığımız uşaqlarla danışib sağollaşsaydıq, şlanqla vurub deyirdilər: "Yalla... Yalla... Cəld!"

Uşaqlardan ayrımaq çətin idi, amma əsir həyatı məcburi olduğu üçün bunu da qəbul etmişdik. Çox ağır olsa da, dostlarla sağollaşmadan başımın üstədən asdığı yük çantamı götürüb kürəyimə keçirdim və adları çəkilənlərlə birgə həyatə düşdüm. Hamımız düşərgənin azyaşlıları idik.

Əsirlikdə yeni adla tanınırdıq. İraqlıların qaydasına uyğun olaraq ad, atanın adı və babanın adı ilə. Məsələn, məni Mehdi Yədullah Əzizullah çağırırdılar. Paltarlarımızın arxasına bəzi əlamətlər vurmuşdular. Biz Bəsic üzvlərinin paltarlarının arxasına qırmızı rəngli vurma işarəsi, ordu əsgərləinin paltarlarına isə dairə çəkmişdilər. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti bizə möhürlü bir kart vermişdi. Karta inglis dilində ad-familiyamız, əsir düşdüyümüz tarix və əsirlik nömrəmiz yazılmışdı. Kartın üzərinə "Beynəlxalq Mühəribə Qurbanları Memorialı" yazılmışdı.

Biz adımızı, ata və babamızın adını paltarlarımızın üstünə yazmışdıq. Bu, düşərgənin qanunu idi. Hamımızı sayıb avtobuslara mindirdilər. Pərdələr möhkəm çəkilmişdi və heç kimin bayıra baxmağa haqqı yox idi. Hər avtobusa təxminən 30 əsir və 10 nəzarətçi mindi. Avtobuslar yola düşdülər. Haraya apardıqlarını bilmirdik. Lakin bir neçə dəqiqədən sonra avtobuslar dayandı və dedilər ki, düşün.

Ənbərin iki kilometrliyində yerləşən Rəmədi düşərgəsinə nə üçün köçürüldüyümüz bizə maraqlı idi.

Amma bizim üçün harada olmağımızın fərqi yox idi. Avtobusdan enən kimi beş-beş oturmağımızı əmr etdilər. Yenidən oturmaşduq ki, birdən gözümlə Mayor Mahmudiyə sataşdı. Həmin anda o da mənə baxdı və baxışlarımız toqquşdu.

Mayor heç vaxt ərəbcə danışmırdı. Həmin gün isə ərəbcə bir şeir oxuyub həl-hələ edə-edə başımın üstə dayandı və dedi: "Ha, Mehdi, yenə öz yanıma gəldin... Amma bura Ənbər deyil... Mən sənənin atanı yandıracağam. Bu dəfə cənab Prezident Səddam Hüseynədən tam ixtiyar almışam ki, necə məsləhət bilirsən, sizinlə elə də davranım... Mən sənənin atanı yandıracağam!"

Mayor Mahmudinin rütbəsi artmış, polkovnik-leytenant olmuşdu. Bunları deyib başım üstədən getdi. Onun mənfur sifətini görmək gözlənilməz oldu. Ənbərdən getdiyindən və baş verən o qəribə hadisədən sonra bir də onunla üz-üzə gələcəyimi düşünmürdüm.

Səkkizinci fəsil

Ətrafıma baxan kimi bildim ki, nəhayət, uşaq düşərgəsi yaratmaq arzusuna qismən də olsa, çatmışdı. Müxtəlif düşərgələrdən topladığı əsirlər, iraqılara görə, iyirmi yaşdan aşağı idilər. Mahmudi bu bir neçə ayda yəqin ki ordu rəhbərlərini layihəsinin mühüm və strateji olduğuna inandırmışdı. Lakin bütün söylərinə baxmayaraq, yenə də uşaq düşərgəsi açma bilməmişdi. Azyaşlı əsirlərin sayı yetərincə deyildi və Rəmadidə digər dörd korpus mülki vətəndaşlardan və ordu mənsuqlarından ibarət əsirlərlə dolu idi. O, Rəmadi düşərgəsində uşaqlar üçün bir korpus ayıra bilməmişdi ki, xarici jurnalistləri düz oraya gətirsin.

Bizimkilər hansısa uğurlu bir əməliyyat keçirəndə İraqın farsca radiosu hay-küyə başlayırdı. Düşünülmüş psixoloji verilişlərlə iranlı anaların hissiyyatını coşdururdular ki, övladlarının cəbhəyə getməsinin qarşısını alsınlar. Onların tez-tez təkrarladıkları bir beyt vardı:

“Kifayətlənin! Kifayətlənin!

Narahat anaları fikirləşin!”

Rəmadi düşərgəsində yeni bir təcrübə qazandım. Orada şeytanpərəstlər və əliyullahilər vardı. Şeytanpərəstlər Qurana və imamlara hörmətsizlik edirdilər, düşünürdülər ki, nə qədər murdar olsan, şeytanın yanında bir o qədər əziz olarsan. Aftabaları deşir, tualetlərin şlanqını və aftabaların lüləsini kəsirdilər ki, paklana bilməyək.

Onlar düşünürdülər ki, şeytan aftabada sıxılıb qalıb, onun azadlığı üçün aftabanı kəsmək lazımdır. Onlar pak yerləri murdarlayırdılar ki, namaz qılmaq mümkün

olmasın. Şeytanpərəst və əliyullahilərin uşaq korpusuna giriş-çıkış və bizi incitmək iznələri var idi. İraqlılar bizi böyüklərimizdən, öz gümanlarına əsasən, bizə istiqamət verənlərdən ayıraraq elə adamların yanına salırdılar ki, onlara dözmək çətin idi.

Əli Rəhməti adlı bir kürd vardı. Deyirdilər ki, əliyullahi olmuş, sonra isə batil inanclarından dönüb tövbə etmişdir. Hətta bığlarını da bir qədər qısaltmışdı. İraqlılar onu düşərgənin başçısı təyin etmişdilər. Daim kameralara get-gəl edir, bizi sakitliyə və iraqılılarla yola getməyə çağırırdı. O deyirdi: "Siz gəncsiniz, gələcəyiniz var, heyfsiniz. Bunlar sizi şikəst edərlər, öz canınızla oynamayın!"

Əliyullahilərlə şeytanpərəstlərin əqidə fərqləri böyük olsa da, bir orta qəhətləri vardı: onlar çənələrinin altına çatan uzun və qalın bığ saxlayırdılar. Bəzilərinin bığı çənəsinin altından da uzun idi. Bədənlərində çoxlu qəribə döymələr vardı. Əliyullahilər şeytanpərəstlərə nisbətən daha təmiz idilər.

Onların əsir düşmə əhvalatlarını eşidəndə bilmirdik ki, ağlaya, yoxsa gülək. Biri deyirdi: "Xalam oğlu məni evlərinə çağırmışdı. Şam yeyəndən sonra huşumuzu itirdik. Ayılarda gördük ki, iraqılıların əlindəyik". Başqa biri deyirdi: "Qohumumuz məni iraqılılarla bir kalaşnikov silahına dəyişdi". Bəziləri hətta deyirdilər ki, bizi soğan, kartof və ya şəkər kisəsi qarşılığında satmışlar.

Kamera uşaqları onlara satıldıqları şeyə uyğun adlar qoymuşdular. Cənab Şəkəri, cənab Soğanı və s. Buna görə də onları çağıranda bizi gülmək tuturdu. İraqlıların onlarla xüsusi ədavətləri yox idi, hətta əl işləri üçün istədiklərini onlara gətirirdilər. Lakin düzgün əqidə və

məqsədləri olmadıqlarına görə əsirlik bellərini sındırmışdı.

Bizdən kimsə iraqlıların xoşuna gəlməyən bir iş görsəydi, cəzalandırmaq üçün şeytanpərəstlərin və ya əliyullahilərin kamerasına sürgün edirdilər. Biz bu zaman onların əqidə və məsləklərindən xəbərdar olurduq. Onların sürgün müddəti bitəndən sonra qayıdıb gördüklərini danışdılar. Biz həvəslə onları dövrəyə alıb sözlərini dinləyirdik. Deyirdilər ki, əliyullahilər bir qrupdurlar, öz yığıncaqları və başçıları var. Onlar həzrət Əliyə Allah kimi pərəstiş edirlər və əsas zikrləri belədir: "Hu-hu-hu, ya Əli! Hu..." Məclisin böyüyü zikr deyə-deyə adi halından çıxıb yanmış bir elektrik lampasını yeyirdi. Yaxud şüşə qırıntılarını bir dəsmalın içində önünə qoyurdular və o da nabat kimi çeynəyib udurdu. Bəzən tikanlı məftillərdən düzəltdikləri iti şişləri yanaqlarına batırırdılar, amma bədənlərindən qan gəlmirdi.

Şeytanpərəstlərin əsas problemi də aftaba idi. Kamera başçıları onların böyüklərini tapıb deyirdilər ki, aftabaları niyə bu hala salırsınız? Biz sifariş verənə və yeni aftaba gələnə qədər uzun müddət çəkir. Onların başçısı da çox haqlı tonla deyirdi: "Bu bizim məsləkimiz, ayinimizdir. Biz bu işlə fəxr edirik. Etiqadımız budur ki, şeytan aftabadan əziyyət çəkir, aftabanın içində həbs olunub. Biz aftabaları məhv etməyincə şeytan rahat olmayacaq və biz tərəfdarlarından narazı qalacaq!" Onlar o qədər çirkli idilər ki, tualetə gedəndə nəcisi qapıya və divara yaxırdılar.

Şeytanpərəstlərin daxili bir mərasimləri də var idi. Onların kamerasında həbs olunmuş bir nəfər deyirdi: "Onlar öz bayramlarında səhər aşlarını paltarlarını

yuduqları böyük testə tökür, sonra testi ortaya qoyurlar və hamı dövrəsinə yığılır. İldə bir dəfə hamama gedən, hamıdan çirkli olan, bığı hamısındakından uzun və qalın olan və yaqın ki hamıdan çox aftaba başı kəsmiş başçıları əlini testin içinə salıb bir ovuc aş götürür, o biri əli ilə bığını kənara çəkib aşı ağızına tökür. Sonra isə dərin nəfəs alıb aşı var gücüylə bığlarının arasından testin içinə üfürür. Aş bığından testə damır və bununla hamının yeməyi bərəkətlənir. Bundan sonra isə yeməyə başlayırlar".

Bizim əliyullahilərlə problemimiz az idi. Onlar daha təmiz idilər və bizi incitmirdilər. Şeytanpərəstlərlə isə yola getmək olmurdu. Bizim başçılarımız daim iraqlılara şikayət edirdilər, amma faydası olmurdu. Onlar sevinirdilər ki, şəraiti ağırlaşdırmaq üçün köməkçiləri vardır.

Bundan əlavə, polkovnik-leytenant Mahmudi hər səhər kamera başçılarını çağırıb deyirdi: "Əgər jurnalist gəlsə, hamıya başa salın ki, heç kimin danışmağa haqqı yoxdur. Hər kəs yalnız ad-familiyasını və uzaqbaşı əsir düşdüyü yeri deyəcək. Jurnalist başqa bir sual versə, deməlidir ki, bu, siyasi sualdır, bura İraqdır, mən bir əsirəm və əsir siyasi işlərdən uzaqdır. Vəssalam!"

Polkovnik-leytenant bunu hər gün düşərgənin iranlı başçısı olan Əli Rəhmətiyə, korpus və kamera başçılarına xatırladırdı. Hər şeyi yazıb kameranın divarına da vurmuşdu. Jurnalist mövzusunda çox işləyirdi. Başa düşdük ki, öz mövqeyindən çox geri çəkilməmişdi. O, jurnalistlərin önündə bizdən söz almağa məyus olmuşdu, İrani insan hüquqlarını tapdayıb uşaqları zorla müharibəyə gətirən bir ölkə kimi təqdim etmək istəyirdi. Digər tərəfdən, Səddamı uşaqlara ürəyi yanan və onlara

himayədarlıq etmək istəyən humanist bir insan kimi göstərməyə çalışdı. Mahmudi bizim öz rəhbərimiz və ölkəmiz əleyhinə danışmaq arzusunu kənara qoymuşdu və heç bir şey danışmamağımızı istəyirdi. Yeni əsir düşənlər bu istəyin məntiqli olduğunu düşünüb razılaşırdılar. Bir il Ənbər düşərgəsində jurnalistləri gördüyümüz üçün isə biz onun istəyinə çatmadığını və çarəsizlikdən bu yolu tutduğunu bilirdik. Mahmudi istəyirdi ki, xarici jurnalistlər yalnız bizi çəkib getsinlər. Sonra filmin üzərinə ürəkləri istəyən mətni qoyub İslam respublikasına hər bir ləkəni yapışdırırsınlar. Ənbərdən gəlmiş və onu tanıyan bizlər isə bildirməyə çalışdıq ki o, taktiki geriçəkilmə edir, biz sakit qalıb dediyi ilə razılaşmamalıyıq. Lakin yeni gələnlərə Mahmudinin şəxsiyyətini tanıtdırmaq və onları özümüzə qoşmaq bir qədər vaxt tələb edirdi. Yeni əsirlərin hamısı 15-20 yaşda olduqlarından və əsirliyin ilk aylarını keçirdiklərindən bəzən bir-birləri ilə dalaşırdılar. Bizdə Ənbərdə belə hallar olmamışdı və orada da öz aramızda yox idi. Təktük mübahisələr olanda da söhbət tez bağlanırdı. Rəmadidə isə vəziyyət pisləşirdi. Sərtlik edənlər və söz eşitməyənlər vardı. Belə aqressiv ruhiyyədə olan uşaqların çoxu tez düşməyə yem olurdular. Bəzən bir qədər artıq yeməkdən və ya həyətdə bir saat artıq qalmaqdan ötrü casusluq da edirdilər. Hizbullahçı uşaqlar isə heç kimi əldən vermək istəmirdilər. Lazım olanda dəyərsiz yemək payından və ya əsarət təqaüdündən də xərcləyirdilər ki, əllərinə bəhanə verməsinlər. Belə uşaqların bəzisi dua oxumağın əleyhinə idilər, camaat namazı vaxtı yuxudan qalxmırdılar. Hizbullahçı uşaqlar xoş dillə və qardaşcasına başa salmaq istəyirdilər ki, əsirliyi bizə etiqadlarımız, mənəviyyatımız və birliyimiz

asanlaşdırıla bilər, bir dəfə artıq yemək və ya bayırda bir saat artıq qalmaq yox. Lakin eşidən qulaq varmı?!

Bəzən camaat namazımız ifşa olunurdu və iraqılılar kameraya töklüşüb bizi döyürdülər. Belə vaxtlarda və ya kollektiv şəkildə Kumeyl, Nüdbə və Təvəssül duası oxuduqda etiraz edib deyirdilər: "Bu işlər qadağandırsa, nə üçün ondan ötrü bu qədər əziyyət çəkirsiniz?! Məgər buna məcbursunuz?!"

Düşünürdük ki, dünyada əsirlikdən pis bir şey yoxdur. Hətta tualetə getmək üçün də düşmənin icazəsinin lazım olduğu bir şəraitə dözmək çox ağırdır. Əsirlikdə heç bir iradəsi olmayan və əmrə tabe bir varlığa çevrilirsən. Bizim məhbüs canımıza azadlıq ruhu üfərən yeganə amil isə mənəviyyat idi. Taleyimizin düşmən qüvvəsinin fəvqündə duran bir varlığın əlində olduğunu bilmək, o tənhalıq vədində həmişə səsimizi eşidən birinin varlığını hiss etməyimizə səbəb olurdu. Bir dua oxumaqla o qədər yüngülləşir və özümüzdə elə güc hiss edirdik ki, düşmənin hər şeyi və bütün texnikası alçalır, kiçilirdi. Bu inama nail olan adam üçün əsirlik mənasız idi. Hər gün işgəncə olursa da, mənəviyyatdan əl çəkmirdi. Belə düşüncəsi olmayanlar isə bizim işlərimizə kor-koranə iradlar bildirirdilər.

Rəmədi düşərgəsinə gəlişimizdən iki ay ötürdü. Bu düşərgədə dörd korpus vardı, hər korpusda iki mərtəbə və hər mərtəbə də dörd kamera. Hər korpusda təxminən 400-500 əsir saxlanırdı. Xatırladığım qədərincə, əsarət boyu yalnız bir dəfə Ənbərdə olanda bir nəfəri bütün korpusların başçısı seçmişdik. Onu çıxsaq, həmişə iraqılıların özləri zabit əsirlər arasından yüksək rütbəli birini düşərgənin başçısı seçirdilər. Digər düşərgələrdənsə xəbərim yoxdur. Hər kameranın bir başçısı olurdu. Onları

özümüz hizbullahçı uşaqlardan seçirdik. İraqlılar kamera başçısını da özləri seçmək üçün təzyiq göstəridilər, amma biz razılaşırdıq. Çünki kamera başçısı iraqlıların etimad etdiyi birisi olsaydı, işimiz korlanardı və kameranın məxfi xəbərləri bayıra sızardı.

Rəmədi düşərgəsinin başçısı, artıq haqqında danışdığımız Əli Rəhməti idi.¹ O, tağut rejimində polisdə xidmət etmiş zabitlərdən idi. Sarışın saçı və bıığı olan əliyullahi bir kürd idi. Deyirdilər ki, bizdən qabaq hizbullahçı əsirlər onun üzərində o qədər işləmişdilər ki, nəhayət, batil əqidəsindən tövbə etmişdi. Bıığını bir qədər qısaltmışdı, amma yenə də iraqlıların bıığından qalın idi. Səhərdən axşama qədər bir-bir kameraları gəzib çıxış edirdi: "Cənablar! Sizi öz uşaqlarım kimi qorumaq mənim borcumdur. İstəyirəm ki, əsirlik dövrü sizə çox çətin keçməsin. Əsirlik öz-özlüyündə cansıxıcıdır. Elə etməyə ki, bu sıxıntı düşmən tərəfindən qat-qat artırılın, bizi vurub şikəst etsinlər və ya minimum həddə verilən yemək və suyumuzu kəssinlər. İndi düşmən bu qədər mehriban və məntiqli olub ki, jurnalist gələndə sakit durmağımızın kifayət etdiyini söyləyir. Gəlin onun bu istəyinə əmək edək. İraqlılar bizdən dünyanın gözü önündə ölkəmizin və rəhbərimizin əleyhinə danışmağımızı gözləmirlər. Əgər siz yaxşı uşaqlar olsanız, mənim də əlim açıq olar, sizin üçün onlardan daha artıq imkanlar istəyə bilərəm. Siz gəncsiniz, inkişaf halındasınız, bu qidalanma sizə kifayət etmir. Mən elə etməliyəm ki, onlar sizə daha yaxşı və daha keyfiyyətli xörəklər versinlər".

¹ Əli Rəhməti iraqlılara o qədər xidmət etdi ki, Bəsidən iki əsir onu otağında öldürüb iraqlılara təslim oldular.

O, daim sağlamlıq və yaxşı qidalanma üzərində dayanırdı. Hansı ki bu məsələlər bizim əlimizdə deyildi və biz onlara fikir verməməyə çox çalışırdıq. Onun xəbəri yox idi ki, Polkovnik-leytenant Mahmudi yeni taktika seçərək mehribanlaşmışsa və bizdən yalnız sakit durmağımızı istəyirsə, səbəbi bizim onun istəkləri əleyhinə mübarizəmizdir. O bizi öldürsə belə, rəhbərimizin əleyhinə danışmayacağımızı bilir. Buna görə də, mən və çoxlu hizbullahçı uşaqlar Rəhməti ilə razılaşırdıq.

İki ay ərzində çoxlu təbliğat apardılar ki, jurnalistlər gələndə heç kim danışmasın və nəşə deyən olsa, qanı öz boynunadır. Bundan əlavə, bütün düşərgə də cəzalandırılacaq. Hamı qorxuya düşdü. Kamera başçıları və hətta hizbullahçı uşaqlar da razılaşırdılar ki, jurnalistlər gələndə heç kəsin danışmağa və suallara cavab verməyə haqqı yoxdur. Kameralarda elə ab-hava yaranmışdı ki, kim jurnalistlərin önündə danışsaydı, təkcə iraqlılara yox, müəyyən həddə dostlarına da cavab verməli idi.

Rəmədi düşərgəsindəki əsirlərin çoxunun əsirlik təcrübəsi yox idi, vəziyyətin necə olduğunu və iraqlıların nə məqsəd güddüyünü bilmirdilər. Buna görə də, ən azı, il yarım əsirlik təcrübəsi ilə Ənbərdən gələn bizlərin bir qrupu uşaqları jurnalistlər barədə məlumatlandırmağı özümüzə borc bilirdik. Biz uşaqlarla danışdıq dedik: "Bilin ki, biz haqq üçün vuruşuruq, düşmən isə batil üçün. Onlar əsirliyin əvvəlindən ən kiçik maddi, tibbi və qida imkanlarını əsirgəməklə bizim diqqətimizi belə məsələlərə yönəltmək və bununla da əl-ayağımızı bağlamaq istəmişlər. Bilin ki, bu ehtiyaclara aldanıb daim öz yaşayışımız və sağlamlığımız haqda düşünsək, düşmənin yetirəcəyi ziyanlardan qorxsaq, onun istədiyi

tələyə düşərik. Biz müqavimət göstərə bilməsək, o bizim maddi istəklərimizlə də razılaşmayacaq. Döyüşdə olduğu kimi burada da canımızdan keçməliyik ki, iraqlıların qarşısında başıuca dayana bilək".

Həmçinin onlara deyirdik: "Siz jurnalistlərin film və ya şəkil çəkmələrinə icazə verməməlisiniz. Həyətdə gəzərkən bir jurnalist görən kimi tez kameralara girməlisiniz. Çəkiliş zamanı başınızı aşağı salın ki, necə narahat və təzyiq altında olduğunuz bilinsin. Bilin ki, qarşınızda dayanan hər bir kamera sizə tuşlanan bir RPG silahıdır və ondan qaçmalısınız. Onlar bizdən film hazırlamaq istəyirlər. Biz heç nə danışmamalıyıq ki, aparıb üzərinə istədiklərini yaza, beynəlxalq toplantılarda İran əleyhinə istifadə edə və dövlətimizi uşaqları zorla cəbhələrə aparıb vuruşduran bir dövlət kimi göstərə bilməsinlər. Siz canınızı düşünməməlisiniz, fikir-zikriniz işgəncədən qorunmaq olmamalıdır. İraqlıların və jurnalistlərin önündə hər birimizin məqsədi yalnız və yalnız Rəhbərimizin, dinimizin və vətənimizin başucalığı olmalıdır!

Uşaqlara hər gün bu sözləri deyirdik və yavaş-yavaş düşüncələri aydınlaşırdı. Baxmayaraq ki, məsələnin dərinliyini hamı eyni səviyyədə dərk etmirdi. Çünki bizim hər birimiz fərqli şəraitlərdə idik. Uşaqların çoxu təcrübəsiz idilər. Bütün vücudu ilə o şəraiti dərk etmiş, iraqlıların, xüsusən də Mahmudinin planlarından xəbərdar olanlar az idi. Düşmənin o qədər təbliğat və təhdidlərinin önündə biz də bildiklərimizi başqalarına deməyə borclu idik. Əlbəttə, Allahın köməyi ilə o vaxta qədər uşaqlarımız arasında heç bir ayrılıq yaranmamışdı və hamımız əlbir idik. Lakin düşmənin psixoloji təzyiqləri elə namərdcəsinə idi ki, bəzilərini təsir altına

sala bilərdi. Cürətlə deyə bilərəm ki, əsir düşdüyüm andan və əsarətdə yaşadığım doqquz ilin heç bir günündə isti günəş şüası altında qanına qərç olmuş yaralının üzü gözlərim önündən getmədi. O, məndən su və yardım istəməli durumda ikən narahat halda demişdi: "Mehdi! Kəmərimni aç, özünü yüngülləşdir və var gücünlə qaç. Sən əsir düşməməlisən. Sən çox kiçiksən. Əsir düşsən, iraqlılar təbliğat məqsədilə səndən sui-istifadə edəcəklər".

Bunu deyib son nəfəslərini çəkdi və şəhid oldu. İraqlıların mənimlə rəftarını görəndə heyrətə gəldim ki, əsirlik görməmiş o şəhid düşmənin niyyətindən necə xəbərdar olmuş və hətta ömrünün son anlarında da vətəninə başucalığını düşünmüşdü. Onun sözləri bir yazı kimi həmişə gözlərim önündədir. Özümə və o şəhidə söz vermişəm ki, düşmənin məndən vətənimin etibarına qarşı sui-istifadə etməsinə imkan verməyəcəyəm. Mən həmin şəhidin hissələrini və nigaranlığını bütün uşaqlara çatdırmaq istəyirdim.

Bir gün təxminən səhər saat 10-da «İçəri» komandası verildi. Cəld azyaşlı və cansız əsirləri kameralardan yığıb bizim kameramıza gətirdilər. Oturmağa belə yer yox idi.

Əli Rəhməti mənə yaxınlaşıb dedi: "Mehdi! Mahmudi səndən kiçik bir səhv gözləyir. Dəfələrlə səni şikəst etmək istəyib, amma mən qoymamışam. Bığımın hər bir tükünü onun yanında girov qoyub söz vermişəm ki, bundan sonra yaxşı oğlan olacaq və iraqlıların əleyhinə danışmayacaqsan. Onların sənə zərər yetirməsini istəmirəm. Mən səni oğlum kimi sevirəm. Hamıdan kiçiksən və jurnalistlərin diqqətini çəkirsən. Mütəlak sənə yaxınlaşacaqlar. Diqqətini topla və artıq-əskik danışma!"

Sonra dedi: "Get özünü bir yerdə gizlət ki, göz önündə olmayasan. Jurnalistlər səni görməsələr, yaxşıdır. Birdən

dilinlə bacara bilməzsən. Mahmudini də tanıyırsan. Sənə görə uşaqların hamısını döyər. Uşaqlar da sənin danışmanı istəmirlər".

Əli Rəhmətinin sözlərini təslimçilik sayıb qəbul etməsəm də, dedim: "Ümumi qərar nədirsə, elə olsun!"

Kameranın axırına gedib ən sonda oturdum. Divarın küncündə bir balış var idi, lazım olsaydı, arxasında gizlənəcəkdim. Birdən kameranın qapısı açıldı. Əvvəlcə Mahmudi özünəxas təkəbbürlə içəri girdi. Həmişə olduğu kimi, siqaret çəkirdi. Kameradakı əsgərlər fərəhə dayandılar. Həmişə onu müşayiət edən üç zabıt ardınca içəri girdilər. Sonra əynində mavi sari olan bir hindistanlı qadın içəri girdi. Böyük kameraları olan üç kişi də qadının arxasınca daxil oldular. Kişilərin sarı saçları və mavi gözləri vardı, mənəcə, avropalı idilər. Operatorlardan sonra İraq istixbaratından olan iki-üç nəfər də kameraya girdi. Bizim SAVAK məmurları kimi əyinlərində kostyum və böyük qalstuk vardı, bıçları da qalın idi. Bu 10-11 adam içəri girdilər. Çoxu siqaret çəkirdi və kamera tüstü ilə dolmuşdu.

Hansı ölkədən olduğunu bilməsəm də, avropalı jurnalistlər olduqları bəlli idi.¹ Uşaqlar kamera önündə necə dayanmalı olduqlarını bildikləri üçün hamısı başlarını aşağı saldı və üzləri görünmədi.

O qadın birinci sıradan başlayaraq uşaqları söhbətə tutdu. Farsca yaxşı danışdı. Hamı sakit olduğundan nə soruşduğunu birtəhər eşidirdim. Əvvəl soruşurdu ki, adın nədir, neçə yaşın var, harada əsir düşmüşsən? Uşaqlar bu

¹ Sonralar öyrəndim ki, o qadın Yeni Dehli Universitetində fars ədəbiyyatı müəllimidir. Fransalılar onu tərcüməçi olaraq özləri ilə gətirmişdilər.

suallara cavab verirdilər. Sonra isə soruşurdu: "Öyrənmişəm ki, cənab Səddam Hüseyn humanist adamdır və sizin kimi azyaşlıların əsir düşdüyünə görə narahatdır. O, dəfələrlə sizi ölkənizin məmurlarına təhvil vermək istəyib, lakin cənab Xomeyni deyib ki, onlar bizim uşaqlarımız deyillər, iranlı deyillər. Bu haqda fikriniz nədir?"

5-6 nəfərlə danışdı. İlk üç suala hamı cavab verdi. Lakin dördüncü suala cavab verməyib dedilər: "Bu, siyasi sualdır və biz əsir olduğumuza görə cavab verə bilmərik".

Bu cavab o qədər təkrarlandı ki, qadın məyus oldu. Altıncı adamdan da eyni cavabı eşidəndə kameradan çıxmaq üçün ayağa qalxdı, amma necə oldusa, gözü mənə sataşdı və uşaqların arasından düz mənə sarı gəldi.

Mahmudi divara söykənib arxayın şəkildə siqaret çəkirdi. Qadının mənə yaxınlaşdığını görəndə isə sanki onu cərəyan vurdu. Siqaretini yerə atdı və qadına sarı, demək olar ki, hücum keçdi. Önündə dayanıb dedi: "Yox, bununla danışmaq olmaz".

Xanım inadkarlıq edib dedi: "Xahiş edirəm, cənab polkovnik-leytenant. Bu çox kiçikdir və bununla danışmalıyam".

Mahmudi dedi: "Gedək başqa kameralara. Burada bundan kiçiklər də var. Onlarla danışa bilərsən. Onların yaşları bunun yarısı qədərdir!"

O, bir qədər əyilmiş və əlini dizinə yaxınlaşdırmış vəziyyətdə təkrarlayırdı: "Bu boyda uşaqlar!"

Hamımız bilirdik ki, yalan deyir. Ən azyaşlıları oraya toplamışdı. Jurnalist qadın Mahmudinin qəzəbi qarşısında soyuqqanlı idi və yalnız deyirdi: "Mən bununla söhbət etməliyəm!"

Polkovnik-leytenant qadının inadkarlığından dişlərini bir-birinə sıxıb başını yellədi, amma qadını fikrindən daşındıra bilmədi. Çarəsiz qalıb onu buraxdı. Özü gəlib başım üstə dayandı və Əli Rəhmətiyə farsca dedi: "Sən axmağın günahıdır. Mən bunu şikəst etmək istəyirdim, sən qoymadın. Mən bunun nə qədər yaramaz olduğunu bilirəm. Bilirəm ki, indi kəlləsindən nə keçir..."

Hələ nə qadın sual vermişdi, nə də mən cavab. Lakin Mahmudinin rəftarı və gərginliyi hamıda sual yaratdı. Jurnalist qadın qulaqlarını şəkləyib onun sözlərini dinləyirdi. Marağı çox artmışdı. Qarşımda yerdə oturdu. Üzündən oxudum ki, sualına cavab alacağına əmindir. Gizlənməyə çalışdım, amma kamera şəraitində mümkün olmadı. Başqa yol yox idi. Arxasında gizlənməyə çalışdığım balışları kənara qoyub rahat oturdum.

Başımın üstə dayanıb dodaqaltı hədə biçən Mahmudinin ağır baxışı, bir neçə gün idi danışmayım deyə qulağıma pıçıldayan Əli Rəhmətinin nəsihətləri, sanki "Mehdi, ehtiyat elə!" deyən uşaqların donmuş gözləri - bütün bunlar vücudumu alt-üst edirdi. Bu fikirlərə qərq olmuşdum ki, hindli qadın soruşdu: "Adın nədir?"

O, sual verənə qədər başımı qaldırmamışdım. Bir anlığa öz-özümə fikirləşdim ki, biz özümüzü İslam döyüşçüsü bilirik, indi necə hicabsız bir qadının önündə oturub sualını cavablamaq olar?! Kameralar da çəkirdi. Düşündüm ki, bu vəziyyət bizə yaraşmaz. Xanım yenidən soruşdu: "Adın nədir?"

Sakit qalmışdım və heç nə demirdim. Polkovnik-leytenant qışqırdı: "Ha, Mehdi, cavab ver!"

"Mehdi! Mehdi!" Adımı ucadan təkrarlayırdı. Məqsədinin nə olduğunu bilirdim. Biz bir-birimizi yaxşı

tanıyırdıq. O mənim necə möhkəm olduğumu bildirdi, mən də onun necə rəhmsiz olduğunu. İstəyirdi ki, dönüb onun gözlərinə baxım, burada olduğunu bilim və ürəyimə qorxu düşsün. Lakin ona baxmadım, başım aşağı halda dedim: "Sənin hicabın yoxdur, danışa bilmərəm. Əvvəl hicab tax, sonra cavabını verim". Təbəssümlə dedi: "Nə üçün?" dedim: "Çünki mən müsəlmanam və bizim dinimizdə kişi hicabsız qadına baxmamalıdır!"

Mahmudi özündən çıxdı: "Ay Allah... Bu birqarışlıq uşağın oyunlarına bax!"

Hindistanlı qadın dedi: "Mən sənin bacınam... Mən hər cəhətdən sənin bacınam". Dedim: "Əgər bacımsansa, nə üçün hicabın yoxdur?" Dedi: "Hicabımı düzəltmə, mənimlə danışarsan?" Dedim ki, bəli.

Çantasından böyük nazik bir yaylıq çıxarıb saçını örtüdü və dedi: "Mən buradan İrana gedəcək, cənab Xomeynidən və Rəfsəncanidən müsahibə alacağam. Bunu çantama qoymuşdum ki, cənab Xomeyninin qarşısında başıma örtüm. Sən məni məcbur etdin ki, burada da ondan istifadə edim".

Mahmudi yenə ağzını əyib səsinə ucaldı: "Axı bu sözlərdən... sən boyda uşağa nə..."

Öz-özümə fikirləşdim ki, suallarına cavab verim, yoxsa yox? Bilirdim ki, uşaqlar məndən öz xeyrimə də olsa, ehtiyat yolunu tutmağı gözləyirlər. Lakin bu mənə çətin idi. Hindistanlı qadın bir-bir suallarını verirdi: "Neçə yaşın var?"

Öz-özümə dedim ki, İlahi, Sənə təvəkkül.

- On altı.

Mahmudi qışqırdı: "Ay yalançı... Mehdi, sən yalançısan... Sənin 16 yaşın var?!"

Mən 14 yaşım içində olanda əsir düşmüşdüm. Əsirliyimdən təxminən bir ildən bir qədər artıq ötürdü. Özümü 16 yaş civarında hiss edirdim. Qadının mənim yaşımaya lazım olduğundan artıq fikir verməsini istəmirdim.

Soruşdu ki, hansı şəhərdən cəbhəyə gəlmişdin? Dedim ki, İsfahandan.

Sonra cəld digərlərindən soruşduğu sualı verdi: "Mən cənab Səddam Hüseyinlə danışdım. O, çox humanist adamdır və siz azyaşlı uşaqların müharibədə əsir düşdüyünə görə narahatdır. Burada ağır şəraitdə qalırınsınız və cənab Səddam Hüseyin sizi ölkənizə təhvil verməyə çalışır. Lakin cənab Xomeyni deyib ki, bunlar bizim uşaqlarımız və iranlı deyillər. Sizin müharibəyə gəlməyinizə və indi bu şəraitdə qalmağınıza rəğmən, cənab Xomeyninin belə deməsi düzgündürmü?! Sizin fikriniz nədir?"

Birdən-birə əsirliyin bir ilindən çəkdiyim bütün əzab-əziyyətlər və Mahmudinin dönə-dönə "mən cənab prezident Səddamdan tam ixtiyar almışam ki, sizə istədiyimi edim" sözləri yadıma düşdü. O sözləri eşitmək də ağır idi. Dəfələrlə cəzalanmışdım, hətta böyüklərdən də çox. İndi isə dünya televiziyyalarında Səddamı biz kiçik uşaqların qayğıkeş himayədarı kimi göstərəcəkdilər. Bu ikiüzlülük məni incidirdi. Bilirdim ki, onlar İmam Xomeyninin bizim iranlı olduğumuzu inkar etdiyini deməklə bizdə imama qarşı mənfi fikir yaratmaq və hisslərimizi zədələmək istəyirlər. Halbuki biz rəhbərimizi çox yaxşı tanıyırdıq. O anda Allahdan istədim ki, verəcəyim cavab qarşılığında verilən hər hansı cəza yalnız özümə aid olsun. Hiss etdim ki, özüm üçün hər şeyə hazırım. Allahdan istədim ki, digərləri bundan

əziyyət çəkməsinlər. Bu niyyət mənə güc verdi və soyuqqanlıqla cavab verdim: "Əvvəla, sizin bu sualınız siyasidir..." Və bir qədər dayandım.

Mahmudi siqaret çəkə-çəkə gəlib qarşımda dayandı. Üzünə baxdım. Cavabımı eşidəndən sonra üzünə təbəssüm qonmuşdu. Razılıqla qaşlarını qaldırdı, gözünü açdı və başını yellədi. Mən yalnız bir neçə saniyədən sonra tez sözümə davam etdim: "Lakin o, mənim rəhbərimdir, nə desə, düzgündür. Mən əsirəm və bilmirəm ki, bu sözü həqiqətən deyib, yoxsa yox? Əgər demiş olsa belə, o, mənim rəhbərimdir və dediyi düzgündür. O, "müharibəyə gedin" desə gedəcəyik, "getməyin" desə, getməyəcəyik. Nə desə, qanundur".

Hindistanlı qadın bu cavabı eşidib başını tərpətdi və dedi: "Yaxşı, Mehdi..." O, müsahibəni davam etdirmək istəyirdi ki, Mahmudi ayağını yerə çırpıb qışqırdı. "Daha bəsdir..." O, uşaq kimi jurnalistə yalvarırdı ki, davam etməsin: "Yaxşı... daha bəsdir... Qalx... Yalla..."

Lakin qadın tərpənmir, polkovnik-leytenant əhəmiyyət vermirdi. O da adı gələndə hər bir əsirin əsdiyi Mahmudi olduğunu unutmuşdu. Bir-birinin ardınca siqaret yandırır ayğını yerə çırpır, ətrafındakılara ərəbcə söyüş verirdi. Bütün əsirlər onun necə qərarlı olduğunu görürdülər, halbuki əvvəllər buna imkan verməzdilər.

Əli Rəhməti başımın üstünü alıb dedi: "Vay, Mehdi, sən nə edirsən?! Məgər demədim danışma?! Məgər mənə söz vermədin?! Nə üçün öz əlinlə öz qəbrini qazırsan?!"

Mahmudi Əli Rəhmətiyə yaxınlaşıb dedi: "Fərsiz, sən bunu adam edə bilmədin. Özüm adam etmək istəyirdim, sən qoymadın".

Qadınla mən oturmuşduq, onlar da başımızın üstə danışdılar. Hətta Mahmudi hücum çəkib məni vurmaq

istədi, amma jurnalist qadın mane olub dedi: "İcazə ver müsahibəm bitsin, sonra nə istəyirsiniz, edin!"

Mahmudi qadının başına qışqıraraq dedi: "Qalx... Sən qalx..."

Qadın da geri çəkilməyə deyildi, möhkəm oturmuşdu və gözlərinə qan dolmuş Mahmudiyə israrla deyirdi: "Cənab Mahmudi! İcazə ver suallarımı verim, sonra apar ona nə istəyirsən, et. İndi bizimlə işin olmasın!"

Polkovnik-leytenant qadınla bacarmadığını və iş-işdən keçdiyini görüb çarəsiz halda siqaret çəkməyə və təhdid etməyə başladı.

Qadın soruşdu: "Siz əsir düşmüşünüz və bu şəraitdə yaşayırırsınız. Cəbhəyə gəlməkdə məqsədiniz nə idi?"

Bunu soruşan kimi ortalığa qaribə sükut çökdü. Mahmudi cavabımı eşitmək üçün əyilib qulaqlarını şəkildə. Mən də işin işdən keçdiyini bilib sakitcə cavab verirdim. Bir an da dayanmadan dedim: "Bizim məqsədimiz İslamı qorumaq idi. İslam təhlükədə idi və biz onu qorumağı özümüzə borc bildik".

Bu cavab təkə Mahmudiyə yox, oradakı bütün iraqılara, xüsusən də istixbaratdan gələnələrə ağır idi. Orada həqiqətən müharibə başlamışdı. Onlar özlərini müsəlman, bizi isə kafir və məcusi sayırdılar. Səddamı Qadisiyyə komandanı bilir və atəşpərəstləri müsəlman etmək üçün İrana hücum etdiyini söyləyirdilər. Onlar bununla müsəlman ərəb ölkələrini "kafir" İran əleyhinə müharibəyə çağırırdılar!

Ətrafıma baxdım. Mühit o qədər gərgin idi ki, özümdən ümidimi üzdüm. Düşündüm ki, canımı qoruya bilsəm, möcüzə etmiş olaram. Allahdan istəyirdim ki, qadın sual versin, mən də cavablayım. Daha canımı qurban vermişdim və məsələni tam açıqlamaq istəyirdim.

Bilirdim ki, İmam Xomeyninin son amalı İran və İraq xalqlarının «Bəəs» partiyasının və kafir Səddamın əlindən qurtulmasıdır. Bilirdim ki, məqsədi İraqa təcavüz olmamışdır.

Hindli qadın soruşdu: "Sizin müharibə barədə fikriniz nədir? Müharibəyə razısınız, yoxsa atəşkəs istəyirsiniz?"

Dərhal cavab verdim: "Biz atəşkəs istəmirik, haqqın batil üzərində qələbəsini istəyirik!" Sanki kimsə qeybdən bu cavabları ağzıma qoyurdu. Təəccüb edirdim ki, adamın adı sözləri də unuduğu belə ağır mühitdə bu hazır cavablar haradan yadıma düşürdü?!

Birdən o qadın çevrilib arxasına baxdı. Mən də başımı qaldırdım. Gördüm ki, əsgərlər və istixbaratdan gəlmiş üç qalstuklu kişi bizi dövrəyə almışlar. Polkovnik-leytenant gözünü məndən çəkmirdi. Gözüm çəkmələrinə sataşdı. Jurnalist qadının uzun sarısı onun çəkməsinin altında qalmışdı. Qadının səsindən sonra özümə gəldim. Gözlərini gözümə dikərək dedi: "Mehdi! Sən çox cəsur oğlansan. Mən necə olursa-olsun, bu filmi İrana aparıb cənab Xomeyniyə göstərəcək və çox cəsur əsgərlərinin olduğunu deyəcəyəm". Ürəyimdə güldüm. Mahmudinin və istixbaratçıların xoşlarına gəlməyən müsahibələrin kasetini jurnalistlərin gözü önündə kameradan çıxarıb cırdıqlarını dəfələrlə görmüşdüm. Kaseti sağlam aparmaq o hindli jurnalist üçün bir möcüzə olardı. Digər jurnalistlərlə olduğu kimi, o qadınla söhbətdə də məqsədim öz düşüncələrini düzəltmək idi.

Hindli qadın "Xomeyninin necə cəsur əsgərləri var" deyəndə polkovnik-leytenant dəli kimi əsəbiləşdi. O, bütün zəhmini və vüqarını unudub yüngül hərəkətlər edirdi. O, ərəbcə söyüş söyə-söyə kameranın qapısına sarı getdi, önündəki əsgəri kənara itələyib bayıra çıxdı. Bəlkə

də özünün dediyi kimi, istixbarata zəng vurmuşdu. Hindli jurnalist ayağa qalxıb kameranın o biri tərəfinə getdi. Orada bir qrup uşaq oturmuşdu. Yaxınlaşıb cənab Rəhimidən özünü təqdim etməsini istədi. Sağ ayağı kəsilmiş bir yeniyetmə olan Rəhimi bu şeiri oxudu:

"Ey qadın, Fatimədən sənə belə xəbər vardır:

Qadının ən dəyərli zinəti hicabı qorumaqdır!"

Qadın Rəhiminin sözlərini anlamadı. Şeir olduğuna görə mənasını yaxşı başa düşmürdü. Rəhimi şeiri bir neçə dəfə təkrarlayandan sonra qadın onun məqsədini başa düşdü. O, şalını göstərib deyirdi: "Hicab?! Mənim hicabım var". O, Rəhimidən də soruşdu: "Siz müharibə istəyirsiniz, yoxsa sülh?"

O, cavab verdi: "Allah nəyi məsləhət bilsə. Allah nə vaxt müharibənin bitməsini istəsə, bitəcək".

Rəhiminin yanından qalxıb qapıya sarı getdi.

Qonaqlar kameradan çıxanda Mahmudi də qapının yanında dayanmışdı. O, adəti üzrə vəziyyəti çox normal göstərmək üçün əlini qaldıraraq dedi: "Yaxşı, indi hamınız bir salavat deyiniz!" Hamı salavat dedi. Bəlkə də özünü soyuqqanlı göstərmək istəyirdi. Bəlkə də mənə hərəkətimin əhəmiyyətsiz olduğunu anlatmağa çalışırdı. Hindli jurnalist hələ kameranın ortasında ikən Mahmudi bir də qışqırdı: "Birini də!" Uşaqlar ikinci salavatı da dedilər. O, üçüncü dəfə dedi: "Birini də!" Hamı bir daha salavat dedi. Bəlkə də məqsədi bizi incitmək idi. Çünki İmam Xomeyninin adı çəkiləndə biz üç dəfə salavat deyirdik.

Jurnalistlər getdilər, mən isə uşaqların ağır və sakit baxışları ilə naməlum tale arasında qaldım. Hamı başımıza nəsə gələcəyini gözləyirdi. Heç kim bir kəlmə danışmadan gözünü kameranın qapısına dikmişdi; tezliklə

açılacağını və əsgərlərin zondla canlarına düşəcəklərini gözləyirdilər. İl yarım əsirlik təcrübəsi və hər dəfə jurnalistlər gedəndən sonra baş verənlər bizdə bu gözləntini yaratmışdı. Uşaqları başa düşürdüm. Bəziləri mənə qarşı əsəbi və dilxor idilər, bəziləri üz vurmada soyuq baxışlarla bildirirdilər ki, bu sözləri nə üçün dedin? Mehdi, bir az mülayim və ehtiyatlı davrana bilməzdin?! Bir neçə nəfər hətta tələbkarcasına baxırdılar. Biri dedi: "Mehdi, artıq ayağını yorğanından çox uzatdın. Elə danışırdın ki, hamı altını çəkəcək".

O anlarda yalnız dodaqaltı dua edirdim: "İlahi, elə et ki, nə etsələr, yalnız mənə etsinlər və uşaqlarla işləri olmasın". Allah şahiddir ki, o anda qapı açılsaydı və əsgər mənim edam hökmümü oxusaydı, nəinki vecimə olmazdı, cəzasını yalnız özüm çəkdiyim üçün sevinərdim də. Kameraya hakim olan öldürücü sükut və hər an sel kimi hücum çəkəcək bəlanın proqnozu içərisində yeganə narahatlığım uşaqlara görə idi. Hərəkətimdən isə razı idim və doğru etdiyimə əsla şübhəm yox idi. Yalnız yaranmış vəziyyətə görə yoldaşlarımın yanında xəcalət çəkirdim. Buna da əmin idim ki, o cavablar hamının ürəyindən keçən sözlər idi. Əsirliyin əvvəlindən ilk dəfə idi müsahibədə belə suallar verilirdi. Mən zərrəcə özümü fikirləşmir, yalnız dinimin, rəhbərimin və vətənimin başucalığını düşünürdüm. Bu niyyət bütün acı nəticələrə tab gətirmək üçün mənə güc və dözümlü verirdi. Öldürücü bir saat keçdi. Nəhayət, kameranın qapısı açıldı, bir neçə əsgər mənə çağırırdılar. Ayağa qalxdım. Dedilər: "Əşyalarını topla, Bağdad istixbaratından səni çağırıblar". Əli Rəhməti də onların yanında idi. Yaxınlaşıb dedi: "Vay, Mehdi! Gör özünə nə etdin?! Nə qədər dedim ki, danışma, bu həm sənə həm də digərlərinin xeyrinədir.

Sözümə qulaq asmadın. Daha mənim əlimdən bir şey gəlmir".

Bir canamaz, təsbeh və diş fırçasından ibarət şəxsi əşyalarımı götürüb bel çantama qoydum. Əli Rəhməti dayanmadan danışdı: "Bağdad istixbaratı nə dediyini öyrənib. Mahmudi o qədər əsəbidir ki, vasitəçilik etsəm, məni də şikəst edər. O deyir ki, Mehdi daha yoxdur, Mehdi öldü, deyin gələndə dostları ilə vidalaşsın".

Onlar getdilər və kameranın qapısı bağlandı. Bel çantamı önümə qoyub gözlədim. Başıma nə gələcəyini bilməsəm də, uşaqlarla işlərinin olmadığına görə razı idim. Şəraitin həssas olduğunu nəzərə alıb dedikləri hər şeylə razılaşmalı idim ki, söhbət bağlansın və digərləri ilə işləri olmasın. Uşaqlar mənə itirilmiş bir adam kimi baxırdılar.

"Azad" komandası verildi və heç kim məni aparmağa gəlmədi. Gecə oldu, yenə kimsə gəlmədi. Bütün gecəni gözlədim. Səhər açıldı, yenə gəlmədilər. Bu minvalla bir neçə gün keçdi. Qərribə idi ki, polkovnik-leytenant da yoxa çıxmışdı. O, gündə bir-iki dəfə özünü təkəbbürlü şəkildə bizə göstərirdi ki, qorxaq və boğazımızdan su keçməsin. Bir ay ötdü və ondan xəbər çıxmadı.

O vaxta qədər mənimlə Mahmudinin arasında iki qərribə hadisə baş vermişdi: Biri məni şikəst etmək qərarı idi – bu, alınmadı. İkincisi də jurnalistlərin gəlişi və cavab verəcəyim təqdirdə məni öldürəcəyinə dair təhdidi idi. Hər ikisində birdən-birə qeyb olmuşdu. O getdi, heç kimin başına heç nə gəlmədi. Bundan ötrü kimsənin başından bir tük də əskilmədi. Anladım ki, dünyanın işləri mürəkkəbdir və heç vaxt düşündüyümüz kimi olmaya da bilər.

O bir ayda Siyasi Şöbənin komandiri və digər əsgər və zabitlər arabir məni hədələyirdilər: "Düşünmə ki, ağıllısan və biz etdiklərini unutmuşuq. İşin icraata götürülüb və biz əmr gözləyirik. Hələlik səni cəzalandırmaq üçün əmr verilməyib. Vaxtı çatanda ananı matəminə oturdacağıq!" Lakin Allahın lütfü sayəsində o əmr heç vaxt verilmədi.

Hindistanlı jurnalistin bir də İraqa gəlməyə cürət edəcəyini düşünmürdüm. İraqın farsca radiosunu onun Fransanın Beşinci kanalından efirə getmiş sözlərini yayımladı.¹

Nasirə Şalmanın mənimlə müsahibəsi əsirləyin son gününə qədər nə öz uşaqlarımızın, nə də iraqlıların yadından çıxdı.

¹ Nasirə Şalma adlı o qadın həmin kaseti İraq tərəfinin icazəsi olmadan düşərgədən çıxarmışdı və film Fransanın Beşinci kanalında efirə verilmişdi. O, İraqdan və düşərgə rəhbərliyindən beynəlxalq təşkilatlara şikayət də etmişdi.

Ailə üzvlərim sonradan deyirdilər: "O veriliş İran televiziyasından yayımlananda səndən ümidimizi üzdükdü və əmin olduq ki, səni edam edəcəklər. Hətta dəfələrlə qulağımıza edam şayiəsi də çatdı".

Məsul şəxslər ailəmi həzrət imamla və yüksək rütbəli məmurlarla görüşə aparmışdılar. Onlara söz vermişdilər ki, iraqlıların mənə bir şey etmələrinə imkan verməyəcəklər. Güman ki, film yayımlanmazdan öncə İran İslam Respublikası tərəfindən İraqa xəbər göndərilmişdi. Çox ürəyim istəyirdi ki, həqiqətləri ozamankı məmurların dilindən eşidim. Lakin bu imkan yaranmadı və bu sual hələ də mənim üçün açıqdır. Deyəsən, İran tərəfi demişdi ki, o verilişdə danışan uşaqlara bir şey etsəniz, əvəzini çıxacağıq. İranda İraqın yüksək rütbəli əsirləri vardı və onların yaşaması iraqlılar üçün mühüm idi.

Doqquzuncu fəsil

Polkovnik-leytenant Mahmudinin gedişindən bir müddət sonra Mayor Əli düşərgəyə komandir təyin olundu. Əllyaşlı bir mayor idi. İraqın yüksək rütbəli komandirləri əsasən, çevik adamlar idilər, gənclik görkəmlərini qorumağa çalışır və saçlarını rəngləyirdilər. Səddamın özü də belə idi. Bir neçə oxşarı olsa da, həmişə cərrahiyyə əməliyyatları ilə özünü gənc göstərməyə çalışırdı və tam qara saçlarla zabitlərin önünə çıxırdı. Mayor Əli də bu qaydadan istisna deyildi. Onun mənfə cəhəti bu idi ki, fars dilini bilmirdi.

Düşərgəyə gələndən az sonra bütün korpusu toplayıb çıxış etdi və eyni sözləri xatırlatdı: "Siz əsirsiniz və İraq ordusunun qanunlarına tabe olmalısınız. Əgər qanunlarımızı görməzdən gəlsəniz, Qırmızı Xaçın nizamnaməsinə uyğun olaraq, səhra məhkəməsi qurub sizi edam edərək, heç kəs də bizi qınaya bilməz!"

Bu təhdid və xatırlatmadan əlavə, bizim salavatımıza, xüsusən də sonunda "fərəclərini tezləşdir və bütün düşmənlərini həlak et" əlavəsinə həssaslıq göstərirdi. Hiss edirdilər ki, məqsədimiz onlardır.

O, əsəbi və ciddi halda təhdid edirdi: "Bura hərbi hissədir. Əgər bundan sonra camaat namazı qıldığınızı və ya kollektiv dua oxuduğunuzu eşitsəm, ən ağır işgəncələr görəcəksiniz". Sözlərini belə tamamlayırdı: "Təkidlə və ciddi şəkildə bildirirəm ki, üçdən artıq əsirin bir yerə toplaşması qadağandır. Salavatdan sonra "və əccil fərəcəhum" demək olmaz! Kim bunu desə, başına gələnlərə özü cavabdehdir".

Bir dəfə söhbətləri bitəndən sonra soruşdu: "Sözlərimdə qaranlıq varmı? Əgər sualınız varsa,

soruşun!" Ayağa qalxıb dedim: "Salavat demək və "əccil fərəcəhum" duası Allahın dininin və bizim məzhəbimizin atributlarındandır. Allah-Taala Quranda buyurur: "Allahın atributlarını uca tutmaq qəlblərin təqvasındandır". Buna görə də, biz salavatı və bu duanı həyatımızdan çıxara bilmərik".

Hələ sözü bitirməmiş bərit anbarı kimi partladı, yerindən atılıb əsgərlərə əmr etdi ki, məni tutsunlar. O, ərəbcə qışqırırdı: "Sənin atanı yandıraram! Elə edərəm ki, danışmaq yadından çıxar..."

Rəmədi düşərgəsində karsər yox idi. Əsgərlər məni ikinci mərtəbəyə aparıb kiçik pəncərəsi olan istifadəsiz bir otağa atdılar. Otağın metlax döşəməsi toz-torpaqla dolu idi. Bir tərəfdə oturub nə etmək istədiklərini gözlədim. Mən danışandan sonra Mayor Əli yenidən təhdid etmişdi.

Onun sözləri bitəndən sonra dörd əsgər yanıma gəldi. Biri qapının ağzında dayandı, üçü isə içəri girib məni bacardıqları qədər döydülər. Sonra isə cansız halda yerə atıb getdilər.

Axşam oldu. Xörək alan uşaqların səsinə eşitdim. Sonra iraqılılar kameralara gedib əsirləri saydılar və qapılar bağlandı. Mənə yeyib-içməyə heç nə gətirmədilər. Hava qaralmışdı. Otağın yerindəki toz-torpaqla təyəmmüm alıb namaz qıldım, sonra da bir tərəfdə uzandım. Tənhalıq da bir aləmdir. Otağın yeri bulaşmış idi, amma çarə yox idi. Bədənim qurumuşdu və bir qədər istirahət etməli idim. Öz düşüncələrimə dalmışkən şübhəli səslər eşitdim. Ordu mənsubları, əliyullahilər, şeytanpərəstlər və mülki əsirlər bizim korpusumuzla üzbəüz ikinci mərtəbədə qalırdılar. Hərdən onların nəğmə və rəqs səslərini eşidirdik. Onlar şahmat, kart və nərd

oynayır, udanda birdən "ura" qışqırırdılar. Hərəkətləri bizi çox narahat etsə də, dözməyə çalışırdıq. Həmin gecə də düşündüm ki, onların səsidir. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti düşərgələrə əyləncə və qumar alətlərini çox gətirirdi, amma Quran, Nəhcül-bəlağə kimi müqəddəs kitablar, ərəb və ingilis dili kitabları sifariş verəndən bəzən bir il sonra çatırdı. Biz də əyləncə və qumar alətlərini məhv edib zibilqabıya yollayırdıq.

Axşam saat doqquzda birdən qapı açıldı və bir neçə əsgər tələsik otağa girdilər, əl-ayağımdan yapışıb məni öz kameramıza atdılar. Uşaqların çoxu yuxuda idi və heç kim duymadı. Özümə qəribə idi ki, nə üçün birdən-birə gəlib məni azad etdilər.

Səhər "Azad" komandasında həyəətə çıxdım. Yuxarıdakı korpusun uşaqlarından bir neçəsi məni çağıraraq dedilər: "Mehdi, gördün səni necə azad etdik?!" Təəccüblə soruşdum: "Nə baş verdi? Necə azad etdiniz?" Dedilər: "Səni karsərə salıb ac-susuz saxladıklarını öyrənəndə qeyrətimizə toxundu. Onların bu hərəkətinə dözə bilməzdik. Xəbər göndərdik ki, ya Mehdi azad edin, ya da bu gecə qiyam edəcəyik! Sonra da səs-küy salmağa başladıq".

İraqlıların yuxarıdakı korpusla işləri yox idi. Onlar bizim iraqlılara qarşı rəftarımızı bəyənmişdilər. İraqlılar qorxurdular ki, nəzarət elədikləri bir qrup tərəfindən qiyam başlaya bilər. Buna görə də, dərhal geri çəkilib məni öz kamerama qaytarmağa üstünlük vermişdilər.

Bizim korpusumuzda dua, namaz və Quranla ünsiyyətdə olanlar mənəvi məclislərdə iştirak etməyənlərə təzyiq göstərmirdilər. Camaat namazı və ya dua vaxtı kimsə bir kənara çəkilsəydi, ona demirdilər ki,

gəl namazda və ya duada iştirak elə. Deyirdilər ki, yəqin halı yoxdur, yorğundur, qoy rahat olsun".

Lakin camaat namazı qılmayan bir-iki nəfər bizim çoxlu işlərimizə qarışırdılar. Onlar bir müddətdən sonra bir-bir bizdən ayrıldılar. Əvvəlcə yeməklərini ayıraraq tək yedilər və sonra iraqlılardan onları 24 saylı kameraya göndərmələrini istədilər. Onlar şəriət vəzifələrini yerinə yetirməyə tənbellik edirdilər. Mənəviyyatdan uzaq düşmələri daha da zəifləmələrinə, düşmənlə qarşısında güclərini əldən vermələrinə və onların istəkləri ilə razılaşmalarına gətirib çıxardı.

Rəmədi düşərgəsində qaldığımız il dünya çempionatı keçirildi. Eyni zamanda düşərgəyə bir neçə maşın gəlib çoxlu qutu gətirdi. Qutuları kameraların içində payladılar. Futbol üzrə dünya çempionatından sonra xaricdə yaşayan iranlılar biz əsirlərə göndərmişdilər. Onları uşaqlara payladılar. Hər adama bir qutu şokolat, bir qutu nabat, dörd-beş diş pastası və üç-dörd ətirli sabun düşdü.

İraqlılar qutuları açanda bizə verdiklərinə heyfsləndilər, qutuları kameralara gətirməkdə böyük səhvə yol verdiklərini anladılar. Sabunların ətri kameranı bürümüşdü. Diş pastaları şəffaf jele şəklində idi, o qədər gözəl və şirin idi, müxtəlif meyvə dadı verirdi ki, bəzi uşaqlar çörəyin üstünə qoyub yeyirdilər. O qədər məhrumluq çəkmişdik ki, nə verirdilərsə, dünyanın ən yaxşı şeyi sayırdıq. Bəzi uşaqlar bir qutu şokolatı elə həmin gün yeyib qurtardılar. Uşaqların halından şokolat və nabatların spirtli olduğunu anladıq. Bir neçə qutu siqaret də vardı. Uşaqlar çəkən kimi tütünün spirtli olduğunu bilmişdilər. Həmin gecə bir vedrə gətirdik, uşaqlar bütün şokolat, nabat və siqaretləri onun içinə tökdülər, səhər çağı isə hamısını kanalizasiyaya boşaltdıq.

İraqlılar hər gün gəlib bizdən siqaret istəyirdilər. Siqaretlərlə nə etdiyimizi deyəndə mat-məəttəl qaldılar. İnciyib dedilər ki, nə üçün bizə vermədiniz?! Dedik ki, siz müsəlmansınız və onları müsəlmanlara vermək düzgün olmazdı.

Hədiyyələr verilən gündən iraqqlılar hər gün müxtəlif bəhanələrlə kameraya tökülüşüb əşyalarımızı axtarırdılar. Onlar gedəndən sonra göürdük ki, diş pastalarımızı, fırçalarımızı və ətirli sabunlarımızı oğurlayıblar. Dedik ki, gəlin bunları bizdən alın, daha bütün əşyalarımızı belə alt-üst etməyin.

İraqlılar bizə qoxusu yaxşı olmayan və güclə köpüklənən ordu sabunu verirdilər. Bəzi uşaqlar ətirli sabunlarını iraqqlılardan qorumaq üçün kəsib kiçik hissələrə bölür, bir qədərini də səccadələrinin içinə qoyurdular.

Bir ildən artıq idi boğaz ağrısından əziyyət çəkirdim. Dilciklərim böyümüşdü, tez soyuqlayırdım və yemək yeyəndə tikəni uda bilmirdim. Güclü ağrım vardı. Öz doktorlarımız deyirdilər ki, dilciklərinin vəziyyəti pisdir və əməliyyat olunmalısən. Bir neçə dəfə yuxuda boğulmağa qalmışdım. Nəhayət, bir gün iraqqlılar gəlib adımı oxudular.

Bir ambulans gəldi. Əl-ayaqlarımı və gözlərimi bağlayıb ambulansa mindirdilər. Maşın bir-ki saat getdi. İraqlılara görə, mən problemlı bir əsir, öz sözləri ilə desəm, Əbulməşakil idim. Fikrim qarışıq idi, dilciklərimi hansı şəraitdə əməliyyat edəcəklərini düşünürdüm. Ehtimal verdim ki, keyitmədən əməliyyat edəcəklər. Orada başıma istədikləri oyunu açə bilərdilər. Nigaran idim, amma özümü Allaha tapşırıdım. Maşınların siqnalından və digər səslərdən şəhərə girdiyimizi bildim.

Az sonra ambulans dayandı. Ayaqlarımı və gözlərimi açdılar, qollarım isə bağlı qaldı.

Xəstəxananı və camaatı görmək qəribə idi. Kişilər uzun ərəb paltarı geyinmişdilər və qadınların çoxu başlarına ərəb çadrası atmışdılar. Camaata baxırdım, onlar də mənə. Geyimimdən və kürəyimə yapışdırılmış nömrədən əsir olduğumu bilirdilər. Mən və mənimlə gələn əsgər bir otağın qapısının yanında oturuq. Atanalarının əl-ayaqları arasında çabalayan kiçik uşaqlar mənə heyratə salmışdı. Düşünürdüm ki, məgər bu qədər kiçik insan ola bilər?! Onların danışıqlarını görəndə isə təəccübüm daha da artırdı. İki il əsirlik mənə nə etmişdisə, bayırdakı dünya və o uşaqlar çox təəccüblü gəlirdi. Sanki başqa bir planetə düşmüşdüm. Yeni doğulmuş qardaşım yadıma düşdü. Anamla sağollaşanda təkcə bələkdən çıxmış kiçik ayağımı gördüm. Üzünü görmədim və necə olduğunu bilmədim.

Gözümü bir an da uşaqlardan çəkmirdim. Yanımdakı əsgər mənə hər şeyin nə qədər qəribə gəldiyini bilir və buna görə də ətrafıma baxmağa mane olmurdu. Orada anladım ki, əsiri gözlətmirlər. Otaqdan bir xəstə çıxan kimi mən və yanımdakı əsgər otağa girdik. Doktorun önündə stulda oturdum. Ağzımı açdım, fənərlə ağzımın içinə baxdı və iki kiçik çubuqla dilciklərimi sıxdı. Əlində cərrah maşası da vardı. Beş dəqiqədən sonra dedi ki, qalx. Ərəbcə əsgərlərə nəsə dedi və mənə bir dərman da vermədən dedi ki, get. Xəstəxanadan çıxıb ambulansa mindik. Ayaqlarımı və gözlərimi yenidən bağladılar və ambulans yola düşdü. Maşının Rəmədi düşərgəsinə qədər getdiyi bir-iki saat boyu dilciklərimi fikirləşməyirdim, yalnız gördüyüm kiçik uşaqları xatırlayıb gülürdüm.

Düşərgəyə çatanda gördüklərimi, xüsusən də kiçik uşaqları yoldaşlarıma danışdım.

Səhər çağı güzgünün önündə dilciklərimin yerində olduğunu gördüm. Əsla dəyişməmişdi və onunla keçinməyə məcbur idim. Zaman keçdikcə dilciklərim öz-özünə kiçildi və daha məni incitmədi. O xəstəxanadan yalnız iraqılı uşaqları görməyin xoş xatirəsi yadımda qaldı.

Rəmədi, Ənbər və sonralar Beynəlxəfəseyin düşərgələrinə hakim mühit yeknəsəq və yorucu idi. Bir-birinə yaxın yerdə yerləşən bu üç düşərgə quru düzənlikdə yerləşirdi. Rəmədi düşərgəsində yalnız bircə kiçik və cansız xurma ağacı vardı. Kimin şəklini çəkmək istəyirdilərsə, onun önünə aparırdılar. İllərlə belə mühidə qalmaq bizi, təbii olaraq, azad dünyaya elə yadlaşdırmışdı ki, bir kiçik uşağı görmək yad planetdən gəlmiş canlıyı görmək kimi idi.

Təxminən 40-50 yaşlı Ənargül adlı əfqanıstanlı bir əsir vardı. Güman ki qaçaqmalçılıq zamanı Küveyt sərhədində əsir düşmüşdü. O adətən, düşərgədə azad idi, iraqılıların onunla işi olmazdı. Ona bir qədər xiyar tumu vermişdilər, mətbəxin arxasında əkinçilik edirdi. Bağçanın ətrafına tikanlı məftil çəkməmişdi və bizim oraya girişimiz qadağan idi.

“Azad” komandasından sonra sidik vedrəsini boşaltmağa gedəndə o əfqanlı bizi çağıraraq deyirdi ki, gətirin kolların dibinə tökün. Hətta iraqılıların özləri də bunu dəfələrlə bizdən istəmişdilər. Bağçadan yadımda qalan da qəribə xiyarlar idi. Biz İranda xiyarı yaşıl və nazik uzun olanda dərib yeyirik. Orada isə saxlayıb böyüdürdülər. Xiyar ağac budağı qalınlığına çatanda və boa ilan kimi öz dövrəsinə çənbər vuranda dərib

çiyinlərinə qoyur və qürurla önümüzə keçirdilər. Bəzən də deyirdilər: "Bunu görürsünüz?! Bu, çənbər xiyarıdır. Görün Böyük İraqda nələr əmələ gəlir! Siz iranlılar nə vaxt belə şeylər görmüş və ya yemisiniz?! Bunları yalnız burada görürsünüz". Bəzən bayırdan bir su dolçası boyda bir badımcən gətirirdilər. Bir gün bizim gəzinti saatımızda düşərgənin zabitlərindən biri xəstəxananın zibil vedrəsini çevirdi, üstünə bir qəzet sərdi və vedrənin üzərinə bir badımcən, bir neçə çörək və içində şəkərli çay olan bir qəhvədan qoydu. Qır kimi qara çayı stəkana tökdü. Böyük badımcəni qabıqlı-qabıqlı dilimlədi. Sonra bir neçə əsgəri çağırdı. Onlar çiy badımcən dilimini çörəyin arasına qoyub iştahla yeyir və üstündən bir qurtum şirin çay içirdilər. Elə qürurla yeyir və gözlərimizə baxırdılar ki, sanki bir tikə də bizə vermələrinə istədiyimizi gözlərimizdən oxuyurdular! Halbuki biz ancaq təəccüblənirdik. Sonralar iranlı aşpazlarımız badımcənləri qızardıb iraqılı zabidlərə verirdilər. Onlar qızarmış badımcənin dadını biləndən sonra daha çiy badımcən yemədilər.

Hava qızmışdı. Rəmədi düşərgəsi də eynilə Ənbər düşərgəsi kimi idi: quru və düzənlik. İraqılılar havanın qızdığı və bizim kollektiv yaşadığımızı görə ishala yoluxma ehtimalımızı bəhanə edib dedilər ki, gərək peyvənd vurdurasız.

Ötən il Ənbər düşərgəsində olduğu kimi, tasuaya iki gün qalmış kameraların önünə stol düzdülər və ağ xalatlardan bir neçə zabit sıraya durdular. Bir neçə dəfə əsirləri saydılar, cərgələrə nəzarət etdilər ki, heç kim peyvənddən qaça bilməsin. Kamera başçıları iraqılıları razı salmağa çalışırdılar ki, heç olmasa hər kameradan iki nəfərə peyvənd vurmasınlar, onlar yeməyi ala və qabları yuya

bilsinlər. Lakin faydasız idi. İraqlılar deyirdilər: "Yoluxucu xəstəlik yayılıb, istisnasız olaraq hamıya peyvənd vurulmalıdır!"

Köynəyimizin qolunu qaldırıb sırada durmuşduq. Dar ağacına yaxınlaşdığımızı hiss edirdik. Hamını yaxşı tanıyan bir zabit iynə vuranın yanında dayanıb hansı əsirin "zin"¹ və hansının "muzin"² olduğunu qulağına deyirdi. Zabit problemlə əsirləri doktorlara "muzin" kimi təqdim edirdi. Onlar da bu sözü eşidəndə küt iynəni zərblə əsirin qoluna batırıb qanadırdı. Belə əsirlərə vurulan məhlulun həcmi də çox idi. "Zin" əsirlərlə isə yumşaq davranırdılar. Rəmədidə ilk məhərrəmliyi yaşayırdıq. Məhərrəm ayı girəndən irəqlilərin eşitməyəcəyi sakit səslə mərsiyə deyib rövzə oxuyurduq. İraqda əzədarlıq bütün xalqa qadağan idi, o ki qala biz əsirlərə. Əzbərdən növhə bilən uşaqlar növhələri yazıb bir-birinə ötürürdülər. İsfahanın Mahmudabad rayonundan olan cənab Əli Əbdal yaxşı mərsiyəxan idi. O, mərhum Şeyx Əhməd Kafinin rövzələrini çox dinləmiş və əksərini əzbərləmişdi. O, Kafinin öz tərzində oxuyurdu.

İynə vurulandan bir saat sonra həmin əlamətlər yarandı: çirk, hərərət, başağrısı və qolun quruması. Bu şəraitdə sinə vura, hətta ağlaya bilmirdik. Çünki ağlayanda bədənimiz titrəyir və ağrını bir neçə dəfə artırır. Bütün bu ağrılara baxmayaraq, axşamlar namazdan sonra bir nəfər mərsiyə deyir və qalanı qulaq asırdı. Bizim üçün ağır idi ki, Kərbəlanın yaxınlığında

¹ Yaxşı

² Pis

ola-ola tasua və aşura günləri əlimizi əlimizin üstünə qoyub heç bir iş görməyək.

Düşərgə rəhbərliyi, vəzifəsini itirməkdən qorxan irəqlilə zabitlər əsirləri nəzarətdə saxlamaq və bacarıqsızlıqda ittiham olunmamaq naminə hər bir işə əl atırdılar. Əsgər və zabitlər arasında qəribə qorxu hakim idi. Onların heç biri yanındakına etimad etmirdi. Səddam İraq ordusunda belə bir ənənə yaratmışdı: hamı bir-birindən casusluq edirdi. Bir əsgər əsirlərlə azca yaxşı davranan kimi tez yerini dəyişib ön cəbhəyə göndəriridilər.

Məhərrəm peyvəndi adlandırdığımız bu peyvəndin yerinin sağalması on gün çəkdi. Qolumuz yeni sağalırdı ki, bir səhər səhv etməsəm, istixbaratdan gəlmiş bir fərman oxudular. Bildirilirdi ki, bundan sonra əsirlər səhər mərasimində və idmanında iştirak etməlidirlər: "Əsir İraq ordusundadır və İraq ordusunda səhər idmanı icbaridir".

İraqlılar bizə heç bir imkan yaratmır, amma çox şey tələb edirdilər. Əsarət boyu dəyişilməyib yüz yerdən tikdiyimiz çəkələklə və yamaq dolu paltarla səhər idmanına çıxmaq gülünc idi. Səhər "Azad" komandası verilən kimi uşaqlar tez növbə tutmaq üçün sel kimi tualetlərə hücum çəkirdilər. Beş yüz nəfərə səkkiz tualet! Həm də nəzərə alın ki, əsirlər saat 16:00-dan 08:00-a qədər kameradan çıxmamış və tualetə getməmişlər. Səhər idmanı qanunu çıxandan irəqlilər uşaqlara tualetə getməyə icazə vermir və sıraya düzülmələrini tələb edirdilər. İlk bir həftədə uşaqlar razılaşırdılar. Bu da daha çox əyləncə və gülüş üçün idi. Məsələn, bir əsir hərbi addımla yeriyərkən çəkələk ayağından çıxırdı. İraqlı zabit əlinə bir çubuq götürüb ərəbcə deyirdi: "Farağat! Azad! Sağ çiyin üstə irəli! Sol çiyin üstə irəli! Geriyə dön!" Bu

həddə ərəbcə bilirdik və yerinə yetirirdik. Onlar bizdən qaçmağımızı, qaz yerışı yeriməyimizi, sürünməyimizi və digər ağır hərbi işləri tələb edirdilər.

Bir həftədən sonra uşaqlar sözləşdilər ki, səhər mərasimində iştirak etməsinlər. Süründüyümüz toz-torpaqlı paltarla da süfrəyə oturmağa və namaz qılmağa məcbur olurduq. Bundan əlavə, bizim yemək payımız zərrə qədər də artmamışdı. Gecə verilən yüngül yeməyin enerjisi ilə bu işləri görə bilmirdik.

İraqlılar əvvəlcə kamera başçılarını çağırıb dedilər: "Gərək hamını səhər idmanına məcbur edəsiniz". Başçılar etiraz edib dedilər: "Uşaqlar istəyirlər ki, səhər idmanından öncə tualetə getsinlər, yemək payları artırılсын və onlara bir dəst əlavə paltar verilsin. Bundan sonra səhər idmanında mütləq iştirak edərlər".

İraqlılar kamera başçılarını ölüncə döymüşdülər. Onlar kameralara atılanda tanınmırdılar. Maykalarını çıxaranda bədənlərindən dəri parçaları qopurdu.

İraqlılar hamını kameralara həbs etdilər; nə hamama gedə bildik, nə tualetə. 24 saat tualetə gedə bilməyəndə isə kameranın içində işimizi görməkdən başqa çarə qalmadı.

Ertəsi gün səhər iraqlılar saymağa gələndə yarım saat öncədən pəncərələri açmağımızı elan etdilər. Bununla belə kameraya girəndə elektrik vurmuş adam kimi qərüb hərəkətlər edirdilər.

Onların tələbkarlıqları dəfələrlə artmışdı. Deyirdilər ki, sizi sayanda başlarınızı aşağı salın. Aşağı salandan sonra yenidən qışqırırdılar ki, qarışqa kimi aşağı! Heç nə görmürdük, amma birdən bir əsgərin ağır çəkməsi üz-başımıza dəyirdi.

Əsgərlər bir neçə dəfə canavar sürüsü kimi kabel və zondlarla kameraya tökülüşüb bizi vəhşicəsinə döydülər. Qışqırırdılar ki, əşyaları toplayın. Biz ədyal və əşyalarımızı toplayıb divarın kənarına qoyurduq. Adət üzrə əsgərlər iki dəstəyə bölünüb kameranın iki tərəfində dayanırdılar. Uşaqları bir-birinə sarı qaçırır, vəhşicəsinə bağıraraq qorxu yaradır, sonra da kebellə üz-başlarına vururdular. Diş sınırdı, dırnaq sınırdı... Ağır kabellərin bədənə harasına dəyməsi onları maraqlandırmırdı.

Uşaqların çoxunun cansız halda yerə düşdüklerini, daha onların əlindən qaça bilmədiklərini görəndə bir əsgər bir əli ilə əsir şalvarının balaqlarını, bir əli ilə də yaxasını tutub qaldırır, "bir-iki-üç" deyib başını divara çırpırdı. Bununla da məclis bitirdi! Bir qədər istirahət etdikdən sonra isə növbəti kameraya keçirdilər. Özümüz cansız vəziyyətdə yerdə qaldığımız halda həmin kameradan qışqırtı və zarıltı səslərini eşidirdik.

Dəfələrlə tökülüşüb hamını döyəndən sonra yenidən başçılarını çağırıb dedilər: "Daha bəsdir! Aksiyadan əl çəkib səhər idmanında iştirak edin və adi həyatınıza dönün!" Lakin heç kim onların istəyi ilə razılaşmadı.

Bir neçə gündən sonra gəlib hər kameradan bir nəfəri apardılar. Bizim kameradan apardıqları Əmir Şahpəsəndi idi. Onların ayaqlarının altına isti ütü çəkmişdilər. Aksiyanı davam etdirmək üçün kimin bizə istiqamət verdiyini öyrənmək istəyirdilər. O, uşaqların kollektiv şəkildə bu qərara gəldiklərini nə qədər söyləsə də, inanmamışdılar.

Əmirin yanığı dərin idi və yeriyyə bilmirdi. Uşaqlar ona yardım edirdilər ki, yaraları çirkləməsin.¹

Bu işgəncələrdən sonra da geri çəkilmədiyimizi görüb özləri təslim oldular. Hər şey qabaqkı vəziyyətə qayıtdı və səhər idmanı ləğv olundu.

Rəmadidə qaldığımız bir ildə Pəncvin və Xeybər kimi müxtəlif əməliyyatlar baş tutdu, əsirlərin sayı artdı. Onların arasında azyaşlı əsirlər də var idi. İraqlılar düşərgəni istədikləri kimi idarə etmək məqsədilə yola gəlməyən bəzi azyaşlı uşaqları Rəmadidən köçürmək qərarına gəldilər. Bunu hərəkətlərindən anlamışdıq. Onlar istəyirdilər ki, xarici jurnalistlər gələndə onların istədiyini deyənlər kamera önünə keçsinlər.

Ənbərdən Rəmadi düşərgəsini gördüyümüz kimi, Rəmadidən də Beynəlxəfəseyn düşərgəsi aydın görünürdü, amma adını bilmirdik. Ora gedəndən sonra Ənbər və Rəmadi düşərgələrinin arasında yerləşdiyinə görə özümüzə ona Beynəlxəfəseyn² adını qoyduq. İraqlılar ona Kamp-7 deyirdilər.

¹ Əmir bir müddət yeriyyə bilmədi. Ayaqlarının altında yeni dəri əmələ gələndə də o qədər nazik idi ki, azca sıxmaqla qanayırdı. Azadlıqdan illər sonra Əmiri gördüm. O, hələ də ayaqlarını müalicə etdirirdi.

² İki qəfəsin arası

Onuncu fəsil

Bizdən iki yüz nəfəri Beynəlxəfəseynə köçürdülər. Bu düşərgə yeni açılmışdı. Tikanlı məftilləri təzə idi və günəş altında parlayırdı. Bizi saxladıqları korpusun arxasında yeni bir korpus tikirdilər. Həyətin ortasında bizimki ilə yeni tikilən korpusun arasında yerə dəmirilər basdırmış, üzərində iki-üç metr hündürlüyündə qarmaqarışq tikanlı məftil çəkmişdilər. Düşərgə tikanlı məftillərin mühasirəsində idi. Eni iyirmi və hündürlüyü iki metr olan bu məftillərdən pişik də keçə bilməzdi. Biz məftillərin o tərəfində keşik çəkən əsgərləri güclə görürdük.

Düşərgəni belə güclü qorumaqlarına baxmayaraq, bizim gəlişimizin əvvəllərində iki nəfər qaçmaq qərarına gəlmişdi. Onlar hansısa alətlə düşərgənin giriş qapısını yavaş-yavaş mişarlamış və bir gecə millərdən ikisini qapıdan ayırmışdılar. Onlar bir neçə xurma ilə qaçmışdılar.¹ Deyirdilər ki, o iki nəfər qaçma şanslarının az olduğunu və ələ keçəcəklərini bilirdilər. Lakin buna görə qaçırdılar ki, onlardan nə üçün qaçdıqlarını soruşanda iranlı əsirlərlə qeyri-insani rəftarı, acınacaqlı saxlanma şəraititini söyləsinlər və səslərini digərlərinə çatdırınsınlar. İraq ordusunun "Bir nəfər hamı üçün, hamı bir nəfər üçün" qanununa əsasən, kameranın digər uşaqlarını ölümünə döydülər.

Rəmadi düşərgəsində olduğu kimi, Beynəlxəfəseyndə də bizim korpusumuzun hamısı Bəsic üzvlərindən ibarət

¹ Xurma ilə qaçışları bizim xarab və qurdlu xurma payımızın da kəsilməsinə səbəb oldu.

idi. Uşaqların arasında cüzi fikir ayrılıqları vardı ki, bu da bəzi əsirlərin yeniliyinə görə idi. Yeni əsirlər təcrübəsiz idilər, bizim əsirliyimizdən isə iki-üç il ötürdü, təcrübəmizə əsasən, mühitlə və iraqılıqlarla daha yaxşı yola gedə bilirdik. Yeni gələnlər bizim söz və təcrübələrimizə çox da fikir verməyib bəzi hərəkətlər edir, həm özlərinə, həm də bizə problem yaradırdılar. İraqılıqlar əvvəlcə Yəhya adlı bir satqını düşərgəyə başçı təyin etdilər. O, açıq şəkildə adam satırdı, bizi diz çökmək üçün nə etmək lazım olduğunu iraqılıqlara öyrədirdi.

Hər korpusun sonunda dörd kiçik otaq vardı. Onlardan diş otağı, bərbərxana və mağaza kimi istifadə olunurdu. Otaqların birini Yəhyaya və onun iki dostuna vermişdilər. Orada çarpayı və televizor da vardı. Yəhya bu şəraiti əldən verməməkdən ötrü iraqılıqlar üçün hər şey etməyə hazır idi. Çünki iraqılıqların xüsusiyyəti belə idi ki, birinin daha onlara çalışmadığını və ya işə yaramadığını gördükdə dəyişirdilər. Belə rəzil adamların bəzisi hətta yorulmuş əsgərin əlindən kabeli alıb özləri uşaqları döyürdülər. Onlar bununla özlərinin tam nökrə olduqlarını sübut etməyə çalışırdılar. Əsirlər də Yəhya kimi adamların başçılığını qəbul etmirdilər.

Bir gün səhər yeməyindən sonra birdən qarınım ağrıdı. Bizim ağrıya dözüümümüz güclənmişdi, hər şeydən ötrü ağrıdığımızı və halımızın pis olduğunu bildirmirdik. Lakin qarınımın ağrısı o qədər güclü idi ki, yerimdə ilan kimi qıvrılırdım. Sanki özümdən gedəcəkdim. Uşaqlar məni sürüyə-sürüyə xəstəxana kimi istifadə etdiyimiz və bir neçə çarpayısı olan 4 saylı kameraya apardılar. Bir çarpayının üstündə uzandım. Ağrıdan ayaqlarımı açə bilmirdim. Biri deyirdi appendisitdir, biri deyirdi zəhərlənib. Amma zəhərlənməli bir şey yeməmişdim.

Hamı kimi səhər aşını içmişdim və Qırmızı Xaç nümayəndələrinin dediyinə görə, bizim ən sağlam xörəyimiz idi.

Ağrı çəkdiyim halda həyətdən səs-küy eşitdim. Əsgərlər fit çalıb «İçəri» komandası verirdilər. Uşalar məni buraxıb getdilər. Bir neçə nəfər Yəhyanı bir tərəfdə tutub bacardıqları qədər döymüşdülər. Mən xəstəxanada ağrıdan qıvrılılanda bir qrup əsir Yəhyaya Ədyal bayramı¹ keçirmişdilər. Güman ki iraqılıqlar gec anlamışdılar və Yəhya yaxşıca əzişdirilmişdi.

İraqılıqlar aranı sakitləşdirmək üçün hər tərəfdən korpusa tökülüşdülər. Belə vaxtlarda hərə öz canını götürüb qaçmalı idi. Çünki iraqılıqlar taxta, zond, dəmir və əllərinə keçən hər bir şeylə əlləri çatan hər kəsi döyürdülər, səbəbkarların kimliyi ilə işləri yox idi. Bəzi uşaqlar nəticədə hamının cəzalandığı belə işlərə etiraz edəcək və bununla uşaqları bir-birinin canına salmış olacaqdılar.

Bu qarışıqlıqda xəstəxananın işçilərindən biri mənə bir iynə vurdu. Hansı iynə olduğunu bilmirəm, amma od üstünə tökülən su kimi ağrımı dərhal kəsdi. İraqılıqlar mənim xəstəxanada olduğumu öyrəndikdə gəlib məni də apardılar və kameraya salıb qarını qıfılladılar. Həmin gün qarın ağrısının hesabına güclü döyülmədən məhrum oldum. Lakin məsələ bununla bitmədi, adət üzrə bir həftəyə qədər gəlib hamını döyürdülər.

¹ Güclü və dalaşqan əsirlər heç kim bilmədən bir yerə toplaşib qərara gəlirdilər ki, nökrəlikdə həddini aşan birinə qulaqburması versinlər. Buna “Ədyal bayramı” deyirdilər. Onlar əllərinə bir ədyal götürüb səssizcə gəzişirdilər. Nəzərdə tutduqları adam əsgərlərdən uzaq sakit bir yerə çatanda isə vuranları tanımasın deyə ədyalı başına salıb iraqılıqlar gələne qədər əzişdirirdilər.

Yeni düşərgəyə gənc idmançı əsgərlər də gətirmişdilər. Boyları 190-200 santimetr arasında dəyişirdi. Bədəndən də iri idilər, qulağın dibinə bir şillə vuranda adam kar olurdu. Üç-dörd nəfərinin adı yadımda qalıb. Biri İraq kürdlərindən olan Adnan idi. O, çox rəhmsiz idi, adamı döyəndə çuğundur kimi qızarırdı və əldən düşənə qədər döyməyə davam edirdi.

Korpusumuzun uşaqlarının döyülməsindən hələ on gün ötməmiş günorta vaxtı camaat namazımıza hücum etdilər. Adnan zondla namaz qılan uşaqların birinin başına elə vurdu ki, zond tikə-tikə oldu. Düşərgənin nəzarətçi əsgərləri adətən, müharibədə yaxınlarından birini və ya ikisini itirmiş adamlar olurdular və bizə hədsiz nifrət bəsləyirdilər.

İkinci adam Sair idi. O, Adnandan da iri idi. Məni dəfələrlə döyüb. Bir şillə vuranda adam iki metr kənara düşürdü. O, döyəndə ətrafında divar və ya başqa bir maneənin olmamasına diqqət etməli idin. Əks təqdirdə, birini o vuracaqdı, üçünü də divar.

Beynəlxəfəseyn düşərgəsindən xatırladığım digər üç əsgərin adları belədir: Əbu Casim, Macid və Rəhim. Rəhim bunların hamısından qəddar idi. O da ucaboy, amma arıq idi. İraqın «Bəəs» partiyasına ondan itaətkar və vəfalı bir əsgər görmədim. Onun iranlılara qarşı nifrətini baxışından oxumaq olurdu. Həmişə və hər bir halda əsəbi idi. Məncə, çox arıq olmasının səbəbi də bu idi. Sakitcə bir tərəfdə durub sağ ayağını yelləyirdi. Buna vərdiş etmişdi. O, bizim hər bir hərəkətimizə nəzarət edib döyməyə bəhanə axtarırdı. Birdən adamın qarşısına dikilib məsələn, belə deyirdi: "Sən nə üçün yol yeriyəndə sinəni qabağa verirsən? Bununla bizi təhqir etmək istəyirsən?" Və beləcə vurmağa başlayırdı.

Rəhim əksəri axmaq və düşüncəsiz, amma güclü olan və yaxşı döyən əsgərlərə nisbətən, gözüaçıq və diqqətçil idi. Bizimlə olduğu qısa müddətdə dini etiqadlarımıza həssas yanaşdığımızı, rəhbərimizin və xalqımızın xəcalətinə səbəb olan işlərdən uzaq durduğumuzu öyrənmişdi. O, İraq əsgərlərinin geyim və rəftarlarına qarşı da həssas idi. Bizim onların geyimlərinə, rəftar və hərəkətlərinə gülməyimizdən, onlara ad qoymağımızdan acığı gəlirdi. Məsələn, düşərgəyə yeni gəlmiş Abbas adlı bir əsgərə çox natəmiz olduğuna görə Abbas Çirku deyirdilər.

Rəhim heç vaxt gülmürdü. Mən onu gülən görmədim. Əgər gülürdüsə də, gülüşü o qədər acı idi ki, təkcə biz yox, hətta özü də bu gülüşdən əziyyət çəkirdi və heç bir həzz almırdı.

Beynəlxəfəseynin bu yeni əsgərləri mənim keçmişimdən və jurnalistlərlə söhbətimdən xəbərdar idilər. Buna baxmayaraq, Rəhim dəqiqəbaşı mənə ilişirdi. Məsələn, həyətdə gəzdiyim vaxt birdən qarşımda peyda olub kobud şəkildə deyirdi: "Mehdi, köynəyinin qolunu nə üçün qatlamısan?"

Köynəyimin qolu uzun olduğuna görə qatlayırdım. O, etiraz edəndə deyirdim ki, heç bir şey, vərdişdir. Bir dəfə çəkməsinin ucu ilə baldırma elə vurdu ki, ağrıdan ikiqat oldum. Rəhimin adəti belə idi: Adamla danışanda yavaşca ayağını qaldırır və onun gözləmədiyi bir anda birdən qıçının sümüyünə vururdu. Bu zərbə çox ağrıdırdı.

Rəhim məndən əl çəkmirdi. İşləməyə gedəndə məni uşaqlardan ayıraraq deyirdi ki, sən nə üçün işləməyə bu qədər çox gəlirsən? Bundan sonra sənə iş qadağandır; sən idman eləməyə gəlirsən, işləməyə yox. Hər gün həyəti bir

neçə dövrə qaçmağa adət etmişdim. O, mənə qaçmağı da qadağan etdi. Nə illah edirdimsə, deyirdi ki, olmaz.

İraqlılara yaltaqlanmaq üçün Rəhimə fars dilini öyrədən iranlılar vardı. O, farsca çətinliklə bir neçə cümlə bilirdi, bununla belə əsirlərlə farsca danışmağa can atırdı.

Bir gün mənə çağıraraq dedi: "Mehdi, bilirəm sən nə etmişən, jurnalistlərə lazımsız sözlər demişən".

Təəccübləndim. Bildim ki, yenə hansısa imkana görə yaltaqlanan adamlar xəbər verib. Sakit durub heç nə demədim. Rəhim əlavə etdi: "Görürsən ki, səninlə işim yoxdur, özün üçün rahat hərlənirsən. Bu ona görədir ki, hələlik səninlə işimiz olmasın deyə əmr verilmişdir. Lakin bu, çox çəkməyəcək. Sən ağır günlərə hazır olmalısən. Biz yuxarıdan sənə dair yeni əmrlər gözləyirik".

Hamam və tualetləri yumaq üçün kameraların önündən nazik arx keçirdi. Səhərə qədər bütün kameranın sidik ifrazı üçün də bircə vedrə qoyulmuşdu. Çox vaxt vedrə dolurdu. Onu qapının altından boşaldırıdılar, gedib arxa tökülürdü. Səhər qapı açılanda ora get-gəl yeri olurdu. Biz murdarı paklamaq üçün iki-üç nəfərin köməyi ilə vedrəni su ilə doldurub qapının önünü yuyurduq. Lakin problem bu idi ki, arx nazik idi və su onun içində qalırdı. Süpürgəmiz yox idi, böyük bir süngər parçası və bir vedrə su ilə arxda qalmış suyu o qədər itələyirdik ki, yavaş-yavaş gedib kanalizasiya hovuzuna tökülürdü. Sonra vedrə ilə arxa su tökürdük və paklandı. Əllərimiz islanırdı, suyu paltarlarımıza sıçrayırdı və iş bitəndən sonra duş alır, paltarlarımızı yuyub təmiz paltar geyinirdik. Bu qədər başağrılı bir iş idi. Bir gün iş vaxtı korpusun önündə idim. Rəhim gəlib başımın üstə dayandı. Heç nə demir, yalnız mənə baxırdı. Mən də

əhəmiyyət vermədən işimi davam etdirirdim. Axırda yorulub soruşdu: "Mehdi, nə üçün iş vaxtı çox zaman könüllü olursan?"

Bu cümləni farsca çətinliklə mənə başa saldı. Öz-özümə dedim ki, farsca başa düşməyən bu adama nə cavab verim ki, qane olsun. Birdən etiqad və məqsədimlə, həmçinin vermək istədiyim cavabla əlaqəli bir Quran ayəsi yadıma düşdü. Ona oxudum. Tərcüməsi belədir: "İnsanların eləsi də vardır ki, Allahın razılığını qazanmaq yolunda öz canını fəda edər. Allah Öz bəndələrinə qarşı çox mehribandır!"¹

Birdən-birə dizi üstə oturub dedi: "Bir də oxu!" İkinci və üçüncü dəfə oxudum. Bir neçə saniyə o vəziyyətdə sakit qaldı və sonra qalxıb getdi. Ondan sonra uzun müddət Rəhimin mənimlə işi olmadı, mənə ilişmir və səbəbsiz döymürdü. Lakin bir-iki aydan sonra unatdı və yenidən əvvəlki kinli Rəhim oldu.

Bir gün Rəhim "İçəri" komandası verdi. Təxminən 400 nəfərdən ibarət bütün korpusu bir kameraya saldı. Bildik ki, nəşə var. Üzlərindən iraqlıya oxşayan və sadə hərbi forma geyinmiş on nəfər kameraya girdi.

Tərcüməçi dedi: "Bunlar iranlılara əsir düşmüş iraqlılardır. Bir neçə gündür azad olublar. İndi İranda başlarına gələnləri sizə danışmağa gəliblər. Siz burada rahat yerdəsiniz, amma onlar çətinliklər çəkmiş, yeyib-İçməkləri pis vəziyyətdə olmuşdur".

İraqlı əsirlər söhbətə yeməkdən başladılar. Birinci adam dedi: "Səhər yeməyinə bir gün pendir və xurma verirdilər, bir gün süd, bir gün də yumurta. Nahar

¹ Bəqərə/207

yeməyinə həftədə bir dəfə cücə kabab, bir dəfə qiymə-plov və ..."

Onlar danışa-danışa iraqılı zabitlərin üzlərinin rəngi dəyişirdi. Tərcüməçi də tez-tez bizə tərcümə edirdi. Uşaqlar deyilməyə başladılar: "Vay-vay! İranda da işigücü qurtarıb. Bunlara nə üçün bu qədər qulluq edirlər?! Gəlib görsünlər biz hansı vəziyyətdəyik".

Üz-başlarından da əsir düşdükləri bilinmirdi. Halbuki istisnasız olaraq bizim hamımız bir dəri, bir sümük olmuşduq. Onların söhbətləri iki-üç dəqiqədən artıq sürmədi. Komandir hirsələnib dedi: "Sakit olun!" Sonra da tez kameradan bayıra çıxardılar.¹

Onları bizə bir saat danışmaq üçün gətirmişdilər. Lakin iraqılılar o qədər eqoist idilər ki, gətirməzdən öncə soruşmamışdılar ki, İranda vəziyyət yaxşı, ya pis olub və yaxud nə demək istəyirsiniz.

Şübhəsiz ki, əsirliyin özü ağır bir hadisədir. Lakin ən azı iraqılı əsirlərin vəziyyəti bizdən çox yaxşı olmuşdu. Bunu onların rənglərindən də bilmək olurdu; kök və çevik idilər, bizim uşaqlarımız isə solğun və ariq.

Əsirliyin ilk 3-4 ilində bəzi günlərdə həyəət stol qoyurdular və siyasi şöbənin gətirdiyi bir neçə din təbliğatçısı bizə söhbət edirdilər. Onların uzun qəbaları və

¹ Beynəlxəfəseyndə yemək rejimimiz Rəmədidə olduğu kimi idi: səhər yeməyinə aşı, günorta ağ plov, axşam da soğan qabığı rəngdə su və badımcan. Burada da ildə bir və ya iki dəfə bizə meyvə gətirirdilər. Onların meyvə verməkləri əsl işgəncə idi. Məsələn, 150 nəfərə 10-15 kiçik nar verirdilər. Uşaqlar narı bir-bir gilələyirdilər və hər adama bir neçə nar giləsi düşürdü. Bəzən 150 nəfərə iki-üç kiçik qarpız verirdilər. Uşaqlar olanlardan maksimum istifadə etmək və bədənlərinə azca olsa belə vitamin çatdırmaq üçün meyvələrin qabıqlarını da yeyirdilər.

Misir qiraətçilərinin papağına oxşar papaqları vardı. Onlara Səddamın saray mollaları deyirdik.

İraqılılar deyirdilər ki, bunlar sizi müsəlman edəcəklər. Onlar şəriət hökmlərindən danışdılar, amma bu da faydalı deyildi. Sanki şəriətdən bildikləri yalnız mürdər-təmiz idi. Bunun özü də bizim bildiklərimizdən fərqli idi. Həmişə söhbətlərinin əvvəllərində belə bir mövzu da olurdu: "İranda müharibə tərəfdarıdır, Səddam Hüseyn isə sülh istəyir. Xomeyni sülhü qəbul etmir və gənclərin ölümünə səbəb olur!" Uşaqlar əvvəldə yenilik olsun deyə bu proqramlarla razılaşırdı, sonralar isə qəbul etməyib onu pozurdular. Misal üçün, saray mollaları səhvən İmam Xomeyninin adını çəkəndə biz üç ardıcıl salavat deyirdik və o danışa bilmirdi. Əsgərlər bizi sakitləşdirmək üçün əl-ayağa düşürdülər. Onlar Səddama dua edəndə "amin" demirdik, təəccübdən gözləri bərəlirdi. Bu səbəbdən iraqılılar bizə təsir edə bilməyən, hətta bizdən təsirlənən mollaları daha çağırmadılar.

Beynəlxəfəseyndə düşərgəsinə gəlişimizdən bir il ötürdü. Yeni korpus təxminən hazır idi. İraqılılar köhnə arzularını həyata keçirdilər. Elan etdilər ki, kim daha yaxşı yaşamaq istəyirsə, üçüncü korpusa getsin.

Üçüncü korpusda televiziya izləmək, kart və nərd oynamaq azad idi. Korpus bayram zalı kimi bəzədilmişdi. Onlar üçün bir qədər çarpayı və şəkaf da gətirilmişdi. Dedilər cənab Prezident Səddam əmr edib ki, dərslərindən geri qalmasınlar deyə düşərgədə azyaşlı əsirlərə dərs keçin.

Kameralarımızda yer az idi. Gecələr yan-yanaya yatmağa məcbur olurduq. Orada isə təxminən 30 nəfəri geniş bir kameraya yerləşdirirdilər. İraqılılar arzularına çatmışdılar. Jurnalistlər gələndə birbaşa üçüncü korpusa aparırdılar və

kimsənin bizimlə işi yox idi. Bu korpus tikiləndən sonra düşərgəyə yeni əsirlər də gətirdilər və onların bir qismi üçüncü korpusa yerləşdi. Beləliklə, get-gedə korpus doldu.

Onların futbol və voleybol yerləri bizdən ayrı idi. Biz yarım saat voleybol oynamaq üçün bir neçə həftə növbə gözləyirdik. Onların isə yaxşı idman imkanları var idi. Bəzən idman vaxtı çəkiliş apardıqlarına görə onlara idman paltarları və idman ayaqqabıları da verirdilər. Təbii ki, düşmənin onlara ürəyi yanmırdı. Bütün bu işlər əsirlərdən təbliğat məqsədilə istifadə etmək üçün idi.

Bu vəziyyət düşmənin təbliğatına alət olmamaq üçün çoxlu işgəncələr çəkmiş hizbullahçı əsirlər üçün çox ağır idi. İraqlılar 80 faizi formal olan bu şəraiti lentə alıb Səddamı iranlı uşaqların qayğısına qalan gözəl bir insan kimi, İmam Xomeynini isə insan hüquqlarını tapdayan bir şəxs kimi təqdim edirdilər. Lakin hizbullahçı uşaqlar çox ayıq idilər. Onların çoxu üçüncü korpustakı bütün əsirlərlə pis davranılmasına, hamısının xain və satqın adlandırılmasına imkan vermirdilər. Bilirdilər ki, onların bəzisi pis deyillər, amma zəif, tənbel və iradəsizdirlər, mübarizə ruhları yoxdur. Həqiqətən də belə idi. Üçüncü korpustakılar müxtəlif kateqoriyalara bölünürdülər. Bəziləri rəhbər və vətənləri əleyhinə danışmır, bitərəf qalmaq istəyirdilər. Hizbullahçı uşaqlar belələri üzərində işləyib onları cəlb etməyə çalışırdılar. Bəziləri tənbel idilər və bir qədər artıq rifahdan ötrü üçüncü korpusa sığınmışdılar. Azsayılı bir qrup isə ruhlarını sataraq düşmənin hər dediyini edirdilər. Münafıqların düşərgəyə gəlişindən sonra - bu haqda bir azdan danışacağam – bu qrupun üzvləri onlara yaxınlaşdılar və öz əsirliklərini əbədiləşdirdilər.

Məhdudiyət dolu əsarət dünyasında hər bir kiçik şey böyük və gözəl görünə bilirdi. Bizə verilən alt paltarları və maykanı bəzən bir neçə il geyinirdik. Gözümüz düşmənin əlində idi ki, bizə alt paltarları versin. Belə şəraitdə iraqlılara satılmış bir xain onlara deyirdi ki, mənə 30 alt paltarları və mayka verin 30 nəfəri üçüncü korpusa gətirim. Yaxud bundan ötrü çörək paylarının artırılmasını istəyirdilər. Halbuki biz bir gecə də tox yatmadıq.

Heç bir şeyimiz olmayan bir dünyada bir dəst idman paltarına sahib olmaq ağla sığmırdı. İnsan özünə bəraət qazandırır "Mən bunlara layiqəm, mənim doyunca yeməyə haqqım var" deyər düşüncəyə, heç şübhəsiz, ayağı bütürəyər. İraqlılar onlara cənnət düzəltməmişdilər, amma bütün ehtiyacların görməzdən gəldiyi bir mühitdə zərrəcə artıq diqqət də gözə girirdi.

Üçüncü korpusa gedənlərlə söhbətləşib bunun səbəbini soruşurdum. Deyirdilər ki, orada əsirliyin acıları az hiss olunur; burada heç kim bizi düşünmür, qoy özümüz özümüzü düşünək. Bu, ağır söz idi. Çünki bizim onlara xərcləməyə heç bir maddi imkanımız yox idi. Hətta uşaqlar təqaüdlərini bir yerə toplayıb belə adamların bəzisinə siqaret alırdılar ki, bundan ötrü o tərəfə meyllənmişlər. Lakin bizim imkanımız nə qədər idi ki?! Özümüz əsir idik, maddi sıxıntılar içində itmişdik, bağışlamağa heç bir şeyimiz yox idi. O şəraitdə hər kəs müəyyən həddə başqasına kömək edə bilirdi. Əks təqdirdə, əsirliyin səngiməyən fırtınası onu da aparardı. Quyunun özündə su olmalıdır, ona bayırdan su töküb doldurmaq olmaz. Başuqa qalmaq üçün hər kəsin özündə iradə və məqsəd olmalı idi.

Bir gün üçüncü korpustakı satılmışların biri əlində dubinka həyətdə gəzirdi. "İçəri" komandası verilmişdi və

biz içəridə idik. Pəncərədən onu çağırırdım. Uşaqlar mənə bu işlərdən çəkindirirdilər, çünki belələri hər şeyi iraqılılara çatdırırdılar. Bəlkə yüzüncü dəfə idi onunla danışırdım, amma yenə də ümitsiz deyildim. Dedi ki, nə demək istəyirsən, yenə bədənin qaşınır?! Dedim: “Hər şeyin bir həddi var, sən isə çox irəli gedirsən. Əsirlikdə sənə kimisini çox görmüşəm. Onlardan gözlənilən ancaq belə hərəkətlər idi, sən isə onlar kimi deyilsən. Sən bir gün bizim aramızda idin. Sənə ürəyim yanır, arxandakı bütün körpüləri sındırırsan. Bu işlərlə nəyə nail olmusan?! Sən də bizim kimi bir əsirsən. Məgər iraqılılar sənə nə veriblər ki, onlara bu qədər müti olmusan?! Məgər bir tikə artıq çörəkdən, «İçəri» komandası zamanı bayırda gəzməkdən və bir siqaretdən ötrü vətənə bu qədər xəyanət etməyə dəyərmisən?! Fikirləş ki, əsirlik bir gün ya azadlıqla, ya da ölümlə bitəcək. Bir az özünə gəl. Əgər heç nəyi düşünmürsənsə, heç olmasa, yazıq ata-ananı düşün. Onların başları ucadır, Allaha görə sənə əsirliyinə dözürlər. Əgər sənə həmvətənlərinə qarşı etdiyən hərəkətlərdən xəbər tutsalar, nə hala düşürlər?!” Mən danışırdım, o da qulaq asırdı. Əllərim pəncərənin barmaqlığından bayırda idi. O da siqaretini alışırdı. Birdən əllərimi o tərəfdən bərk tutub özünə sarı dartdı. Tərpənə bilmirdim. Tez siqaretinin közünü sol biləyimin üstünə qoyub sənə qədər sıxdı, sonra əllərimi buraxdı və hirsələ mənə uzaqlaşdı. Onun yadigarı uzun illərdən sonra hələ də qolumun üstə qalır.

Bütün iradəmizi toplayıb düşmənin yaratdığı xoşagəlməz dünyanı görməzdən gəlməyə, aqlımız və dinimizlə özümüzü qorumağa çalışırıq. Onlar iraqılıların damla-damla ağızlarına tökdükləri imkanlardan yapışır

qalmaq istəyirdilər. Və bu düşüncə tərzlərinə görə bizim əlimizdən bir şey gəlmirdi.

Həmin dövrdə Qırmızı Xaçdan çoxlu kitab gəldi; fars və ərəb dilinə çevrilmiş xarici roman və hekayələrdən tutmuş ingilis dilini öyrədən kitablara qədər. Bizim üçün prioritet olanlar həmişə az olurdu. Ərəb dili kitabları belə idi. Mən və korpusumuzun uşaqlarının bir qismi ingilis dilini öyrənməyə az həvəs göstərirdik. Biz Quranı və Nəhcül-bəlağəni başa düşmək üçün ərəb dilini öyrənməyə can atırdıq. Ərəb dilini öyrənməklə dünyanı sevməmək və problemlər önündə duruş gətirməyi öyrənəcəkdik. İngilis dilini öyrənmək üçün o dildə yazılmış hekayə və romanları oxumalı idin. Bu romanların təsvir etdiyi dünya isə kişi və qadın arasında eşq və sərbəst münasibətlə dolu dünya idi. O dünya ilə bizim əsir dünyamız arasında yerlə-göy qədər məsafə vardı. Bu, azad seçim idi, hər kəs öz istək və həvəsinə görə seçirdi. Mən də ingilis dilini öyrənirdim, lakin ona qoyduğum enerji ərəb dilini, Quran və Nəhcül-bəlağəni öyrənməyə sərf etdiyimin mində biri qədər idi.

Xarici dil öyrənməyin əleyhinə deyildim, hətta xarici dil oxuyan bəzi uşaqlarla ərəb dili sinifimiz də vardı. Lakin əsirlərə bu romanları oxutdurmaqda məqsəd onların təkcə dil yox, həm də yanlış mədəniyyət öyrənmələri idi. Qrammatika və danışıq kitabları bir-birilə sərbəst əlaqələri olan oğlan-qız şəkilləri ilə dolu idi; kafeyə, qonaqlığa, rəqsə və çimərliyə gəldirilər. Kitablarda Qərbi cəmiyyətlərində geniş yayılmış əyləncəli şəkillərlə dolu idi. Bunlar istər-istəməz beynimizə təsir edir və bizi sıxıntı dolu reallığımızla qarşı-qarşıya qoyurdu. Öz-özümüzə soruşurduq: Əgər həyat budursa, nə üçün mənim payım belə az olmalıdır?! Uşaqlarda ingilis dilini

öyrənmək həvəsi bir müddət çox oldu. Bəziləri bu dili öyrənəndən sonra fransız dilini öyrənməyə başladılar. Lakin fransızca öyrənmə həvəsi tez bitdi. Çünki onu öyrənmək üçün kifayət qədər vəsait yox idi. Uşaqlar qrammatika və lüğətə dair suallarını Qırmızı Xaçın nümayəndələrindən soruşurdular. Üçüncü korpusdakı əsirlərin çoxu ingilis dilini öyrənmişdilər. Bu korpusun yaradılması bəzi cəhətlərdən bizə də yaxşı idi. Jurnalistlər daha bizim yanımıza gəlmirdilər. İraqlılar onları birbaşa üçüncü korpusa aparırdılar. Onların bizim əziyyətlərimizi bada vermələri isə bizi incidirdi. Bütün problemlərinə rəğmən, yenə də arzulayırdıq ki, jurnalistlər bizə də baş çəksinlər və biz onlara həqiqətləri söyləyək.

Sonuncu müsahibəmdən təxminən bir il ötürdü.

On birinci fəsil

Bir gün bir əsgər kameranın qapısını açıb mənə çağırırdı. Bayıra çıxıb dayandım. O, qapını qıfıllayıb mənə "burada dayan!" dedi və getdi. Ordudan əsir düşmüş biri vardı, adı Ənuşirvan Tusi idi. İngiliscə yaxşı danışırdı və xəstəxanada çalışırdı. O, əyninə ağ köynək və dar cins şalvar geyinmiş, görkəmindən əsl avropalıya bənzəyən təxminən 19-20 yaşlı ucaboy bir qızla gəldi. Tərcüməçi dedi: "Mehdi, bu xanım jurnalistdir və səndən müsahibə almaq istəyir".

Ətrafıma baxıb gördüm ki, heç bir əsgər yoxdur. Fikirləşdim ki, bu qızın nə üçün jurnalist alətləri yoxdur. Yanında bircə mikrofon yox idi, onu heç kim müşayiət etmirdi. Jurnalistlərin yanında düşərgə komandirinin və bir qrup istixbaratçının olmaması qeyri-mümkün idi. Şübhələndim. Qapının önündə dayanıb yerimdən tərpənmədim. Qız tez-tez danışıq, tərcüməçi də tərcümə edirdi. O, məndən israrla müsahibə almaq istəyirdi. Dedim ki, müsahibə verirəm, amma sizdə müsahibə cihazı yoxdur. Dedi: "Müsahibəni burada almayacağam. Zabitlərin qərargahında hər şey hazırdır. Hətta nahar stolu da hazırlanıb, sən mənəmlə gəlməlisən".

Bunu deyəndə daha çox şübhələndim. Bizi müsahibə üçün yalnız bir dəfə qərargaha aparmışdılar, onda da təxminən yüz nəfər idik. Bu qadın isə dolayısı ilə mənə nahar yeməyinə dəvət edirdi. Təklifinə və danışıq tərzinə təəccübləndim. Bu işin içində bir iş olduğunu duydum. Fikirləşdim ki, mənim üçün yeni plan cızıqlar. İcimdən bir səs deyirdi ki, getmə.

Dedim ki, mən buradan tərpnəməyəcəyəm. İstəyirsinizsə, burada müsahibə alın. Qız təccübləndi və ısrarla mənə aparmağa çalışdı.

Kameranın qapısının millərindən tutub dedim: "Nə işiniz varsa, burada olsun. Mən qərargaha gedən deyiləm".

Qız mənim tərsliyimi görüb dedi: "Çox gözəl, onda hələlik gəl həyətdə bir az gəzişək. Nə üçün qapıya belə yapışmısan və yerindən tərpnəmirsən?! Biz sənənlə çox danışmalıyıq".

Danışq tərzi qəribə idi. Jurnalist kimi danışmırdı. Hisslərimlə oynadığını duyurdum. Dedim: "Mənim sizə sözüüm yoxdur. Sizin sözüünüz varsa, burada deyən".

Bu müddətdə fikirli idim, beynimdə min sual dolaşdı: Nə üçün ətrafda bir əsgər yoxdur? Nə üçün üçüncü korpusdakı o qədər adamı qoyub mənim yanıma gəldilər?

Fikirlərə qər q olmuşdum, o da dayanmadan ısrar edirdi. Əgər bir saat ısrar etdiyini desəm, mübaliğə etməmişəm. Hansı yola əl atdısa, məndən "yox" eşitdi. Razılaşmadığımı görəndə duyğusal sözlərə keçdi: "Mənim səndən xoşum gəlir. Səni sevirəm. Gərək bu gün birgə nahar edək. İkimiz üçün nahar hazırlamışam. Özümü hər şey gətirmişəm və heç kim bizə mane olmayacaq. Mənim qəlbimi sındırmağa necə ürəyin gələr?! Mənim kimi bir xanımın xahişini rədd edirsən?! Bu, əxlaqdan və alicənablıqdan uzaqdır. Gəl gedək, əmin ol ki, peşman olmayacaqsan".

Düşündüm ki, mənə görməyən və tanımayan bir şəxs nə üçün mənimlə illərin dostu kimi danışır?!

Tusi onun sözlərini gülə-gülə tərcümə edirdi. Bu işin içində bir iş olduğuna əmin oldum. Ürəyim deyirdi ki,

onlar mənə pis şəraitə salmaq istəyirlər. Sonra deyəcəkdilər ki, görün "hicabsız qadına müsahibə vermərəm" deyən adam nə işlə məşğuldur! Onlar mənim işimi zərərsizləşdirmək istəyirdilər. Qızın rəftarı, danışq tonu və dəvətləri mənə təsir edirdi. Dəfələrlə ürəyimdə Allaha sığındım. Onun təmsil etdiyi Qərb mədəniyyətində bu davranış bəlkə də mühüm deyildi; bir qızın bir oğlanla nahar yeməyi və aşiqanə jestləri adi bir şey idi. Lakin bir Bəsic üzvü üçün qəbulolunması deyildi və mənə çox narahat edirdi.

İsrarları düz bir saat çəkdi, yenə də əl çəkmirdi. Üzündə gülüş əlaməti qalmamışdı, özündən çıxmışdı və deyirdi: "Mehdi, sən mənim qəlbimi qırdın. Mən səni görmək üçün çox uzun və əzablı yol gəlmişəm, əsla belə bir şey gözləmədim. Görəsən, bütün iranlı oğlanlar belədirlər?"

O, mənim ruhiyyəmi dərk etmirdi. Bəlkə ömründə heç kimdən "yox" eşitməmişdi və bu onu incidirdi. Bilmirəm kimin qarşısında öhdəlik götürmüşdü ki, bu qədər ısrar edirdi. Onun sözlərini müəyyən həddə başa düşürdüm. Əl çəkmədiyini görəndə cənab Tusiyə dedim: "Ona de ki, nə etsən və nə desən də, mən qərargaha gələn deyiləm. Kameranın qapısını tutub dedim: Mən kameraya qayıtmaq istəyirəm".

Qapı bağlı idi. Bezmişdim. Bağlı qapını silkələyirdim ki, bəlkə açılar və bu sıxıntıdan xilas olaram. Tusi dedi ki, gözlə əsgəri çağırım qapını açsın. Tusi gedəndən sonra qız yenə də ısrar etməyə başladı. Nəhayət, Tusi əsgəri gətirdi. O, qapını açdı və mən bir dəstə adamın əlindən gizlənməyə yer axtaran biri kimi özümü içəri atdım. Qız hələ də ingiliscə təkrarlayırdı: "Mehdi, sən mənim qəlbimi qırdın".

Qayıdıb yerimdə oturdum. Ləhləyirdim və çox yorulmuşdum. O qədər deyişmədən və isrardan sonra rahat nəfəs almağa başladım. Uşaqlar məni dövrəyə alıb soruşdular: "Nə oldu, Mehdi? Bu qız canından nə istəyirdi?"

Cavab vermədim. Nə deyəcəyimi bilmirdim. Ondan sonra uzun müddət qızın niyyəti haqda düşünürdüm. Qənaətim bu idi ki, Allah məni şeytanın tələsindən xilas etmişdir. Ona bir an ürəyim yansaydı, məsələ bitmişdi. Sözləri ilə duyğularımın ağılıma qalib gəlməsini məqsəd seçmişdi. O mənim belə düşünməyimi istəyirdi: "Mən illərdir doyunca xörək yemirəm. Məgər indi bu qızla gedib bir qarın xörək yesəm, nə baş verər?!"

On ikinci fəsil

Üçüncü korpus tikiləndən sonra iraclılar təbliğat aparmağa başladılar ki, cənab Prezident Səddam Hüseynin fərmanı ilə iranlıların məktəblərdən oğurlayıb cəbhəyə gətirdikləri savadsız uşaqlara məktəb açmışıq. Halbuki üçüncü korpusda savadsız yox idi.

Kərəməli Qəfuri adlı sadələvh bir əsir vardı. Ədyalının artığından bir papaq tikmişdi, həmişə başında idi. 19 yaşa ancaq olardı. İsfahan vilayətinin Kuhpayə bölgəsindən idi, Ramazan əməliyyatında əsir düşmüşdü. Bizim kameramıza gələndə danışmaq və davranışından saf və sadələvh olduğunu bildim. O, güclü idi və iri bədəni vardı. Onun yanında kiminsə adını çəkib iraclılara casusluq etdiyi deyilsəydi, tez qalxıb ona hücum çəkirdi. Lakin əsarət boyu get-gedə sakitləşdi, zəif qidalanmadan fiziki qüvvəsi də azaldı.

O, səhər, günorta və axşam ayağa durub əlini qulağının dibinə atır və ucadan azan verirdi. Gecə namazını tərki etməirdi. Namaza oyananda bəzən yatmış uşaqların ayaqlarını tapdaya-tapdaya gedib dəstəmaz alırdı. Namazını ucadan qılırdı. Yeməyini iştahla yeyirdi. Dostları deyirdilər: "Kərəməli, sən ki bu qədər zahid adamsan, yeməyi yavaş ye. Belə yesən, bizə bir şey çatmaz".

O deyirdi: "Eybi yoxdur, siz gecə namazı qılmırsız, mənə qılıram. Gərək sizin üçün dua etməyə gücüm olsun".

"Eybi yoxdur" sözünü tez-tez təkrarlayırdı. Onunla dost idim. Əvvəllər gecə namazları haqda yalnız mənə danışardı. Deyirdi: "Mehdi, səcdəyə gedəndə bir divar

mənə yaxınlaşır, onun üstünə minib düşərgədən çıxır və dünyanı dolaşırım". Bu sözləri o qədər sadəliklə deyirdi ki, sanki qərribə bir şey demir. Yavaş-yavaş bunları hamıya danışmağa başladı. Onlara nəsihət verib deyirdi: "Siz də bunları edin. Bu zikrləri desəniz, hətta huri də görə bilərsiniz. Mən gecə namazının səcdələrində cənnət hurilərini də görürəm. Sonra əzbər bildiyi Quran ayələrindən oxuyub cənnət hurilərini vəsf edirdi. Hərdən də bir nəfər gülərək qışqırırdı: "Kərəməli, dozasını çox eləmə!"

Zaman ötdükcə onun söz və işləri uşaqların xoşuna gəlirdi.

Bəzən görürdün ki, əlli nəfər Kərəməlini dövrəyə alır sözlərinə qulaq asır. Bəziləri gülməkdən qəşş edirdilər, Kərəməlinin özü isə gülmədən və incimədən söhbətini davam etdirirdi.

Deyirdim ki, Kərəməli, bunları uşaqlara danışma.

O da həmişəki kimi deyirdi: "Eybi yoxdur, Mehdi, mömini güldürmək ibadətdir".

Hiss edirdim ki, uşaqları güldürməyi ürəkdən istəyir. Hətta uşaqları düşdükləri ağır şəraitdən çıxardığı da olub. Ruhanilər və savadlılar da söhbət edirdilər, lakin uşaqlar Kərəməlinin söhbətlərini daha həvəslə dinləyirdilər. Onu dinləyənlərin sayı bəzən yüzə çatırdı, hər kəs yanındakını sakitləşdirib deyirdi: "Sus, Kərəməli danışır".

Onun yaxşı səsi vardı, məddahlıq edirdi, Quran və Nəhcül-bəlağə oxuyurdu. Bəzi Quran ayələrini əzbər bilirdi. Çox gecə oyaq qalırdı. Uşaqlar yatanda o, Qurandan istifadə vaxtının bitdiyini nəzərə almadan Quran oxuyurdu.

Bəzən öz ələmində gördüklərindən danışanda uşaqlar gülməkdən uğunurdular. Bir neçə dəfə görmüşəm,

söhbətləri zamanı yanındakı gülməkdən qarnını tutub onun üstünə yığılıb, Kərəməli isə heç nə olmamış kimi onu kənara çəkib söhbətini davam etdirib. O, gördüklərinə dair inanılmaz şeylər danışdı. İnanırdım ki, Kərəməli mənəvi saflığına və sadəliyinə görə bunları görür, biz isə sözlərini dərk edə bilmirik və onun dünyası bizə inanılmaz gəlir.

Namazlarında səcdələri uzananda uşaqlar yanından keçərkən deyirdilər: "Haradasan, Kərəməli? Hurilərdən nə xəbər var?"

Kimin kefi olmasaydı, Kərəməlinin yanına gəlirdi. O, azadlıq və ya əsirlik barədə danışmazdı. Sanki hamı bu şəraitdə idi və bizim kimi yaşayırdı. Namaza, İmam Mehdiyə (ə) və gecə namazına aşıq idi. Quran və Nəhcül-bəlağə oxumağı sevirdi. Bunu əsirlikdə öyrənmişdi.

Yanında iki nəfər oturan kimi Kərəməli söhbətə başlayırdı. Get-gedə başına o qədər adam yığılırdı ki, özü görünmürdü. Uşaqları ürəkdən güldürür və nəsihət verirdi. Kərəməli İmam Əlinin əsirlik ab-havasına uyğun olan gözəl bir xütbəsini tərcüməsilə birgə əzbərləmişdi. Münasib şərait yaranan kimi qalxıb o xütbəni oxuyurdu: "Allahın yaxşı bəndələri köçüb getdilər, dəyərsiz dünyanı xeyir dolu axirətə satdılar..." Uşaqların gözlərindən yaş axırdı. Cürətlə deyirəm ki, əsirlik boyu heç kim Kərəməli kimi sözləri ilə uşaqlara təskinlik verə bilmədi.

Bir gecə Kərəməli yenə gecə namazı qılırdı. Məşhur papağı başında idi və gözlərini yummuşdu. Öz ələmində idi, ələndə təsbeh deyirdi: "İlahi, ələfv!"¹

Bunu ucadan deyirdi. Hələ 300 dəfə deyəcəkdi. Onun yanında yatmış uşaq bir neçə dəqiqə idi səsinə oyanmışdı

¹ "İlahi, əfv et!"

və yata bilmirdi. Birdən yerindən qalxıb ədyalı Kərəməlinin başına keçirdi, onu ədyala bükdü və yerə uzatmaq üçün güc vurmağa başladı. Bu işi görünən özü də gecə namazı qılan idi, amma daha bezmişdi. Əvvəlcə onun hərəkəti acığıma gəldi, amma sonra eşitdim ki, deyir: "Mərdimazar, yat da. Duası qəbul olan mömin adamsan. Gecələr oyaq qalıb o qədər "ələf-ələf" deyirsən, sonra da bizə ancaq ot-ələf verirlər. Bütün yeməklərimiz olub ələf! Sənə nə qədər demişəm ki, de:"İlahi, əl-əfv!"

Onun sözlərindən sonra gülməkdən uğundum. Həqiqətən də elə idi. Bir neçə gün idi bizə badımcan və kələm yerinə bazarın zibilli göyərtilərindən verirdilər. O gecədən sonra bu, uşaqların gülüş mövzusunə çevrildi.

Axşam rejiminə saldıqları göyərti zibillərindən əlavə, bizə bir qədər təzə bibər də verirdilər. Bibər o qədər acı idi ki, heç kim dodağını vurmağa cürət etmirdi və kameranın bir küncündə qalırdı. Bəziləri deyirdilər ki, gəlin qurudaq. Bu bibərlərdən biri kiminsə dodağına dəysəydi, qışqırtısı aləmi bürüyürdü: "Vay, yandım!"

Bir gün gördüm ki, Kərəməli rahatca oturub bibər qabını qarşısına qoyub və bir-bir dişləyib yeyir. Deyirdi ki, bunlar Allahın nemətidir. Bacardığı qədər yedi, azca qaldı. Əlləri bibərli olmuşdu. Bir saatdan sonra kamerada ilan kimi qıvrılıb qışqırmağa başladı. Ətrafına yığışdıq. Uşaqlar soruşurdular ki, haran ağrıyır, Kərəməli?

Kərəməli cavab vermir və eləcə zarıyırdı. Gözləri qızarmışdı. Tualetdə əli bədəninə dəymişdi və yandırırdı. Bizlik bir şey yox idi. Hətta əsgəri də çağırıb deyə bilməzdik ki, Kərəməli bibəri bədəninə sürüb, indi də yanır. İraqlılar ona heç nə etməz, yalnız gülərdilər. Həmin gecə zavallı Kərəməlini pəncərənin ağzında yatızdırdıq

ki, bir qədər sərinlənsin. Önündə bir ədyal da tutub özünə sərin verirdi.

Uşaqları güldürən əsirlərdən biri də Rza idi. O, Nətənzin Xalidabad kəndindən idi, 17-18 yaşı vardı. Mətbəx işləməyən saatlarda iraqlılara çayı o hazırlayırdı. O, bu işi sevmirdi, iraqlılar bu bəhanə ilə korpusumuza yaramaz adam salmasınlar deyə bu qərara gəlmişdik. Hamam və tualetlər tərəfdə pəncərəsiz bir otaq vardı. Divarın kənarına iki daş qoyub ocaq düzəltmiş və yanına bir topa qəzet qoymuşdular. Rza qəzetləri yandırıb qəhvədanı yandırmalı idi. Qəzetlərin hamısının birinci səhifəsində Səddamın şəkli vardı. Əsgərlər qəzetlərin səhifələrini yoxlayırdılar ki, çırmış olmayaq. Əgər bir əsirin ayağı ilişib qəzeti cırsaydı, hamımızı cəzalandırırdılar. Qəzetləri bizdən alıb ocağın yanına tökürdülər. Rza da onları büküb alova atırdı.

Rza çay hazırlayanda qara tüstü hamam və tualetlərə dolub adamı boğurdu. Uşaqlar deyilməyə başlayırdılar: "Allah səni boğsun, Rza, nə edirsən?!"

Onun günahı yox idi. İraqlılar yandırmağa qəzətdən başqa bir şey vermirdilər. Rzanın nifrətdən qəhvədanın içinə ağzının suyunu atdığını dəfələrlə görmüşəm. Bəzən də qəhvədanı uşaqların qab və paltar yuduqları kanalizasiya borusunun suyu ilə doldururdu. Belə edəndə qəhvədanın içində uşaqların yeməyindən qalmış düyü dənələri üzürdü. Gülüb deyirdim ki, ehtiyatlı ol, Rza, başa düşərlər!"

Rza ciddi şəkildə işini davam etdirir və soyuqqanlılıqla deyirdi: "Boş ver, Mehdi. Bu köpək uşaqları heç nə qanmırlar, nə verirəm içirlər".

İraqlılar rəngli və şirin çay içirdilər. Çay hazırlanan qəhvədanı yarısına qədər tiliflə dolurdu. Tilifin arasında

nə qalsaydı, bilinmirdi. Onlar qara və şirin çay sevirdilər. Bu çaydan yerə bir damla düşsəydi, üstünə qonan milçək qalxa bilmir, yapışib qalırdı. Rzanın iraqılara çay hazırlaması bizim kamera daxilindəki teatr mövzularımızdan biri idi.

Hamam və tualetlərin ərazisi yanan qəzetlərin tüstüsündən qaralanda əsgərlər bizim bir neçə nəfərimizi təmizləməyə aparırdılar. Qapı və divarları kisə ilə çoxlu sürtdükdən sonra güclə təmizlənirdi.

İraq əsgərləri işlərini iranlı əsirlərə gördürməyi sevirdilər. Hər səhər qayğanaq bişirmək üçün yumurtalarını iranlı aşpaza verirdilər. Əsgərlər aşpazın başı üstə dayanırdılar ki, tamahlanıb ondan bir çimdik yeməsin.

Bu, düşərgənin içində xidmət edən əsgərlər üçün bir imkan idi. Onlar aşpazdan və mətbəxdən istifadə edə bilirdilər. Bayırda keşik çəkən əsgərlər isə daşdan ocaq düzəldib üstünə bir tava qoymuşdular. Onlar yumurtalarını növbə ilə tavada bişirirdilər. Ocaqlarının yanacağı ya qəzet idi, ya sement kisəsi, ya da yanan hər hansı bir şey, məsələn, çəkələk tayı. Bişən kimi tez yeyir və tavanı bir tərəfə atırdılar. Növbəti adam da tavanı yumadan ona bir az yağ töküüb qayğanaq bişirirdi. Bir gündə bəlkə on nəfər belə edirdi. Yaxınlıqda su kranı vardı, amma heç kim tavanı yumurdu. Bunu o qədər təkrarlamışdılar ki, tavanın dibindəki maddələr daşlaşmış və tava ağırlaşmışdı. Bir dəfə uşaqları düşərgənin ətrafını təmizləməyə aparanda birinin onlara yazığı gəlmiş və tavanı yumuşdu. O deyirdi: "Daşla, mıxla, qaşıqla və dolaşiq simlərlə tam bir saat tavanı təmizlədim, amma yenə də axırına çatmadım, alt qatları kömür kimi qalmışdı. Çox əzab-əziyyətdən sonra tavanı ağarda

bildim. Onu aparıb ocağın üstünə qoydum. Təmizliyi bitirib qayıtmaq istəyəndə birdən əsgərlər tavanı göstərib dedilər ki, bunu kim belə edib? Fikirləşdim ki, yəqin təşəkkür etmək istəyirlər. Tez dedim ki, mən etmişəm. Lakin gözlənilmədən yumruq, təpik və şillə hücumu başladı. Ərəbcə yaxşı bilmirəm, amma başa düşdüm ki, qablarını nə üçün ağartdığımı soruşurdular. Deyirdilər ki, sən bizim qayğanaq qabımızı zay etdin. Sən bizi hirsələndirmək üçün belə etmişən. Qabın dibinin yanmış yağla bərkidiyini nə qədər söyləsəm də, heç birinə batmadı və məni o ki var döydülər".

İraqlılar bişir-düşürdə və yeməkdə pinti, çirkli və səliqəsiz adamlar idilər, hərəkətləri bizi təəccübləndirirdi.

Bizim korpusumuzda televizor yox idi. İraqlılar bizə televizor vermək istəyirdilər, amma sona qədər rədd etdik və gətirilməsinə icazə vermədik. Özümüzə görə əyləncələrimiz vardı və vaxtımızı doldururdu. Uşaqların kartondan düzəldiyi iki təqvimimiz vardı. Birini divara vurmuşduq. Onun bəzi hissələri kəsilmişdi. Bir də gizli təqvimimiz vardı, iraqılardan saxlayırdıq. O təqvimə hər günün ən kiçik hadisələri də yazılırdı. Əsirliyin darıxdırıcı günlərinə rəng qatmaq üçün bir gündə baş vermiş heç bir hadisəyə diqqətsiz qalmırdıq.

Həzrət Fatimənin mövlud günləri idi. Uşaqlar xüsusi proqramlar hazırlamışdılar. İraqlı əsgərlər az get-gəl etdiyi üçün, adətən, gecələr pəncərələrin önünə keşikçi qoyub proqramları icra edirdik. Həmin gecə də bayram tədbirimiz vardı. Keşik çəkən yoldaşlarımızdan birinin fikri tədbirdə qaldı və həyəti yaddan çıxardı. Bu zaman haqqında danışdığım arıq və əsəbi Rəhim gəlib bizi gördü və dərhal təhdidə başladı: "Sabah bilirəm nə edəcəyəm; sizin atanızı yandıracağam".

Ertəsi gün səhər özü bizi saymağa gəldi və dedi: "Gecəki əməllərinizi gördüm. Deyin görüm tədbiri kim hazırlamışdı?"

Belə vaxtlarda kimlərsə ayağa qalxıb məsuliyyəti üzərlərinə götürməsəydilər, bir neçə gün bütün kameranı döyürdülər. Buna görə də, üç nəfər ayağa qalxdı. Mən də qalxdım. Tədbirlərdə mənim üzərimə həmişə nəşə düşürdü. Bizi özü ilə apardı. Sıraya düzülmişdik. Rəhim mənə yaxınlaşdı. Bilirdim ki, məndən ürəyi doludur. Başımı və bədənimi yumruqlayıb deyirdi: "Ha, Mehdi, de görək nə iş görürdünüz?"

Dedim: "Məgər siz müsəlman deyilsiniz?! Peyğəmbərin qızının doğum günüdür. Biz bayram keçirib bir qədər sevinmək istədik".

Bunu deyəndə qulağımın dibindən elə möhkəm vurdu ki, yerə yığıldım. Gəlib məni qaldırdı və yenidən vurdu. Kor olmağa razı olardı, amma bizim sevinməyimizə yox. O dedi: "Hələ dilin də var?! Elə edərim ki, danışmaq yadından çıxar. Peyğəmbər ərəb idi, siz isə əcəmsiniz, atəşpərəstsiniz. Siz niyə Peyğəmbərin qızının doğulmasına sevinirsiniz?!" Allaha şükür ki, məsələ bununla da bitdi.

Bəzi iraclılar verdikləri az yeməyə baxmayaraq, yayın uzun və isti günlərində Quranı, namazı və orucu tərک etmədiyimizi görürdülər. Tədricən dinə onlardan çox bağlı olduğumuzu qəbul etdilər. Bir qrupu isə inadkarlıq edir, bizim müsəlman və şiə olduğumuzu qəbul etmək istəmir, özlərini bizdən üstün sayırdılar. İraq ordusunda bəzi zabitlər əsirliyimizin son illərində öz dilləri ilə deyirdilər: "Siz müsəlmansınız və Xomeyni din adamıdır. Biz bunu bilirik. Lakin biz onun İraqı almasını istəmirik. Xomeyni gəlsə, içki qadağan, kabare qadağan, bar

qadağan! Azadlıq bitəcək!" Onlara görə, azadlıq Allahın qoyduğu sərhədləri aşmaq, nəfsin iradəsini Allahın iradəsindən üstün tutmaq idi.

Düşərgənin ab-havasını dəyişən mühüm hadisələrdən biri də İran İslam İnqilabının qələbə çaldığı on günlük - Fəcr on günlüyü idi. Bu münasibətlə xüsusi proqramlar hazırlayırdıq. Onların başında duranlar futbol, voleybol və tennis kimi idman yarışları idi. Yeddi kameranın hər birinin futbol və voleybol komandaları vardı və bir-biri ilə yarışırdı. Yarışlar başlayanda korpusda böyük coşqu yaranırdı. Hamı yarışları izləyirdi. İki komanda oynayanda meydançanın ətrafını dövrəyə alıb öz komandamızı həvəsləndirirdik. Bəziləri ikinci mərtəbəyə çıxıb balkondan oyuna tamaşa edirdilər. Mən çox vaxt qarışıq olurdu, ayaqqabı ayağıma böyük olduğuna görə oynaya bilmirdim. Hərdən ayaqyalın oynayırdım, bu isə çətin idi. İraqlılar yarışların nə ilə bağlı keçirildiyini bilmirdilər, yoxsa icazə verməzdilər. Bəzən dilxorluq da olurdu. Həm meydança balaca idi, həm də ətrafımızı qalın tikanlı məftillər sarmışdı. Top məftillərin üstünə düşəndə hər şey bitirdi. Topu xüsusi cihazla çıxara bilməyəndə aylarla gözləyirdik ki, Qırmızı Xaçdan bizə top gətirsinlər.

İraqlılar oyunlarda ciddiliyimizi görüb onların komandası ilə yarışmağımızı təklif etdilər. Biz bunu heç vaxt qəbul etmədik. Onlara qol vursaydıq, günümüzü qara edəcəkdilər. Görək elə oynayaydıq ki, onlar qalib gəlsinlər. Bu səbəbdən təklifləri ilə razılaşmadıq. Bəzi günlər iraclılar üçün çox əlamətdar idi və ona dair təbliğat aparırdılar. Məsələn, Səddamın doğum günü belə idi. Onun özü həmin gün televiziya ilə müraciət edib deyirdi: "Mən özüm doğum günümü bilmirəm. Lakin İraq

xalqı məni sevdiyindən bu günü doğum günüm kimi qeyd edir".

Beynəlxəfəseyn düşərgəsinə gəlişimizdən təxminən bir il sonra televiziya kanalları bir xəbər yaydılar. Bu xəbərə görə, Səddam elan edibmiş ki, humanist addım olaraq, 300 iranlı əsiri qarşılıqsız azad etmək istəyir.

İki qolu və ya iki ayağı olmayan, kor və ya ruhi xəstə olan əsirlər vardı. Onlar daimi yardıma ehtiyacılı idilər. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti belə əsirləri dəyişmək üçün çox çalışırdı, amma İraq tərəfi razılaşmırdı. Onların bəzisi axıra qədər əsirlikdə qaldı. Səddamın doğum günündə isə əksəri əkin tarlalarında əsir düşmüş mülki adamlardan və qocalardan ibarət bir siyahı hazırlanırdı. Bu əsirlərin yaşı 60-70-dən yuxarı idi.

Bəziləri də iraclılara can-başla xidmət edənələr idilər. Əsirliyi azadlıqdan üstün tutanlar da vardı. Barəsində söhbət açdığım Yəhya belələrindən idi. Çünki əsirlik boyunca vətəninə xəyanət və düşməne casusluq etmişdi.

İraq dövlətinin əsirlərə bəzi təklifləri də olurdu. Deyirdilər ki, ürəyi istəyən münafıqlərə qoşula bilər. Yaxud bir neçə ölkəni təklif edib deyirdilər ki, bunlardan birinə sığına bilərsiniz. Vəziyyəti acınacaqlı olan, əlil və qoca müharibə əsirləri var idi. Onlar bütün əsirlərin azadlığına qədər mübadilə olunmadılar. Məscid-Süleymandan Musa adlı 25 yaşlı bir əsir vardı. Onu gördüyüm gündən psixoloji tarazlığı yox idi. Ya partlayışdan belə olmuşdu, ya da başqa bir şeydən. Bəziləri deyirdilər: "Musa bir qızı sevirmiş və cəbhədən qayıdandan sonra onunla ailə quracaqmış. Lakin cəbhədə əsir düşmüş və sevdiyinə qovuşmadığına görə dəli olmuşdur".

Musa dayanmadan yeriyir, həmişə gülümsəyirdi. O qədər yeriyirdi ki, uşaqlar əlini tutub deyirdilər: "Otur, Musa, o qədər yeridin ki, dəli olduq!" O, həmişə öz aləmində idi. Özünə qərribə bir dünya düzəltdi. Musanın həmin dünyada özünü necə təsəvvür etdiyini bilmirdik. O, heç kəsə və heç nəyə diqqət yetirmirdi. Adətən, öz aləmində uzunluğu bir metrə çatan bığları ilə oynayırdı. Əslində isə nə saqqalı vardı, nə də bığı. İraqlılar bizi hər gün bığ və saqqalımızı qırmağa məcbur edirdilər. O, özünü uzun buynuzlarla təsəvvür edirdi və daim nigaran idi ki, buynuzu kiməsə dəyməsin və ya sınmasın. Onun quyruğu da vardı. Öz təsəvvüründə quyruğunun neçə metr olduğunu bilmirəm. Çünki səhərlər kameranın qapısı açılanda quyruğunu şlanq kimi dolayıb belinə atana qədər bir neçə dəqiqə çəkirdi. Yalnız bundan sonra həyətə gəzişməyə çıxırdı.

Uşaqların ona gülmək niyyətləri yox idi, amma işləri hamını güldürürdü. Musaya yaxınlaşan kimi tez reaksiya verirdi ki, quyruğumdan ehtiyatlı olun, tapdaya bilərsiniz. Kamerada oturmaq istəyəndə quyruğunu dolayıb başının üstündəki mıxdan asırdı. Bəzi uşaqlar quyruğu mıxdan açmış kimi hərəkətlər edirdilər, o da tez yerindən qalxıb yarım saat əlləşir və yenidən asırdı. İraqlılar uşaqları döyəndə Musa onların öldürücü zərbələri altında ortalıqda haray-həşir salıb quyruğunu ayaqlar altından çəkmək istəyirdi. Bir də görürdün uşaqları döyən bir əsgərin ayağından tutub qaldırır ki, quyruğunu çıxarsın. İraqlı əsgər də əsəbiləşib qışqırırdı: "Nə edirsən?! Gicsən, yoxsa dəli?!" Deyirdik ki, o yazıq həqiqətən, dəlidir. Musa 24 saat özü ilə məşğul olurdu. Birmetrik bığ, uzun buynuz və bir neçə metr uzunluğunda quyruq onun bütün vaxtını alırdı.

Bir nəfər də vardı, həyətdə yol yeriyəndə qarşısına çıxan daşları götürüb yeyirdi. Bəzi daşlar böyük idi və çətinliklə udurdu. Həmişə boğulmasından qorxurduq. Ona nəzarət edirdik ki, daş yeməsin, lakin bəzən gözümüzdən yayınırdı; bir də görürdük ki, gözləri hədəqəsindən çıxıb və bir daşı udmağa çalışır. Daş yediyinə görə tualetdə də çətinlik çəkirdi. Heç kim onu müalicə etməyi bacarmırdı. İraqlılar ona nə doktor gətirdilər, nə də dərman verdilər. Biz həmişə Qırmızı Xaçın nümayəndələrinə deyirdik ki, onları dəyişsənlər, lakin İraq tərəfi heç vaxt razılaşmadı. Bu iki nəfərin halı bizi çox üzürdü, amma dözməkdən başqa çarə yox idi. Qırmızı Xaçdan gələnlər deyirdilər: "Bizdə olan məlumat əsasən, sizin qida, geyim və rifah baxımından durumunuz dünya üzrə indiyədək gördüyümüz bütün müharibə əsirlərindən acınacaqlıdır".

Bəzən İraqda elə gur yağışlar yağır ki, sanki göydən başına vedrə ilə su boşaldırdılar. Düşərgənin həyəti çökək idi. Yer bərk olduğuna görə su hopmayıb həyətdə qalırdı və biz azad saatlarda gəzişə bilmirdik. İraqlılar da suyu kəsib deyirdilər ki, qurtarana qədər həyətdəki sudan istifadə edin. Paltar və qab yumaq, tualet, hamam və digər işlər üçün o sudan istifadə edirdik. Yalnız içməyə bir neçə vedrə su verirdilər.

Qışda həyətdəki su buz bağlayırdı. Biz bunu sındıraraq altındakı sudan götürməli idik. Suyu vedrəyə doldurub hamama aparır və onunla yuyunurduq. Həyətdəki suyun bitməsi adətən, bir həftə uzanırdı. Son zamanlarda bəzi yollar tapmışdıq. Hərdən vedrə ilə suyu kanalizasiyaya

boşaldırıdılar.¹ İraqlılardan gizli şəkildə və çox əziyyətlə bunu edirdik. Bu zaman həyətin suyu tez bitirdi və suyu açırdılar.

Həyət quruyandan sonra kameralarda ümumi təmizlik işlərinə başlayırıdılar. Təxminən hər iyirmi gündən bir əşyalarımızı həyətdə sərib kameraları boşaldırıdılar. Hər bir əsir ədyalını günəşin altına sərir, bel çantasını və əşyalarını da üstünə qoyurdu. Bir neçə nəfər vedrəylə su gətirib kameranın qapısını və divarlarını yuyub silirdilər. Sonra kameranın yeri yaxşı quruyana qədər bir neçə saat həyətdə qalırdıq.

Ümumi təmizlik günlərində həyət ədyalla döşənirdi. Uşaqlar ədyalların üstündə oturur və ya uzanır, özlərini günə verib söhbət edirdilər. Kamera quruyanda və əşyalarımızı içəri aparmaq istəyəndə hər ədyalı iki nəfər tutub yaxşıca çırpırdı. Onları çırpanda cəbhədə olduğu kimi bərk gurultu qopurdu. Hərdən iraqlılar əsəbiləşib deyirdilər: "Yalla, tez bu səs-küyü bitirin!"

Ümumi təmizlikdən sonra uşaqların yeri də bir az dəyişirdi. Uşaqlar kameranın içindəki tualetin pərdəsindən bir metr aralıda yatmağa məcbur idilər. Bu yer növbəylə dəyişirdi. Kameranın yeri metlax idi, bizə də yalnız iki ədyal verilirdi. Bu da get-gedə revmatizm və sümük ağrıları yaradırdı.

Kisələri bir-birinə tikib pərdə düzəltdirmiş və giriş qapısının yanındakı küncü tualet üçün ayırmışdıq. Sədik vedrəsini o pərdənin arxasına qoyurduq.

Dəstəmaz almaq üçün də yaxşı bir şey fikirləşdik. Su çatışmazlığımız vardı, kameradan bayıra çıxma

¹ Orada kanalizasiya sistemi yox idi və çirkab su qazılmış quyuya tökülürdü. Quyular dolanda maşınlar gəlib boşaldırdılar.

bilmədiyimiz 16 saata verilən su az idi və qənaət etməli idik. Biz xəstəxanadan boş serum qablarını götürüb yuxarısını kəsir və içinə su töküb hündür bir yerdən asırdıq. Dəstəmaz alanda serumun kranını açır və ondan gələn az su ilə dəstəmaz alırdıq. Bu qablardan tualetə də qoymuşduq. Belə olanda suya qənaət olunurdu. Biz əsirlik illərində ibtidai insanlar kimi bu formada tualetə gedirdik.

İshala tutulmuş adam bu 16 saatda əzab çəkir, bəzən pərdənin arxasına keçib sidik vedrəsindən istifadə etməyə məcbur qalırdı.

İraqlılar uşaqların qürurunu tapdamaqdan ötrü ən azı, hər kamerada bir tualet tikmədilər. İraqlılar biri sidik, biri də su saxlamq üçün istifadə etdiyimiz plastik vedrələri verməkdə də xəsislik edirdilər. Vedrələr plastıkdən idi və sidik onun quruyub tez sınmasına səbəb olurdu. Həm də vedrəni hər gün təmiz yuyub bir neçə saat günəşin altına qoyurduq ki, mikrobları ölsün və qoxusu getsin. Bəzən iki nəfər vedrəni tualetə aparən yerdə yolda çatlayır və ya sınır, uşaqların üstünü də murdarlayırdı.

İraqlıların bizə yeni vedrə vermələri bəzən aylar çəkirdi. Buna görə də, uşaqlar kreativ yollar tapırdılar. Təxminən ildə bir dəfə bizə vedrə verirdilər. Biz sınıq vedrə parçalarını yığıb saxlayırdıq. Verilmiş vedrə sınıqda onu tıkanlı məftillərdən düzəltdiyimiz qalın iynələrlə və oradan-buradan tapdığımız yanmış elektrik naqillərinin nazik simləri ilə tikirdik, sonra lent şəklində parçalar kəsib tikiş yerinin üzərinə qoyurduq. Ötən illərdən qalmış vedrə parçalarını əridirdik və ərinti damllarını diqqətlə parçanın üzərinə tökürdük. Parça daş kimi yapışib dəlikləri tuturdu. Bu minvalla bir müddət keçinirdik.

İraqlıların bizim yeniliklərimizdən xoşları gəlirdi. Bəzən elə buna görə bizə çətinlik yaradırdılar, sidik vedrəmizin yamaqlandığını görüb yenisini gətirmirdilər!

İçməli su qabımızda da eyni problemi yaşayırdıq. Qıfa bənzəyən bu saxsı qab çilik-çilik olmayınca yenisini vermirdilər. Onu soyutmaq üçün havaya tuturduq, lakin kamera bağlı yer idi və orada hava axını yox idi. Biz qabı tavandan asılmış ventilyatorun altına qoyurduq. Qabın bayırı tərləyirdi və nəticədə içindəki su sərinləşirdi. İraqlılar bizə buz vermədiklərinə görə yayda həmişə ılıq su içirdik. Müntəzəm olaraq, 40-50 dərəcə istidə ılıq su içmək qanlı ishal xəstəliyinin yayılmasına səbəb olurdu. Saxsı qab tez-tez yuyulmalı idi ki, ərp bağlamasın və suyu az da olsa, soyuda bilsin. Buna görə də, pəncərələrin ətrafındakı metal torlardan qoparıb, bəzən də içinə qum əlavə edərək qabın içini sürtürdük. Bu işə onun tez sınmasına və ya çatlamasına səbəb olurdu. Onu təmir etmək üçün işə çox incəlik və diqqət lazım idi.

Bu işi bacaran uşaqlar qabın beş santimetr qalınlığında olan qırıqlarını tıkanlı məftillərdən düzəltdikləri bizlə diqqətlə dəşirdilər. Ehtiyatlı olurdular ki, qabı deşərkən sınmasın və çatlamasın. Sonra simlə parçaları bir-birinə tikir, tikilən yerləri iraqılılardan aldıkları sementlə tuturdular. Sonra yenə bir müddət o qabdan istifadə edirdik. Belə saxsı qablar İraqda çox ucuz və bol idi. Buna baxmayaraq, onu təmir etmək üçün bu qədər zəhmətə qatlanırdıq. Bəzən qaba o qədər yamaq vurulub sementlənirdi ki, saxsı dolçadan çox sement qaba oxşayırdı.

Xüsüsən ilk illərdə yayın ortasına düşən ramazan aylarında isti su içmək çətin idi və susuzluğumuzu da yatırmırdı. Əsirlik boyunca yalnız 1986-cı ilin

ramazanında düşərgənin komandiri təslim olub səhərlər hər kameraya öz pulumuzla bir buz parçası verirdi. Buzu çuvala büküb ehtiyatla saxlayırdıq ki, bir qədər qalsın və iftara yaxın dolçanın suyunu sərinləşdirə bilək. Deyirdik ki, bunu iftara yaxın verin, amma olmurdu və yalnız səhərlər paylayırdılar.

Bəzi komandirlər mülayim idilər, əsirlərlə yola gedib münafiqədən uzaq dururdular, bəzisi isə cəllad idilər. Adətən, macəraçı Mahmudi kimi Səddama müti olanlar uşaqlara əziyyət verirdilər.

Saxlamaq üçün istifadə etdiyimiz bütün ideyalara baxmayaraq, həmin bir parça buzdan isti havada iftara qədər bir şey qalmırdı və dolçanın suyu çox da fərqlənmirdi. Həmin il ramazan ayında öz pulumuzla iftara bizə bir qədər göyərtilər vermələrini istədik. Bir gün mağazaçı əlidolu gəldi. İllər sonra yeməli göyərtilər ətrini duyduq. Tərə, reyhan və pərpətöyün də vardı. Təəccüblə uşaqlara pərpətöyünü göstərib dedim ki, biz Ərdistanda bunları toyuqlara veririk. İri və sulu olduğuna görə toyuqlar onu sevirilər. İraqlılar deyirdilər ki, ən çox yediyimiz və sevdiyimiz göyərtilər pərpətöyüdür. Ona bərbən deyirdilər. İllərdən sonra göyərtilər ətri uşaqlarda coşqu yaratmışdı. Hamı göyərtilərini təmizləməyə can atırdı. Yuyarkən biri onların qalın saplaqlarını atmaq istəyəndə digəri qışqırırdı: "Atma, mən yeyərəm".

Sayımıza görə göyərtilər az idi, hərəyə ancaq bir neçə yarpaq düşürdü. Pulunu alsalar da, sifariş verdiyimiz qədər gətirməmişdilər. Yaşıl göyərtilər ayrıldıqdan sonra yerdə bir ovuc saralmış göyərtilər və çubuq qaldı. Onları toyuğa və qoyuna da versəydin, yeməzdin. Lakin o zibillər üçün də növbə yaranırdı. Bədənlərinə azca olsa belə

vitamin getsin deyər çubuq kimi bərkimiş saplaqları da yemək istəyirdilər.

Təzə göyərtilərin illərlə unuduğumuz rəngi və ətri həmin gün kasıb iftar süfrəmizin bəzəyi oldu.

Düşərgə komandirinin xarakterinə bağlı məsələlərdən biri də bizim baş və üzümüzü qırmaq idi.

Bəzən komandir əmr edirdi ki, sabah sırada hamı keçəl olmalıdır. Saçımızın azca da uzanmasına qoymurdular, görkəminizin müharibə əsiri kimi olmasını istəyirdilər. Saç qırmaq üçün bir əl maşını verirdilər, baxmırdılar ki, düz-əməlli qırılır, yoxsa yox. Bəzən on nəfərin saçını qırxandan sonra maşın işləmirdi və qalanı başlarını ülgüclə qırmağa məcbur olurdular. Bu zaman isə başın dərisi kəsik-kəsik olurdu. Lezvanı öz dilənçipayı təqaüdümüzə alırdı. Onlar lezvanı da yetərincə vermirdilər. İçində on ədəd də olmayan bir balaca qutunu əlli nəfərə verirdilər. Uşaqlar gənc idilər, başqalarının istifadə etdiyi lezva ilə üzlərini qırxanda yara tökürdü. Bu isə iraqlıları maraqlandırmırdı. Sırada kiminsə saçını istədikləri həddə qısa olmadığını görəndə çəkmə ilə üzünə vururdular. Bir dəfə məhz buna görə uşaqların birinin çənəsi əyildi, gözləri çəp oldu və sona qədər də elə qaldı. Çəkmələri o qədər möhkəm idi ki, kimin üzünə dəyirdisə, yarırdı.

Sırada birini vuranda digərləri başlarını aşağı salmalı və nə baş verdiyini görməməli idilər. Onlar uşaqları vurarkən vahimə yaratmaq üçün qışqırıb qərribə səslər çıxarırdılar. İndi əsirlik barədə çəkilən filmlərdə göstərilir ki, İraq əsgərləri birini döyürlər, digərləri də qalxıb etiraz edirlər. Əslində, belə bir şey yox idi. Onlar belə bir hərəkət gözləyirdilər ki, bəhanə edib vursunlar və hər birimizi şikəst etsinlər. Hacı ağa Əbu Turabi əsirlər

arasında belə bir qayda qoydu: "Tez-tez iraqılılarla dalaşib canımızı təhlükəyə atmayaq. Çalışaq az tələfat verək və uşaqları məhv etmələri üçün əllərinə bəhanə verməyək".

Bir neçə bəlli məsələdən ötrü isə geri çəkilmir və ölümünə müqavimət göstərirdik: camaat namazı qılmaq, Quran və Nəhcül-bəlağə dərsləri, Təvəssül, Kumeyl, Əhd və Nüdbə kimi kollektiv dualar, məhərrəm və ramazan aylarının mərasimləri və xüsusi əlamətdar günlər. Bunlar əsirlikdə bizim müqavimət prinsiplərimizi formalaşdırırdı. Düşmən bunları bizdən alsaydı, işimiz bitərdi. Bu məsələlər üstə əsirliyin sonuna qədər bizimlə iraqılılar arasında döyüş getdi və bu yolda ölümə hazır olduğumuza görə həmişə biz qələbə çaldıq.

Bəzi dəyərsiz şeylər üstündə iraqılılarla dalaşan əsirlər də vardı. Onlar öz canlarından əlavə digərlərinin canını da təhlükəyə salırdılar.

On üçüncü fəsil

Beynəlxəfəseyin düşərgəsi açılarda Xeybər əməliyyatında əsir düşən bəzi uşaqları da oraya köçürdülər.

Onların bəzilərini bizim korpusa gətirdilər. Yeni əsirlərdən vətən ətri duyulurdu. Onları qardaş kimi sevirdik. Onlara Xeybər uşaqları deyirdik. Aralarında digərləri ilə qaynayıb-qarımayan tək-tük əsirlər də vardı.

Xeybər uşaqlarının öz tərzləri vardı, amma cəmdən də uzaqlaşmırdılar. Bizimlə camaat namazı qılıb tədbirlərdə iştirak edirdilər, lakin ciddi qərarlar zamanı müstəqil idilər və öz aralarından seçdikləri adamlarla məsləhətləşirdilər. Bunlar müvəqqəti idi və getdikcə aradan qalxırdı. Bu qrupun ifrat hərəkətləri də olurdu. Məsələn, bəzi məsələlərə riayət etmədiklərinə görə uşaqlara şəriət cəzası çəkib şallaqlayırdılar!

Bir gün azad saatlarda həyətdə gəzişirdik. Birdən güclü səs-küy qopdu. Əsgərlər tökülüşüb hamını döydülər və "İçəri" komandası verdilər. Bəziləri hamamda idilər, bəziləri tualetdə. Belə vaxtlarda iraqılılar uşaqların hansı şəraitdə olduqlarına baxmadan vurur və içəri girmələrini əmr edirdilər. Bir də görürdün ki, bir nəfər köpüklü üz-başla hamamdan çıxıb paltarları qoltuğunda kameraya qaçır. Hamı bir-birindən nə baş verdiyini soruşurdu. Biri dedi: "Üçüncü korpustakıların topu bizim həyətdə düşdü, Xeybər uşaqlarından olan Əli də onu götrürüb çırdı".

Əsəbi və qəddar Rəhim doktor otağının dəhlizinə yaxın bir yerdə stul qoyub oturur, hər birimizin hərəkətinə göz qoyurdu. O, topun cırıldığını görəndə Əlini çağırır cavab verməsini tələb etmişdi.

Rəhim hamını bezdirmişdi. Uşaqlar ondan cana doymuşdular. Bilirdik ki, burnundan qan axsa, on nəfəri şikəst edərlər. Çarəsiz qalib keçinirdik. Əli isə Rəhimin təhqiramiz davranışını görüb birdən lezva çıxarır və onun boynunun damarını kəsir. Mən özüm gördüm ki, Rəhim əlini boynuna qoymuşdu və barmaqlarının arasından qan fışqırırdı. Onun başı, çiyini və yaxası qana bələşmişdi.

Təbrizdən olan Əli Durudgəri ikinci mərtəbədəki kamerada qalırdı. O kameraya Xeybərçilərin kamerası deyirdik. Birdən oradan qışqırıq səsləri eşitdik. İraqlılar hamını döymə işinə Əlinin kamerasından başlamışdılar.

Pəncərə barmaqlığının önündə çömbəlib bayırdakı hadisələri izləyirdim. Təxminən 15 dəqiqə ərzində düşərgəyə əlli yekəpər və qəzəbli əsgər girdi. Onlar kameraları növbə ilə yox, hamısını birdən cəzalandırmaq istəyirdilər.

Hələ bütün əsgərlər həyəətə girib qurtarmamış Əlinin qışqırtı səsləri gəldi. İki əsgər onun ayaqlarından tutub sürüyürdülər. Pıllələri də eyni vəziyyətdə sürətlə endilər. Əlinin başı pıllələrə dəydikcə taqıldayır və ürəyimi yandırır. Birdən səsi kəsildi. Təxmin etdim ki, ağırdan özündən gedib.

Əlini həyətdəki kanalizasiya arxının yanına atdılar. Dövrəsində o qədər əsgər vardı ki, onu görmürdüm. Rəhim də orada idi. Boynunu bağlamışdılar. Kəsiyin üstünə beş-altı cuna qoysalar da, band qanın içində idi. Rəhim fəxrlə başını dik tutub vəziyyətə nəzarət edirdi. Düşmən tərəfindən yaralandığına görə indi özünü daha məğrur aparırdı.

Əsgərlər bir göz qırpımında xüsusi qaydada Əlinin dövrəsinə düzülürdülər. Əllərini bir-birinin çiyinə salıb onun bədənini təpikləməyə və üstünə ağızlarının suyunu

atmağa başladılar. Onu öldürmək məqsədilə vururdular. Əlidən səs çıxmırdı. Uşaqlar ona fatihə oxudular.

Döymədən yorulandan sonra getdilər. Əlinin üz-başına o qədər çəkmə vurulmuşdu ki, tanınmaz hala düşmüşdü. Tez bir ədyal gətirib onun cansız bədəninin üstünə atdılar. Bu fasilədə düşərgəyə hələ də yeni əsgər girirdi. Onları heç vaxt görməmişdik. Onlar həyəətə girib çəkmə ilə Əliyə möhkəm zərbələr endirirdilər. Əsgərlər ikinci mərtəbəyə çıxıb uşaqları cəzalandırmağa başladılar. Əsirlərin qışqırtısı və iraqlıların bağırta səsləri vahimə yaradırdı.

Çox keçmədən bir neçə əsgər Əlinin üzərindən ədyalı götürüb yenidən ayaqlarından tutdular və pıllələrdən endirdikləri tərzdə də yuxarı qaldırdılar. Birdən gördüm ki, ikinci mərtəbədə, yerdən ən azı altı metr hündürlükdən nə isə düşdü. Əgər Əlinin yaşayacağına zərrə qədər ümidimiz vardısı da, bununla artıq öldüyünə əmin olduq. Əlinin cəsədi həyətin ortasında qalmışdı. İraqlılar tez-tez pəncərələrə hücum edib zondla barmaqlığa vurub deyirdilər: "Oturun! Heç kim ayağa qalxmasın!" Biz isə yenə qalxıb həyəətə baxırdıq.

Kamera-kamera gəzib əllərinə keçən hər bir şeylə uşaqları vəhşicəsinə döyürdülər. Növbə bizim kameramıza çatdı. Əvvəlcə kamera başçıları apardılar. Onları bir də sağ görəcəyimizə ümidimiz yox idi. İraqlılar bildilər ki, əsirlər kamera başçıları ən yaxşılardan seçirlər. Onlara qarşı həssas olub çox döyürdülər. Düşünürdülər ki, onlar bizə istiqamət verirlər.

Üzlərindən tanımadığımız 12 əsgər önümüzə sıraya düzülürdülər. Əmr etdilər ki, beş-beş cərgəyə düzülək. Birdən gözüm Qəhtana düşdü. İri və digərlərindən yaşlı əsgər idi, qalın bıığı vardı. Biz Rəmədi düşərgəsində

olanda o, mətbəxin rəisi idi. İraqlılar hətta onu da bu işə cəlb etmişdilər. Dedilər ki, başçı sıradan çıxsın. Dedik ki, başçıları aparıblar. Birdən Qəhtanın gözü mənə sataşdı və dedi: "O, Mehdi, tez buraya gəl. Burada dayan, sən başçısan!"

Rəmadi düşərgəsində yemək alanda onunla tanış olmuşdum. Hamıdan balaca olduğuma görə mənə ürəyi yanırdı. Məni sıradan çıxarıb dedi ki, sən başçı ol. Bütün əsgərlər gəlmə idilər, aralarında düşərgədən heç kim yox idi. özümüzkülər başqa yerdə döyməklə məşğul idilər. Əsirlik dövrü boyu ilk və son dəfə orada kamera başçısı oldum. "Farağat" komandası verdim. Qəhtan sayıb əmr etdi ki, yerdə səcdə halında otursunlar. Əsgərlərin əllərində bir neçə santimetr qalınlığı olan və aralarında mis simlər işlənmiş güclü kabellər vardı. İçərilərindəki misin parıltısından yeni kəsildiyi bilinirdi. Təxminən on əsgər vurmağa başladı. Zərbələr uşaqların belinə dəyəndə sanki nağaraya dəyirdi və əsir qeyri-ixtiyari olaraq göyə atılırdı. Bu zaman da o birilər kəbellə üz-başına vururdular. Bəzən əsgərlər arxa-arxaya dayanırdılar ki, hamıya əlləri çatsın. Onların əlləri bandla sarılmışdı. O qədər möhkəm vururdular ki, əlləri suluq bağlayırdı. İraqlıların döyməsini çox görmüşdüm, amma bu dəfə fərqli idi. Kabelləri var gücləri ilə uşaqların baş və bellərinə vururdular. Bu zərbələr nəticəsində əsirin öləcəyindən əsla çəkinmirdilər. Uşaqların bellərinə hər bir kabel zərbəsi dəyəndə ilan kimi yerlərində fırlanırdılar. Bu səhnələri görmək mənə əzab verirdi. On dörd məsumə təvəssül etdim ki, heç kim ölməsin. Bütün kameralardan qışqırtı səsləri gəlirdi.

Bu vəziyyət yarım saat davam etdi. Uşaqlar ölü kimi yerdə qaldılar, heç kim tərənəmirdi. Sanki bədənləri

keyimişdi və ağrı hiss etmirdilər. Əsgərlər yalnız bundan sonra uşaqlardan əl çəkdilər. Kameradan çıxmaq istəyəndə birdən məni gördülər. Ayaq üstə dayanmışdım. Canavar kimi mənə hücum etdilər. Əvvəlcə üzümə bir neçə möhkəm zərbə vurdular, sonra da kabellərlə döyməyə başladılar. Qəhtan haradansa özünü yetirib döymələrinə mane oldu. Onlara deyirdi ki, nə edirsiniz, vurmayın, o, başçıdır.

Əsgərlər qapının yanında dayanıb siqaret çəkdilər. Bir-birinə nə deyirdilərsə, bərkdən gülürdülər. Növbəti kameraya keçib işə başlamaq üçün nəfəslərini dəiridilər.

İraqlılar gedəndə uşaqlar ölü kimi yerdə qalmışdılar. Bəziləri bellərinə vurulan zərbələrin təsirindən şalvarlarını islatmışdılar. Bu səhnəni görəndə gözlərimdən yaş axdı. Bir-iki saatdan sonra zarıya-zarıya sürünüb birtəhər yerlərində uzandılar.

Diqqətim bayırda idi. Tez-tez pəncərənin önünə keçib ətrafa baxırdım. Əli arxın yanında qalmışdı və tərənəmirdi. Diqqətlə baxırdım ki, onda həyat əlaməti görüm, amma yox idi. Yanından keçən hər bir iraqlı da bir neçə ağır söyüşlə üstünə tüpürüb gedirdi.

Həmin gün nahar yeməyi də vermədilər. Gecəyə qədər düşərgədən uşaqların zarıltı və iraqlıların bağırtı səsləri kəsilmədi. Onların əlinə bəhanə düşmüşdü, istədiklərini edirdilər. Az təqaüdümüzlə hazırladığımız şeyləri məhv etdilər, yuxarı mərtəbədəki kameraların şəkər kisələrini Əlinin cəsədinin üzərinə atırdılar.

Günortadan sonra üç-dörd əsgər bir ədyal gətirib Əlini təpiklə onun üstünə aşırıdılar və dörd tərəfindən tutub xəstəxananın divarının dibinə atdılar.

Günəş batmaq üzrə idi. Sidik vedrəsi bayırda qalmışdı və bizə kameradan çıxmağa icazə vermirdilər. Həmişə

gün batanda kameradakı uşaqları tanıyan və saylarını bilən düşərgə əsgərləri gəlirdilər. Adətən, bir zabıt, bir gizir və iki əsgər gəlirdi. Həmin gün isə 10-15 hərbiçi birdən içəri girdi. Bu da uşaqları qorxutmaqdan ötrü idi.

Bizim kameramıza girən birinci adam Rəhimin özü idi, sarıqlı boyunla gəlmişdi. Farağat komandası verdim. Məni görən kimi dəliyə dönüb qışqırdı: "Bunu kim başçı qoyub?" Yazıq Qəhtanın rəngi qaçdı. Rəhimdən qorxurdular. İfratçı bir «Bəəs»-çi həm bizə təhlükəli idi, həm də iraqlıların özlərinə. Qəhtan başını aşağı salıb dedi: "Mən".

Rəhimin Qəhtana vermədiyi söyüş qalmadı. Bu əsnada bir əsgər mənə yaxınlaşıb üz-başına bir neçə yumruq-sillə vurub dedi: "Yalla, get otur!"

Bizi sayandan sonra bir ambulans gəldi. Kiçik bir güzgüm vardı. Qaçıb gətirdim ki, görüm Əliyə nə edəcəklər. O günə qədər düşərgəyə hərbi və kanalizasiya maşınlarından başqa bir maşın girməmişdi. Ambulans Əlini ədyala büküldüyü şəkildə də götürüb apardı.

Uşaqlar gecə yenidən cəza veriləcəyindən narahat idilər. Uşaqların bir neçəsi xəstəxanada işləyirdilər və bayırda olmuşdular. Onlardan vəziyyətin necə olduğunu və iraqlıların bu gecə yenidən gəlmələrinin mümkünlüyünü soruşduqda dedilər: "Yox, əşi. Əsgərlərin əlləri suluq bağlayıb, qanayır. Bu gün o qədər kəbellə vurublar ki, daha gecə gələ bilməzlər".

Ambulans gedəndən bir qədər sonra gedib yemək almağımızı əmr etdilər. Nahar da yeməmişdik. Uşaqlar bilirdilər ki, bu vəziyyətdə yeməyə kim getsə, yaxşıca döyüləcək. Çarə yox idi, dörd nəfər ayağa qalxdıq. Çirkli qabları götürüb qaçdıq. Qabları yuyub mətbəxə getmək

istəyəndə Həsən adlı əsgər vaxtsız əcəl kimi qarşımıza dikilib dedi: "Yalla, Mehdi, qabları yerə qoy".

Qabları yerə qoyduq. Dedi ki, bilmək istəyirəm siz niyə namaz qılırsınız? Dedim ki, çünki müsəlmanlıq və Allah Quranda belə əmr edib. O dedi: "Bilirik ki, Xomeyni din adamıdır, dinşünasdır. Lakin Səddam bizə hər şey verir: şərab, musiqi, bar. Səddam bizim qarnımıza yaxşı qulluq edir, amma Xomeyni gəlsə, belə olmayacaq".

Sonra bir siqaret yandırıb sözünə davam etdi: "Bəli, Xomeyni hər kəsin işinə qarışır. Quran deyir ki, dində məcburiyyət yoxdur, kim nə edirsə, özünə edir və hərəni öz qəbrinə qoyacaqlar".

Bu sözləri bütün iraqlı əsgərlərin beyninə yeritmişdilər.

İraqlıların üsulu belə idi: bizdən söz alıb istiqamət verdiyimizə və münaqişə yaratdığımızı, nəticədə də cəzalanmalı olduğumuza sübut tapmaq istəyirdilər. Buna görə də, o nadanlara cavab vermək üçün özümüzü əziyyətə salmırdıq.

Sözləri bitəndən sonra dedi: "İndi əllərinizi qaldırın. Qabları yenidən yumuşduq və əllərimiz soyuq suyun altında qızarmışdı. Dörd nəfər əllərimizi önümüzə tutduq, o da zondla əllərimizin içinə vurmağa başladı. Kim əlini çəksəydi, deyirdi: "Onda əlinin arxasını gətir". Uşaqların birinin əlinin üstünə elə vurdu ki, dırnaqlarının ikisi sındı. Yorulandan sonra dedi: "İndi qabları götürün, gedin". Biləklərimizin köməyi ilə çətinliklə qabları yığıb yemək almağa apardıq.

O gecə çətin keçdi. Uşaqların bədənləri ağrıyırdı. Əlini də hara apardıqlarını bilmirdik. Ehtimal verirdik ki, ölüb. Saatlarla ədyalın arasında bükülüb qalmışdı, aparanda da

eynilə ölü kimi apardılar. Gecə ağır mənəvi və fiziki vəziyyətdə Əlinin ruhuna fatihə oxuduq.

Həmin gecə başçıları kameralara qaytarmadılar. Nigaran idik. Bilirdik ki, bayırdakı cəzaların forma və miqyası kameradakılardan fərqlidir. Məsələnin aydınlaşması üçün bayırdakı cəzalandırmaya dair bir xatirə söyləyim:

27-28 yaşlı Həbib adlı bir əsir vardı. Ucaboy oğlan idi, uşaqlar xətrini çox istəyirdilər. Ərəbcəsi yaxşı idi, bizə Quran və Nəhcül-bəlağə dərsi deyirdi. Mən onun çalışqan şagirdi idim.

İraqlılar boy-buxunlu və yaraşlıq əsirləri digərlərindən daha çox döyürdülər.

Səhər tezdən əsgərlər kameraya girib Həbibi apardılar. Pəncərənin önünə qaçıb gördüm ki, qoltuqlarının altından və ayaqlarının arasından ipi keçiriblər və 7-8 yekəpər iraqılı iplərdən tutub həyətdə qaçır, Həbibi yerlə sürüyürlər. Bir neçə nəfər də ardınca qaçır və kabellə bədəninə vururdular. Onlar tikanlı məftillərin yanı ilə qaçırdılar ki, Həbibin bədəni məftillərə dəyib yaralansın.

Onu on dəqiqə sürüyəndən sonra tualetlərə tərəf apardılar. Nə etmək istədiklərini bilirdik. İraqlılar kanalizasiya quyusunun dəmir qapağını götürüb uşaqları iplə quyuya salırdılar və ayaqları ilə basırdılar ki, batsın. Əsirin boğulmaq ehtimalını verdikləri zaman ayaqlarını çəkib quyudan çıxarırdılar. Əsir nəfəs almaq istəyərkən ağzını açdığında bir əsgər nəcisə bulaşmış bir çəkələ təyini zorla onun ağzına keçirirdi.

Həmin gün əvvəlcə kamera başçılarını gətirdilər. Onları kanalizasiya quyusuna salmışdılar. Bizim başçımızın adı Əbdal idi. Onun qanlı maykasını əynindən

çıxaranda bədənindən maykasına yapışmış dəri parçaları ayrılırdı. Həbibə də eyni cəzanı vermişdilər.

Bir saat sonra iki yekəpər əsgər qapını açıb Həbibi bir meyit kimi içəri atdılar. Onun bütün bədəni kal badımcan kimi göyərmişdi. Onun yaraları aylarla sağalmadı, yatanda çətinlik çəkirdi; nə arxası üstə yata bilirdi, nə də böyürləri üstə. Bədəninin göyərmiş yerləri və qaraqançırları bir neçə aydan sonra sağaldı və bədəni öz təbii rənginə döndü.

Rəhim yaralanandan sonra təxminən bir aya qədər bizi hər gün döyürdülər. Əsgərlərin əlləri yaralanmış, suluq bağlamışdı, daha kabeli tuta bilmirdilər. Uşaqların çəkələlərini ayaqlarından çıxarıb onunla üzlərinə vururdular.

O zaman Əli Durudgərinin başına nə gəldiyini və onu hara apardıqlarını bilmədik. Lakin inanılmaz olsa da, sonralar eşitdik ki, o qədər döyülməsinə və işgəncə olunmasına baxmayaraq, sağlam qurtulmuşdur, yaşayır və Bağdad istixbaratında saxlanır. Lakin psixoloji sabitliyi pozulmuş, bədəninin hissiyyatı itmişdi.

On dördüncü fəsil

Münafıqların dəvəti elan olunandan sonra bir müddət idi onların qucaq-qucaq jurnal, broşür və kitablarını kameralara gətirirdilər. Uşaqların onlara yaxınlaşmadıqlarını görsələr də, yenə gətirirdilər. Quran və Nəhcül-bəlağə istəyəndə isə vermirdilər.

Münafıqların təbliğatından altı ay ötdü. Bir gün səhər yeməyini yeyən kimi "İçəri" komandası verildi. Hamını kameralara salıb qapıları bağladılar. İraqlılar uzun müddət idi qəsdən bizim olan-qalan yeməyimizi də azaltmışdılar və bizə güclü psixoloji təzyiqlər edirdilər. Onlar ümid bəsləyirdilər ki, çox sıxıntıda olduğumuz üçün münafıqların dəvəti elan olunan kimi tez onlara qoşulacağıq.

Çox keçmədən tikanlı məftillərin arxasında bir neçə yaşıl rəngli yeni avtobus dayandı. Təəccüb etdik, çünki heç vaxt əsirləri yeni avtobusla aparıb-gətirmirdilər. Birdən səsucaldanlardan münafıqların hərbi marşı səsləndi: "Ey azadlıq ordusu! Üzünü bizə tut ki, ayaqların altıda yüz bahar lələsi əkək!" Bir nəfər mikrofonla tikanlı məftillərə yaxınlaşıb çıxışa başladı: "Mən Mehdi Əbrişəmçiyəm.¹ Cəllad İslam Respublikası quruluşunun başçılarının eqoistliklərinə görə ağır şəraitdə yaşayan sizləri əziz İran Azadlıq Ordusuna qoşulmağa, bu rəzalət və əsarətdən qurtulmağa dəvət edirəm. Bura qeyrət, səmimiyyət və inam səhnəsidir. Sizin azadlığınız üçün

¹ Mehdi Əbrişəmçi Məsud Rəcəbidən sonra Xalq Mücahidləri Təşkilatında ikinci adam idi. Bu təşkilata İranda Münafıqlar təşkilatı deyirlər.

hər şey hazırdır. Azad vətən əsgəri olmaqdan ötrü bizə qoşulun!"

O, dayanmadan danışdı. Uşaqlar pəncərənin arxasına toplaşmışdılar. Bəziləri ona qışqırırdılar: "Xain, satqın, kafir, get süfrəni başqa yerdə aç!" İraqlılar kameranın qapısı önündə hazır dayanıb deyirdilər: "Kim gəlmək istəyirsə, desin, qapını açaq. Lakin heç kim getmədi".

Bizim düşərgəmizdə dörd korpus vardı. Hər korpusda təxminən 700 nəfər qalırdı. And içə bilərəm ki, üç korpusdan bircə nəfər də getmədi. Yalnız üçüncü korpusdan təxminən 150 nəfər çıxdı. Onların qida və rifah şəraiti bizdən yaxşı idi.

Bu, Mehdi Əbrişəmçini qane etmirdi. Düz bizim korpusumuzun önünə gəlib tikanlı məftillərin arxasında dayandı. İraqlılar demişdilər ki, bura Bəsic üzvlərinin kamerasıdır. O, boğazını cırırdı: "Siz kimdən və nədən ötrü dəyərlə ömrünüzü tələf edirsiniz?! Bizə qoşulun! Biz sizə hər şey verərik: ev, maaş, yaxşı yemək. Azad bir adam kimi yaşaya bilərsiniz". Sanki gəlişindən qabaq hansı çətinlikləri yaşadığımızı bilirdi.

Mehdi Əbrişəmçi bizi cəlb etmək üçün veriləcək imtiyazlar üzərində dayanırdı. Ümidi azaldıqca daha şirnikləndirici vədlər verirdi. Hətta sonda bunları da dedi: "Sizə qadın verərik! Sizə şəhərdə ev verərik!"

Saydığı imtiyazlar üçüncü korpusda bəzilərinin ağzını sulatmışdı. İki saat dayanmadan danışandan sonra o biri korpuslardan heç kəsin çıxmadığını görüb əşyalarını topladı.

Üçüncü korpusdan münafıqlərə qoşulan 150 nəfəri qəsdən bizim gözüümüzün önündə tikanlı məftillərin o tərəfində silahlandırdılar. O vaxta qədər əlinə bir quru çubuq götürməyə haqqı çatmayan əsirin əlində kalaşnikov

silahı vardı. Hərçənd silahların işləmədiyinə əmin idik. Çünki iraqlılar düşərgənin yanında əsirlərin silahlanmasına razı olmazdılar. Onlara yeni və yaraşıqlı hərbi geyimlər geyindirildilər. O 150 nəfər bir göz qırpmında vətənin azadlığı uğrunda əsirdən vətən xaini olan bir əsgərə çevrildilər.

Mehdi Əbrişəmçi bizə göstərmək istəyirdi ki, bütün sözlərinə əməl edəcək və ona qoşulmadığına görə biz ziyan çəkəcəyik. İraqlıların bizə baxışlarında alqış ifadələrini görürdüm. Onlar üçün qəribə idi ki, digər üç korpusdan hətta bir nəfər də münafıqlərə qoşulmadı.

Əmin idim ki, onlara qoşulan 150 nəfər Mücahidlər təşkilatını haqlı saydıqlarına, yaxud vətən və dövlətlərinə arxa çevirdiklərinə görə bunu etmədilər. Hərçənd inanırdıq ki, özlərini belə təhlükəyə atmamalı idilər. Bilirdim ki, ən azı beş ildir səhər yeməyinə içində bir neçə düyü dənəsi üzən tomat suyundan başqa bir şey yeməyən, naharı bir nəlbəki düyüdən, şam yeməyi bi qab rəngli qaynar sudan ibarət olan və tikanlı məftillərdən başqa mənzərə görməyən bir əsir bu şəraitdən qurtulmaq üçün hər bir bəhanə ardınca gedər. Su, kənd, şəhər görmək və təbii həyatı təcrübə etmək istəyirdilər. Lakin amallarına inamları yox idi, ya da zəif idi. Əks təqdirdə, düşmənin vədlərini onun özünə buraxıb əsirliyin bütün acılarına dözüldülər. Hamı bilirdi ki, Mücahidlər təşkilatının üzvlərinə güclü nəzarət var. Əgər təşkilata iynə ucu qədərincə inamsızlıq və xəyanət olsa, tez ifşa olur. Orada diktatorluq hökm sürürdü, hamı bir-birinin əleyhinə casusluq edirdi. Ora azadlıq üçün yaxşı yer deyildi, çaladan quyuya düşmək idi. Oradan qayıdanların dediyinə görə, onları əvvəlcə gecə vaxtı İranın bir zastavasına hücumu aparmışdılar. Onları orada buraxıb

demişdilər ki, İslam Respublikası quruluşu ilə vuruşub sədaqətinizi sübut etməlisiniz. Halbuki cəbhə qurama olub və bu hiylə ilə onların niyyətini yoxlayırmışlar.

Onların çoxu ön xəttə yaxınlaşanda silahlarını yerə qoyub demişdilər ki, atəş açmayın, biz iranlıyıq. Münafıqlər də tez bu adamları tutub çoxlu döydükdən sonra əsir düşərgəsinə qaytarmışdılar. Demişdilər ki, sizin layiq olduğunuz yer elə buradır. Belə tez bir zamanda bizim fərziyyəmiz sübuta yetdi: onların çoxu yalnız azadlıq istəyirdilər. Onların az bir qismi qaldılar, amma onların arasından da çoxları bir müddətdən sonra peşman olub qayıtdılar. Münafıqlərlə qalan bəziləri də sonralar Almaniya, Fransa və İngiltərədən sığınacaq aldılar. Səddam devriləndən sonra sənədli filmlərdə bəzi belə şəxslərin ailələrini gördüm. Onlar ağlayıb deyirdilər: "Əgər bizim uşaqlarımız iraqılarda əsir qalsaydılar, bir gün azad olacaqdılar, lakin Məsud Rəcəvi bizim uşaqlarımızı əbədilik əsir etdi!"

On beşinci fəsil

Əsirliyin son illərində İran İslam respublikasının daxili hadisələrinə aid olan və əsarət şəraitinə böyük təsir edən mühüm hadisələr baş verdi.

Birinci hadisə cənab Müntəzirinin rəhbər canişinliyi vəzifəsindən azad edilməsi idi. İllərlə İrandan uzaq olduğumuza və siyasi vəziyyətdən xəbərsiz qaldığımızı görə bu bizdə sual doğururdu. Bəlkə də İranda olub işlərin gedişatını izləyənlər üçün çox da gözlənilməz deyildi. İraqın qəzetləri və farsca radiosu daim bundan danışırdı. Təbliğət aparırdılar ki, İranın daxili vəziyyəti gərgindir və cəbhələrdə ara qarışıb. Guya bəzi komandir və döyüşçülər cəbhələri boşaltmışlar və dövlət vəziyyəyə nəzarət edə bilmir.

İraqlılar əsirlik illəri boyunca bu sözləri demişdilər. İndi bunun xəbərlərdə də deyilməsi bizə ağır deyildi. Allaha arxalandığımızdan, xalqımıza inandığımızdan və həzrət imama səmimi eşqimizdən ürəyimiz buz kimi idi. Uşaqların vilayətə bağlılığı möhkəm dayanmağımıza kömək edirdi. Düşmənin bütün təbliğatına baxmayaraq, əmin idik ki, Böyük İmam müdrikliyi və uzaqgörənliyi ilə ən düzgün qərarı vermişdir.

1988-ci ilin yayı idi. Adət üzrə iraqlılar tərəfindən böyük ajiotajla verilən mühüm xəbərləri dinləyirdik. Diqqətlə qulaq asırdıq. Əsla inanmadan elə şeylər eşitdik ki, yuxumuza da girməzdi: Ölkəmiz BMT-nin 598 sayılı qətnaməsini qəbul etmişdi. Qulaqlarımıza inanmırdıq, bunun qorxulu yuxu olduğunu düşünürdük. Bu lənətə gəlmiş yuxudan oyanmaq istəyirdik, amma hər şey həqiqət idi. Qıçlarımız əsirdi, ayaq üstə dayana bilmirdik. Üstünə su tökəndən sonra cızıldayan yanar metal kimi

olmuşduq. İllərlə çəkdiyi zəhməti və göstərdiyi müqaviməti puç edilmiş adam kimi idik.

Mat-məəttəl bir-birimizə baxırdıq. Nəhayət, iraqlıların çox manevr verdikləri cansıxıcı hissə çatdı: Həzrət imam qətnaməni qəbul etməyi zəhər içməyə bənzətmişdi! İlahi, görəsən nə olmuş, ölkəmizdə hansı hadisə baş vermişdi ki, canımızdan əziz imamımız, əmri ilə aşiqəsinə hər bir dərdə, çətinliyə razı olduğumuz rəhbərimiz bunu məsləhət görmüş və bu ağrılı yolu tutmuşdur. Həzrət imamın bu ifadəsindən bizim narahatlığımızın səbəbi aşkara çıxmışdı. Qəlblərimizdən bir-birinə yol vardı. Onun əsarətdə qalmış aşiq seli başı kəsilmiş quş kimi qanad çaldığına görə bunu zəhər içməyə bənzətmişdi. Əsarət zəncirləri döyüş və cihadda imamımıza kömək edəcək əl-ayaqlarımızı bağlamışdı. Gözlərimizdən yaş axırdı. Biz əsirliyin işgəncələrinə dözüür və onu böyük ilahi amalımızın həyata keçməsi yolunda bal bilirdik. Biz bir gün imamımızı görmək ümidilə düşmənin verdiyi əzab-əziyyətləri, işgəncələri sevə-sevə qarşılayırdıq. Bəzən ölümünə döyülsək də, əl çəkmədiyimiz kollektiv dualar imamın sağlığı və döyüşçülərimizin qələbəsi üçün idi. Düşmənin güclü nifrətinə görə səhərə çıxmağa ümidimiz olmasa da, hər gecə döyüşçülərimizin qələbəsinə ümidlə yastığa baş qoyurduq.

Ürəyimiz dayanmaq üzrə idi. Düşmənin iki addımlığında silahı xarab olan və ya darağı boşalmış bir döyüşçü kimi idik. Tez bu boşluqları doldurmalı və yola davam etmək üçün əqli səbəblər tapmalı idik. Biz vəzifəmizə əməl etmək məqsədilə döyüşürdük, nəticəni Allaha tapşırırdıq. Bunu da yaddan çıxarmamalı idik ki, imam şübhəsiz, İslamın xeyrini nəzərə almışdı. Əslində, xəbis düşmən müharibəni təbii məcrasından çıxarmışdı.

Dəli kimi həm döyüşçülərimiz əleyhinə, həm də sərhəd rayonlarda, hətta İraqın sərhəd bölgələrində yaşayan əhaliyə qarşı kimyəvi silahlardan istifadə edirdi. Beynəlxalq təşkilatların sükutu da öz yerində. Bunlardan və digər çoxlu dəlillərdən əlavə, qətnamədə Səddamın təcavüzkar olduğunun və təzminat ödəməsinin qeyd olunması bizə böyük qələbə sayılırdı. Biz bunun üçün də Allaha şükür etməli və işlərin aqibətini Ona həvalə etməli idik.

Bir müddət ötdü. Hər gün düşərgəyə çoxlu əsir gətirilirdi. İraqın radio və qəzetləri hər gün elan edirdilər ki, bizim qəhrəman döyüşçülərimiz minlərlə əsir tutmuşlar. Ertəsi gün manşetlərə belə bir xəbər çıxdı: "İraqlılar on min əsir ələ keçirdilər". Növbəti gün isə yazdılar: "İyirmi min iranlı əsir!"

Bu bizi incidirdi. Mühəribənin son aylarına qədər İraq düşərgələrindəki əsirlərin sayı on beş min nəfərə çatmırdı. Onların təxminən üç min nəfəri də mülki əsirlər idi. İraq qəzetləri isə bir gündə on min əsir tutulduğunu yazırdı. Bir-birimizdən soruşurduq: "Cəbhələrimizdə nə baş verir? Nə üçün bu qədər əsir veririk?"

Səddam o qədər namərd idi ki, atəşkəsi qəbul etdiyini deyirdi, amma cəbhələr sakitləşən kimi hücumla keçirdi. Bununla 1988-ci ildə atəşkəsi qəbul edəndən sonra hiyləgərliklə əsirlərin sayını artırırdı. Çünki iraqlı əsirlərin sayı bizdən beş dəfə çox idi və Səddam başa düşmüşdü ki, əsirləri dəyişmək üçün yenilərinə ehtiyacı var.

İraqlıların bizə psixoloji təzyiq göstərdikləri başqa bir hadisə Rudbar və Məncildə baş vermiş zəlzələ idi. İraqlılar bu xəbəri verib həmin şəhərlərdə çoxlu insanların həlak olduğunu dedilər. Rudbar, Məncil və ətraf bölgələrdən olan uşaqlar çox narahat oldular. Onlar

zəlzələdə çoxlu insan tələfatının olduğunu bildirərək deyirdilər: "Bu, Allahın iranlılara qəzəbindən doğan səmavi bəladır!" Şimaldan olan uşaqlarımızın çoxu məktubla əzizlərinin ölümündən xəbər tutdular. Əsirləkdə belə acı yaşamaq çətindir. Dini qruplarımız bekar deyildilər, həlak olmuş əzizlərə məclislər keçirir və bəlaya dözmək haqda danışırdılar. Uşaqların başsağlığı və dərdlərinə şərik olmaları onlara yaxşı təsir edirdi.

Həmin dövrdə Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin vasitəsilə xəbər tutduq ki, iraqlılar əsirləri Kərbəla və Nəcəf ziyarətlərinə aparmaq istəyirlər. Güman ki Səddam belə bir əmr vermişdi. O, İrandakı iraqlı əsirlərin dəfələrlə İmam Rzanın (ə) ziyarətinə aparıldıqlarını öyrənmişdi və özünün də müsəlman olduğunu sübut etmək üçün belə bir tapşırıq vermişdi. Səddam kütləni aldatmaqda usta idi. Getməyə tərəddüd edirdik. Ürəyimiz ziyarətdən ötrü sino gedirdi, lakin onların bizdən öz xeyirlərinə istifadə etmələrinə göz yummaq istəmirdik. Atəşkəsin qəbul olunmasından bir müddət keçirdi. İraq hələ rəsmən qətnaməni qəbul etməmişdi. Qətnamədə İraqın ziyanına maddələr vardı. İraqlı əsgərlərin rəftarı və bizə qarşı işgəncələri zərrə qədər də dəyişməmişdi, mühəribənin birinci günündəki kimi idi. Buna görə də, onlara inana bilmirdik.

Bir gün Qırmızı Xaçdan xəbər verdilər ki, Hacı ağa Əbu Turabının saxlandığı düşərgənin uşaqları ziyarətə getmişlər. Deyəsən, Hacı ağa deyibmiş ki, eybi yoxdur. Deyilənlərə görə, ziyarət zamanı heç bir çəkiliş, müsahibə və təbliğat olmamışdı.

Bu gözəl hadisə cansıxıcı düşərgə şəraitində yaşayan, gündə bir neçə dəfə sıraya düzülən, düşərgənin divarlarından, tikanlı məftillərindən və cəlladlarından

başqa bir şey görməyən bizlər üçün yuxu kimi bir şey idi. Düşərgədən bayıra çıxmaq bizə gözəl idi, ziyarətə getmək isə həyatı bir məsələ və köhnə arzumuz.

Bir gecə korpusumuza xəbər verdilər ki, sabah sizin ziyarət növbənizdir.

Düşərgədə ziyarətə gedən son korpus bizimki idi. Bəsic üzvlərinin korpusunu hər bir yaxşı işdə axıra saxlayırdılar. Həmin gün hamama getdik, paltarlarımızı yuduq, yaşıl ədyalların qırağını lezva ilə açıb təbərrük etmək istədiyimiz təsbeh və canamazları götürüb paltarlarımızın arasında gizlətdik. Özümüzlə bir şey götürməyə icazə vermirdilər.

Səhər hava işıqlaşan kimi düşərgənin qapısı önündə 10-15 avtobus dayandı. İraqlılar qaranlığa həssas idilər və əsirlərin qaçmasından qorxurdular.

Bizi sıraya düzdülər. Bir-bir avtobuslara mindik. Hər avtobusun qırx yeri vardı; on silahlı əsgər və otuz əsir minirdi. Əllərində kalaşnikov silahı olan əsgərlər bizdən gözlərini çəkmir və tez-tez deyirdilər: "Başlar aşağı!" Avtobusları hündür avtomobillər müşayiət edirdi. Yolu bağlamışdılar və bizdən başqa gediş-gəliş yox idi.

Pərdələr kip çəkilmişdi, bayıra baxmağa icazə vermirdilər. Hara getdiyimizi və harada olduğumuzu bilmirdik. Bəzən avtobusun ön şüşəsindən və ya yan pəncərədən təsadüfən, bayırı görürdük. Allahın çölünü, xurmalığı və ya kiçik bir çayın axdığını görmək bizim üçün heyrətamiz idi. Həyəcandan nəfəs belə almırdıq.

Təxminən bir saat yarım sonra Bağdada çatdıq. Orada bizə bayıra baxmağa icazə verdilər. Deyəsən, paytaxtlarını görməyimizi istəyirdilər. Deyirdilər ki, baxın, bura Bağdaddır.

İnsanlar işə gedirdilər. Kişilərin çoxunun əynində hərbi geyim vardı. Qadınlar həsir səbətlərlə alış-verişə gedirdilər. Bəzi qadınlar hicablı idilər, bəzisi hicabsız. Hicabsız qız və qadınların biri avtobusun yanından keçəndə və ya yaxınlıqdakı dayanacaqda dayanıb avtobus gözləyəndə İraq əsgərləri avtobusumuzun pəncərələrindən qurşağa qədər bayıra çıxıb onlara gülür və söz atırdılar. Hicabsızların bəzisi gülür, bəzisi isə əhəmiyyət vermirdilər.

Təəccüblə bir-birimizə baxırdıq. Səddam tez-tez öz ordusuna "qeyrətlilər" deyər müraciət edirdi. Öz-özümüzdə dedik: "Səddamın qeyrətliləri öz namuslarına biz düşmənlərinin gözü önündə sataşrlar. Onlarda ən azı, bizim yanımızda bunu etməyəcək qədər qeyrət yoxdur!" Səddam İraq xalqını daim iranlılardan qorxudub deyirdi: "Əgər bunların əli sizin namusunuzla çatsa, ana və qadınlarınızın döşlərini kəsərlər!" Halbuki bizim uşaqlarımız küçədəki qadınlara baxmırdılar da.

Şəhəri, insanların get-gəlini və mağaza vitrinlərini görüb azadlıq dövrünün xatirələrinə daldıq. Ən əhəmiyyətli uzun ərəb paltarı geyinmiş kiçik uşaqları görmək idi. Onları görəndə birdən oturacaqdan qalxıb gözdən itənə qədər izləyirdik. Əsgərlər hərdən başımıza vururdular ki, oturaq. Necə hiss idisə, hamımız uşaqlara qarşı belə idik, görəndə ürəkdən zövq alır, sevinirdik. Sanki onlar başqa bir planetin adamları idilər.

Bağdadı keçəndən bir saat sonra avtobuslar dayandı. Avtobusun qapısını açıb bizi endirdilər. Hələ harada olduğumuzu bilmirdik. Əsgərlər bir neçə cərgə düzülüb insanların önünə sədd çəkmişdilər. Çoxu qadın idi, aralarında tək-tük qoca kişi də vardı. Ətraf çöllük idi, hər yerdə tikan kolları bitmişdi. Tikan kollarının arası qara

sellofanlarla və küləyin gətirdiyi zibillərlə dolu idi. Evlərin damı ağacdən və xurma lifindən toxunmuş həsirlərdən idi. Bəzi evlərin damı uçmuşdu, bəzilərinin üstünü qamışla örtmüşdülər.

Əgər bir neçə dəmir qapı və pəncərə olmasaydı, 1400 il keçmişə qayıtdığımı hiss edərdim.

Orada kərpic divarları və böyük taxta qapısı olan hündür tikili də vardı. Hamımızı taxta qapının arxasında oturdular. Bu imarət mənə Ərdistan şəhərimizin Came məscidini xatırlatdı.

Oturandan sonra dedilər: "Bura Nəcəfdir və bu, həzrət Əlinin məqbərəsidir". Bunu deyən kimi ürəyimiz ot tutub yandı. Məqbərə çox qərib və kiçik idi. Ətraf elə çöllük və xarabalıq idi ki, Nəcəf olduğuna inanmırdıq.

Hamımız içəri girdik. Başdan ayağa qara ərəb çadrasına bürünmüş nəcəfli qadınların ağlamaq səsi uzaqdan eşidilirdi. Bu qadınlara qarşı yaxşı hisslərim vardı. Sanki anamı və bacımı görürdüm, üzlərindən mehribanlıq yağırı.

Böyük taxta qapı açılarda içində yaşıl işıqlar yanan zərhi göründü. İçəri girdik. Ətrafımızdakı qadınlar ağlayır, üz-başlarına vururdular. İçəri girən kimi uşaqlar qapı və divarlara yapışdılar. Hər bir tərəfdə qapı və divarı öpüb ağlayırdı. Uşaqlar imamlarına sevgilərini bildirməyə çalışırdılar. Mat-məəttəl ətrafıma baxırdım. Hələ harada olduğumu bilmirdim; yəni inanmağım gəlmirdi. Sağ tərəfdə 80-90 yaşlı bir qoca divardan qopmuş bir daşı sementlə yerinə bərkidirdi. Çox qoca idi və çətinliklə işləyirdi. Öz-özümə düşündüm ki, bu boyda İraqda imamın məqbərəsində işləməyə bundan cavan bir kişi tapılmayıb? Məqbərənin giriş qapısının üstündəki yaşıl rəngli böyük parça günəşin altında solmuş,

bütünlüklə toz-torpağa bələşmişdi. Parçanı giriş qapısından üstüörtülü yerə qədər asmışdılar ki, bir çadır kimi yandırıcı günəşin qarşısını alsın.

Hələ məqbərəyə çatmamışdıq, lakin bu qısa müddətdə imamımızın məzlumluğuna dair gördüklərimiz kədərdən ürəyimizin dayanması üçün kifayət edirdi. Məqbərənin xidmətçilərindən biri yanımızda durub Giriş izni duasını oxuyurdu.

Başımı qaldıranda gözüm iki dirəyə düşdü. Onların ortasında yazılmışdı: "Mən elmin şəhəriyəm, Əli isə onun qapısıdır". Bunu görəndə özümə gəldim və qəhərdən boğulmağa başladım. Onda yadıma düşdü ki, bu böyük imamın bizim üzərimizdə hansı haqqı var. İlahi! Hansı dillə mövlamıza təşəkkür edim, ona eşqimi necə bildirim?! İlahi! Səkkiz il əsirlik İmam Əlinin kəlamları və Nəhcül-bəlağəsi ilə şirinləşdi, onun fikirləri ilə ünsiyyətlə və xütbələrinə eşqlə necə illər yaşadım! Bunlar ağır şəraitə dözməyimiz üçün bizə qüdrət, elm və dərrakə verdi.

İllərlə qəfəsdə olmuş, indi isə güllə dolu bağda azadlığa buraxılan və bütün güllərə baş çəkmək istəyən bir bülbül kimi idim. Qapı-divarların üzərinə imamların qısa kəlamları yazılmışdı. Sanki yuxu görürdüm. İranlı əsirlərin ağlamaq səsi məqbərəni başına almışdı. Beş dəqiqə idi girmiş və gözəl ətirli gülümüzü yenidən tapmışdıq ki, əsgərlər zondla məqbərəyə girib uşaqları vurmağa başladılar: "Ruh! Ruh!"¹ Lakin ən əziz gülümüzün balına və ətrinə təşnə idik. Onların bu rəftarı mərdlikdən kənar idi. İllərlə su arzusunda olub indi həyat bulağına çatmış bir adam kimi həvəsli idik. Beş dəqiqəlik

¹ "Get, get!"

ziyaretlə imamdan ayrılmaq bizə ağır idi və ürəyimizi yandırırdı.

Uşaqların üzünü islatmış göz yaşları qurumamış məqbərəni tərk etməyə məcbur etdilər. Başı üzülmüş quşlar kimi bir-birimizin yanında qanad çırpırdıq. O cəlladların caynağında səkkiz il əsarət və kimsəsizlik səbəbindən imama elə qəribsemişdim ki, sanki hər kəsimi və hər şeyimi onun yanında tapmışdım. Düşünürəm ki, həyatımda bir də belə iqlasla, sınıq qəlblə və imamların haqqını tanımaqla ziyarət etmiş olum. Bütün uşaqlar bu halda idilər. Həqiqətən, əsirliyin əzab-əziyyətləri hamının ürəyini təmizləmiş, onlara ilahi dərk vermişdi. Yenicə anlamışdıq ki, necə böyük bir insandan ayrılırdıq. Günbəzinə və məqbərəsinə baxanda təsəvvürümdə xütbələri, kəsərli kəlamı və Kumeyl duası canlanırdı. Ayrılıq qəminin seli boğazımda qalıb məni boğurdu.

İraqlılar uşaqları məqbərədən və müqəddəs zərihdən ayıra bilmirdilər. Buna görə də, zondla əllərinin üstünə vururdular. Bunun çox ağrısı vardı. Lakin o nurani məkanda bir an artıq qalmaq üçün nə versəydin, dəyərdi. «Bəəs»-çilərin izdihamı uşaqları məqbərənin bayırına itələdi və bizi toplayıb avtobuslara mindirdilər. Avtobusda yadımıza düşdü ki, təberrük üçün gətirdiyimiz canamazları və yaşıl lentləri heç birimiz zərihə sürmə bilməmişik. Necə ziyarət etdiyimizi, necə vidalaşdığımızı bilmədik. Avtobus sakit idi, heç kim danışmırdı. Qəlbimiz sınımışdı, çox kövrəlmişdik.

Avtobuslar yola düşdü. Təxminən iki saat yol getdik. Günortaya yaxın günəş səmanın ortasında olanda dayandıq. Yenə də bizi hara apardıqlarını bilmirdik: Kazimeyn, Samirə, yoxsa Kərbəla?

Bizim şəhərimizdən iki nəfər Əhməd Həsən əl-Bikrin vaxtında Kərbəlaya getmişdilər. O vaxt yaşları az olmuşdu. Ata-anaları onları Nəcəf və Kərbəlaya aparmışdılar. Hamı onları "Kərbəlayi" çağırır, onlara hörmət edirdi. Nəcəf və Kərbəla ziyarətləri Allahın bizə qismət etdiyi əlçatmaz bir arzu idi.

Günorta avtobuslar dayandı. Bizi bir-bir saydılar və avtobusdan düşdük. Yenə quru bir səhra, insan evindən başqa hər şeyə bənzəyən xaraba tikililər. Narahat olduq ki, nə üçün bizim imamlarımız bu qədər məzlum və qəribdirlər, məqbərələri belə xarabalıqdadır; nə düz-əməlli şəhər var, nə də su və yaşıllıq.

Bizi yenidən böyük bir taxta qapının arxasına topladılar. Uzaqdan qızıl bir günbəz gördük. Üstündə dalğalanan böyük qırmızı parçanın qıraqları sarı rəngdə idi. Əyninə uzun qəba geyinmiş və başına Misir papaqlarından qoymuş saray mollalarından biri Giriş izni oxudu. Ayaqqabılarımızı çıxarıb ayaqyalın İmam Hüseyinin məqbərəsinə daxil olduq. Nə etdiyimizi bir Allah bilir. Özümüzü məqbərənin yerinə, qapı və divarlarına sürtüb çox ağladıq.

İmam Hüseyinin zərihinin altıbucaq olduğunu eşitmişdik, indi isə ona əlimizi vurur və ətrafına fırlanırdıq. Hər şey qəribə idi. Sanki yuxu görürdük. Zərihin içində kiçik bir qabarıq yer vardı. Dedilər ki bu, Əli Əsgərin qəbridir və zərih buna görə altıbucaqdır. Orada diqqətimizi toplamışdıq, götürdüyümüz təsbehi, canamazı və yaşıl lenti təberrük məqsədilə zərihə sürtdük. İmam Hüseyinin günbəzi altında iki rəkət namaz qılmaq üçün hamı Kərbəla möhrü axtarırdı. Bu iki rəkət namazın fəziləti haqda çox eşitmişdik və canımız bahasına olsa belə, onu əldən vermək istəmirdik. İmam Əlinin

məqbərəsinə nisbətən, orada çox da çətinlik yaratmadılar. Bəlkə də gördülər ki, gec deyil və gün batmadan bizi düşərgəyə qaytara biləcəklər. İmam Hüseyinin məqbərəsi İmam Əlinin məqbərəsindən böyük idi. Uşaqlar məqbərədə itmişdilər və bu, əsgərlərin işini çətinləşdirirdi. Namazı qılandan sonra uşaqların məqbərənin altına gedən və qətlgah çalasının yerləşdiyi yolu tapdıqlarını eşitdik. Xəbəri hamı bir-birinə çatdırdı. Ensiz bir zirzəmiyə girdik. Yol burulub İmam Hüseyinin zərihinin altına gedirdi. Yolun təxminən ortalarında çalaya bənzər batıq bir yer vardı. Onun üstünə yazılmışdı: "Ağanın qətlgah çalası". Uşaqların hönkürtüsü ucaldı. Özümüzü çalanın üstünə atıb öpməyə, ağlamağa və üstümüzdə olanları təbərrük məqsədilə ona sürtməyə başladıq. Arxadakılar yalvarırdılar ki, çıxın bayıra, biz də ziyarət edək. Lakin ayrılmaq olurdumu?! Ondan sonra İmam Hüseyinin zərihinin altına getdik. Orada Kərbəla şəhidlərinin məzarı olan bir zirzəmi vardı, 72 şəhidin adları yazılmışdı. Oranı da ziyarət edib qaranlıq və rütubətli zirzəmidən çıxdıq. Əsgərlər uşaqları axtarırdılar, dəyənək və zondla vururdular ki, məqbərədən çıxsınlar. Təəccüb edirdim ki, onlar burada da heyvani xislətlərini cilovlaya bilmir və İmam Hüseyinin ziyarətçilərini döyürlər.

Möhür qablarında Kərbəla möhrü axtarırdım. Xadimlər qabları möhürlə doldurmuşdular. Bilirdilər ki, əsirlər Kərbəla möhrü istəyəcəklər. Lakin möhür qabları bir göz qırpımında boşalmışdı. Bəzi uşaqlar hətta beş möhür götürmüşdülər. Mən də iki möhür götürdüm ki, azad olanda ata-anama verim və onları xatırladığımı deyim.

İmam Hüseyinin məqbərəsində təxminən 20 dəqiqə qaldıq. Uzaqdan Həzrət Əbəlfəzlin günbəzini görürdük. Oraya da getmək istəyirdik. Həzrət Əbəlfəzlin məqbərəsinə gedən küçənin adının Beynəlhərəməyn olduğunu eşitmişdik. Bizi o küçənin başına yığdılar. Küçənin hər iki tərəfinə camaat toplaşmışdı. İraqlı əsgərlər camaatın önündə dayanıb qollarını zəncir kimi bir-birinə keçirmişdilər. Sütunun otasından gedib Həzrət Əbəlfəzlin məqbərəsinə girməli idik.

Camaat bizi görmək üçün boylanırdı. Baxışlarında kin və ədavət görmürdüm, mərhəmət və qayğıkeşlik vardı. Biz İraqın Nəcəf, Kərbəla və digər dindar şəhərlərini düşmən bilmirdik. Hətta düşərgədə bir əsgər Kərbəladan və ya Nəcəfdən olduğunu deyəndə ona hörmətlə baxırdıq. Həmin əsgərlərin bizə baxışı da elə idi. Onlar bizimkilərə əsir düşən kimi deyirdilər: "Kərbəladan, Nəcəfdən!"

Səddamın onlara qarşı düşmənliyi danılmaz məsələdir. Əhali məqbərələri asanlıqla ziyarət edə bilmirdi. Dindar şəhərlər geridə saxlanmışdı, şəhər imkanlarından məhrum idi və kənd kimi idarə olunurdu.

Sağ-solumuzdakı əsgərlərin və camaatın arasından keçib həzrət Əbəlfəzlin məqbərəsinə çatdıq.

Həzrət Əbəlfəzl bizə çox şeyi xatırladırdı. Şəxsiyyəti o qədər güclü idi ki, insanı özünə çəkir və təzimə vadar edirdi. İraq əsgərləri zondları özləri ilə gətirməyə cürət etməmişdilər, əlləri sinələrində məqbərənin giriş qapısı önündə dayanmışdılar, bizə təbəssüm və mərhəmətlə baxıb deyirdilər: "Buyur, qardaşım!" Bu, həzrət Abbasın gözümlə gördüyümüz möcüzəsi idi. Biz əsgərlərin belə rəftarını heç yuxuda da görməzdik, indi isə gerçəkdə şahid olurduq. Bu, əsl möcüzə idi.

Sanki o anda qəzəb, kin və nifrət hissləri ölmüşdü. Həzrət Abbasın məqbərəsi bizə cənnət təsiri bağışladı və hər birimizin ruhunu sakitləşdirdi. Tələsmədən və hayküyəsüz məqbərəyə girdik. Məqbərənin hər tərəfini gəzdik, namaz qıldığımız, ziyarətnamə oxuduğumuz və ağa ilə dərdləşib vəziyyətimizi danışdıq. Uşaqlar zərihə yapışıb danışır, ağlayırdılar. Azan verildi, zöhr və əsr namazlarımızı qıldığımız.

İraqlı əsgərlər əlləri sinələrində bizə yaxınlaşıb təbəssümlə deyirdilər: "Nahar yeməyi hazırdır, qardaş! Buyurun nahara! Yeməyiniz soyuyur". Onlar zahirdə gülməyə çalışmırdılar, təbəssüm, rəftar və baxışlarında səmimilik vardı. Həzrət Əbəlfəzlin qarşısında təslim olmuşdular.

İraqlı əsgərlərdən həzrət Abbas barədə çoxlu əhvalatlar eşitmişdik. Onlar öz ata-babalarından da qərribə əhvalatlar danışmırdılar. Deyirdilər: "İndi bağlı olan bir magistral yolda bir qrup oğru gecə Bağdaddan İmam Hüseyinin məqbərəsinə gəlib xalçaları oğurlayırlar. Qayıdanda onların hamısı həmin yolda daşa dönürlər. İndi onların əlamətləri həmin yolda qalır və yol Səddamın əmrilə bağlanmışdı. Bu məqbərədə aydın gördük ki, şiə, sünni və ya səddamçı olmasından asılı olmayaraq, hamı həzrət Abbasın qarşısında təzim edirdi.

Həzrət Əbəlfəzlin məqbərəsində təxminən bir saat qaldığımız. Düşündük ki, iraqlıların yaxşı davranışından sui-istifadə etməyək. Onlar tez-tez bizi nahara dəvət edirdilər. Həzrət Əbəlfəzle eşq dolu qəlblə məqbərədən çıxdığımız. Bizi İmam Hüseyin mehmanxanasına apardılar. Geniş süfrələr sərilmişdi. Süfrədə qatıq, göyərti, ayran, xurma və düyü vardı. Bu, səkkiz ildən sonra gördüyümüz ən çeşidli süfrə idi. Mehmanxanadan İmam Hüseyinin məqbərəsi

görünürdü və gözəl mənzərəsi vardı. Bizə yeniyetmə xidmətçilər qulluq edirdilər. Onların rəftarı da sevgi dolu idi. Oturub naharımızı yedik. Ötən gecədən bəri heç nə yeməmişdik. İmam Hüseyinin ehsanı çox ləzzətli idi. Saat dördün yarısında mehmanxanadan çıxıb avtobuslara doğru getdik. Avtobuslar yola düşəndə iraqılardan soruşurduq: "İndi bizi haraya aparırsınız: Kazimeynə, yoxsa Samirəyə?" Onlar isə cavab vermirdilər. Firuzə rəngli iki kiçik günbəzi olan bir yerə çatanda dedilər ki, bura Müslimin balalarının məqbərəsidir. Avtobusdan enməyə icazə verməyib dedilər ki, buradan ziyarət edin.

Samirəyə ümumiyyətlə getmədik. Kazimeyndə də məqbərənin yanından aparıb dedilər ki, vaxtınız yoxdur, buradan ziyarət edin. Avtobusun içindən salam verdik.

Düşərgəyə çatanda günəş hələ batmamışdı. İraqlılar hər şeyin öz qaydasında getdiyinə görə sevinirdilər. Tez «İçəri» komandası verildilər, bizi sayıb getdilər. Kərbəla və Nəcəfi ziyarət etdiyim gün 21 yaşım tamam olmuşdu.

On altıncı fəsil

Atəşkəs dövründə nə müharibə gedirdi, nə də sülh sazişi imzalanmışdı. Bu baxımdan, əsirlik çətinləşmişdi. Bəziləri belə düşündülər ki, əsirlər yadlarından çıxıb və onların azadlığı üçün heç nə etmirlər. Bu ziyarət isə hamımıza yeni can verdi, dözümlümüzü və Allaha təvəkkülümüzü gücləndirdi. Burada deyiblər ki, əgər Allah istəsə, düşmən də xeyrə səbəb ola bilər.

Bir gün səhər çağı qapıları açıb dedilər ki, gəlin yemək alın.

Həmin gün yemək almaq növbələri olan uşaqlara kömək məqsədilə mən də bir qab götürüb getdim. Yemək alanda hər kameradan beş-beş növbəyə otururduq, iraqılılar da başımız üstə dayanırdılar. Tikanlı məfillərin yaxınlığında oturmuşdum. Tikanlı məfillərin üstündə, yerə sancılmış proyektor dirəklərinin birinin üzərinə bir səsucaldan bağlanmışdı. Ondən və digər səsucaldanlardan radio verilişləri yayımlanırdı. Birdən xəbərlər başladı. Yadımda deyil aparıcı o xəbəri necə və hansı cümlələrlə verdi. Elə şoka düşdüm ki, indi bir şey yadımda deyil. Xəbərin məzmunu belə idi: "İrənın bütün televiziya və radio kanalları verilişlərini dayandırıb Quran yayımlayır. İrənın rəhbəri İmam Xomeyni vəfat etmişdir".

Qablar əlimizdən yerə düşdü. Bu, öldürücü xəbər idi. Uşaqların bayırda gəzən vaxtları idi. Radio da bu xəbəri tez-tez təkrarlayırdı. Əsirlərin ağlamaq səsi və "ya Hüseyn" fəryadları ucaldı. Bəziləri həyətin ortasında gəzdikləri yerdə özlərindən getdilər. Bəziləri kameralarda üz-başlarına vururdular, bəziləri də yerlərində donub qalmışdılar. Uşaqlar o qədər qərsizlik edib ağlayırdılar

ki, iraqılılar qorxuya düşdülər. Onlar bir-birindən soruşurdular: "Məgər nə olub? Bunlar niyə belə edirlər?"

İki saat çəkmədən uşaqlarda nə qədər qara paltar və parça vardısı, istifadə etdilər. Hətta qısa parçaları da alınlarına və qollarına bağladılar. Hər bir əsirin üzərində qara parçadan nəşə vardı. Dünənə qədər icazələri olmadan su içə bilmədiyimiz iraqılıların bizimlə işləri yox idi. Başa düşdülər ki, bu şəraitdə bizi ancaq öldürə bilərlər. Bunu da illərdir gözə almışdıq. İmamın vəfatından sonra heç nəyin, hətta canımızın da əhəmiyyəti qalmamışdı. İraqılılar vəziyyətimizi görüb heç nə etmir və nəticədən qorxurdular. Bir qığılcıma bənd olan barıt dağına dönmüşdük.

İraqılıların qərarında get-gəl artmışdı və hazırlıq vəziyyətinə gəlmişdilər.

Yavaş-yavaş öyrəndik ki, düşərgə komandirlərinə əsirlərin əzadlılığına mane olmamaq barədə göstəriş verilib. Onlar bizim həzrət imamı necə sevdiyimizi yaxşı bilirdilər. Bu onların ən pisinə də bəlli idi.

Həmin gün Siyasi şöbənin bir mayoru düşərgəyə gəldi. O, ən rəhmsiz və Səddama ən sadıq zabitlərdən idi. İraqılıların özləri ondan qorxurdular. Biz onu əsirlərlə davranışından tanıyırdıq. Əvvəlcə biz Bəsic üzvlərinin korpusuna gəldi. Hamımızı həyətə toplayıb önümüzə çıxış etdi. "Biz Allahın və hamımız Ona qayıdacağıq" ayəsi ilə sözüə başlayıb dedi: "Ölüm haqdır. Peyğəmbər də vəfat edib. Siz bu həqiqəti qəbul etməlisiniz. Halımızı dərk edirik. İmam Xomeyni böyük adam idi, din alimi idi. İslam dünyası böyük bir insanı əldən verdi..."

O danışdıqca biz içimizi yeyirdik. Allah bilir ki, «Bəəs» rejiminin məmurları buna görə necə sevinirdilər. Bilirdik ki, indi həzrət imamın fəzilətlərindən dəm vuran

bu adam inanclarından əl çəksinlər deyə nə qədər uşaq döymüş və şikəst etmişdir. İndi dayanıb bizdən xahiş edirdi ki, düşərgəni qarışdırmayaq və sakit əzadarlıq edək.

Mayor sözüne davam etdi: "Həzrət imam kimisi yoxdur. O, böyük bir təqlid müctəhidi idi. Siz dözümlü olmalısınız. Biz sizin dərdinizi bölüşürük, lakin bizim vəziyyətimizi də dərk edin. Bura düşərgədir. Siz tam hərbi şəraitdəsiniz. Ürəyiniz istəyən qədər Quran oxuyun, yas tutun, əzadarlıq edin, amma sakitcə. Düşərgənin nizam-intizamını pozmayın, hay-küy salmayın, kollektiv mərasimlərdən çəkinin. Hər kəs özü üçün nə istəyir etsin. Biz sizin köməyinizlə düşərgənin nizam-intizamını qoruya bilərik".

Mayor bu sözləri deyib getdi.

Tez işə başlayıb bütün tünd rəngli ədyalları kameranın divarlarına vurduq. Rəssam uşaqlar qara ədyalların üzərinə sabunla imamın rəsmini çəkdilər, iri və gözəl xətlə cümlələrini yazdılar.

Quran və əza mərasimlərimiz uzun müddət davam etdi. İmkansızlığın pik həddində olsa da, bəzi uşaqlar çörəklərin xəmiri və şəkərlə halva düzəldib ehsan və bir-birinə başsağlığı verirdilər. Həqiqətən, öldürücü idi. Əlimiz hər yerdən üzülmüşdü. Biz imamı görməyə ümidlə ağır əsirlər şəraitinə dözürdük. İndi isə görüş qiyamətə qalmışdı.

On yeddinci fəsil

Atəşkəsdən bir il ötürdü. Səddamın bizimlə düşmənliyi daha da artmışdı. Düşərgələrdə müharibə dövrünün çətinlikləri qalırdı: hər saat saymaq, döymək və zond. Biz Səddamın tez-tez İraq radiosundan yayımlanan və qəzetlərdə yazılan sözlərindən anlayırdıq ki, İraqda xalqın vəziyyəti də bizimki kimidir. Səddam deyirdi ki, Böyük İraq bu günlərdə tarixinin ən ağır günlərini yaşayır. Biz yalnız o adama çörək veririk və o adamın ailə-uşağının qarnı tox ola bilər ki, hərbi forma geyinib döyüşə getsin. İndi bütün ölkə hərbi hazırlıq vəziyyətində olmalıdır. İraq ordusunun formasını geyinməyənlər və əlinə silah götürməyənlər vətən xainləridir, düşmənlərimizlə eyni sıradadırlar və bizim həmvətən olaraq, onların qarşısında heç bir öhdəliyimiz yoxdur.

Səddam Küveytə hücum edib bir neçə saat içində işğal etdi və onu İraqın on doqquzuncu vilayəti elan etdi.

Çox ağır xəstəliyi olan və iraqlıların dediyi kimi, ölüm ayağında olan bəzi əsirləri İraqın ən böyük hərbi xəstəxanalarından olan Əl-Rəşid xəstəxanasına aparırdılar. Onlar qayıdandan sonra danışdırlar ki, iraqlı ölü və yaralıları yük maşınları ilə gətirirdilər. İraq əsgərlərinin cəsədləri xəstəxananın önündə bir-birinin üstünə tökülüb təpə əmələ gətirmişdi və heç kim yaralılara baxmırdı.

İraq belə bir şəraitdə iqtisadi böhrana düşmüşdü. Əsirlərə ölməmələri üçün verilən yemək payı yarıya enmişdi. Hələ iraqlı əsgərlər də ondan bir az oğurlayırdılar. Düşərgəyə girən çörək maşını dəqiqəbaşı dayanırdı. Əsgərlər sürücü ilə deyib-gülür və bir qucaq çörək alıb gedirdilər. Bizə həqiqətən, yeyib nəfəs

alacağımız qədər çörək verirdilər. Yol yeriməyə taqətimiz yox idi.

Uşaqların fiziki vəziyyəti o qədər ağırlaşmışdı ki, çörək yedikləri yerdə birdən dişləri sınırdı. Dırnaqlar da sınır, saç tökülürdü. Uşaqlar get-gedə üzdən kimyəvi müalicə almış xəstələrə bənzəyirdilər.

Qırmızı Xaç Cəmiyyətindən bizə çatdırmışdılar ki, İran əsirlərə yemək göndərmək üçün İraq dövlətindən dəfələrlə icazə istəyib. Səddam isə o qədər təkəbbürlü idi ki, qəbul etməyib deyirmiş: "İranlı əsirlərin ərzaqı üçün heç bir problemimiz yoxdur". Bədənimiz ərimişdi, ruhumuz isə hələ də müqavimət göstərirdi. İş o yerə çatmışdı ki, Amerika ilə döyüşləri gedən vaxt siyasi bölmənin komandirlərindən biri tez-tez yanımıza gəlib-gedir, bizim ABŞ və İsrailə düşmənliyimizi vurğulayır, hamımızın müsəlman, onlarınsa kafir olduğunu bildirərək bizim də cəbhəyə getməli olduğumuzu söyləyirdi. Biz də deyirdik ki, əvvəlcə ölkəmizin rəhbərləri buna razılıq verməlidirlər. Bir gün günortaya yaxın tez-tez səsucaldanlardan elan etməyə başladılar ki, tezliklə radiodan mühüm bir xəbər yayılacaq. Biz də diqqətlə qulaq asırdıq. Birdən diktör dedi ki, İraq dövləti 598 sayılı qətnamənin bütün maddələrini qəbul edib və İran tərəfinin 1975-ci il Əlcəzair razılaşmasına əsasən, sülh qərarına hörmət edir.

Bu xəbəri eşidəndə sanki ürəyim yerindən qopdu. Özümü itirdim. Sanki pis bir xəbər almışdım. Düşərgənin qapı və divarlarına qərbcəsinə baxırdım. Azadlıq xəbərini eşidəndə sevinmədim. Bəzi uşaqlar da bu hissləri keçirirdilər, bəziləri isə sevinib bir-birini qucaqlayırdılar.

İraqlıların reaksiyası isə qərribə idi. Sevindiklərindən qışqırır, havaya güllə atır və nəərə çəkirdilər. Hamısı rəqs

edib yallı gedirdilər. Heyrətlə baxırdıq. Sanki onlar azad olmuşdular.

Bir əsir üçün azadlıq xəbərindən yaxşı xəbər ola bilərmi?! O əsir 9 il əzab və işgəncə altında olmuşsa, necə?! Bəs biz niyə sevinmirdik?! Bizim reaksiyamız da iraqlılara qərribə gəlirdi. 598 sayılı qətnamənin ölkəmiz tərəfindən qəbul olunduğunu eşitdiyim gün kimi olmuşdum.

Bu hissini kökünü başqa yerdə axtarırdım. Allahla öz aramda yaxın və pərdəsiz bir bağ görürdüm. Bu əlaqənin ən mühüm amili əsirlilik və onun əzabları idi. Əsirlilik öyrətdi ki, Allaha necə mütləq təslim olaq, necə kamil təvəkkül edək və bütün vücudumuzu Ona tapşıraq. Əsirlikdə çəkdiyim çətinliklərə görə polad kimi olduğumu və məni sındıracaq bir çətinliyin olmadığını hiss edirdim. İndi əsirliliyin sonunda bu yaxın mənəvi əlaqənin bitməsindən, rifah, asayiş və azadlıq içində yaşayarkən Allahla yaxınlıq hissindən uzaq düşəcəyimdən qorxurdum. Lakin əsirliliyin bitməsi və bizim azadlığa çıxmağımız da Onun istəyi idi. Biz isə bəndə idik və təslim olmaqdan başqa yolumuz yox idi. Həm də bütün vücudumuzla şükür edirdik.

Bizi saymağa gələn iraqlılar sevindiklərindən yerə-göyə sığmırdılar. Biz isə adi günlərimizdəki kimi idik. Bu onlar üçün anlaşılan deyildi. Bizim onlara sözüümüz və cavabımız da yox idi. Çünki bu bir qəlb məsələsi idi və onlar bunu dərk etməzdilər. Biz də susmağa üstünlük verirdik.

Cümə günü idi. Səddamın əmrinə uyğun olaraq, Mosul düşərgəsindəki 2000 əsir dəyişdiriləcəkdi. Radio elan etdi və çox keçmədən onların azad olunduqlarını eşitdik. Bir az sonra Qırmızı Xaçın nümayəndələri bizim

düşərgəməzə gəldilər. Onlar bir-iki günün içində bir neçə düşərgədəki əsirləri tez saymışdılar. Sanki bu hadisələr yuxuda belə sürətlə baş verirdi. Bir neçə stol düzdülər. Qırmızı Xaç nümayəndələri kart nömrələri ilə əsirlərin adlarını oxuyurdu. Adı çəkilənlər stola yaxınlaşıb forma doldururdular və hər şey bitirdi.

Bizə verilən formada bir bənd vardı: Sığınacaq istəmək. Özləri də bu yönümdə təbliğat aparırdılar ki, siz ABŞ, Fransa, İngiltərə və Kanada kimi bir neçə ölkədən sığınacaq istəsəniz, sizinlə öz vətəndaşları kimi rəftar edəcəklər. Siz orada çalışma və sığorta kimi haqlardan yararlanacaq və özünüz ev ala biləcəksiniz. Elə danışdırdılar ki, sanki orada bizim üçün qırmızı xalça sərmışdilər. Münafıqlərə qoşulmaq üçün də bir forma vardı. Əsirin başqa bir ölkədən sığınacaq istəməsi öz ölkəsi üçün siyasi baxımdan mənfi hal idi. Bizim uşaqlarımızdan bir nəfər də sığınacaq istəmədi. Lakin üçüncü korpusdakı uşaqların bəzisi münafıqlərə qoşuldular, bəzisi də sığınacaq istədilər. Onların sayı bir əlin barmaqları qədər də deyildi.

Onlar iki səbəbdən bu işi gördülər. Bəziləri təkəbbürlülüklərinə görə bu yolu tutdular. Onlar sübut etmək istəyirdilər ki, bizdən ayrılmaq qərarları doğru olmuşdur. Bəziləri isə o qədər xəyanət etmiş, xarici kameralar önündə ölkələri əleyhinə o qədər danışmış və həmvətənlərinə o qədər pislik etmişdilər ki, qayıtmağa üzləri yox idi və çıxış yolunu başqa bir ölkəyə sığınmaqda görürdülər. Hərçənd bəziləri qara qovluqlarına rəğmən, cəsarət edib İrana döndülər, əsir yoldaşları və iranlı məmurlar tərəfindən bağışlandılar. Onların bir nəfərinin də həbs və ya mühakimə olduğunu görmədim. Bəziləri illərdən sonra bizi görüb

yaxşı maddi durumları ilə öyünürdülər ki, baxın, bizim filan şirkətə dair lisenziyamız var, evimiz-mülkümüz var, bir neçə dəfə Məkkəyə və Kərbəlaya getmişik, bəs siz?!

Formaları doldurandan sonra 24, maksimum 48 saat gözləməli idik. Qırmızı Xaç Cəmiyyəti bütün düşərgədən formaları aldıqdan sonra orada son bir gecə qonaq olduğumuzu bilirdik. Həmin gecə gedib şam yeməyini aldım. İraqlılar bizi saymadılar. Kameraların qapıları da açıq idi və həyəətə çıxma bilirdik. Doqquz il saat 16:00-dan səhər saat 08:00-a qədər bağlı qapılar arxasında qalıb bayıra çıxmaq haqqı olmayan bizlər üçün qəribə bir gecə idi. Bütün əsirlik bir tərəfə, bu bir gecə bir tərəfə!

Həmin gecə daha əsir olmadığımı bütün vücudumla dərk etdim. Həyətdə gəzə bilirdim. İstədiyim vaxt yatmaq, tualetə getmək və duş almaq imkanım vardı. Həmin gecə uşaqlar əşyalarını bayıra çıxardılar. Həyəət ədyallarla döşəndi. Hər yer ədyal olduğundan çəkələklərimizi çıxardıq. Uşaqlar bel çantalarını balıq əvəzi başlarının altına qoyub bir-birilə danışdırdılar. Kimsəni yatan görmədim.

Avqustun iyirmi üçü və hava isti idi. Uşaqların çoxu gözlərini səməyə dikmişdilər. Doqquz ildən sonra ilk dəfə idi ki, Allahın səması altında başımız üstə tavan olmadan uzanmışdıq və ulduzlara tamaşa edə bilirdik. Gözlərimizi səməyə o qədər zillədik ki, iraqlılar qorxuya düşdülər. Düşündülər ki, birdən göydə bir hadisə baş verər, İran tərəfindən hava hücumu başlayar. Onlara gecənin qaranlığının, ulduzlara baxmağın və başımız üstə çıraq yanmamasının bizə hədsiz həzz verdiyini başa salandan sonra rahat oldular.

Həmin gecə heç kim yatmadı. Səhərə qədər hamı bir-birindən halallıq aldı. Kamera başçısından kağız-qələm

aldıq və ünvan yazmaq bazarı qızışdı. Sanki illərlə birgə yaşamış 500 qardaş idik və indi ayrılıq zamanı çatmışdı. Uşaqlar böyük azadlıq dünyasında bir-birini itirmək istəmirdilər.

Ünvan verib-almaqdan yorulub bir tərəfdə tək oturmuşdum. Səmaya baxıb Allahla danışmaq istəyirdim. Uşaqların səsini eşidirdim. Çoxu sevinirdi. İndi nə qədər isti qucağın onları gözlədiyindən danışirdılar. Bəziləri o qədər sevinmişdilər ki, qərribə sözlər deyirdilər. Biri deyirdi: "Adam it olsun, amma öz vətənidə azad olsun". Başqa biri deyirdi: "Məni buradan İrana aparıb bir mağaraya salsalar və ömrümün sonuna qədər ən az imkanlarla orada saxlasalar, yenə razı olaram. Ancaq o mağara vətənimdə olsun".

Nəhayət, o qərribə gecə səhər oldu. Doqquz ildən sonra azadlıqda ilk günəş doğuşunu açıq səma altında izlədik. Avtobuslar çox tez gəlib düşərgənin bayırında düzüldülər. İraqlılar bizə geyinməyə bozuntul-yaşıl rəngli bir hərbi geyim verdilər. Əsirlər boyu heç vaxt bizə yeni və təmiz paltar verməmişdilər. Azad edərkən isə özlərinə ayıb olmasın deyərək hamımıza səliqəli tikilmiş hərbi forma verdilər. İraqlılar təkidlə tapşırırdılar ki, özümüzə heç nə götürə bilmərik. Kərbəladə təbərrük məqsədilə ziyarətçılara sürtdüyümüz bir neçə möhrü, təsbehi və nazik yaşıl parçaları köynək və şalvarımda gizlətdim. Dostlarımdan mənə ət sellofanlarından düzəldikləri, ailəmdən və dostlarımdan gələn bütün şəkilləri içinə qoyduğum albomu götürdüm. Onu nəyin bahasına olursa olsun, götürmək istəyirdim.

Köynəyimi geyinib albomu götürdüm. İraqlıların verdiyi qısaqol köynəyi qolumun üstünə aşırıdım və albomu onun altında gizlətdim. Qırmızı Xaç

Cəmiyyətinin gətirdiyi və bizim oxuduğumuz kitabları kameranın bayırında bir-birinin üstünə yığmışdılar. Görünür, biz gedəndən sonra oranı təmizləyəcəkdilər və əsirlərdən heç bir əsər-əlamət qalmayacaqdı. Kitabların üstündə çox yeni və təmiz olan bir Nəhcül-bəlağə vardı. Tez onu götürüb albomun üstünə və köynəyin altına qoydum. Əsirliyin sonlarında məhdudiyətlər qismən azalanda hər kameraya bir dəftər və bir qələm vermişdilər. Dəftəri hər gün yoxlayırdılar ki, qanundan kənar bir şey yazmayaq. Bir gün Xuzistan ərəblərindən olan Qasim Qəyyim adlı məzəli bir uşaq dedi: "Bu dəftərə bir şey yazma bilmərixsə, qoyun heç olmasa, bir İraq ərəbcəsinin lüğət kitabını hazırlayım ki, həm işimizə yarasin, həm də iraqlılar etiraz etməsinlər". O, iraqlıların gündəlik danışdıqlarında geniş işlənən məsəlləri yazmağa, feilləri hallandıрмаğa, çox işlənən söz və terminlərin mənasını qeyd etməyə başladı və səmərəli bir kitabça hazırladı. O da kitabların üstündə idi. Onu da götürdüm. Düşündüm ki, bu dəftərdən yaxşı xatirələrim var, həm də gələcəkdə öyrəndiklərimi təkrarlamağa lazım olar.

Avtobuslar kimi əsirlər də sıraya düzüldülər. İraqlılar siyahıdan adları oxuyub bizi bir-bir avtobuslara mindirirdilər. Yadigarlarımda əldən verərəm deyərək bir az həyəcanlı idim. Lakin heç kimi axtarmadılar və köynəyimi qolumun üstünə atmağım da diqqətlərini çəkmədi. Avtobusun qapısının yanında bir əsgər dayanıb hər əsirə qutudan bir Quran verirdi. Quran tünd göy və yaşıl rənglərində idi. Deyirdilər ki, bu, Prezident Səddamın hədiyyəsidir. Söhbət doqquz il bizim dərimizi soymuş adamdan gedirdi. Hər kameraya bir Qurandan artığına icazə vermirdilər. İndi isə gedəndə hərəyə bir Quran hədiyyə verirdi. Quranı alıb dəridən köks

ötürdüm və köynəyimin altına qoyub avtobusa mindim. Hamı minəndə birinci avtobus dövrə vurub tikanlı məfillərlə örtülmüş böyük qapıdan çıxdı. Uşaqların hamısı düşərgəyə baxırdı. Düşərgədən bir an da gözümü çəkmək istəmirdim. Sanki pərdələr kənara çəkilməmişdi və biz düşərgənin qabalığını görürdük. Yırtıcı bir heyvanı indi görürdük. Anladım ki, Allah-Taala hansı xarabalığı öz xatirəsilə bizə cənnət etmişdi. Öz-özümə deyirdim: "İlahi! Hansı dillə Sənə təşəkkür edim?! Sən bizə doqquz il bu daxmada yaşamaq gücü verdin. Və indi ondan ayrılanda ürəyimiz darıxır". Avtobus dövrə vurdu. Düşərgədən uzaqlaşırıdım. Bilirdim ki, buranı daha heç vaxt görməyəcəyəm.

Pərdələr çəkilməmişdi, bayıra baxa bilirdik. Uşaqlar dayanmadan deyirdilər: "İlahi! Sənə şükür ki, bizi bu sıra baxışlarından xilas etdin! Səhər saymaq, günorta saymaq, günortadan sonra, gecə, vaxtılı-vaxtsız... Otur-qalx... Başlar aşağı..." Gülməyim tutdu.

Düşərgə İraqın ən sonunda, İordaniya sərhədinin yaxınlığında yerləşirdi. Güman ki bizi Xosrəvi sərhədində dəyişdirəcəkdilər. Oraya qədər bir neçə saat yol gedəcəkdik. Bizə səhər yeməyi də verməmişdilər. Lakin o qədər düşüncə və xəyal içində idik ki, aclıq yaddan çıxmışdı.

Avtobus İraqın müxtəlif şəhərlərindən keçirdi. İnsanlar, çöllərdə çadır qurub qoyun otaran əsirətlər, yer, göy, çöllük, ağaclar - hər şey bizə gözəl görünürdü. İllər idi Allahın gözəl yaratdıqlarını görməkdən məhrum idik. İndi hər bir mənzərə bizə gözəl və ürəkaçan idi. Vəsfəgəlməz bir hiss idi. Sanki bərzəx aləmindən yenidən dünyaya qayıtmış, rəcət etmişdik. Allahın yaratdıqlarının, verdiyi nemətlərin qədrini bütün vücudumuzla dərk

edirdik. Bu şükür hissini nemətlərə qərq olan, onlara adi gözlə baxan insanların yadına salmağa səbirsizləndirdik.

Bu hissini heç vaxt bitməməsini arzulayırdım. Çünki yalnız bu hisslə həyatın acılarına asanlıqla qalib gəlmək olardı. Azad dünyada hər bir insanın təsəvvür etdiyi ən ağır həyat şəraiti də bir saat əsirliklə müqayisəyə gəlməz.

Avtobus müxtəlif mənzərələrin yanından ötdükcə uşaqlar bir an da gözlərini çəkmək istəmirdilər. İraqlılar bizi dəyişdirməyə aparırdılar. Biz artıq azad idik. Lakin onlar yenə də düşmənliklərindən əl çəkmək istəmirdilər. Biri ucadan gülən və ya yanındakı ilə ucadan danışan kimi əsgər başının üstünü alıb qulağının dibindən möhkəm vurur və deyirdi: "Yerində sakit otur və səs salma! Hələ İraq torpağındasan və əsirsən!"

Dan yeri ağarandan yola düşmüşdük, saat doqquza yaxın sərhədin yaxınlığına çatdıq. Bir hərbi maşın gedə-gedə iraqı əsgərlərə çörək tullayırdı. Yüzdən artıq əsgər maşının arxasınca qaçıb əllərini uzadırdılar. Onda anladım ki, İraqda güclü iqtisadi böhran var və bizi əbəs yerə azad etmirlər.

Avtobusların keçdiyi yol dar torpaq yol idi. Avtobuslar yavaş gedirdilər ki, toz-torpaq qalxmasın. Sərhədə yaxınlaşdığımızı anladıq. Ətrafımız mina sahələri ilə dolu idi. İraqlılar avtobusların keçməsi üçün ensiz bir yol açmışdılar. Tank əleyhinə minalar çox idi və başları torpaqdan bayıra çıxmışdı. Pəncərədən yerə baxırdım. Bəzi yerlərdə minalar avtobusun təkərindən təxminən 20-30 santimetr aralıda idi. Bir yanlış hərəkətlə hamımız havaya uça bilərdik. Lakin sürücülər peşəkar idilər və o yolu dəfələrlə getdikləri bilinirdi.

İstehkamlar, tanklar, səngərlər, sanki şumlanmış və yanmış torpaqlar bizi darıxdırırdı. Uşaqlar cəbhələri

xatırlayırdılar. Cəbhə şəraiti onlara cəbhəni sevdirmişdi, əsarət isə onların arasına ayrılıq salmışdı.

Yarım saatdan sonra üzərində İraq bayrağı olan səngərlər bitdi. Uzaqda böyük bir qalanın üstündə İran bayrağı dalğalanırdı. Gözümüz bayrağa sataşan kimi özümüzdən asılı olmayaraq yerimizdən qalxdıq. İllər idi ölkəmizin bayrağını görmürdük. Uşaqlar gülə-gülə bir-birinə bayrağı göstərib deyirdilər: "Baxın, bu, bizim bayrağımızdır!"

Əsgərlər yenidən uşaqlara yaxınlaşıb bir neçə nəfərə sillə vurdular və dedilər: "Sakit oturun, oturacaqdan tərənməyin!"

Qarşımızda böyük bir ərazi vardı. Ortada Qırmızı Xaç nümayəndələri, bir tərəfdə İranın Qızıl Aypara Cəmiyyətinin nümayəndələri, bir tərəfdə də iraqılılar dayanmışdılar.

Qarşımızda iraqılı əsirlərin gətirildiyi avtobuslar var idi. Qərribə idi ki, iraqılı əsirlərin üzvləri iranlılar kimi olmuşdu. Gümrah idilər, əyinlərində kostyum vardı və əllərində çanta avtobuslardan enirdilər.

Onların kim olduğunu bilməzdən öncə öz-özümə deyirdim: Bu iranlılar əllərində çanta hara gedirlər?

Kaş iyirmi iranlı əsiri iyirmi iraqılı əsirlə yan-yana qoyub bir şəkil çəkəydilər. O şəkil hər şeyi deyərdi. İraqılılar ağarib kökəlmişdilər, biz isə arıqlıqdan qurumuş və qaralmışdıq.

Sərhəddə dayananların çoxunun əynində ordu və Sepah forması var idi. Ayağımızı İran torpağına qoyanda qərribə hadisələr baş verdi. Bəziləri bir-birindən soruşurdular ki, qiblə hansı tərəfədir. Onlar şükür namazı qılmaq istəyirdilər. Bəziləri torpağı, qapı və divarları öpürdülər. Gözümüz Sepah uşaqlarına düşən kimi qeyri-

ixtiyari olaraq onları qucaqlayıb öpdük. Diqqətimi ən çox çəkən məsələ pasdarların formasında olan Sepah emblemi idi. Özümdən asılı olmadan yaxınlaşıb birinin paltarındaki emblemin üstünə əlimi çəkdim. Onu illər idi görmürdüm. Mənim üçün çox xatirəli idi. Şəhərimiz Ərdistan, Sepahın və Bəsicin qərargahı, cənab Zare - hər şey gözlərim önündən keçdi.

Əlində şəkil tutmuş bir dəstə qoca və gənc dayanmışdı. Əsirlər sərhədə girən kimi onlara sarı qaçır şəkilləri göstərib uşaqlarının adını deyir və tanıyıb-tanımadığımızı, bu illərdə adlarını eşidib-eşitmədiyimizi soruşurdular.

Başqa bir maraqlı məsələ radionun səsi idi. Doqquz il idi qulağım ərəb radiolarının səsinə vərdiş etmişdi, indi isə İran radiosunu dinləyirdim. Tez-tez "xoş gəldiniz" sözü təkrarlanan bir deklamasiya və bir şeir yayımlanırdı. Bizim vəziyyətimizə çox uyğun idi. O şeiri və Şəhram Nazirinin yanıqlı səsinə bütün vücudumla dinləyirdim. Ətrafda nə baş verdiyini görmürdüm.

Nə qədər keçdiyini və nə işlər görüldüyünü bilmirəm, ancaq yadımadadır ki, bizi iraqılı əsirlərin düşdüyü avtobuslara mindirdilər. Sürücü üzügülər adam idi və hamımızla mehriban davranırdı. Oturan kimi hamımıza təbii portogal şirəsi verildilər. On iki saatdan çox idi heç nə yeməmişdik. Şirəni içəndən bir neçə dəqiqə sonra başım gicəlləndi və ürəyim bulandı. Zəhər içmiş adam kimi oldum. Əvvəl elə bildim ki, yalnız mən beləyəm, lakin avtobusdakı 40 nəfərin hamısı eyni halda idi. Başa düşdük ki, bədənimiz illərdir meyvə və meyvə şirəsi görmədiyindən belə reaksiya verir. Sanki bədənimizin hüceyrələri fikirləşirmişlər ki, bu yeni maddə nə olan şeydir.

Avtobusun radiosu açıq idi. Aparıcı səlis farsca danışır, əsirlərin azad olduğunu xəbər verir və xoşgəldin deyirdi.

İranın təbiəti də gözəl idi. Başı göylərə çatan dağlar, mavi səma, ağaclar... Yadımdadır, avtobusun yanından bir it keçdi. Uşaqlar sevincək oturacaqdan qalxıb onu bir-birlərinə göstərirdilər. İlk sərhəd kəndləri göründü. İndi küçə, maşın, yerli paltarlar geyinmiş uşaqlar görürdük. Onlar yolboyu bizə əl yelləyib sevinirdilər. Bəziləri musiqi alətləri ilə çalıb-rəqs edirdilər.

Uşaqlar avtobusun pəncərələrindən bayıra əyilib camaata əl verirdilər. Bəzi qadın və kişilər xəbərsiz qaldıqları uşaqlarının şəkillərini əllərində tutmuşdular. Şəhər və kəndlərdən keçəndə sürücü sürətini azaldırdı ki, camaat pəncərədən əsirlərlə görüşə bilsinlər. Üzərlük iyi avtobusu doldurmuşdu. Bəzən avtobus dayanırdı, öyrənirdik ki, kimsə bir əsiri tanıyıb, əsir də avtobusdan enib qohumları ilə görüşür. Bu qədər həyəcanlı insanların qarşısını almaq olmazdı. Camaat bizi görəndə o qədər sevinirdi ki, onların bacı-qardaşlarını olduğunu hiss edirdim.

İllər idi bir-birimizin quruyub solmuş simasına adət etmişdik. Bizi görəndə və ya əlimizi sıxan insanların çoxu isə ağlayıb deyirdilər: "Məgər siz haradan gəldiniz?! Sizə nə etmişlər ki, bu hala düşmüşünüz?!"

Uzun yolçuluqdan sonra Kermaşaha çatdıq. Bizi "Allahu-Əkbər" qarnizonuna apardılar. Orada şam namazını qıldırıq, şam yeməyini yedik və gecəni qaldırıq. Ertəsi gün səhər tezdən uşaqları bölməyə başladılar. Yaxın vilayətlərdən olanları avtobusla, uzaqdan olanları isə təyyarə ilə göndərəcəkdilər. Vida zamanı idi. Təxminən 700 nəfər bir korpusdan idik.

Beynəlxəfəseyndə illərlə bir yerdə qalandan sonra ayrılmaq çətin idi. Bu müddətdə biz 700 nəfər qardaş kimi olmuşduq. Bəziləri sərhəd şəhərlərindən idilər və tez karantinə göndərildilər. Vida və ayrılıq gecəsinin də öz ləzzəti vardı. Artıq inanmışdıq ki, əsirlik bitmişdir, azadlıqdan və ayrılıqdan başqa yol yoxdur.

Sübh namazından sonra İsfahandan olanları hava limanına gətirdilər. Qarnizonun özündə bir hərbi liman vardı. Bizi hərbi nəqliyyat təyyarəsi olan C-130-la göndərmək istəyirdilər. Bu təyyarədən görmüşdüm, amma minməmişdim. Təyyarənin arxa tərəfindən mindik. İçərisi maraqlı idi, oturmaq yox idi. Biz oturmaq əvəzinə qoyulmuş taxtanın üzərində oturdurduq.

Bir saat uçandan sonra İsfahanın böyük Qədir qarnizonuna endik. Mən cəbhəyə oradan yollanmışdım. Komandirlərin məni cəbhəyə aparmaları üçün nə qədər əzab çəkmişdim! Doqquz ildən sonra yenidən həmin qarnizona ayaq basdım. Qərribə anlar idi.

Təyyarədən enən kimi bizi qaranlıq bir otağa aparıb şəklimizi çəktilər. Əsir düşdüyümüz və azad olduğumuz tarixi soruşub tez şəkilli kart çıxardılar. Bizi bir yerə toplayıb dedilər ki, fiziki sağlamlıq və yoluxucu xəstəliklər baxımından iki-üç gün burada karantin keçməlisiniz. Bizi ondan sonra ailələrimizin yanına buraxacaqdılar. Bu bir neçə gündə hər birimizdən müxtəlif analizlər götürdülər, daxili orqanlarımızın şəklini çəktilər. Qarnizonda tibbi avadanlıqlarla təmin olunmuş bir həkim qrupu fəaliyyət göstərirdi. Biz də səbir-hövsələ ilə bu mərhələləri keçməyə çalışırıq. Doktorlar bizim yemək rejimimizə nəzarət edirdilər. Lakin hamımızda bir problem vardı: hər dəfə yemək yeyəndən sonra başımız gicəllənir, ürəyimiz bulanırdı və

ağırlaşdıq. Həkimlər bizim tibbi vəziyyətimizi məsul şəxslərə izah edirdilər. Kabab, yumurta, bal, kərə yağı və xama kimi ağır yeməklər qadağan idi. Doktor deyirdi: "Bu illər ərzində sizə keyfiyyətsiz qidalar veriblər. Bu hallar bədənin təbii reaksiyasıdır. Bədəniniz yeni şəraitə alışana qədər bir müddət yüngül yeməklər yeməlisiniz".

Yemək yeyəndən sonra ağır cərrahiyyə əməliyyatından çıxmış xəstə kimi olurduq. Tərləyirdik, bədənimiz qaşınır, başımız gicəllənirdi. Halımız o qədər pisləşirdi ki, yemək yeməməyi üstün tuturduq.

Həmin günlərdə çoxlu suallar yazılmış formalar verdilər. Onları doldurmalı idik. Bəzi suallar casus, xəyanətkar və yaramaz əsirlər barədə idi. Onların əsirlik boyunca etdiklərini yazmalı idik. Bu formaya əhəmiyyət vermədim. Özüm əsirlik çəkmişdim, şəraitə bələd idim, bizdən ayrılanların hamısının xislətə xain olmadıqlarını, yalnız o əzablardan qurtulmaq üçün Allahın yerinə düşməne sığınmış adamlar olduqlarını bildirdim. Fikrimcə, Qədir qarnizonu nə bu işin yeri idi, nə də məndə oturub digərlərinin cinayətlərini saymağa hal vardı.

Həmin bir neçə gündə öz aləmində idim. Əsirlikdən öncəki xatirələrimi və o qarnizona ilk gəlişimi yada salırdım, gecə vaxtı əngin səmaya qərq olurdu.

Əhvazın küçələri boş idi, şəhərin boşaldıldığı hiss olunurdu. Şəhid Behiştə qarnizonu uzun Nadiri prospektində yerləşirdi. Qarnizon böyük idi. Martın 23-ü və qarnizonun yeri yaşıllıq idi. Birinci gün səhər baxışından sonra hamıya hərbi geyim verirdilər. Mənim əynimə isə geyim yox idi. Məcbur olub qarnizonun

həyatını gəzdim və anbarı tapdım. Anbarın rəisi səmimi bir qoca idi. Dedi ki, get istədiyən paltarları götür. Paltarları eşələyəndən sonra nəhayət, sevdiyim pələng şəkilli forma və qurbağa dərisi rəngdə bir köynək götürdüm. Şalvar-köynəyi gətirib dəriyə verdim. Dərzi dedi: "Necə də zövqlü!" Tez ölçümü götürdü və bir-iki saat ərzində paltarları qısaltdı. Paltarları geyinib kəmərimi bağladım. Nə qədər axtardımsa, ayağıma çəkmə tapmadım. Məcbur qalıb cəbhəyə gəlməzdən öncə aldığım kətləri geyindim. Uşaqlar məni pələng şəkilli paltarlarda görüb həyəcanlandılar və məni çox həvəsləndirdilər. Bu formada özünəinamım artdı. Əynimə paltarın tapılmaması böyük bir problemə dönmüş və məsul şəxslərə bəhanə vermişdi. Deyirdilər ki, mən çox balacayam və qayıtmalıyam. İndi hiss edirdim ki, gedişim qətidir və məni heç kim qaytara bilməz.

Hər gün axşamüstü Vyetnam və İkinci Dünya müharibələrindən zorakı səhnələrlə dolu filmlər nümayiş etdirirdilər. Filmdən sonra namaz qılır və şam yeyirdik. Müharibənin əvvəllərində, hələ Ahəngəranın səsi dəbə minməmiş başqa inqilabi nəğmələr oxudurdular; məsələn: "Behiştə, ey haqq şəhidi, qəmin məni öldürüb". Yaxud müğənni həzin bir səslə bir şəhidin vəsiyyətnaməsini oxuyurdu. Bu beyt mənə çox təsir edirdi:

“Səngərin yanında yam, son anlarımdır mənim,
Salam olsun sənə, ey mehriban anam mənim!”

O şəhidin bu şeirlə bütün düşüncələrini mənə ötürdüyünü hiss edirdim. Nəğmələrlə bərabər uzaqdan düşmən raketlərinin səsi eşidilirdi.

Hər gecə düşərgədə təlimlər keçirilirdi. Gecənin yarısı pasdarlar J-3 silahı və təlim güllələri ilə yataq otaqlarının qarşısında dayanıb hər yeri atəşə tuturdular. Gözyaşardıcı

qazın iyi, tüstü və barıt güclü öskürəklərə səbəb olub adamı boğurdu. Hamı gözləyirdi ki, bunları görəndə gəlməyimə peşman olacaq və qayıtmaq istəyəcəyəm. Əslində isə hər an daha əmin olurdum ki, mənim yerim elə buradır.

Doqquz il əsirlikdən sonra yenə də İsfahanın Qədir qarnizonunda idim. Gün batana yaxın səsucaldanlardan Quran və münacat səsi gəlirdi. Allah bilir ki, hansı hissləri keçirdim. Qədir qarnizonu böyükdür, çoxlu binaları var. Münacatdan o qədər təsirləndim ki, daha adamların içində qala bilmədim. Münacatı oxuyanın səsinə əsirlikdən öncə də dinləmişdim. Adamlardan uzaqlaşmış qərbdəki binalara getdim. Oradakı dörd-beş mərtəbəli binalarda dəmir pilləkən vardı. Pillələrdən sürətlə qalxıb dama çıxdım.

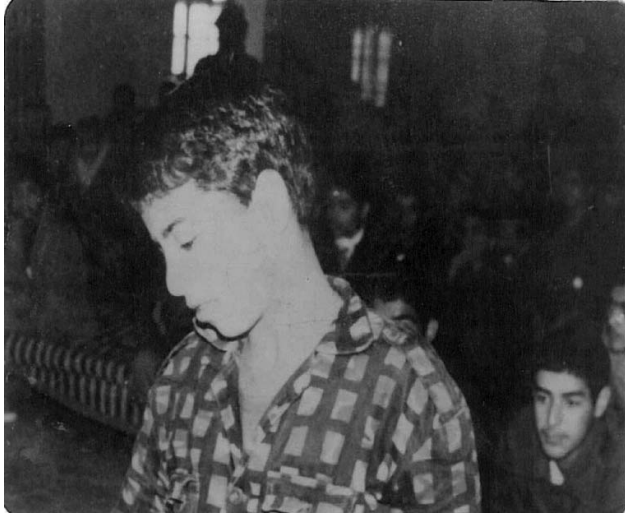
Doqquz ildən sonra ilk dəfə təkliyi təcrübə edirdim. Doqquz il əsirlikdə gecə-gündüz ətrafımda ən azı, 100-200 adam olurdu. Ürəyini boşaltmağa və Allahla xəlvət etməyə sakit bir yer yox idi.

İndi isə münacatın yanğısı və boğazımda qalmış bütün qəhərlərlə yalnız qalmışdım; Allahın ulduz dolu səmasının altında, tək-tənha... Allahummə inni əsəlukə...¹

Ənbər düşərgəsi, 1982-ci il. Yaşı 18-dən aşağı olan əsirlər İraqın əsgər kazarmasında. Sağda Məhəmmədrza Yəqubi fotoaparata baxıb gülür. Xürrəmşəhrdə Mehdi Təhanianla birgə katyuşa atəşləri altında qalanların biri də o idi.

¹ “Allahım, Səndən istəyirəm...”

Bu şəkli İrandox 1982-ci ildə Mehdi Təhəniyandan aldığı müsahibə zamanı çəkmişdi.

برادر منند که سیر می‌همانان در صاحب با تجربه زنده می‌گذرد امام خمینی از او سوال میکنند چینی‌ها می‌دارد (او امام خمینی
 در منزل است. بگویی او گفت آن... او گفت بروید می‌رویم گفت بیستید می‌بستید می‌بستید می‌بستید (امام خمینی) بگویی آن... عیناً اسلام بود
 خطا یک اسلام دگر بود و ما وظیفه خودمان را که استیم که از اسلام خودمان دفاع کنیم... و در مورد آتش‌سوزی پایان جنگ افغانستان می‌گوید که
 ما آتش‌سوزی نمی‌توانیم... ما می‌بازیم و حق باطل را می‌بازیم...»

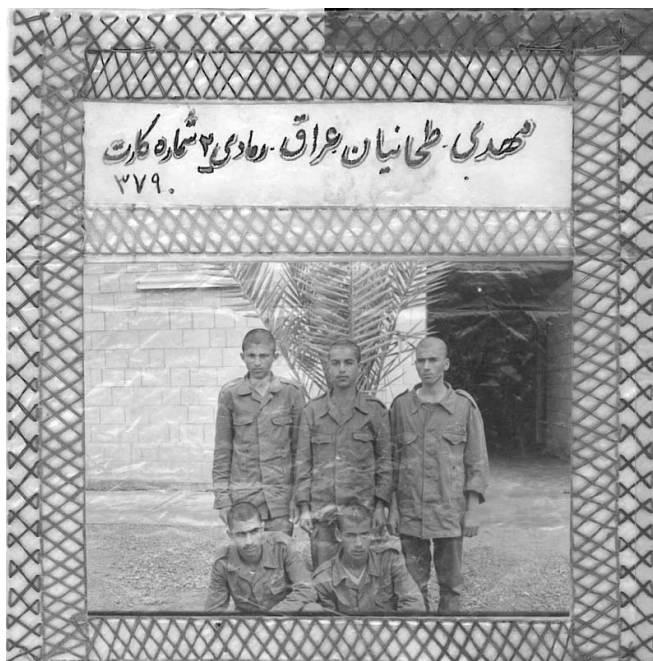
Rəmadi düşərgəsi, Mehdi Təhəniyanın Fransadan gəlmiş jurnalist heyətinə müsahibəsi. O, azad olub evə gələndə bu şəkli divarda görüb təəccüblənmişdi.

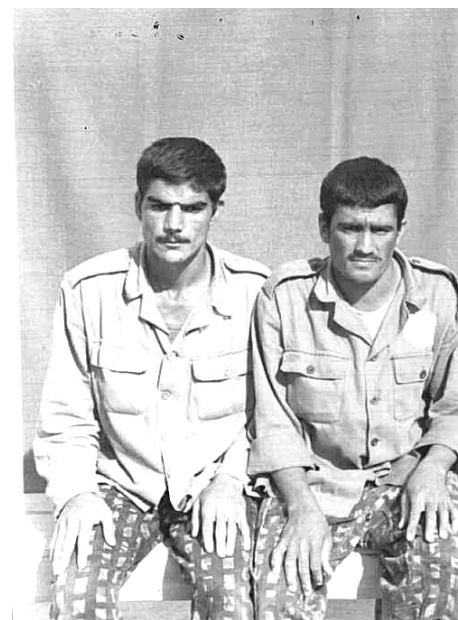
Cenevrə qanunlarına görə, hər altı ayda bir dəfə 5-6 nəfərlik qruplarda bütün əsirlərin şəkillərini çəkirdilər. Beynəlxəfəseyn düşərgəsi, 1984. Sağdan: Məcid Hərəndi, Mehdi Təhanian, Rza türk. Oturanlar: Seyid Rza Çavuşı və naməlum əsir.

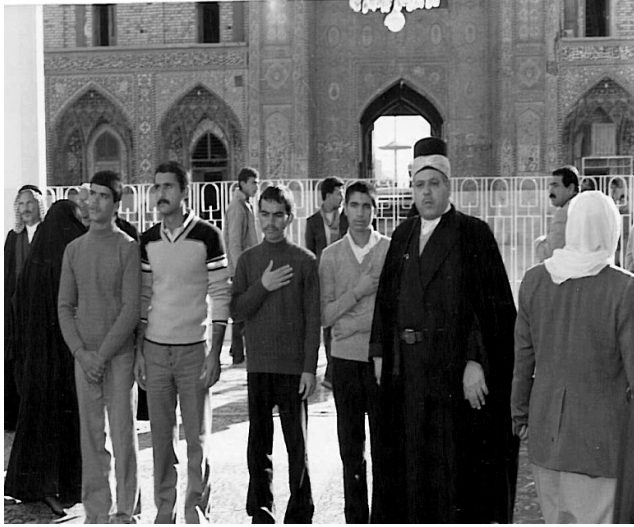
Rəmadi düşərgəsi. Sağdan: Məhəmməd Yəzdi, Məhəmməd Salehi, Mehdi Təhanian, naməlum əsir.

Əsirlərin ət sellofanlarından düzəltdikləri fotoalbomun bir səhifəsi. Onlar səhifələrin kənarlarını dəsmallarından çıxardıqları iplərlə ziqzaq formasında bəzəyirdilər. Rəmədi düşərgəsi, 1983-cü il.

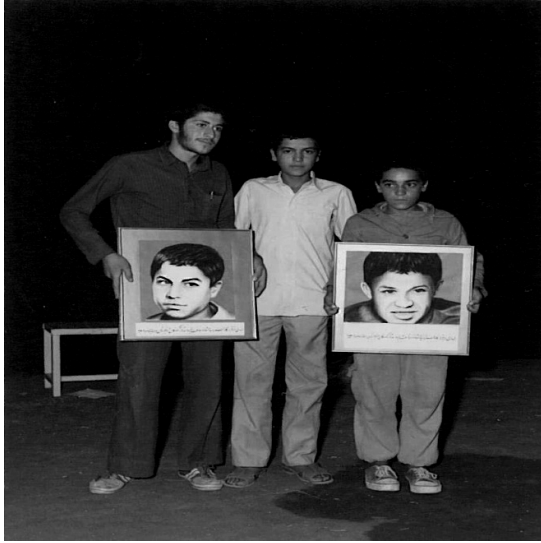
Rəmədi düşərgəsi, əsirlikdən yadigar. Sağdan: Nəzai, Qulamrza Cəlali.

İraqlılar hər korpusdan bəzi əsirləri seçib Kərbəla və Nəcəfə aparırdılar. Sağdan ikinci adam Beynəlqəfəseyndə Mehдинin qaldığı birinci korpusun nümayəndəsi Cavad Xacuyidir.

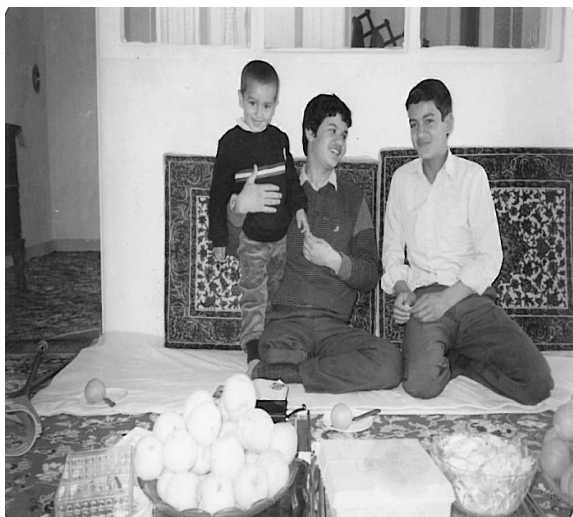
Mehdi Təhanian əsir düşəndən sonra onun məhəllə uşaqları birgə oynadıqları yerə toplaşmış və Mehdiyə göndərmişdilər. Sol tərəfdə oturan Mehдинin qardaşı Şəhid Mürtəza Təhaniandır.

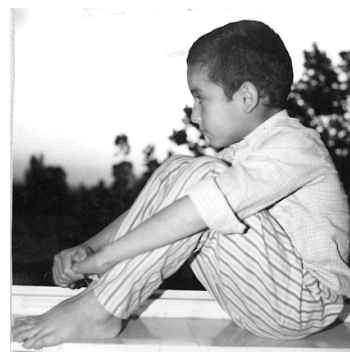
Məhabad şəhərində uşaq və yeniyetmə festivalı. Ortadaki Şəhid Mürtəza Təhaniandır. O, Fav əməliyyatında şəhadətə qovuşdu.

Bu şəkil 1985-ci ildə Mehdi Təhaniana çatdı. Soldan birinci adam Mehдинin əmisi oğlu Höccət, axırncı adam isə Mehдинin kiçik qardaşı Məhəmmədhüseynidir. O, dünyaya gələn kimi Mehdi cəbhəyə getmiş və qardaşının üzünü görməmişdi.

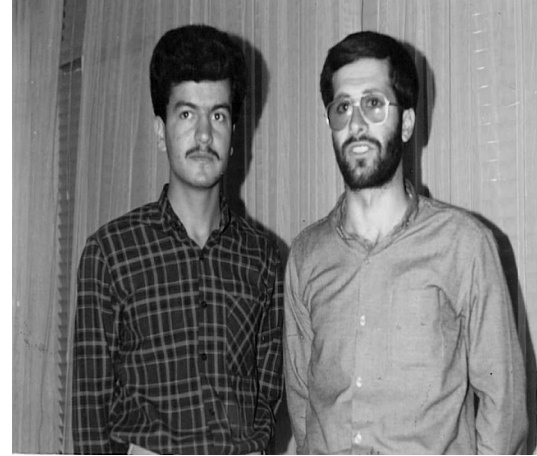
Əlirza Rəhimi azad olandan sonra Ərdistana Mehдинin ailəsini ziyarətə gedərkən. Sağdakı Şəhid Mürtəza Təhaniandır.

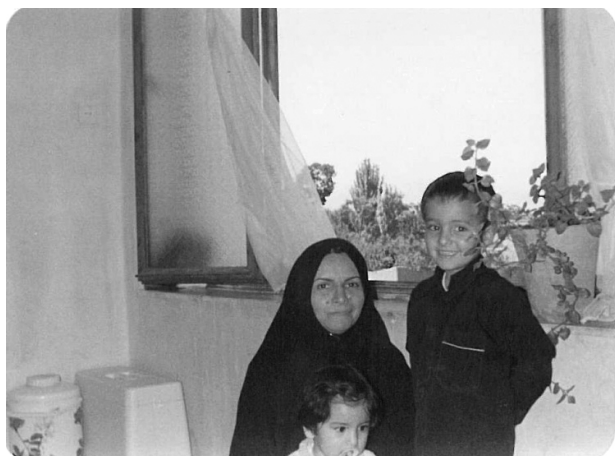
Mehдинin kiçik qardaşı Məhəmmədhüseyn

Mehdinin qardaşı Şəhid Mürtəza Təhanian

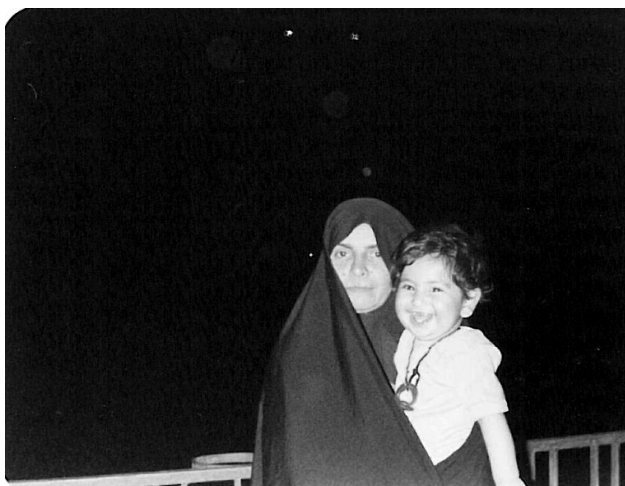
Soldakı: Şəhid Mürtəza Təhanian

Mehdi Təhanianın anası kiçik oğlu Məhəmmədhüseyn və qızı Mehdiyyə ilə. Bu şəkil əsirlikdə Mehdiyyə çatanda fikirləşir ki, bu balaca qız kimdir. Çünki məktublar ardıcıl şəkildə çatmırdı.

Sağdan: Mehдинin əmisi Maşallah, atası Yədullah Təhanian.

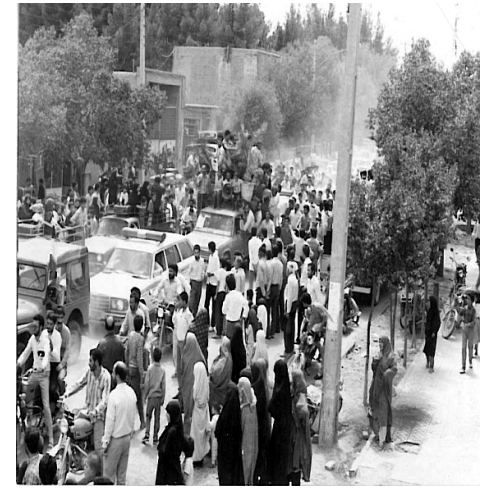
Mehdi Təhəniyanın anası Şahnaz xanım və Mehdi əsir olarkən dünyaya gəlmiş bacısı Mehdiyyə.

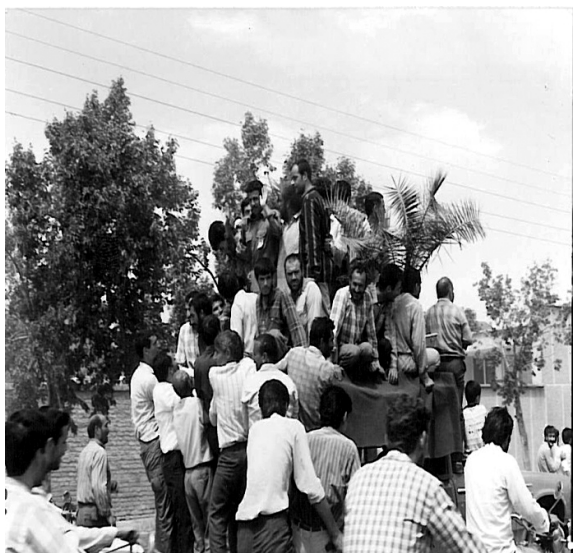
Ərdistana kilometrərlə qalmış əhali Mehdiyə qarşılaşmağa gəlib.

Ərdistan şəhəri, Mehdi Təhaniani qarşılama mərasimi.

Ərdistan şəhəri, Mehdi Təhaniani qarşılama mərasimi.

Ərdistan şəhəri, Mehdi Təhanianı qarşılama mərasimi.
Mehdi maşının üstündə hərbi geyimdə dayanıb və
camaata əl yelləyir.

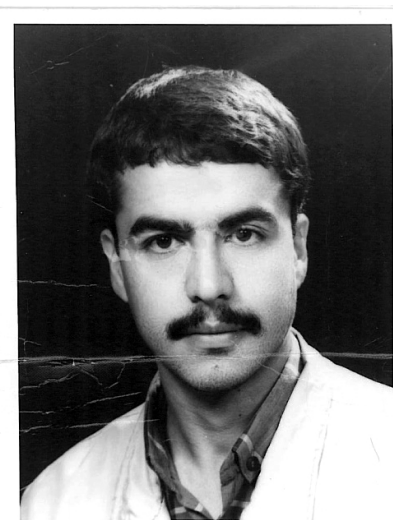

Photo Azadeh

Azad olandan sonra Mehdi Təhaniannın Ərdistanda
çəkdiyi ilk şəkil.

Keçmiş ərđistanlı əsirlərin azadlıqdan yeddi həftə sonra müqəddəs Məşhədə ilk səfəri, 1990.

Azadlıqdan beş ay sonra. Mehdi Təhanian və 23 əsirdən biri olan Əhməd Yusifzadə. İsfahan şəhəri, 33 körpü.

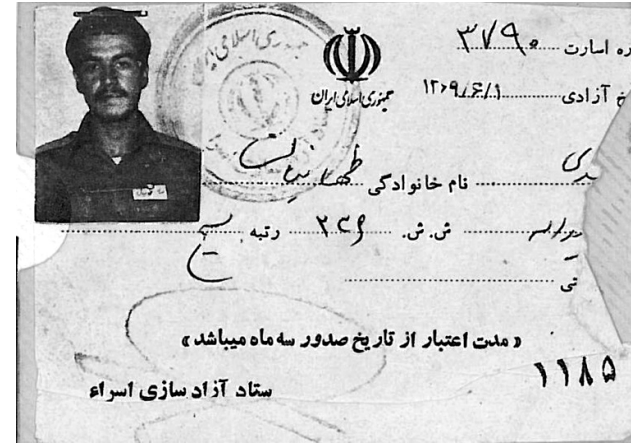
Tehran universitetinin Hüquq və politologiya institutu.
Soldan üçüncü adam Mehdi Təhaniandır.

Mehdi Təhanian Tehranda Dəməvənd dağında, 1995-
ci il.

Xəttat Mahmud Kamaninin əl işi. O, çox kiçik bir kağız üzərində "Mehdi Təhanian" yazıb ad günündə ona hədiyyə verdi.

Azadlıqdan sonra karantində verilmiş ilk kart. İsfahan, Qədir qarnizonu, 1990.

R

21/4.00.00.

القلمة الدولية البريد الأسي - كمشيه بين الملق طلب برج -
صفا - جورا - ووسو - بوسو

SENDER - المرسل

Full name (as expressed locally) اسم المالك (صفا)
نام كامل (بصورت مملو) *ميرزا محمد علي بيگ*

Father's name اسم الوالد
نام پدر *ميرزا محمد علي بيگ*

Full and present address of sender عنوان المرسل (صفا)
نام و مکان کامل فرستنده *ميرزا محمد علي بيگ
ميرزا محمد علي بيگ
ميرزا محمد علي بيگ*

FAMILY MESSAGE رسالة عائلية

ADDRESS - المرسل اليه

Full name (as expressed locally) اسم المالك (صفا)
نام كامل (بصورت مملو) *3790*

Father's name اسم الوالد
نام پدر *ميرزا محمد علي بيگ*

Full and present address of addressee عنوان المرسل اليه (صفا)
نام و مکان کامل فرستنده *ميرزا محمد علي بيگ
ميرزا محمد علي بيگ
ميرزا محمد علي بيگ*

Taj Mahal Mahali 3790

Please write very legibly

Mehdinin əsirlikdə ailəsinə yazdığı ilk məktub. Kəsik portogal şəklini portogal qutusunun üzərindən qoparıb məktuba tikmişdi.